HALİKARNAS BALIKÇISI - HEY KOCA YURT

HALİKARNAS BALIKÇISI

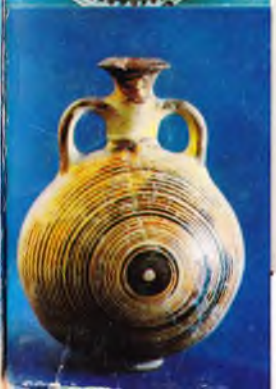
BÜTÜN ESERLERİ·16

hey koca yurt

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI 241
HALİKARNAS BALIKÇISI, BÜTÜN ESERLERİ 16

ISBN 975-494-065-7
89.06. Y. 0105.0106

Birinci Basım 1972
İkinci Basım 1977
Üçüncü Basım 1984

Dördüncü Basım
Şubat 1989

HALİKARNAS BALIKÇISI

Bütün Eserleri

16

Hey Koca Yurt

Baskıya Hazırlayan : **Dr. Şadan Gökovalı**

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

Halikarnas Balıkçısı'nın bütün eserlerinin yayın hakkı, yasal mirasçılarıyla yapılan özel anlaşma gereğince Bilgi Yayınevi'ne aittir. Bu dizide çıkan ve çıkacak olan eserlerin hiçbiri kaynakları gösterilmeden alınamaz.

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığının 4.3.1987 gün ve 1832 sayılı yazılarıyla okullara tavsiye edilmiş; karar 23.3.1987 gün ve 2230 sayılı Tebliğler Dergisinde yayımlanmıştır.

aslımlar
ofset - tipo matbaacılık
tel: 131 87 52 - 229 40 75 - ankara

İÇİNDEKİLER

1. ANADOLU 19

Adı Olmayan Deniz (22), Arganautlar (23), Pindaros (25), Hititler ve Atlar (26), Atinalı Olmamak (27), Trapezus ve Diogenes (27), Dev Mithridates (28)

2. SİNOPE'DEN AKDENİZ'E 30

Kybele ve Attis (31), Kıyı Kıyı (32), Adadan Adaya (34)

3. IRMAKLAR, APHRODİTE'LER 35

Uygarlığın Kökeni (36), Skamandros (37), Aphrodite (39), Atina Kadınları (39), Zeus'la Hera (40), Altından Taht (41), Yanardağlar İçinde (42)

4. KÖLELER 43

Kyklops Fırınları (45), Akhilleus'un Kalkanı (46), Sparta Usulü (47), Anadolulu Köleler (50), Soygun Parası (51), Deniz Kızları (53), Ölümsüz Thetis (54), Kıskançlık Tanrıçası (55), Kraliçenin Çoban Oğlu (56), Çifte Zeus (57), Koç (58), Paris ile Oinone (59)

5. TANRIÇALAR YARIŞMASI 60

Hitit Miğferi (62), Soyunan Tanrıçalar (62), Tanrıça Vaatleri (63)

6. ANATANRIÇALAR 66

Sevgi Tanrıçaları (69), Haçlılar (71), Anadolu Düşünürlerinin Doğrultusu (72), Uygarlığın Göbeği (74), Güzeller Yarışması (75), Hacılar (76), Anadolu Güzelleri (81), Praksiteles (87), Venüs ve Aphrodite (88), Ölçüler (90)

7. ANADOLU YONTULARI 91

Hacılar'ın İnsanları (92), Hititler (93), Anadolu Uygarlığı (94), Fidyas (95), Knidos Aphrodite'si (96), Anadolu Bilimselliği (97), Lâğımlar (100), Artemis Tapınağı (101), Rodos Feneri (102), Halikarnassos Mausoleum'u (102)

8. HELLENİZM TUTKUSU 103

Pers-Hellen Çatışmaları (105), Düşlerdeki Hellenistan (106), Hellenizmin Şampiyonu (107)

9. SARI KIZ EFSANESİ 109

Ksantos Suyu (110), Tahtacılar ve Çepniler (111), Türkmen Giysileri (112), Çatalhöyük (115), Tammuz (116), Akdeniz Fatihi Phokaia'lılar (117), Kızılırmak'tan Champs Elysee'ye (118), Bir Edremit Efsanesi (119)

10. ANADOLU'NUN GÜNEY KIYILARI 121

Artemisia (122), Bodrum'a Baskın (123), Turgut Reis (124), Denizci Yurdu (125)

11. ANADOLU KIYI BOYU, DOĞUYA DOĞRU 126

Knidos (127), Hisarönü (128), Marmaris (129), Lykia Kıyıları (129), Apollon'un Doğduğu Yer (130)

12. DENİZ GURBETÇİLERİ 132

13. PAMPHYLİA 141

Sönmeyen Renkler (143), Alanya ve Ötesi (143)

14. FIRAT İLE DİCLE 144

"Mecnun" Fırat ile "Leylâ" Dicle (145)

15. SÜMERLER 147

Saray Gibi Kabir (148), Türk Karışımı (148), Sümer Büyüsü (149), "Gılgamış Destanı" (150), Yolculuk Öyküsü (151), Enkidu'ya Tuzak (151), Humbaba (153), Gılgamış Destanı ile Homeros'un Anlattıkları (154), Gılgamış Odisseia (Odysseia) (155), Gılgamış'la İştar (156), Odysseus ile Kirke (157)

16. GEDİZ VE BÜYÜK MENDERES 158

"Her Tuttuğum Altın Olsun" (161)

17. ESKİ ANADOLU VE ZEYBEK 163

Zeybek (163), Şarap Tanrısı (165), Tarımın Başlangıcı (166), İlk Bira (167), Anadolu ve Şarap (168), Sevinç Fırtınası (169), Bakkhos Akımı (170), Bakkhalar (171), Herodotos ve Bakkhos (172), Her Yerde Anatanrıça (174), Havva Anamız (175), Bilimin Doğum Yeri (176), Zeybekler (177), Zeybek Kıyafeti (178), Fes ile Püskül (179), Post, Pazubent ve Ahiler (180), Kutsal Et (181), Pazubent (182), Ahiler (183), Efe Nedir, Nasıl Olunur (184), Yeniçeri Kazanı (185), Zeybekliğe Geçiş (186), Defne Efsanesinin Açıkladığı (187), Defne Ağacı (188), Apollon'un Vatanı (188), Ortigiya (189)

18. TANRILAR, TAPINAKLAR 190

İnsan ve Tanrı (191), Işık ve Sevgi (192)

19. APOLLON VE DİONYSOS 193

Cinsel Simge (195), Apollon ile Daphnis (196), Ak Boğa (201), Apollon ve İkaros (203)

20. LYDİA 206

Kimmer'ler Tufanı (207), Palatin Dağındaki Tapınak (208), İlk Para (209), Lydia Uygarlığı (210)

21. PAN İLE APOLLON'UN MÜZİK YARIŞMASI 211

Midas Gelince (212), Omphale ile Hercules (214), Gediz Boyunca (217), Kandaules'in Aşkı ve Sonu (218), Tantalos İşkencesi (219), Olimpiyat Oyunları (220), Thebai Kenti (221), Hey Koca Menderes! (223), Phrygia ve Müzik (223), Yine Menderes (225)

22. BATI ANADOLU VE EFSANELERİ 229

Eros (Kupidon) ile Psykhe (229), Arakhne (234), Berg ve Bergama (235), Philemon'la Baukis (Busis) (236)

23. LAPSEKİLİ PRİAPOS 240
Priapos Festivalleri (242), Miletos'lu Köylü (243)

24. HERO İLE LEANDROS 244
Selene ile Endymion (246), Ay Işığında (249)

25. ZEUS İLE GANYMEDES 252
Atina'da ve Anadolu'da Kadın (253)

26. ANADOLU'NUN SALMAKİS EFSANESİ 254

27. ANADOLU EFSANELERİNDE
HELLENİSTAN PARMAĞI 258
Ozan Olen (280), Trakyalı Orpheus (281), Orfizm (Orpheus Tarikatı) (282), Hellen Hayranlığı (283)

28. HOMEROS'A DOĞRU 284
Homeros (287), İzmir (288), Homeros Toksözlülüğü (290), Gılgamış (292)

29. ANADOLU İLE HELLENİSTAN
OZAN VE DÜŞÜNÜRLERİ 296
Solon ve Kroisos (Karun) Masalı (296), Eratosthenes (298), Atinalı Hilekâr (299), Homeros'un Anadolu'ya Hizmetleri (301), Anadolu Vezni (302), Olimpiyat Yarışları (303), Demokritos'un Çocukları (306), Sokrates Gerçeği (307)

HALİKARNAS BALIKÇISI

1890-1973

«Tarih sahibi» Sadrazam Cevat Paşanın kardeşi, tarihçi-yazar-vezir Mehmet Şakir Paşa Girit'te sefirken, eşi İsmet hanım 17 Nisan 1890 Perşembe günü bir oğlan doğurdu. Çocuğa, anasının bir gece önce düşünde Musa Peygamberi görmesi dolayısıyla «Musa», amcasının ve babasının adlarından ötürü «Cevat Şakir» adı verildi.

Musa Cevat Şakir'in çocukluğu, babasının atandığı Atina-Faleron'da, beş yaşından sonra İstanbul-Büyükada'da geçti. Bu yıllarda resim yeteneğiyle dikkati çeken M. C. Şakir, bir yandan özel dersler alırken, bir yandan Büyükada Mahalle Mektebinde okudu. İngilizceyi hayli iyi kavradığı için, hazırlık sınıfını okumadan Robert Kolej birinci sınıfına alındı. İlk mezunlarından biri olarak bu okulu pekiyi dereceyle bitirdi. Denizci olmak istiyordu ama, ailesinin ısrarı üzerine İngiltere'nin Oxford Üniversitesine gönderildi. Orada «Yakın Çağlar Tarihi» bölümünde öğrenim gördü ve Oxford'un ünlü kitaplığından yararlandı.

Yurda dönünce çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazdı, karikatür ve kapak resimleri çizdi.

Resimli Hafta dergisinin 13 Nisan 1925 tarihli sayısında yayımlanan «Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmağa Nasıl Giderler?» başlıklı öyküsünden ötürü üç yıl kalebentlikle Bodrum'a sürüldü. Cezasının son yarısını İstanbul'da geçirdikten sonra yeniden döndüğü Bodrum'da yaklaşık çeyrek yüzyıl kaldı. Bu ilçenin Karia çağındaki adından dolayı «Halikarnas Balıkçısı» takma adını kullanır oldu. Bodrum'un gelişmesine ve Anadolu uygarlığının tanınıp tanıtılmasına olağanüstü katkılarda bulundu.

Çocuklarının öğrenimleri için 1947'de yerleştiği İzmir'de gazetecilik, yazarlık ve turist rehberliği yapan Halikarnas Balıkçısı, 13 Ekim 1973 günü bu kentte öldü ve isteği üzerine Bodrum'a gömüldü.

Dünyanın kimi yerleri insan öğesinin gelişimine yardımcı olmuştur. Örneğin Sarı Nehir Vadisi, kimi Hint nehirleri gibi... Fakat insanın kafaca gelişimine en yardımcı olan yer, "Verimli Hilal" denen bölgedir. Kimince, Verimli Hilal'in bir kolu güneyde Kartaca'ya, öteki kolu ise kuzeyde Roma'ya varır. Böyle sayılırsa, Suriye ile Anadolu, Hilal'in tam ortasıdır. Verimli Hilal'in insanın kafaca gelişiminde en büyük rolü oynamasının nedeni, uygarlığın hiçbir zaman hiçbir soyun tekelinde olmayıp, her zaman uyumlu bir karışımın sonucu olmasıdır.

Taşları kırar insanlar ve akarsular. Kırılmış taşların deniz kenarında bırakıldığı olur kimi zaman. Bunlar mutlaka bir yanı keskin, bir yanı batıcı taşlardır. Fakat bu hoyrat yapılı ve birbirine uymaz taşları deniz alır, dalgaları içinde işleye işleye hepsini de yumurta biçimine yakın, birbirine uyumlu, uygar biçimlere sokar. Kesici, batıcı değildirler artık, yumurta gibi okşayıcıdırlar.

Hesap etmek (calculer), bilimsel bir işlemdir; Latince çakıltaşı anlamına gelen "calculus" sözcüğünden gelmedir. Bu bilimsel işleminse, uygarlıkla uyumlu bir birleşimle, bilim çağının başlayışıyla ilişkisi açıktır.

İnsan deposu olan Asya'dan batıya doğru gelen dalgalar en çok Anadolu yarımadası denilen bu dar ve sıkışık bölgede birbirine karışıyordu. Sümerler ilk gelenlerdi, tekerleği icat ettiler. Ama bu insan karışımı içinde denize varanlar da vardı. Adaların ve denizlerin çağrısına kulak tıkayamadı bunlar. Beygirl arabaya koşup kamçılamaktansa, göklerin mavl rüzgârını koştular kayıklarına. Rüzgâr ters ise, yo-

kuş yukarı, sarpa saran zorluğa yelken kullanarak bir çare buldular, yani volta vurdular. İnsan düşüncesi sarpa sardığında ise diyalektiğin "evet ve hayır" zikzaklamasıyla düşünsel ilerleyiş başarıya ulaştı.

Deniz kıyısına varan bir insan dalgası Minoen Girit Uygarlığını yarattı. Ve Akdeniz'de bilinmeyen ufuklara gitmeler, icatlar başladı. Bu nedenle tekniğe ve denize ait buluşların hepsi, kesinlikle Akdeniz'de başlamıştır. Örneğin Kristof Kolomb, Macellan ve diğerleri hep Akdeniz'den doğuya doğru başlayan bu açılışın sonuçlarıdır. Akdeniz'de insana bir açılış isteği veren öyle bir şey var ki!

Galile'den 200 yıl önce doğmuş olan Dante, "Cehennem"in son türkülerinden birinde Ulixes'e, Atlas Okyanusu'nu aştırır. O kantoda Ulixes:

"E dei remi facemmo ale al follo volo." (Küreklerimizden kanat yaptık o derin uçuşa) der. Ve Atlas Okyanusu'nda kaybolur.

Akdeniz, işte böyle bir uçma, açılma arzusu verir insana.

Ancak asıl "Verimli Hilal" Anadolu ve çevresi idi. Bu ortamda yaşayan insanların kutsal buyruklarla, insan usunu bağlayacak moral tanrıları yoktu. İnsan usu, evrene doğasal bir yorum koşmakta ilk olarak özgürdü. O zamanki toplumda papaz takımı (clergy) yoktu. Çünkü papaz takımı her çağda egemen sınıfların dalkavuğu olmuştur. Her cuma okunan hutbede, Sultan için "Resulullahi Ekber" (Tanrının yeryüzündeki gölgesi) derlerdi.

İonya'da böyle şeyler yoktu.

Bu çevrelerin görüşleri hep doğasal görüşlerdi. Örneğin, İsa'dan 1500 yıl önce Çatalhöyük'te tanrı sayılan boğa, 3000 yılına doğru tanrılıktan düşmüş ve Girit'te evcilleşmişti. Hatta bu evcilleşme sonunda sportif bir yarış yaratığı haline gelmişti. Bütün Akdeniz, boğa güreşlerinde çalınan Kastanyetlerle çınlar dururdu.

Anadolu'daki bu ortamın bir ucu Sümer'de, öteki ucuysa Girit'teydi. Bu çevreler birbirinden et-

kileniyor, birbirini etkiliyordu. Örneğin Homeros bu çevrenin çocuğudur. Doğayı doğal saymakla bilimsel dönemi başlatmış olur. Thales'e ve öteki İonyalılara önderlik eder. Homeros bu ortamın çocuğu, tanrılarıysa Sümer'den alınmış Gök Tanrılarıydı. "Olympos" sözcüğü Girit dilindendir.

Homeros yaşarken, Sümer'in Gılgamış Destanı Anadolu'nun birçok dillerine çevrilmişti. Bunun için, Homeros'un Gılgamış Destanı'ndan habersiz olması olanaksızdır. İlyada'da Gılgamış Destanı'ndan esinlenmiş birçok parçalar vardı. Örneğin İlyada'da Akhilleus'un anası Thetis'in Zeus'a çıkıp yalvarması, Gılgamış'ta Tanrıça Nimsun'un, oğlu Gılgamış'a yardım etmesi için Zigurat'ın üst tepesine çıkıp güneş tanrısı Şamaş'a yalvarmasına benzer. Buna bir rastlantı diyebilir miyiz? Odysseus'da bütün Kirke efsanesi de Gılgamış Destanı'ndan alınmadır.

Herodotos, insanoğluna en büyük muştuyu veren tarihçidir. Çünkü Lydia'lılar Med'lerle güpegündüz savaşırken, birden gündüzün gece olduğunu görerek korkarlar. Hemen barışa yanaşırlar. Aralarında o an evlenmeler olur, kollarını kanatıp birbirlerinin kanlarını emerler, kankardeşi olurlar. Oysa barışa asıl önayak olan Labynetus Babylon'luydu, Synesus ise Kilikyalı. Kilikya nerede, Babil nerede? Anadolu'daki insan karışımını bundan daha iyi ne gösterir? Kalkıp kankardeşi olmak, bu köklü karışımın yanında nedir ki?

Anadolu ortamında kanın nasıl karışmış olduğunu, Herodotos'un ve Thales'in kökenlerine bakarsak daha iyi anlayabiliriz. Herodotos'un babası Liksas ile amcası Panyassis, her ikisi de, özbeöz Karia'lıydılar. Thales ise, Herodotos'a göre Fenikeli'dir. Karia dili eski Yunan dilinden ayrıydı, Girit ve başka dillerin (Lydia, Lykia dillerinin) bir karışımıydı.

İonya'lı bilim adamları kendilerine filozof değil, phusiologos diyorlardı. Phusis doğa bilimi demekti. Thales'e göre phusiolog'lar daha çok maddeye değer veriyorlardı. Oysa felsefe diye bildiğimiz Atina

kültürü, ruha dayanıyordu. Sokrates, tanrıları inkâr etti diye ölüme mahkûm ediliyordu. İonya düşüncesini temsil eden Kilizman'lı Anaksagoras, "Ay bir madde parçasıdır" dediği için, yine Atina'da ölüme mahkûm ediliyordu; Atina'dan kaçıp paçayı kurtarmasa, idam edilecekti.

Özgürlük savaşımı Perslere karşı asıl Atina'da oluyordu. Bu arada Anadolu, Atina, Isparta ve Pers çizmeleri altında çiğnendi. Bu yetmiyormuş gibi, Persler yenilince, Peloponessos savaşları başladı. Atina, Ege'nin ticaret merkezi oldu. Atina, Anadolu'yu ağır vergilerle eziyordu. Bu ezilişin ve soygunun adı, Atina'nın bağlaşığı olmaktı. Alınan ağır vergiler Atina oligarklarının cebine giriyordu. Atina oligarkları bu arada kendilerine göre bir felsefe yarattılar. Buna, Sokratik ve Platonik felsefe dediler. Bu felsefelerin ne olduğunu anlamak kolaydır. Platon'un Phaidon adlı eserini okumak zahmetine girenler Sokrates felsefesinin ne olduğunu anlayacaklardır.

Bu felsefeye göre Atina'lı olmayan ancak köle olmaya müstehaktı. Aristoteles, "Köle, köle olarak doğar," diyordu.

Bu felsefe, olayları bilim gözüyle görülen serap diye kabul ediyordu, gerçeği yalnızca ruhta görüyordu.

Platon'a göre insan topraktan, çamurdan yapılma bir hapisaneydi. Ruh, bu hapisanenin içinde mahpustu. Maddi âlemin gerçekleri aldatıcı bir dumandı onun için. Phaidon'da, "eğer bir şeyin gerçekliğini tanımak istiyorsak onu gövdenin etkilerinden arınmış olarak ve ruh gözüyle görmeliyiz," diyordu.

Akademik felsefenin aslı buydu ve neo-platonizm yoluyla Hıristiyanlığa girdi. Skolastik düşünce biçiminde de yüzlerce yıl devam etti.

Dünyaya bilim gözüyle bakan insanlar, büyü yapıyor diye döner kebap gibi cayır cayır yakıldılar ateşlerde. Bu akım, sanat eseri vermekte de kusur etmedi. Zaten sanat eseri kendi başına varolan bir şey değildir ki! Dante'nin Cehennem'i *çıktı ortaya.*

Yalnızca Hıristiyanlığa işlemekle kalmadı bu akım. Tasavvuf biçiminde İslamlığa da girdi. Orada da sanat eseri vermekten geri durmadı. Mevlâna'nın, Yunus'un eserleri gibi. Ama orada durdu, ileri gidemedi. Dervişlikten öteye gidemedi.

Belki de Önsöz'den çok Sonsöz demek gerekir bu notlara. Halikarnas Balıkçısı'nın söylediği, yazdırdığı son satırlar bunlar. Son günlerinde sık sık tekrarladığı bir söz vardı bu notlar için: «İşte İnsanlara son sözlerim bunlar.»

Balıkçı, yazılmış, yayımlanmış hiçbir eserini artık bitmiş, bir kenara bırakılması gereken bir şey saymazdı. Biten her romanının, hikâyesinin, düşün eserinin sonunda bir doymamışlık duygusu, bir yeniden, ama bu kez daha güzel, daha olgun, daha geniş anlatma tutkusu kalırdı onda. Bütün yaşamı boyunca bir tek esere çalıştı sanki: Anadolu, Anadolu insanı ve onun Batı Uygarlığının kökeni olarak gösterilmeye çalışılan Hellen Uygarlığı karşısında savunulması.

Bu yüzden olacak, *Hey Koca Yurt*'a özel bir sevgisi vardı. Bütün söyleyeceklerini onda toplamağa çalışıyor gibiydi. Son yılında, yeni bir eser ortaya koyacak kadar zamanı kalmadığını biliyordu. Söylediklerinin, yazdıklarının önemli şeyler olduğunu bilen, bunun için de iyice anlaşılmasını isteyen bir öğretmenin ruh hali içindeydi son aylar. Şu sözler onundur:

«Şimdi biz ne diyoruz? Bunca yıl kafa patlatmışız, bir şeyler koymuşuz ortaya. Sen alacaksın onu kullanacaksın, benim kafamı kullanacaksın, di mi ya? Başkası da senden öğrenecek bir şeyler. Hani sen burada doğdun da onun için övüyorsun bu toprakları, bu insanları, diyecekler. Ama değil, haklı bir şey bu, başka yerde doğmuş olsaydım da yazardım aynı şeyleri. İnsanlığı kurtaracak olan fen kafası burada doğmuş. Şimdi anlatmayacak mıyım ben bunları Anadolulu olduğum için?»

Ve *Hey Koca Yurt*'un birinci basımı çıkar çıkmaz yeniden yazmağa başlamıştı onu. Kitaptan kestiği sayfaları uzun beyaz kâğıtlara yapıştırıyor, aralarına bir şeyler ekliyor, resimler koyuyor, bazı ara başlıkları çiziyor, yeni ara başlıklar buluyordu. Böylece uzayıp giden sayfaların boyunun bir metreyi geçtiği oluyordu bazen. Bunların kenarına ya sonradan aklına gelen bir şeyi yazmak ya da dizgiciye açıklamalarda bulunmak için kâğıttan kulaklar yapıştırıyordu.

1973 Temmuzuna kadar sürdü bu. Bitirmek üzereydi. Hatta birçoğumuza, bitirdiğini söylüyordu. «Yalnız bir 'Önsöz' yazacağım, o kadar,» diyordu. Oysa, kitabı ikinci basıma hazırlarken bulduğumuz son sayfalar kitabın yeniden yazılışının tamamlanmadığını gösteriyor. Yazdığı o uzun, el yazısı sayfaları alıp daktilo ediyordum. Bana verdiği son sayfa *Gök Gürültüsü* sözcükleriyle bitiyordu. Yazıp götürdüm. Sürdürecekti sağlığı elverseydi; yapamamış, orada kalmış.

Ağustos sonlarında bu önsözü yazmaya başladık. Sağlığı her gün biraz daha kötüleştiği için, yazı yazarken kendine özgü oturma biçimini bir türlü bulamadığı, kalem tutacak gücü kalmadığı için elinde, söylediklerini benim yazmamı rica etmişti.

Üzüntüyle, ama övünçle sarıldım bu son göreve. Her kez, ancak bir iki paragraf yazdırabiliyordu. Yarım saatin sonunda, bedeninin ve kafasının harcadığı o büyük çabanın, direnişin sonunda nasıl yorgun düştüğünü görüyordum. Ama belleği son güne kadar pırıl pırıldı. Unutkanlığın kendini yanıltmasına hiçbir zaman izin vermiyor, anımsayamadığı bir ad için kitaplar, ansiklopediler karıştırıyorduk. İki üç gün sonra, temize çektiğim bölümleri gidip kendisine okuyordum. Sonra bir iki paragraf daha yazdırıyordu her defasında beni yorduğu, bana yük olduğu sanısı içinde, «Az kaldı, bir sayfa daha yazdık mı tamam» diyerek...

Beş altı oturum sürdü bu. Son kez gittiğimde (10 Ekim 1973) yarı koma, yarı uyku durumunda yatıyordu. Biraz önce doktor gelmiş. Tansiyonu 5'e

düşmüş. Gözünü açar gibi olduğu bir sırada, kızı İsmet Hanım, «Baba, kim geldi bak, tanıyacak mısın?» diye seslendi.

Yaklaştım. Çok yavaş, nerdeyse fısıltı halinde bir sesle, «Tanımaz mıyım Mehmet Doğan'ı, merhaba» dedi. Sonra daha da sönen bir sesle, «Bugün devam edemeyeceğiz, Mehmet, çok yorgunum, hiç halim yok. Seni de yordum buraya kadar» diye ekledi.

Bir daha da yazdıramadı bir şey. Üç gün sonra öldü. Bu önsözün hikâyesi de bu. Ama bitirseydi, söyleyeceklerine nokta koymuş olacak mıydı ki? Sanmıyorum ben. Son güne kadar bir yerlerini değiştirecek, bir şeyler ekleyecek, bir şeyler çıkaracaktı.

Hey Koca Balıkçı! Merhaba, sana dünyamızdan.

Mehmet H. DOĞAN
12 Aralık 1973

1

ANADOLU

Uzun Anadolu Yarımadası, hemen hemen bir dikdörtgen olarak, boylu boyunca üç denize uzanır. Bu koca gövdenin kuzeyi Karadeniz'le Marmara'nın sularında yıkanır. Ta Hopa'dan Çanakkale'ye varınca birdenbire güneye kıvrılır. Artık Akdeniz'lidir ve Akdeniz'in Ege sularına dalar. Anadolu'nun en güney omzunda, Tekir Burnu'nda, koca yarımada, dosdoğru doğuya yönelir ta İskenderun'a ve Antakya'ya dek...

Hopa'da, Doğu Karadeniz'in 3937 metre yüksekliğindeki Kaşkar Dağında, Anadolu'nun dağ kargaşalığı başlar. Artık dağ ve yine dağdır tüm çevre! Bunlar, karın göz kamaştırıcı akıyla örtülüdür hep. Öyle bir aklık ki, güpegündüz çıkan parıltıları göklere varır da, gün daha da aydın olur. Bakan insanın kafasına, «büyük gökler» ülkesinde olduğu gerçeği «dank!» eder. Elverir ki, kör olmaya...

Koca Ağrı (Ararat) dağının 5157 metre yüksekliğine karşılık, Alp'lerin en yüksek tepesi Mont Blanc'ın 4807 metresi, dev yanında Beberuhi kalır. Bu koca dağlar kalabalığının gürültüsü sağa-sola uzanır. Bu dağlar, Elbruz'larla dimdik Kafkas kalkınışlarının soy sopundan, konu komşusundandırlar.

Bu dimdik dağ yamaçları, aşağılara inildikçe, hemen hemen mürekkep koyuluğundaki, sık mı sık, çam ormanları karanlığıyla örtülüdür. Ama şurada burada, akıl durduracak derinlikteki dereler, karanlığı kıyım kıyım yırtar. Böylece, her yöne, kilometrelerce yayılan boşluklar, birbirine girişen sarp kayalı vadilerle, alabildiğine çapraz biçilmiş olur. Yukarıda manzaranın «Hey! Hey!» engin şanı, insanın gözlerini aydınlatır, deli gönülleri de enine boyuna açar da açar! Yüksek dağ havası da insanı demir gibi dinçleştirir.

Bu dağ kargaşalığı, başdöndürücü uçurumları, yarları, dağ boğazlarıyla kıvrıla devrile, güneye doğru paldır küldür sürer gider.

Bu dağ gürültüsü arasındadır ki, nazlı Dicle ile sevgilisi ateşli Fırat, Anadolu dağlarının cansularıyla akmaya koyulurlar. Dağlarınsa kuzeyde, Karadeniz'deki Hopa ve dolaylarında başlayan yolculukları, İskenderun'la Antakya'da —Kilikya'da— sona erer; dağlar eteklerini Akdeniz'de ıslatırlar oralarda.

Çıldırasıya doruklanan bu dağlar kalabalığından, iki pek yaman dağ zinciri ayrılır. Bunların biri, kuzeyde Karadeniz'i kıyılayarak, öteki de Akdeniz'i izleyerek (sanki Anadolu'nun iki kolu) uzanırlar; uzanırlar da, yüksek Anadolu yaylasıyla onun batısındaki Ege'nin güneşli illerini kucaklarlar.

Güneyde, Kilikya köşesinde Toros ya da Binboğa Dağlarının Bolkar bölümünde 3585 metre boyundaki Medetsiz Dağı'yla, 3488 metre yüceliğindeki Aydos Dağı bir duvar gibi dikilip durur Suriye'den gelen yolcuların önüne. Bu dik dağların arasında, İsa'dan, bin yıl önce Kilikyalılar, Gülek Boğazındaki kayaları paralayıp Anadolu'yla Suriye arasındaki başlıca gidiş-geliş yolunu ve geçidini açarlar.

Büyük İskender buradan geçerek, Akdeniz kıyısında, İsus'ta, Pers Hakanı Dara'yı yendi.

Gene bu çevrede, Babylon Hakanı Nabukadonassar, Asurluları, Mısırlı müttefikleriyle birlikte yenerek Asur İmparatorluğunu yok etti.

Buralarda, İsa'dan 5000 yıl öncesine dek çömlekçi fırınları bulundu. Bu buluş da, Anadolu'nun pek erken çağda çömlekçiliğe, çanakçılığa başladığını saptar.

Bu gerçeklere hemen burada, geçerayak değinilmesi biraz yersiz de olsa, her avuç Anadolu toprağının tarihte nasıl yoğrulduğuna işaret etmeleri nedeniyle gerekli görüldü.

Şimdi gene Karadeniz'e çıkalım :

Karadeniz'i boylu boyunca kıyılayan güneşli dağ yamaçları hep güleryüzlü, sevimli mi sevimli, yemyeşil bir bolluktur. Oralara tatlı, ılık, hatta sıcak bir iklim yaygındır.

Şurada burada küçük liman kentleri, canayakın, gösterişsiz minimini köycükler fındık çalılarının, mandalina bahçelerinin, üzüm asmalarının, çay fidanlıklarının koynuna gömülüdür.

Açalyalarla ve elvan elvan dağ çiçekleriyle benek benektir her yan. Güneşte, kendinden geçkin şekerleme kestiren bu dağlar zincirinin başlıca halkaları, bulutlar ötesine şah salan Koç Dağının, batıya doğru, Rize, Zigana ile Canik dağlarının doruklarıdır. Bu dağların güney sınırını, Yeşilırmak (İris) ve Çoruh vadilerinin zindan karanlığındaki derinliklerine dalan kıvrıntılı suları çizer. Daha güneyde başlangıcıyla sonu ya da denize boşaldığı yer hep Anadolu olan koca Kızılırmak, —eski adıyla Halys suyu— cömert ve geniş dolanımıyla, yukarıda anlatılan bölgeyi, onun da güneyinde daha nice yerleri, dağları ve taşlarıyla bağrına alır, Bafra Burnu'nda denize kavuşur.

Bu bölüm, çift ağızlı labris'leriyle, yalınkılıçları ve kökleri biçen tiz çığlıklarıyla, Amazon denilen Anadolulu kadın savaşçıların —ya da Âşık Paşazade'nin 'Bacıyan' (Bacılar) dediği— Anadolu kadınlarının ülkesidir.

Karadeniz'in (Amazonların) güneyinde, çok önemli bir uygarlık kurmuş olan Hatti'ler ya da Katti'ler yaşıyordu. Hitit'ler, İsa'dan önce 2000 yıllarına doğru Asya'dan gelince, Hatti'lere karışarak uygarlaştılar. Hatta kendi "Hitit" adlarını bile, "Hatti" ya da "Hitit" diye, Hatti'lerden aldılar. Hatti'ler böylece, Hitit'lerin uygarlık hocaları ve ustaları oldular. Homeros, İlyada'da, Troya savunucuları olan bu Hatti ve Hitit karışımı halklardan "Katti" ya da "Setti" diye söz eder. Sonradan, yukarıda belirtildiği gibi, İsa'dan Önce 2000 yılına doğru sipsivri külahlı, çarık burunları kalkık Hitit'ler, bu Kızılırmak dolanımının içindeki Anadolu parçasını Hitit İmparatorluğu'nun göbeği saydılar.

İsa'dan Önce 8. Yüzyıl'da, hatta daha önceleri, deniz yoluyla gene Anadolu'dan gelen Miletos'lular, Karadeniz'de ilk yurt kuranlar oldular. Anadolu'daki Miletos kenti, adını Girit'teki Miletos'tan alır. Ana-

dolu'daki Miletos kenti ile yöresi, Girit'in Minoen uygarlığına ilişkin bir yerdir. Zaten Girit'in Minoen Uygarlığını kuranlar Anadolu'dan geçmedirler.

Miletos'lular ilk önce, Bafra'nın İnce Burnu'nda Sinop'u (Sinope) kurdular; sonra daha doğuda Samsun'u (Amisos), bir de Trabzon'u (Trapesuz) yurt edindiler. Hemen sonra, kısa bir süre içinde, hızla Poti'yi (Phasis), Kırım Yarımadası'ndaki Kerç Boğazının bir ağzında Kerç kentinin ve karşısındaki Pandicampeum'u, Azak Denizi'nin ta öteki ucundaki Don nehrinin ağzında Tanais'i, bugünkü Sivastopol'da, Heracleia'yı ve bugünkü Varna'da da Odesseia'yı kurdular.

Miletos'luların kurdukları seksenden çok yurdun birçoğu Karadeniz'in tüm kıyılarını çevreler. Bu yurtları savaşla değil, yerli halkla karışarak kurdular. Bu Miletos'luların, İsa'dan 800 yıl önce Karadeniz'e girerken, Hellenistan Yarımadası halkının çok sonra Karadeniz'e ürkek ürkek ayak basmalarının nedeni şudur :

Miletos'lular, Karadeniz'in bir iç deniz olduğunu bilmiyorlardı. Marmara doğu boğazından Karadeniz'e çıkınca sonsuz bir okyanusa açılacaklarını sanıyorlardı. Ve orada, Cebelitarık Boğazı'nın ötesine benzer bir okyanusta kaybolmaktan ödleri patlıyordu. (Romalı Büyük Kayser, Britanya Adası'na giderken, okyanusa çıkacak diye çok korkuldu. Kristof Kolomb zamanında bile okyanus korkusu yaygındı.)

ADI OLMAYAN DENİZ

Bundan başka da çift boğazların, yani Marmara'nın Karadeniz'e ve Ege'ye açılan boğazlarının denizcilere akla karayı seçtiren akıntılarının kötü şanı pek yaygındı. Üstelik, Karadeniz'in hiç de tekin olmadığı söylenip duruyordu. Hellen dilinde bu denizin adı bile yoktu. İlyada'daki Akha'lar hiç balık yemezlerdi. Anadolu kıyı halkıysa ellerinden gelse balıktan başka bir şey yemezdi.

İonyalılar denize "Pontos" adını koydular. Hellenistanlıların denize ilk taktıkları ad ise "Thalassa"

idi. Ama "Thalassa" Hellence değil, Minos-Girit dilinden bir sözcüktür. Miletos'lular ve Batı Anadolu halkı, dünyada ilk deniz uygarlığı kuranlar, Minos Girit'inin denizcileri idi. Nitekim Akdeniz'de de İspanya, Güney Fransa, örneğin Marsilya ile İtalya'da ilk kent ve yurt kuranların başlıcaları yine Batı Anadolu halkı idi. Batı Anadolu halkı, dünyanın ilk yol sistemini bulan Lydia'lılar sayesinde Anadolu'nun her yanına ve bu arada Karadeniz kıyılarına kolayca gidip gelebiliyorlardı.

İsa'dan 2300 yıl önce kurulan ilk Troya'da, Uzakdoğu'dan getirilme Lapis Lazuli (Lacivert taş) bulundu.

Miletos, İsa'dan Önce 8. belki de 9. yüzyılda Karadeniz'i baştanbaşa yurt kuruluşları ile noktaladıktan iki, üç yüzyıl sonra Hellenistan'lı Megara'lılar Çanakkale Boğazını geçerek, Marmara'da Bizans'ı kurdular.

ARGANAUTLAR

Yukarıdan beri anlatılanlar böyle iken, nasıl olur da Troya savaşından, yani İsa'dan önce 1225 yılından önce, Hellenistanlı İason, Hellenistan'ın her yerinden toplama, kimine göre yüz, kimine göre yüz elli gemici ile Arganautlara* kaptanlık ederek, Karadeniz'den Altın Post'u alıp Hellenistan'a geri getirmek üzere Karadeniz'e gider!

Arganautlar Karadeniz'deki birkaç yerden geçerlerken Sinope'ye de uğrarlar. O Sinope ki, Arganautların Karadeniz'e uğramalarından en az üç yüzyıl önce bomboş bir kıyı körfezciği iken Miletoslularca yurt edinilmiş ve Sinope diye adlandırılmıştı.

Bu gösteriyor ki, Arganautlar efsanesi, Miletos'luların Karadeniz'e varışları olayı üzerine kurulmuş pek tumturaklı bir martavaldır.

---

* Argos, geminin adıdır. "Hızlı" demektir. "Naut" da tayfa demektir. Arganaut ise hızlı geminin tayfası, aniamına gelir.

Argos gemisinde Hellenistan'ın her yerinden gelme bir gemicinin bulunması —Hellenistan'ın neresinden olursa olsun— her Hellen'in, Karadeniz'e ilk giriş onurunda payı bulunsun diyedir.

Tayfanın başta gelen kahramanı Hercules'tir (Herakles). (Resim : 1)* —Türkçe'de "Hergele" denir— O Hercules ki, kükreyen aslanları iki eli ile arka bacaklarından tuttu muydu, çürümüş paçavra gibi —cartadak— iki parça eder; davranası tutunca da, yetmiş yedi kızoğlankızı bir çırpıda kadın eder!

Hercules, Hellespontos'a (Mehmetçik Burnu) ayak basar basmaz koca lobudunu kavrayınca, Troya kentinin duvarlarını vura vura yıkar da, Kral Laomedon'un kentini göz açıp kapamadan yerle bir eder.

Argos gemisinin kahramanları hep bu kıratta hünerler becere becere Kolkhis kentine varıp Altın Post'u alırlar. Dönüş yolculuğunda peşlerine düşen Kolkhislilerden kaçmak zorunda kalırlar ve kimi yazara göre, Argos babayiğitleri Tuna nehrinin ağzına kaçarlar. Oradan Sava nehrine, geçerler. Oradan da İtalya'da, Lombardiya'da Po nehrinin suları ile aka aka Adriatik Denizine ulaşırlar. Oralarda Homeros'un ünlü destanı Odysseia'da anlattığı sirenler ve Tanrıça Kirke'nin adalarından geçerek, Yunanistan'da Tesalya'ya varırlar.

Argonaut efsanesinde Sirenler adası ile Kirke'nin adasının denizlerin karasında mı, akında mı oldukları pek belli değildir. Şu da var ki, Odysseus sözcüğü de Hellence değil, Olympos'la Thalassa sözcükleri gibi Minos Giritçesindendir. Bu sözcük aslında insan adı mı, yoksa yolculuk serüvenleri anlamına gelen bir sıfat mı pek belli değildir.

Odysseus'la İason serüvenlerinin birbirlerine karıştırılması bundan ileri gelmiş olabilir. Başka yazarlara göre, —adı Miletos'lularca konulmuş olan— Karadeniz'in Kerç Boğazı'ndan geçerler ve Azak Denizine akan Don nehrinin akmaya başladığı yere

---

* Kitaba ait fotoğrafların tümü yapıtın son bölümüne konulmuştur.

dek kürek çekerek gittikten sonra Argos gemisini sallasırt ederek yüzlerce kilometre taban teperler ve Finlandiya Körfezi'ne akan bir suya varınca gemiyi yüzdürüp Cebelitarık'tan Akdeniz'e ulaşırlar. Orada Sirenlerin ve Kirke'nin adasını görürler gene. Sonra Tesalya!...

Daha başkaları Arganautları Tuna suyundan Elbe suyuna götürür, oradan da Jutland'a, sonra Britanya ve İrlanda adalarını kıyılatarak Akdeniz'e sokarlar.

İason, Hellenistan'a varınca Argos gemisini karaya çeker, geminin gölgesinde, kumsal üzerine uzanıp tatlı bir uyku kestirirken, geminin direği her nasılsa başına düşüp onu yamyassı eder, Arganautlar efsanesi de böylece sona erer.

Arganaut masalının bunca uzamasını Arganaut gemicilerine bağışlamak gerek. Onlar, İsa'dan hiç olmazsa 1200 yıl önce yaşamışlardı; coğrafya bilgileri de yok denecek kadar kıttı.

PİNDAROS

Arganaut masalını gerçek sayan birçok Hellenistanlılar, çalakalem, kütüphaneler doldururlar. Bunların arasında anlı şanlı ozan Pindaros da vardı. Ama aralarında en önemlisi İskenderiye'li Apollonius Rodius'tur. O, İsa'dan Önce 259-215 yıllarında yaşadı ve İskenderiye Kitaplığının başkanı idi. Arganaut yolculuğunu tüm ayrıntılarıyla yazdı. Bunlar, epik ateşten yoksun şeylerdir. Bu yazıların topu da, Karadeniz'e Miletos'luların yayılmasının Hellenistan'da ne büyük bir kıskançlık ateşini alevlendirdiğini ve bu Miletos yayılmasının Arganaut'lar masalı ile nasıl örtbas edilmeye çalışıldığını gösterir.

Miletos'lular ve Batı Anadolu halkı, Karadeniz'e Altın Post maltın post aramaya gitmediler. Böyle saçma sapan şeylerle uğraşacak vakitleri yoktu. Bronz çağının şafağı sökmek üzere idi. İsa'dan Önce 3000. yılda bakırla teneke karışımından bronz elde edildi. Bu iş, Mezopotamya ile Anadolu'da hemen hemen aynı zamanda başladı.

Anadolu, madenler bakımından çok zengindi. Hâlâ da öyledir. Bakır da, teneke de boldu. Toros (Binboğa) Dağları bakır, kurşun ve gümüş kaynağı idi. İsa'dan Önce, Kaniş'ten (Kayseri yakınındaki Kültepe) Mezopotamya'ya bakır, gümüş ve kurşun ihraç ediliyordu. Batı Anadolu'lular ve özellikle, Lydia karayollarından ve kendi deniz taşıtlarından yararlanıyorlardı. Adalara ve Girit'e maden taşıyorlardı. Böylece Minos-Girit uygarlığına ve oradan da Miken uygarlığına yararları dokundu; belki de bu uygarlıkların doğmasına etken oldular.

HİTİTLER VE ATLAR

Her zaman denizden taşımalar, kara taşımacılığından daha ucuz ve kolay olmuştur. Atı ilkin Hititler evcilleştirdiler. İsa'dan Önce 1500'de beygir, taşıt hayvanı olarak kullanılmazdı. Develer de yoktu. Çünkü, Lydia Kralı Kroisos'un, Pers Kralı Kiros'a yenilmesinin nedeni, Kiros'un (Batılılarca Cyrus) ordusunun ön safına develer dizmesi idi. Kroisos'un her savaşta düşmanı yenmiş olan korkunç süvarilerinin atları, develeri görüp koklayınca, hemen kaçtılar. Kroisos tutsak oldu, Lydia Devleti yıkıldı.*

Bu gösterir ki, İsa'dan Önce 2000 yılında Anadolu'da deve yoktu. Kala kala eşek kalır binek ve taşıt yaratığı olarak. Demek ki, madenler karadan eşekle taşınmıştı. Batı Anadolu'lular, Karadeniz'deki madenlerin nerelerde olduklarını öğrenmiş oluyorlardı.

Önce belirttiğimiz gibi, Miletos'lular dünyanın ilk deniz uygarlığını kuran insanlardı. Bir kayık tonlarca malı yükler ve tonlarca yükü kolayca yel üfürür, deniz götürür. Böylece Miletos'lular Karadeniz'in her yanını yurt edindiler.

Batıda, her batı dilinde yazılan hemen hemen her Hellenistan tarihi, sanki tarihsel bir gerçek imiş gibi, bu Arganaut masalıyla başlar, Perslerin Hellenistan'a saldırıları ve Hellenistan'da Atina ile Spar-

* Herodot Tarihi. Kitap I.

ta emperyalizminin boğazlaşması ile sürer. Sonra Büyük İskender'in Pers İmparatorluğunu yok etmesi ile biter.

Bu tarihlerin amacı, Pers saldırılarının eninde sonunda —Hellenistan'ın temsilcisi sayılan— Makedonya'lı Büyük İskender tarafından durdurulup Perslerin cezalandırılmasını, ondan sonra da Hellenistik adı altında Hellenistan uygarlığının bütün dünyaya yayılmasını anlatmaktır. Batılılarca, İsa'dan Önce, ilkçağda Hellen olmayan ne varsa, inadına küçümsenir.

ATİNALI OLMAMAK

Birbiri ardına, uygarlık üstüne uygarlık yaratan bu sürü sürü insanların kabahati Hellenistanlı, özellikle Atinalı olmamalarıdır.

Tarih bir fen değil ki! Örneğin bir kimyasal deneyde fen adamının biri, şu maddeyi koyacağına, yanlışlıkla başka bir madde koysun da yanılgısının cezasını, maddenin patlaması ve kendisinin havaya uçması ile görsün! Tarih, objektif olamıyor, sübjektif olunca da adam odasına kapanıp uydurmaya veryansın ediyor.

Batılıların Hellenlerden başkasını horgörmesi, yüzyıllarca, Asya, Afrika ve Amerika halklarını sömürülerine iktırmış olmaları, kibirlerindendir.

Karadeniz'den ve Arganaut yolculuğu masalından söz ederken, o yolculukla ilgili kimi tarihsel olaylara değinmezlik edemezdik.

TRAPEZUS VE DİOGENES

Dönelim Anadolu'nun kıyılarına... Trapezus (Trabzon), kısa bir zaman süresince Bizans İmparatorluğunun başkenti olmuştu. Sinope (Sinop) pek Nasreddin Hocamsı ve Bektaşi çıkışlı bir Anadolulu can olan Diogenes (Diyojen)in doğduğu yerdir. Atina'ya gittiği zaman onun bir fıçının içinde yaşadığı söylenir. Sözümona, gösteriş ve tuhaflık olsun diye fıçıda yaşarmış. Ama, Diogenes zamanının Atina'

sında, kentin 400 bin nüfusunun hiç olmazsa 150 bini evlerde değil, mağara ve fıçı kılıklı barakalarda otururdu. Onlar, filozof Platon (Felatun ya da Eflatun) gibi oligark değillerdi ki sereserpe evlerde yangelsinler! Dünyada gösteriş düşmanı bir adam vardıysa o da mutlaka Diogenes'di. Ne yapsın, insandı; insan olunca da duruşu ve davranışı ile ne kadar poz olmamaya çalışsa, pozsuzluğu poz olur. Batı dillerinde "person", kişi demektir. Person sözü, Anadolulu Etrüsk dilinde "yüze takılan maske" demektir. Ne yapalım, insan soğana benzer galiba! Maske üzerine maske, kabuk ve poz üzerine poz... Zavallı Diogenes, pozdan soyunma çabası ile anadan doğma kaldığı halde, çıplaklığı bile poz oldu!

Dili keskindi Diogenes'in. Platon realiteden idealizme kaçmıştı: insan, kum ve kâğıt üzerine büyük küçük milyonlarca daire çizebilirdi ama, hepsi mutlaka yanlış olurdu. Doğru olan, yalnız usda düşünülen daire, yani "idea" idi. Diogenes ona, "Daireyi, daireselliği anlarım; masayı anladığım gibi. Ama masasallığı, masanın ideasını anlamam" diyordu.

Diogenes'in Atina'da güpegündüz fenerle adam aramasına güldüler; çünkü asıl neyin gülünç olduğunu anlamıyorlardı.

Büyük İskender, Diogenes'in önünde durup, kendinden ne ihsan istediğini sormuş. Servet-i Fünun edebiyatına göre, Diogenes, "Gölge etme başka ihsan istemem" demiş. Hiç de öyle, Karagöz gibi, bir elini sallayarak, böylesi bir ağız kullanmamıştı. Pek doğal olarak, "Çekil, gölge etme!" demiştir. Söylediğine göre, İskender bu karşılık üzerine, "İskender olmasaydım, Diogenes olmak isterdim" demiş. Asıl gösterişin âlâsı, İskender'in cevabındadır.

DEV MİTHRİDATES

Sinope yıllarca, Pontos Kralı Mithridates'in başkentiydi. Mithridates hemen hemen iki buçuk metre boyunda ve bir oturuşta bir kuzu dolmasını haklayan bir adamdı. Anadolu'yu çok severdi. Anadolu'

nun kuzeyi ve Karadeniz Kafkasya'sı buyruğunda idi. Kırımlılar ondan yardım istediler. Orasını ve Karadeniz'in güneyindeki toprakları da zaptetti. Gücü Roma'yı korkutacak kadar arttı. Roma Senatosu onun yüzüne gülerek "idare-i maslahat" zorunda kaldı.

Mithridates Kapadokya'yı işgal etti. Roma, İ.Ö. 92 yılında Kapadokya'yı geri aldı ama, 2 yıl sonra Mithridates'e yenildi, Kapadokya'dan sökülüp atıldı.

Pontos Kralı bu kez Bursa dolaylarını, yani Bithinya'yı zaptetti. Hellenistan'lılar kendisinden yardım isteyince, Mithridates Roma'ya savaş açtı. Bu arada Anadolu'da 80 bin Romalıyı kılıçtan geçirtti. Halk her yanda Pontos Kralı'na yardım ediyordu. Çünkü ilk Roma Krallığı zamanında "Ekuestriani" denilen soylu süvari beyler olan zengin Romalılar, her girdikleri yerde aldıkları rüşvetlerle, haraçlarla, halkın analarından emdiği sütleri fitil fitil burunlarından getirmişlerdi.

Mithridates, bütün Hellenistan'ı ele geçirdi. Üstelik Makedonya'ya da bayraklarını dikti. Roma devleti, tarihindeki en büyük tehlike ile Pontos Kralının kişiliğinde karşılaştı. Hatta Kartaca ile Hanibal'dan korkunçtu bu düşman.

Roma, bütün gücüyle ve sırayla, en usta generalleri Akuilius, Sulla, Lukullus ve Büyük Pompey ile onun üstüne yürüdü. "Mithridates yeniliyor, ha alt oldu, ha olacak," denildiği sırada kendini tekrar topluyor, yitirdiği yerleri hemen geri alıyordu.

Artık her şeyin kaybolduğu sanılan durumlarda, hatta tutsak olmaması için karısına, kızkardeşlerine kendi canlarını almalarını buyurduğu durumlarda Mithridates eskisinden daha güçlü kalkınıyordu. Roma'ya karşı savaşları kimine göre otuz, kimine göre kırk yıl sürdü. Bir kez sekiz yüz süvarisi ile saldırıya geçti, beş yüzünü kaybetti ama savaşı yine kazandı.

Sonunda, yani yaşlılığında müttefikleri, hatta en yakınları kendisini yapayalnız bıraktılar. Mithridates tutsak olmaktansa ölümü seçti. Ama güçlü

iken, Romalılar bile kolayını bulur da kendini zehirletirler korkusuyla, zehir zemberek ağular içerek kendini zehirlere alıştırmıştı. Son deminde, ölmek için, maşrapalar dolusu zehir içti ama ölmedi, o zaman bir köleye buyurdu ve başını kestirtti.

Bu iş Fırat nehrinin kıyısında oldu.

2

SİNOPE'DEN AKDENİZ'E

Sinop'un az güney - doğusunda, Amasya'da (Amasia) 63 yılında tarihçi Strabo doğmuştu. Az daha güneyde, günümüzün Zile kentinde (Zela) Roma'lı Büyük Kayser (Caesar), Pontos Kralı Farnases'i İ.Ö. 47 yılında yenerek, Roma Senatosu'na "Veni! Vidi! Vici!" («Geldim! Gördüm! Yendim!») diye, üç sözcükten ibaret raporunu sunmuştu!

Sinop'un batısına yönelen dağlar, artık kar yeleli, şimşekleriyle ve yıldırımlarıyla kükredi miydi, uçsuz bucaksız uçurumlarını dağı dağa kavuşturan gürleyişlerle yankılayıp sarsan dağlar değillerdir. Sinop'tan batıya uzanıp Anadolu'yu kucaklayan kuzey dağ kolu Sinop'tan doğuya doğru, ortalama 2000 metrelik İsfendiyar Dağları'nı dize dize Sakarya (Sankarius) çevrelerine ulaşır. Bu çevre, bütün dünya insanlarınca kutlanan Mayıs Kraliçesi Bayramının ve efsanesinin doğduğu yerdir.

Sakarya ırmağının kızı, su perisi Nana, sıcak bir günün akşamı serinlemek için, kendini Sakarya suyuna atmış şıpır şıpır yıkanırken, bir badem ağacının dalı üzerine eğilmiş. Su perisi bademi kırıp soymuş. Beyaz badem içini yemeden önce, her nedense, bademiçinin aklığını, teninin aklığı üzerine tutmuş. Badem içini, yumuşak iki göğsü arasında tutarken, hayretle ve hayranlıkla bakakalan gözleri

önünde tuhaf bir şeyler olmaya başlamış: Sanki bademi içinin ve göğsünün aklığı eriyerek birbirine karışmaya koyulmuş. Nana, böyle bakadururken, içine tatlı bir baygınlık yayılmış. O sıralarda güneş, pembe pembe batmakta imiş; bütün dünya pespembe bir hoşluk olmuş. Nana suyun kıyısında uyuyakalmış. Uyandığında yıldızlar pırıl pırılmış. Tatlı tatlı esnerken, gebe kalmış olduğunun farkına varmış. Dokuz ay sonra, yüzüne bakmaya kıyılamayacak güzellikte bir oğlan doğurmuş.

KYBELE VE ATTİS

Anadolu'nun Ana Tanrıçası Kybele (Sibel), Attis adlı bir gence âşık olmuş ve onu tapınağına keşiş adamış. Attis, hep bakir kalacağına andiçmiş. Ama sözünü tutamamış. Ana Tanrıça, bir kıskançlık nöbetiyle, Attis'i öldürmüş ama sonradan pişman olmuş, yüreği acıyla parçalanmış. Onu bir güzel ve dümdüz fidana çevirerek kutsallığa yüceltmiş.

Attis tapınakta iken, Kybele'yi kutlamak için, Kybele'ye şenlik günü adamıştı. Ana Tanrıça Kybele ise, o bayram gününde Attis'in kutlanmasını duyurmuştu. Her yılın mayıs ayında kutlanan "Mayıs Şenliği" Anadolu'dan ta İskandinav ülkelerine kadar tekmil batıya yayıldı.

Bugün bile, dünyanın çeşitli ülkelerinde seçilen "Mayıs Kraliçesi", Kybele'yi temsil eder. Bir delikanlı, "Yeşil Adam" diye Attis'i; bir çam ağacı da Attis öldükten sonra çevrildiği fidanı temsil eder; bu ağaç kurdelelerle süslenir.

Attis'in aslı, Sümer'lerin, baharda canlanıp güzün ölen ilkbahar tanrısı Tammuz'dur. Filistin Yahudileri onu tanrı saydıkları için ona, "Efendimiz" anlamına gelen "*Adon*" diye taptılar. Hellenistanlılar "Adon" sözcüğüne "s" ekleyerek, ona "Adonis" dediler. Tammuz adı Türkçe'de ya da Arapça'da Temmuz ayının adı olarak ve bir de "Damızlık" sözcüğünde "Tammuz'luk", yani "Tammuz gibi davran" olarak kaldı. Çünkü kimi Türk aşiretlerinde Tammuz'u temsil eden bir delikanlı, mayıs ayında bere-

ket olsun diye evleri ziyaret ederdi çok eskiden. (Bu nokta ileride yeri gelince daha ayrıntılı olarak anlatılacaktır.)

KIYI KIYI

Anadolu'da, doğudan uzanan dağ zincirinin tepeleri, batıya yürüdükçe keskin ve sivri çizgileri erir. Karasu, Şile ve Marmara kıyılarında, hemen hemen kaybolan tepelerin çizgileri, süzgün ve düzgün bir uzanışla yatışır. Tatlı ve göz okşayıcı yamaçlar, —renkleri, başka başka bitkili tarlalarıyla— yavaş yamaçlı dağlar, sanki yan yana serilmiş kilimlerle örtülmüş gibi yama yama süslenir.

Yalnız Bursa'da, gölleri ve şelaleri omuzlayıp düzlüklerden "gürrr!" diye fırlayıp çıkar. Uludağ da İzmir'li Homeros'un, Anadolu'daki yirmiden aşkın Olymposları arasında, pek bellibaşlı, babacan bir Olympos'tur.

Güzeldir eski İstanbul, gün batıya ağarken, birer ince meşaleye dönen yüzlerce minareleriyle; Üsküdar, Fatih ve Cihangir pencereleri, tutuşan üst üste evleriyle. Oradan Marmara açılır uzun, düzgün çizgili kıyıları ve çavuş üzümleriyle. Marmara, kendi sularına adalar serpmekte pek sıkı avuçlu davranmasına karşılık, elinin bir savruluşuyla, deniz yüzünü adadan ve karadan süpürmüştür. Öyleki, Karlık bayırından ve İhsaniye tepelerinden batıya bakan göz, engin yaylımıyla ebediyetle bakış bakışa gelmiştir sanki.

Marmara, kuzey yanına Silivri, Tekirdağ; öteki yanına da İzmit, Gemlik ve Bandırma diyerek Akdeniz'in kapısına yanaşır. Akdeniz'in kapısı Çanakkale'de Anadolu, birdenbire güneye yönelir.

Akdeniz, kimi gece plankton denilen mikroskopik yaratıkların suda yüzerek sevişip çoğalmasıyla öylesine uyanıp aydınlanır ki suyunun her damlası, zindan karanlığında, bir elektrik ışığı damlacığı kesilir. Zaten, her ana rahminde küçücük yumurta, canlı bir yavru olma işine girişmesiyle, birden düğmesine basılan bir ampul gibi, bir ışık taneciği ola-

rak parlar. Sessizlikte kulağın ansızın çınlamaya koyulması gibi...

Unutmamalı ki, Akdeniz'in, her yanından çok daha Akdeniz olan yeri Doğu Akdeniz'dir.

Aşkla çakan küçücük yaratıklardan dolayı, karanlıkta Akdeniz, boylu boyunca ışıklı bir can enginı, yüzlerce kulaç derinliğince de bir can uçurumu olur. Yaşamın ışıklar içinde titreşimidir, hayatın ağaran şafağıdır bu... Kutuplarda Aurora Borealis ya da kutup ışığı, gökte —sanki nabız— durmamacasına çarpar, yürekten yüreği cevaplıyormuşçasına, karanlık ve buz içindeki iki kutup, manyetik pusulaları çıldırtarak zangır zangır titretir.

Akdeniz'de de enginin ışığı göklere vurur da sanki "Gece", uykusunda uyurken, hayatın düşünü nur içinde görür de hayatı sayıklar. İşte bunun içindir ki Akdeniz, "Akdeniz" (Bahr-i Sefîd) adını alır.

Akdeniz'in kapısı olan Akdeniz Boğazları, efsanesel ve tarihsel anılarla yüklüdür. Yüklü de ne demek? Âdeta çınlar!

İlkçağlarda insanoğlunun bilinci uyanalıberi, insan Akdeniz'e gönül vermiştir. Eski, Firavunlar devri Mısırlıları, Batı Anadolululara *"Denizin yüreğinde yaşayan insanlar"* demişlerdi. O, uzak geçmişin "ahir zamanda ve kalbur samanda" günlerinde hem de...

İsa'dan 4000 yıl önce Sümer'ler de Batı Anadolulu insanlara, *"Denizin kıyısındaki güneş bahçesinde yaşayan insanlar"* diyorlardı. Çanakkale Savaşı'nda, tarihte siftah olarak emperyalizmi yere çalmış o insan da tarihin taa başlangıcından hız alan bir sesle, "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri..." diye bağırmıştı.

Çanakkale'den çıkıp, bir gomine boyu Akdeniz'e açılınca insan, artık denizin en deniz olduğu yere vardığını görür ve anlar. Burada herşeyin akı ak, mavisi de mavidir. Deniz öylesi bir inatla mavidir ki, mavisi âdeta laciverte kaçar. Uzaktan bakılınca, dalga köpüğüyle, mavisiyle başka denizlerdeki gibi değildir. Uzak lacivert dalgalarında —ağır ağır— kıv-

rılan köpükler, kaymak lüleleridir sanki. Aydınlık bir dünyadır bu, gönül açıcıdır. Gök daha büyüktür, sonsuzdur. Göğe, aydınlık ferahıyla salıverilen türkü bile maviler de mavi olur yükseldikçe.

ADADAN ADAYA

Buradan güneye sarkan Anadolu'da denizler karaları kucaklayıp sarar, karalar da körfezleriyle denizleri kollarına alır, "Hoş geldin!" diye bağrına basar. Burada, Batı Anadolu boyunca, körfez, burun, deniz, ada kalabalığı öylesine sarmaş dolaş olmuşlardır ki, deniz nerede biter, kara nerede başlar, bilinmez. Birçok burunlar, denize ulaşmakla yetinmez, oracıkta duramaz, denize tam bir yürek atılganlığıyla gömülür, derinler ama, gene gün aydınına çıkar, çıkar da ada olur. Fakat biraz ötede yine dalar denize... Böyle dala çıka, dala çıka ve ada ola ola, incilerdenmiş gibi, adalardan gerdanlıklar dizer.

Marmaris'in Hisarönü, denize deli divaneliğinden mi, nedir, kendini kaldırıp mavi sulara verince, birçok yavru adacıklar yükselttikten sonra, Rodos'ta denizden çıkar; Karpanto demez, Kaso demez, gider de Girit'te, boyunca uzanır.

Girit'in Minos uygarlığını kuran Anadolulların, adadan adaya, adadan adaya, ada dizisinin üzerinden Girit'e nasıl gittiklerini anlatır bu adalar. Çünkü Girit uygarlığı, upuzun adanın doğusunda başlamış, batısına oradan yayılmıştır.

Bu adalara, "Dolam" anlamına gelen "Kiklad" denir. Ama Arşipel (Eski Deniz) ya da Adalar Denizi, deniz üzerine bir adalar serpilişidir. Sanki bir dev —Anadolu— dimdik durarak, avucunda tuttuğu adacık tohumlarını, geniş ve cömert bir dolanışla, bu denizin yüzüne serpmiş ve denizde de adalar oluvermiş...

Adalar Denizi, böylece Girit'te görüldüğü gibi, insanoğlunun denizcilik (navigation) ustası olmuş, yelkon ve kürek, insan gözünde sabanla pulluk kadar önem kazanmıştır.

Denizden ürkerek, onun kıyısında durup denize ve adaya bakan insanoğlunun gönül kulağına biraz öteden, "Gel, gel! Korkma yavrum" diye seslenen deniz çağırışına dayanamamış insanoğlu. İlk önce salla gitmiş en yakın adaya. Derken, en yakın adayı dolaşırken, o adaya yakın birkaç ada, "Geçti geldi, maşallah!" diye gülmüşler. İnsan gönlünü, hatta saç tellerini çeken bilinmezin çekiciliği vardır ya! Deniz aşkı da böyle gelişmiş tüm Akdeniz kıyılarınca. İtalya! İspanya! Cezayir! Kristof Kolomb! Magellan! Piri Reis! Can atmışlar en uzak ufukların daha da ötelerine. Göz açmış sonsuz doğa bunların bakışında. Para nedir, kölelik nedir bilmeyen, anlamayan bu insan yavrularının koskoca masumiyetlerinde, neymiş sanki Atlas Okyanusu, Pasifik Okyanusu, Hint Okyanusu, uçsuz bucaksız göz yaylımlarında? Bir damla su, bir damla gözyaşı! Bunların sayelerinde dünya toparlağı, köşebaşı bakkalından elli kuruşa alınan ve insan yavrularınca havaya atılıp tutularak oynanan bir lastik top olmuş!

3

IRMAKLAR, APHRODİTE'LER

Batı Anadolu'nun kuzey köşesi Çanakkale'den, güney köşesi Kriyo Burnu'na ve onun yanındaki burunda yükselen Knidos örenine dek (Knidos deyip geçmeyelim, tepesinde eski çağın en güzel yontusu çırılçıplak Knidos Aphrodite'si duruyordu) Anadolu güneye yönelir.

Batı Anadolu'nun bu yönündeki kıyılara, başlıca dört ırmak akar. Bunların birincisi, Troya'nın Skamander suyudur. Güneye inildikçe ikincisi Gediz Nehri'dir. Örencik ovasından akmaya başlar, Salihli'nin yanından ve eski Lydia başkenti Sardis'e bir

iki sigara içimi uzaktan, Sart örenine baka baka, dümdüz bir doğrultuda Akdeniz yolunu tutar, Manisa'dan acele geçerek Menemen'de (İzmir Körfezi) denize kavuşur. Küçük Menderes, Kiraz ilçesinin kuzeyinden, ünlü Bozdağ'ın Tmolos güney eteklerinden buzlu sularını toplar, kıvrıla kıvrıla gider, Selçuk'ta, Efes yıkılarının yanında Akdeniz'e ulaşır.

Meandros (Meandros Hellence değildir, Anadolu'nun unutulmuş bir Pelasg (pelaj) dilindendir. Kıvrıntılı akışı dolayısıyla, ırmağın adı, ırmak kıvrıntısı anlamına gelmiş. Batı dillerinde, "Yol menderesliyor" denilince, yol virajlı anlamına gelir.) "Büyük Menderes", ta Isparta'da akmağa koyulur. Banaz' dan gelen Banaz sularıyla ve Afyon'dan gelen sularla kabara-genişleye ve derinleye, yoluna devam eder. Sarayköy'e uğrar, Nazilli ve Aydın'ın güneyinden geçerken dört büyük suyu daha gövdesine alır, Beşparmak (Latmos) Dağı'nın batısına uğrar, Bafa gölüne dokunuverir, eski Miletos'ta denize karışır.

UYGARLIĞIN KÖKENİ

Gediz'in, Küçük ve Büyük Menderes'lerin suları, yalnız sazan ve yüz kiloluk yayınbalıklarını değil, ama o balıklarla birlikte gelmiş geçmiş Anadolulu insanların görmüş oldukları düşlerini ve efsanelerini de taşıyorlar... Ama asıl bunlardan da çok daha önemlisi, Galileo ile başlayıp Atomistlere varan 20. Yüzyıl uygarlığının kökenini, yani Anadolu'nun İsa' dan önce yaşamış yedinci, altıncı ve beşinci yüzyılların filozoflarının düşüncelerini de taşımıştır bu akarların suları.

Bu coşkun sular kıyıya varınca, "Sana geldik, ey Akdeniz!" diye bağırmıştır sanki. İç Anadolu'nun buz gibi yüksek yayla sularını anaforlarla fırıl fırıl burgaçlaya burgaçlaya, deniz mavilerine karıştırmıştır bu ırmaklar.

Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes, doğrudan doğruya Akdeniz'e akarlar. (Asıl Ege Denizine akarlar ya, Ege de Akdeniz'dir, onun bir koludur çünkü.)

SKAMANDROS

Skamandros, öteki üç ırmak gibi doğrudan doğruya Ege'ye değil, Çanakkale Boğazına aktığı için, onu burada söz konusu edeceğiz.

Skamandros, kıpkısacık bir ırmaktır. Kazdağı'ndan (İda) akmaya başlayıp eski Troya'dan geçer, az kuzeyde Çanakkale'ye boşalır. Ama Çanakkale eskiden, bugün bulunduğu yerde değildi, onun çok daha güneyindeydi. Çünkü, aka aka kıyıyı dolduran Skamandros, oradaki körfezciği millerle ağzına kadar doldurdu.

Bugün bile Skamandros'un denize vardığı yer, sazlık ve bataklıktır. Ege'ye ya da Akdeniz'e akan üç ırmak (Gediz, Büyük ve Küçük Menderes'ler) çok içerlerden gelen ve bir sürü kentlere uğrayan büyük sulardır. O kentler, tarihsel ve efsanesel anılarla ilgilidir.

O yerlerin hikâyesini sonraya bırakarak, Skamandros kıyılarında yapılan dünyanın ilk güzellik yarışmasını anlatalım :

Ölümsüz tanrılar Skamandros suyunu bu adla değil, "Ksanthos" adıyla anarlarmış. Çünkü, Anadolu'nun batıgüneyinde akan Ksanthos Irmağı, Patara liman kentinde denize kavuşur. Patara, tanrı Apollon'un doğduğu yer olduğu için ölümsüzler, oraya akan Ksanthos sularını da kutsal sayarlarmış. Skamandros da enikonu kutsal olduğu için, Skamandros'a da Ksanthos adını vermişler.

Homeros'a göre tanrılar bu suya "Ksanthos" derlermiş ama, yalnız tanrıların dudaklarına yakışacak kadar kutsal olan bu adı ölümlüler ağızlarına alamazlarmış da bu suya "Skamandros" derlermiş.

Güzellik yarışmasında yalnız üç tanrıça yer aldı : 1 — Aphrodite (Latince Venüs); 2 — Hera (Latince Junon); 3 — Athena (Latince Minerva). (Resim : 2 - 3)

Pek eski zamanlarda, Kıbrıs adasının karşısında, Anadolu'nun uçurumlu, kumsallı kıyısının açıklarında, şafaktan az önce avlanan üç balıkçı, ara

sıra başlarını kaldırıp merakla göklere bakıyorlardı. Yıldızlarda olağanüstü bir hal vardı. İlk önce Yedi Ülker yıldızları pırıl pırıl parıldaya parıldaya, Anadolu'dan onca bir şanla fırladılar ki balıkçının biri kendini tutamayıp ötekilere, "Bu gece amma da kalktı!" dedi.

Ülker'lerin ardından kalabalık halinde Süreyya' sıyla, Orion takımyıldızları, öncekileri izlediler.

İlkbahardı. Derken göklere tanyerinden pembe bir ışık vurdu. Birdenbire, gece karanlıklarının en parlak yıldızı, çil çil bir gülüş sanki, nur içinde bir gülüş sanki, deniz ufkundan çıkakoydu.

Üç balıkçı, ağızları açık, uzun bir "Aaaaa!..." dediler hayranlıklarından.

Çocuk denecek kadar genç olan balıkçı, ihtiyar balıkçıya, "Bu ne yıldızı?" diye sordu.

"Aaaaa, bilmiyor musun? Arkana bak," diye cevapladı.

Çocuk, "Arkamda gölgemden başka bir şey yok!" dedi.

İhtiyar, "Bil bunu: Venüs'ten başka hiçbir yıldız, gölge salmaz. Güneş bir, ay iki, bir de bu sabah yıldızı üç... Göklerde bunlardan başka hiçbir şey gölge salmaz" cevabını verdi. Sonra da konuşmasını şöyle sürdürdü: "Bu gece avımız bereketli oldu. Çoluk çocuğa ekmek çıktı. Bu gece yıldızlar sevinçle müjdelediydiler galiba."

Bir süre, üçü birden sessiz, yıldızlara bakakaldılar. Sonra ihtiyar balıkçının sesi bir mırıltıyla titredi, ötekiler de seslerini ihtiyarınkine kavuşturdular. İkisi ihtiyar, biri genç olan bu üç fukara insanın sesleri, tanyerinin uyanmasıyla birlikte, serbest boşaldılar.

Türkçe'de Venüs yıldızının üç adı vardır:

Sabah Yıldızı, Çoban Yıldızı (çünkü çobanlar erken kalkar) ve Akşam Yıldızı. Çünkü bu yıldız, mevsimine göre sabah, gündüz ve akşam görünür, gündüzün gözüken tek yıldızdır.

APHRODİTE

Aphrodite, güzellik tanrıçası, sevgililerin anası, sevinç ve gülüşlerin kraliçesiydi. Doğu denizlerinin köpüğünden —upuzun bir flüt ötüşü sanki— çırılçıplak ve apak doğduğunu görünce, açılan bir tarak midyesinin sedef kabuğu, hemen onun ayaklarına yaklaştı. Tanrıça sedef kabuğunun üstüne çıkınca, şafak rüzgârı esmeye koyuldu. Tanrıçanın, ayakta duran gövdesinden su damlaları tatlı tatlı aşağıya kayıp inci damlaları olarak sedef kabuğunun üstüne döküldüler. Yelpazeleyen rüzgârlar, onu Kıbrıs Adası'na götürdü. Orada mevsim perileri onu giydirip süslediler. Oradan Olympos'a gitti. Aphrodite'yi görünce, Olympos tanrıları hep birden ayağa kalktılar, alkışlarla Olympos'ta onu tahta oturttular.

Vuyopsis (Dana gözlü) Hera'nın babası Kronos (Latincesi Satürn), anası da yeryüzü tanrıçasıydı. Ama biliçiler (kâhinler), Kronos'a, çocukları tarafından mahvedileceğini söylemişlerdi. Kronos da kendisini mahvetmesinler diye, çocuklarını doğarken yutuyordu.

Kronos, Hera'dan önce Yeraltı Tanrısı Plutos'u,* Deniz Tanrısı Poseidon'u (Latincesi Neptün), Ocak Tanrıçası Hestia'yı (Latincesi Vesta) ve hatta Zeus'u yutmuştu.

Mathis adlı bir deniz tanrıçası ona, yuttuklarını kusturacak bir ilâç verdi. Kronos da, yuttuğu çocuklarının hepsini kustu. Bunlar hep, birbirlerinin kardeşleriydiler, çünkü hepsinin babası Kronos'tu.

ATİNA KADINLARI

Hera, evliliğin tanrıçası, evlenen kızların, evli kadınların ve aile ocağının koruyucusu oldu. Baş-

---

* Plutos zengin demektir. Altın ve gümüş yeraltında bulunduğu için Plutos'a, "Zengin" denir. Bu nedenle zenginlere Plutokrat denilmiştir.

tanrı Zeus'la, yani ağabeyi ile evlenerek, Olympos ve gök kraliçesi oldu. Ama Atina'da, evli bir kadının yaşantısı hiç de özenilecek, imrenilecek bir şey değildi. Kızlar için jimnazyum, okul, öğretim yoktu. Evlerde, evlerin kadın bölümü, bir harem bölümüydü. Çoğu zaman kapısı kilitli dururdu. Burada, Atina'nın o zamanki atasözlerinden birkaçını anmanın yeri geldi:

"Çarşıda ve sokakta bir kadın görürsen, bu kimin karısı ya da kimin kızı diye değil, bu kimin ninesi diye sorabilirsin..."

Çünkü, ihtiyarlamamış bir kadının çarşıda - sokakta görülmesi çok ayıp sayılırdı.

"Adı anılmayan ve kendinden söz ettirmeyen kadın, iyi bir kadındır."

Kızlar ancak ana babalarıyla, evli kadınlar da ancak kocalarıyla yemek yiyebilirlerdi. Evliliklerinde sevginin yeri yoktu.

"Sevmek için bir oğlan, çocuk yapmak için de kadın gerektir..."

Kadının her günkü ev hayatının can sıkıcı yavanlığının tanrıçası olan Hera, ozanlar için pek iç açıcı gelmiyor, onlara konu olmuyordu. Sanatçılar onu yontularda Aphrodite gibi kızımsı ve güleç gösteremiyorlardı. Hera'yı çirkin değil ama yaşını başını bulmuş, başı taçlı, ciddi duruşlu, güzel ve ergin bir kadın olarak yontuyorlardı.

ZEUS'LA HERA

Baştanrı Zeus, uçarı bir zamparaydı. Ölümlülerin güzel kızlarıyla kadınlarına bayılırdı. Gün geçmezdi ki onların birinden birine gönül kaptırmasın. Kadınların en budalalarında bile bir altıncı duyu vardır. Bağlı bulunduğu erkek, bir yabancı kadınla ilişki kurarsa, onu hemen anlar. Kadının en budalası böyle olunca, gözleri gizliyi ve örtülüyü gören bir tanrıça neyi görmez ki?

Zeus'un ölümlü güzellerle ne dolaplar çevirdiğini de Hera, Zeus'un suratına bakınca çakıyor, öfke

ve kıskançlıklo kaş çatıyordu. Bu nedenle, ara sıra, yüksek Olympos'ta tanrılar arasında dirlik düzenlik kalmıyordu. Hatta çoğu kez koca dağ tepesindeki ölümsüzler arasında kıyametler kopuyordu.

Homeros, şaklatılan sille tokatları açık açık yazmıyordu ama, örtülü sözlerle, kıyısından köşesinden neler olup bittiğini belirtip duruyordu.

Çoğu kez Hera ile Zeus arasında bir soğukluk hüküm sürerdi. Küskün Hera, kocası Zeus'un erkekliğine hiç muhtaç olmadan gebe kalmak isterdi ve gebe kalırdı da. Böylece, emekçilerin piri ve sanatın tanrısı olan Hephaistos'u (Latincesi Vulkan) doğurdu. Bu tanrı, ustalar piri idi. Elinden her iş gelirdi; demirciydi, kuyumcuydu, makineler yapıcıydı. Olympos'un tepesindeki tanrılar sarayının bütün olağanüstü güzellikteki eşyası —çağrılınca kendiliğinden kalkıp gelen minderler, karyolalar, koltuklar, tahtlar— hep onun meydana getirdiği sanat yapıtlarıydı.

ALTINDAN TAHT

Ne var ki, anası Hera, onu pek sevmezdi. Çünkü Hephaistos çirkindi: Bir gün Zeus, Hephaistos'un anası Hera'yı, ceza olarak göklere asıp, ayaklarına ağır bir örs takmaya kalkıştı. Hephaistos anasının yardımına koştu. Zeus öfkelendi, ona bir tekme attı; Hephaistos'un ayağı kırıldı. Ta yüksek Olympos'tan üç gün üç gece havada döne döne sonunda Çanakkale açığındaki Limnos Adası'na düştü. Onun havadan düşmekte olduğunu gören halk, kendisini kucakladı. Hephaistos uzun süre o adada kaldı ve ada halkına kendilerini yabanıllıktan kurtarıp uygarlığa ulaştıran sanat yapıtlarını yapmasını öğretti.

Hephaistos, anasının kendini hor görmesine kızmıyor, ama bu durum yüreğini incitiyordu. O yüzden annesine, hüneriyle neler yapabileceğini göstermek için, Limnos Adası'nda altından bir taht yaptı. Tahtı annesine yolladı. Hera tahta kuruldu ama, sonra tahttan kalkamadı, hatta oturduğu yerde kımıldayamadı. Bütün tanrılarla tanrıçalar Hera'nın

yardımına koştular. Akıllarınca, Tanrılar Tanrısı'nın eşini kurtarmak için onu oturduğu yerde tutan tahtın ne kadar parçaları varsa, tümünü kırdılar. Gene de tanrıça kalkamıyor da kalkamıyordu. Onu yalnız Hephaistos, taht mahpusluğundan kurtarabilirdi.

Hera'nın imdadına, Anadolulu şarap tanrısı Dionysos yetişti. Tanrı gücüyle değil, şarap gücüyle Hephaistos'a candan bir tatlılıkla yalvardı.

Ona, "Tat yahu, tanrı kardaş şu en iyi başardığım şaraptan. Yemin ederim, cennet şerbetinden daha hoştur" dedi, diller döktü.

Hephaistos yudumladı, "Gerçekten çok tatlıymış bu şarap, biraz daha sun" dedi.

Tanrı Dionysos sundu, bir daha sundu! Hephaistos'un bütün tanrısal varlığına bir hoşluktur yayıldı. Dionysos koltuğuna geçti, Hephaistos, bir mani mırıldanarak, sendeleye sendeleye, Dionysos'la Olympos yolunu tuttu. Vardılar Olympos'a düşe kalka. Hephaistos'ta yürek kırgınlığı mırgınlığı kalmadı. Olympos'ta sağdan sola, soldan sağa, bir de çaprazlama, her yana, "Hoşgeldin! Safa geldin!"ler yayıldı. Tüm Olympos, hep gülümseyen yüzlerden meyhanelik oldu. Hephaistos'un Olympos'a dönüşünün şenliği değil, tatlılığıydı bu.

Hephaistos'un iki altın delikanlı heykeli yaptığı, bunların, canlıymışlar gibi, birinin sağında, birinin solunda yürüdükleri ve demirci dükkânında çekiçlerle, ateş karşısında ona yardım ettikleri söylenir.

Tek gözlü dev Kyklop'lar da onun yardımcılarıymış.

YANARDAĞLAR İÇİNDE

Bronzdan ve demirden avadanlık, gümüş ve altından süs takıları yapmak için ateş gerektiğinden, Hephaistos, aynı zamanda ateş tanrısı sayılırdı. Hep volkanların —özellikle Etna Yanardağı'nın— içinde Kyklop'larla birlikte iş görürmüş. Bu yönüyle de petrol, benzin, mazot tanrısı sayılırdı. O günlerde bu akaryakıtların bilinmediği ileri sürülebilir. Ama Anadolu'nun sayıları yirmiyi aşkın Olympos

dağlarından biri olan, Antalya'daki Çıralı Dağ (Yanartaş)da alev salan gazlar vardı. O zamanlarda kim bilir kaç dağ ve taş, alev alev yanıyordu.

Hephaistos ateşle uğraştığından, Latince adı Vulkan, yani Volkan'dı.

Hephaistos'un yardımcısı, tek ve tostoparlak gözlü Kyklop'lara gelince: Batı Anadolu'da dağ yarları ve kayalar üzerinde, Hitit'lere ait birçok kabartma vardı. Bunların çoğu büsbütün silinmiş ya da kırılarak yapı taşı diye kullanılmış ve kaybolmuştur. Bunlardan biri Yamanlar (Sipylos) Dağı'nın Karabel noktasında, bugün bile görülebilir.

Bu kabartmalar arasında birçok da ortastat görünür. Ortastat, duvarlar arasına dikine konulan, insan boyunda, düz taş levhalardır. Bu levhalara ve düz kaya yüzeylerine Hititler, insan boyunda kabartmalar yontarlardı. Hititler acemi ve beceriksiz yontucular oldukları için, işin kolayına kaçarak, insan yüzlerini profil yontarlar ve profildeki tek gözleri de büyük ve yuvarlak yaparlardı.

Batı Anadolu halkı, Hititleri çoktan unutmuştu. Hatta Herodotos, Karabel'deki kabartmayı görmüş ve ona, "Mısırlı Sesostris'tir" demiştir.

Batı Anadolulular bu kabartmaları görünce, pek doğal olarak, "Bu insanlar toparlak ve tek gözlü insanlarmış" dediler ve onlara "Kyklops" adını taktılar.

Hititler, o çağda, yirminci yüzyılın estetik görüş ve anlamına varamamışlardı ki, Picasso'nun iki gözlü profillerini doğal sayabilsinler...

4

KÖLELER

İlk duvarlar, hiç yontulmamış, her biri tonlarca ağırlığında taşların birbirlerinin üzerine oturtulmasıyla yapılıyordu. Bu duvarların aralarına konulan

"ortastat"larda da dev Hitit kabartmaları görülüyor. O duvarlara "Kyklopien" —yani tostoparlak tek gözlü devlerin yaptığı— Kyklopsal duvar deniliyordu.

Batılı modern mitologların yani bir efsanenin altında gizli gerçeği bulup açıklayan uzmanların; Keats, Shelley, Byron, Victor Hugo, Goethe ve başka büyük batılı ozanların "O büyük ve şanlı parlayış ki, Hellenistan idi" gibilerden batıya yaydıkları romantizmin etkisi altında kalarak Kyklops efsanesini —başka her efsane gibi— Hellenistan'a maletmeye kalkışırlar. Kimisi der ki:

Eski Hellen demircileri gözlerini ateşin kıvılcımlarından korumak için bir gözlerini kısarlarmış. Tek gözle iş gördükleri için, bunlara Kyklops, yani tek gözlü denilmişmiş. Başkaları derler ki, bir gözlerini örterlermiş. Eski Hellenler taşçı iseler, hiç olmazsa bir gözlerini olsun sıçrayan taş parçalarından —demirciler gibi korumak için— kaparlarmış. Başkaları da diyor ki, Hellenlerin bronzcu ya da demirci olanları meslek işareti olsun diye, pergellerle alınlarının ortalarına —dövme gibi— bir yuvarlak çizdiriyorlarmış. İşte bu alınlardaki yuvarlak dövme nedeniyle, onlara "Kyklops", yani yuvarlak tek gözlü diyorlarmış. Uydurulmuş kimi yalanlar hakkında, İtalyanlar şöyle der: *"Hiç de gerçek olmamasına rağmen, pek güzel uydurulmuş bir yalandır!"*

Şimdi gelelim kimi insanlara "Tek Toparlak Gözlü" denilmiş olmasının nedenine. İlkçağların, ilk duvarları, hiç yontulmamış —tonlarca ağırlığında— taş bloklarıyla yapılıyordu. İlk Hitit duvarları hep bu türdendi. Ama bu duvarların aralarına Hitit savaşçı kabartmaları, yontuları koyarlardı. Kimi kez de taptıkları tanrıların ya da tanrıçaların kabartmalarını koyarlardı. Gel zaman git zaman, Hititler büsbütün unutuldu. Her biri tonlarca ağırlığında olan taşları birbirinin üstüne koyarak örülen bu duvarları çok sonra görenler, duvarların devler tarafından örüldüğünü sandılar. Taşların arasındaki Hitit kabartmalarını gören insanlar, Hititleri unutmuş olduklarından, duvarları yapanların, Hitit kabartmalarında

gördükleri "Tek Toparlak Gözlü Devler" olduklarını sandılar.

Hititler acemi yontuculardı. O nedenle yontulması kolay olan profil suratlı insanlar yontuyorlardı kabartma olarak. Acemilikleri dolayısıyla gözleri de kocaman ve toparlak yapıyorlardı. "Tek Toparlak Gözlü Devler" efsanesinin kökeni işte budur. Burada resimleri verilen iki Hitit kabartmasında görülen (Resim: 4) biri elinde bir ayna tutan bir Hitit Tanrıçasıdır. Öteki de Hititlerin Büyük Fırtınalar Tanrısı "Tesüp"tür. Tesüp ellerinde, Anadolu'nun, eski Girit'in ve Doğu Ege'nin kültürünün simgesi olan "Labris"i, yani "İki yüzlü Balta"sını tutmaktadır. Gözlerin büyük ve toparlak yontuldukları görülmektedir.

Herodotos İzmir'den geçerken, İzmir'in yakınlarındaki Karabel geçidinde, Hititlerin bir kayaya yonttukları bir Hitit savaşçısının kabartmasına değgin söz ederken, "Herhalde bir Mısır Firavununun kabartması olacak" der. Herodotos'a İzmir'de öyle söylemişlerdir. Demek ki Herodotos zamanında (İ.Ö. IV yüzyılda) Hitit'ler tamamıyla unutulmuş bulunuyordu.

İzmir'in dolaylarındaki eski kentlerin duvarlarının çoğu, Kyklops türü duvarlardı.

KYKLOPS FIRINLARI

Troya'da ilk kazıları yapan Schliemann daha sonra Hellenistan'a geçerek, Mora Yarımadası'nda eski Mikene'yi kazmaya koyuldu. Kazılar yapılırken, Mykene'de "bal petekli" mezarlar üzerindeki koca kubbeyi seyreden oralı köylülere, "Bunlar nedir?" diye sormuş.

Köylüler, "Ne olacak? Şurada Kyklops devlerinin yaptıkları duvarları görmüyor musunuz? Bu koca kubbe de devlerin ekmek pişirdikleri fırınlar olacak" diye cevap vermişler.

Öyle ya, Anadolu'da küçük köylerde yerli ekmek pişirmek için bir metre ya da bir buçuk metre yüksekliğinde fırınlar vardır. Normal boyda insanlara bir kiloluk ekmek somunları kâfi gelir ama birkaç

tonluk taşları kaldıran Kyklops devlerine on, on beş kiloluk ekmek somunları ve somunları pişirmek için de Selâtin camisi kubbesi gibi fırınlar gerekir.

Dikkat edilirse, Hephaistos'un mitolojik özelliklerinin kimi övücü, kimi de yerici niteliktedir. Yerici nitelikte olanlar, örneğin kendinin çirkinliğiyle topallığı, babası olmaması, yani bir Tanrı oğlu olmak onurundan yoksun sayılmasıdır.

Evet, Hephaistos bir tanrıça olan Hera'nın oğludur ama, anasının bile sevmediği, hor gördüğü bir oğuldur. Baştanrı Zeus tarafından tekmelenerek kovulan bir varlıktır. Neden? Çünkü emekçidir. Olympos'ta, burunları Kafdağı'nda tanrılara oturacakları iskemle, minder, koltuk, taht yapan odur. Tanrılar hep ayakta duracak değiller a? Bunları yapacak emekçi lâzım. Tanrıların apartmanlarını dayayıp döşeyen; banyo, yatak matak yapan hep Hephaistos' tur. Çünkü tanrılar ilaç için olsun bir çivi bile çakmaya tenezzül etmezler...

Eeeee? Sabahtan akşama dek ne yaparlar? Ne yapacaklar, birbirleriyle aşna-fişna ederler. Birbirlerinden bıkınca da yeryüzünün en güzel ölümlülerine sulanırlar. Ya da Olympos'ta ziyafet masaları kurarak, tanrılar içkisi olan nektarı pasa içerler!

Dağ başında, çınar kovuğunda oturan ak sakallı yörüğe, "Sultan ne yapar?" diye sormuşlar. "Ne yapacak, tahta kurulur; sabahtan akşama dek pekmez içer!..." demiş.

AKHİLLEUS'UN KALKANI

Yukarıda gösterilen, Hephaistos'u yerici niteliklere karşın, onu övücü olan niteliklerine geçelim şimdi de:

İlyada'yı İlyada, İzmirli Homeros'u da Homeros yapan başlıca parçalar arasında, Hephaistos tarafından yapılan Akhilleus'un kalkanı vardır.

Homeros, ne İlyada'sında, ne Odisseia'sında, ne de kendi tarafından yazıldığı bilinen Pithia Apollon'u ile Delia Apollon'u için söylenmiş ilâhilerinde, İlyada'da Hephaistos'un kalkanı yapışı üzerinde

durduğu kadar candan durmuştur! Yani, emekçi tanrısında plastik sanatın bir Leonardo da Vinci, bir Michelangelo niteliğini görmüştür Homeros. Homeros'un bu görüş ve anlayışı, İsa'dan 900 yıl önce, Anadolu'da yaygın olan bir görüş ve anlayıştı. Bu görüş, o çağda, dünyanın başka hiçbir yerinde yoktu. Uygarlıklar yaratan büyük sanatçılar vardı ama hiçbir yerde bir emekçi sanatkâr düşünülemezdi.

Baştanrı Zeus'un Hephaistos'u tekme sille kapı dışarı etmesi, her yanda emekçinin çoğunlukla köle olduğu bir dünyada, Batı Anadolu dışında emekçilere değgin genel kanıyı yansıtır. Homeros zamanında, Anadolu'nun köle ailelerinin bireyinden sayılırdı. Homeros, tekmeyle defedilen Hephaistos'u, Limnos adası halkının kucaklarına düşürür. Orada Hephaistos, yıllarca uğraşarak halkı uygarlığa kavuşturur. Olympos'a dönmeyi düşünmez bile! Ne için Olympos'a dönsün ve tanrıların zart-zurtunu dinlesin? Şu Dionysos olmasaydı döneceği de yoktu, o, insanlardan uzak Olympos tepesine.

Efsanelerin kimi, koca bir çağın kuşak kuşak halk tabakalarının seslerinin karışımından gelişir. Böyle efsaneler, bir çağın sosyal yapısını yansıtır. Hephaistos efsanesi bu çeşittendir. Elbette ne Zeus, ne de Hera vardı. Ama Olympos'a baktıkça, orada tepede Zeus'u görürüz. Orada Zeus, derebeyi çağını temsil eder. Astığı astık, kestiği kestik; göbeği iri, ensesi kalın, görkemli bir zorbadır. Zengin giysiler giyen, büyük ziyafetler çeken, kollarını testi sapı yapıp hoyrat kahkahalarla göbeğini sarsan böyle bir ağaya İlyada ya da Odisseia gibi bir sanat şah - yapıtını sunsalardı ne anlardı, eşek onlardan? "Bana sunulan bu yapıt, saman bile değil ki yiyeyim?" diye sanat yapıtını horgörür, onu teperdi.

SPARTA USULÜ

Hellenistan'da Sparta'lılar Hellen sayılırdı. Bunlar, savaşta yendikleri Messenia halkının hepsini de köle saydılar. Onları en murdar, en alçaltıcı işlerde kullandılar. Üstelik köle olarak yaşayıp öleceklerini

unutmasınlar diye, kısa aralıklarla, pek acıtıcı kamçı vuruşlarıyla sıra dayağına çekerlerdi onları. "Helot" denilen bu köleler çoğalıp başkaldırmasınlar diye de iki üç yılda bir, sürüler halinde öldürülürlerdi.

Şöyle:

Öldürülecek adam, tekmeyle dizüstü çöktürülürdü. Onu öldürecek Sparta'lı kahraman, kölenin sırtına dizini bastırırdı. Sol eliyle kölenin saçlarını kavrar öldürülecek kölenin başını arkaya çekerdi. Böylece öldürülecek adamın gırtlağı tamamen açılırdı. Kahraman, sağ elinde tuttuğu bıçakla adamın gırtlağını keser, başını gövdesinden ayırıp yere atardı. Bir yandan da kanlar içinde can çekişerek debelenen gövdeyi tekmelerdi. Helot'ların moralleri onca bozulmuştu ki, bu hale başkaldıran yoktu. Sparta usulü köle kullanmak buydu. Atina usulü de bundan pek farklı değildi.

Hellenistan uygarlığı (Atina-Sparta Uygarlığı tamamıyla kölelik üzerine kuruluydu), derebeyliğinden şöyle böyle sıyrılınca, orada zengin, toprak sahibi ya da tüccar "oligarki"sinin borusu ötmeye koyuldu. 400.000 nüfuslu Atina kentinin seçimlerde oy verme hakkına sahip özgür hemşehrisi, yalnız elli bin kadar oligarktan ibaretti. Köleler ise iki yüz elli bin kadardı kentte. Bunlardan başka, Atinalıların "Liman haytaları" dedikleri ve Atina'nın deniz ticaretini yürütenler vardı. Oligark Atinalılardan ve onların "Pire limanının haytaları" diye adlandırdıkları zavallılardan, Atina'da oturanlara "Metiokos" deniliyordu. Bunların siyasal hakkı hiç yoktu. Toprak sahibi olamazlardı, ev-bark sahibi bile olamazlardı. Erkek iseler, bir Atinalı kız ya da kadınla evlenemezler; kadın iseler Atinalı bir erkeğin eşi olamazlardı.

Çoğu Anadolulu olan bunların kadınları ancak Heteir (bir çeşit metres ya da orospu) olabilirlerdi. Örneğin, anlı şanlı Perikles, Anadolulu, Miletos'lu Aspasia ile evlenebilmek için Atina yargıçlarının önünde hüngür hüngür ağlayarak yalvarıp yakarmak zorunda kalmıştı.

Anadolulu Teos'lu (Seferihisar'lı) Protogoras ile yine Anadolulu Klazomenailli (İzmir'in Kilizman köyünden) Anaksagoras, Atina'da kaldıkça 'Metiokos'tular. Spartalılar gibi, Atinalılar da, tekmil savaş tutsaklarını köle edinirlerdi.

Atinalılarca, Atinalı olmayan insan, aşağı çeşitten bir yaratık sayılırdı. Bundan dolayı, onlarca Atinalı olmayan insan, doğal olarak köle yaratılmıştı. En insancıl duygulu Atinalıların kanısı işte bu idi. Hatta filozof Aristoteles bile bu kanıdaydı ve bu kanısını yapıtlarında kesinlikle açıklardı. Böyle düşünüp inanan yalnız o değildi. Socrates'le Platon da aynı fikirdeydiler. Buna inanılınca da Atinalı olmayan herkes doğal olarak Atinalıların kölesi olmak için yaratılmıştı.

Atina'da bir köle yargıç karşısında tanıklık etmeye çağrılınca, yalancı tanıklık etmesin diye, kendisine pek acı işkenceler edilirdi.

Atina'da üç çeşit köle vardı. Birinci çeşit: Oligarkların aile köleleriydi; bunlar üçten on beş-yirmiye kadar olabilirlerdi. Ev işlerini görürlerdi. Öyle ya, Atina'nın hür hemşehrisi, bütün aklını devletin ciddi işlerine vereceğine, kölesizlikten, yemek pişirip bulaşık yıkamakla mı uğraşsın? Köleler, zaten böyle pis işleri görmek için yaratılmışlardı. Oligark filozof —örneğin Platon— değişmez ve ebedî metafizik gerçekleri düşüneceğine evinin lağım çukurunu boşaltmakla mı uğraşsındı? Bu köleler zaten köle olarak yaratılmışlardı. Domuzluk edip de emir dinlemezlerse basardın kamçıyı gözlerini patlatana dek!

İkinci takım köleler, yapımevlerinde ve madenlerde, özellikle Atina'nın Laurion'daki gümüş madenlerinde ve endüstride çalıştırılan kölelerdi. Bunları emekçi saymalı. Bu madenlerde kullanılan köleler Sparta'nın Helot kölelerinden çok daha kötü koşullar altında eziliyorlardı. Kimi Atinalının bin kölesi vardı. Gerekince bunları, belirli süreler için, başka Atinalılara kiralayabilirdi.

Üçüncü takım köle de devletin kölеleriydi; belediye işlerinde kullanılırlardı. Köleler makine yerini

tutuyorlardı, üstelik çok ucuzdular. Atina'nın köle bolluğu dolayısıyla ve batılılarca Hellen uygarlığı sanılan Sokrates, Platon, Aristoteles filozof üçlüsünün yaydığı mistik ve metafizik düşünce akımından ötürü insanoğlu, bin yılı aşkın bir sürede fen ve icattan, yani Anadolu'nun düşünce akımından uzak kalmış ve Copernicus ile Galileo zamanına dek karanlıklar içinde debelenmiştir.

ANADOLULU KÖLELER

Köle alım satımlarının merkezi Atina idi. Orada haraç mezat satılan, her ulustan kölelerin kaça satıldıklarını gösteren listeler bulunmuştur. Aynı yaşta ya da güzellikte olan erkek-dişi Anadolulu, İonyalı, Karialı ve Suriyelilerle Filistinliler, başka ulusların yerlilerine oranla daha yüksek fiyatla satılıyorlardı. İsa'dan Önce 5. ve 4. yüzyılda Anadolulu kölelerin önemli bir kısmı, Atina köle piyasasına şu yolda sürüklenip getiriliyorlardı:

Batı Anadolulular, Pers saldırısı karşısında —Mısır'dan yardım isteyemezlerdi ya— ancak Hellenistan'dan yardım isteyebilirlerdi. Bu Pers tehdidi ortadan kalktıktan sonra, Pers saldırısının tekrarlanmasını önlemek için Atina ile Anadolu ve Anadolu'ya yakın adaların devletleri, daha doğrusu kentleri bir Delos Devletler Birliği kurdular. Bu birliğin üyesi olan Anadolulular, birliğe, tayfasıyla birlikte şu kadar savaş gemisi verecekler, gemi veremeyenler de para vererek yardım edeceklerdi.

Böylelikle, Anadolulu birlik üyeleri, bağımsızlıklarını tüm koruyacaklardı. Birliğin başkanı olan Atina (nedeni sonradan görüleceği gibi) üyelerin gemi yerine para vermelerini yeğliyordu. Üyeler de gemi yerine para verme yolunu seçiyorlardı. Çünkü gemide tayfa olunca, yurtlarından uzak kalıyorlardı.

Birliğin parası Delos'ta, birlik başkanı Atina'nın muhafazasında idi. Vakta ki Atina İmparatorluk oldu; Atina bahaneler uydurarak, "Müttefikler"i birlik üyelerinin para yardımlarını —düpedüz Türkçesi vergilerini— artırıyordu. Üyeler mırın kırın etmeye

başlayınca da onların sızlanmalarını susturmak için, kentlerine Atinalı bir garnizon dikiyordu.

Sparta emperyalizmi ile Atina emperyalizmi arasında Peloponessos savaşı çıkınca kimi Anadolulular Atina'ya isyan ediyorlardı. İsyan bastırılınca bu Anadolulular köle olarak Atina'da satılıyordu.

SOYGUN PARASI

Birliğe verilen paralar "Delos Hazinesi" diye Delos'ta saklanırken, Atina, hazineyi Atina'ya taşıdı ve onun bekçiliğine Tanrıça Athena atandı. Bu kez Anadolu kentleri, verdikleri vergiden başka, bir de Tanrıça Athena'ya bekçilik parası vermeye zorlandı. Bu da yetmedi; Delos hazinesi (büyük çoğunlukla Anadolulukların parasıyla) iyice şiştikten sonra, Atina kenti ona tüm olarak elkoydu. Anadolu parasıyla Akropol'deki Parthenon Tapınağı, başka tapınaklar, birçok yapı ve anıtlarla Atina kenti süslendi.

Yukarıda yazılanlarla, güzellik yarışmasının üç adayı Aphrodite, Hera ve Athena'ya değgin kimi bilgiler verildikten başka, emekçilik ve emekçilerle sıkı sıkıya bağlı olan kölelik hakkında Anadolu, Atina ve Sparta'nın anlayışları arasındaki büyük fark belirtilmiştir.

Oysa, ilkçağın birbirine zıt bu üç varlığı batılılarca, "Hellen" etiketli bir torbanın içine, hep birlikte tıkılır.

Anadolu'nun emekçi anlayışını yansıtan Hephaistos güzellik yarışmasının bir adayı olan Athena'yı dünyaya getiren pek tuhaf bir ebe idi.

Athena ne bir Hellen tanrıçadır, ne de adı Hellence bir sözdür! Kendi bir Girit tanrıçasının Hellenleştirilmişi olabilir. Ama Sümerlerin gök tanrıçası olan Anatha'dan gelmiş olması daha akla yakındır.

Athena, usu temsil ediyordu. Bundan dolayı bir kadından, yani Zeus'un karısı Hera'dan doğamazdı. Çünkü Hellenlerce erkeğe karşılık kadın

aşağılık sayılıyordu. Bundan ötürü Zeus, Hera'nın dişiliğine başvurmadan Athena'yı kendi başından doğuracaktı.

Günün birinde Zeus, pek kötü bir baş ağrısıyla bağıra bağıra Olympos'taki tanrıları az kalsın sağır ediyordu! Hephaistos'u yardımına çağırdı. Hephaistos, koca varyozunu kapınca, Zeus'un önüne koştu. İki avucuna tükürerek varyozu kaldırdı, havada bir çark ettirip, bütün gücüyle, "Gümm!" diye Zeus'un alnına patlattı.

O sırada Hephaistos, içinden, "Beni, köpekmişim gibi tekmeler misin?" diye geçirmiştir mutlaka.

Zeus'un alnı, burnunun doğrultusunda, alnının saçlarına dek yarıldı. İşte o zaman, Zeus'un ta beyninin içinden Athena dışarıya fırlayıp çıktı.

Başı büyük miğferiyle örtülü, sağ elinde uzun kargısı, sol elinde de üzerinde Medusa'nın yılan kıvrımı başı görünen koca kalkanı vardı. Olympos'ta, babası Zeus'un önünde heybetli bir nara salarak, bir, iki tur attı koşar adımla. Bütün Olympos tanrılarıyla tanrıçaları, bir ağızdan, onu büyük bir tanrıça olarak kabullendiler. Onu tahtına oturttular.

Zeus ona, "Dile, ne dilersen kızım?" dedi.

O da, hep bakire kalmak istediğini söyledi.

Zeus, "İstediğin gibi olsun," diye buyurdu.

Sonra Athena, Secropia kentinin koruyucusu olarak, kentin kendine adanmasını istedi. Denizler Tanrısı Poseidon, onun bu isteğine karşı çıktı. Tanrılar kurultayı, Secropia kentine kim en yararlı bir armağan verirse, kentin ona verilmesini kararlaştırdı.

Poseidon, üç ağızlı zıpkınını yere vurdu. Yerden yelesi ve kuyruğu rüzgârda savrulan bir küheylan çıkakoydu.

Athena ise, kargısını yere çaldı. Orada bir zeytin ağacı çıkakoydu.

Tanrılar, Athena'nın attan daha yararlı bir nesneyi armağan ettiği yargısına vardılar. Çünkü zeytin ağacı zeytin verirdi. Zeytin bir besiydi, zeytinyağı da öyle! Ama zeytinyağı aynı zamanda, erimiş güneş ışığı sayılırdı. Çünkü geceleri kandillerde ya-

kılınca gündüz topladığı güneş ışığı ile geceyi aydınlatırdı. Bu kanı, bütün Batı Akdeniz'de yaygındı. Bunlardan başka, bir güzellik yağı idi zeytinyağı...

Yarışı kazanan Athena, böylece, Secropia kentinin koruyucu tanrıçası olunca, onun adı kente verildi ve kentin adı "Atina" diye anıldı.

İşte bu Athena, güzellik yarışmasının üçüncü adayıdır.

DENİZ KIZLARI

Gelinsin bu yarışma işinin nasıl ortaya çıktığına :

Bir zamanlar Ege Denizi'nin mavi saçlı, uzun mavi sakallı bir oğlu vardı. Nereus adlı bu denizoğlu'nun "Doris" adlı bir deniz tanrıçasının eşliğinde, elli kadar, "Nereid" denilen deniz perisi kızları oldu.

Nereus, hiç Ege Denizi'nden ayrılmaz, Tekirburnu'nda, Knidos açıklarındaki bir denizdibi mağarasında otururmuş... Kimi yol yüze çıkarmış ama, beline kadar... İşte o zaman, elli denizkızı, deniz yüzünde oynayan ve koro halinde türkü söyleyen bir dans ve türkü çemberi ya da çelengiyle sararlarmış onu çepeçevre! Bu denizkızlarını hiç gören olmazmış. Çünkü karaya yanaşmazlarmış hiç. Hep, karalardan uzak uzak ıssız denizlerde oynaşırlarmış. Ama kimi yol, aşırı sevinçleri dolayısıyla ne yapmakta olduklarının farkına varamadan kıyıya pek yanaşmış bulunurlarsa, hemen binlerce uçar balık sulardan fırlar, kanada kalkar ve karadan bir geçen olursa deniz perilerini görmesine, kanat fısıltılarıyla set çekerlermiş...

Yalnız, bir genç balıkçı, her akşam kahveye gelince, denizcilere, o gün denizkızlarını gördüğüne yeminler edermiş.

Bir akşam yine kahveye gelince, hiç ses çıkarmadan bir köşeye oturmuş.

Denizciler alaylı alaylı, "Bugün de denizkızlarını gördün mü?" diye sormuşlar.

Genç balıkçı hiç cevap vermemiş, garip garip

bakmış. Dudakları titremiş, gözlerinde korkunç ve korkunç olduğu kadar da güzel bir şey görmüş kimselerin durgun bakışı varmış. Hiç ses çıkarmadan kahveden ayrılmış. Issız kıyının bir yerine düşünceli, ağır ağır gitmiş. Yapayalnız kumlara çökmüş.

(Bunu bir mitolog yazmıyor; Oscar Wilde anlatıyor ama, o da mitologların en güçlülerinden sayılır.)

Kimi denizciler, deniz perilerini, yani Nereid'leri görmenin olanaksız olduğunu ama, *«Denizlerin derininde ömürleri boyunca Nereid'leri görmüş olan büyük balıkların —örneğin orfoz— dana gözlü olanlarının ölürken bakışlarında, görmüş oldukları gizlerin imgeleri âdeta geçit resmi yaparcasına birbiri ardınca görülebilir"* derler.

Gerçekten denizin derinleri bir gizler âlemidir. Orada yüzlerce balık görürsünüz, hiç kımıldamadan dururlar. Hepsinin başı bir yana bakar. Apansızın hepsi birden çakarlar. Yaldırım hızıyla dönmüşlerdir. Neden? Belki o yandan bir Nereid geçmiştir!

Dikkat edilirse, gönül gözüyle, belki deniz perileri kalabalığının bukinalarını (deniz boruları) uzak ötüşlere üfürerek geçtikleri ve balığın ölümüyle karanlıklara karıştıkları görülür.

ÖLÜMSÜZ THETİS

İşte bu Nereid'ler arasında, Nereus'un bir kızı olan Thetis vardı. Ölümsüz bir deniz varlığıydı. Onca güzeldi ki, Zeus ile Tanrı Poseidon bile ona abayı yakmıştı. Ama tanrı olarak biliyorlardı ki, onun eşliğinde bir oğlan dölleri olursa, mutlaka kendilerinden üstün bir varlık olacak ve onları Olympos'tan kovacaktı!

Bundan dolayı korktular. Çünkü biliyorlardı ki, günleri gelince tanrılar bile gürültüye gidiyor ve yerlerine başka tanrılar geliyordu habire, bu değişme dünyasında...

O sırada Hellenistan'da Peleus adlı parlak ve kostak bir delikanlı vardı. Ona değgin Hellenistanlı

efsaneler pek süprüntü şeyler oldukları için, onlar süprüntü küfesinde bırakılarak, işte bu delikanlının Thetis perisine can ve gönülden vuruluşuna gelinebilir.

Gelelim, Thetis, bu Peleus'a hiç de gönül verimser değildi. Hatta onu görünce, şeytan görmüş gibi oluyordu. Bu Thetis peri kızının, bukalemunla mürekkepbalığını kıskançlıktan çattadak çatlatacak bir hüneri vardı; bir göz kırpışı süresi içinde yüz biçimden bin renge girebiliyordu!

Peleus, periden hiç yüz bulamayınca, onu kovalayıp tutmaya çabaladı ama, "Periyi tuttum" derken, peri yılan olup kaçıyor, "Yılanı tuttum" derken kuş olup uçuyordu... Peleus'a bir akıl veren çıktı. Dedi ki:

"O, deniz kıyısındaki mağarasında uyurken, tutarsın, sağlam bağlarsın. O zaman ne kaçabilir, ne de bundan şuna değişebilir!"

Peleus da öyle davrandı. Sımsıkı bağlanan Thetis, ister istemez evlenmek zorunda kaldı Peleus'la.

Peleus'la Thetis'in düğününe bütün tanrılar çağrıldı. Büyük bir şölen oldu. Tanrılar, değerli armağanlar getirdiler.

KISKANÇLIK TANRIÇASI

Ne var ki, şölenin "Vur patlasın, çal oynasın" ın ortasında, göklerden bir altın elma atıldı.

Üzerinde, "En Güzele!" yazılıydı.

İşte o zaman kıyametler koptu.

Ölümsüz ölümlü, her dişi, "Güzel benim!" "En güzel benim", "Yok ben hepinizden güzelim!" diye ortaya atıldı. Ölümsüz tanrılar, ölümlü insanları bir çırpıda yarışma dışı ettiler.

Şölenin tam ortasında oyunbozanlığın, "Eris" adlı kıskançlık ve dedikodu tanrıçası tarafından yapıldığı anlaşıldı. Onun gözleri parpar kıskançlık ve dedikodu alevleri ile yanardı. Yüzünde betbeniz yoktu; içi kezzap, dili ince bir bizdi. Ama kimi yol, sokacağı ölümlü ya da ölümsüzlere güler yüzle ya-

naşır, az sonra da tavladığı kimseyi, "Cız!" diye sokardı. Bu bakımdan biraz da balarısına benzerdi. Ağzıyla bal döker, iğnesiyle sokup zehirlerdi.

İşte bu huyundan ötürü, Olympos'ta dirlik düzenlik bırakmamış, kimi yol, tanrıların ya da tanrıçaların saç saça, baş başa gelmelerine sebep olmuştu. Öyleki, Olympos'ta şöyle rahat yüzü görülmesi için onun oradan kovulması gerekmişti.

Peleus'la Thetis'in düğünleri dolayısıyla düzenlenen şölene Eris, ya bu nedenle ya da unutularak çağrılmamıştı. O yüzden o da hınçla, kıskançlıkla yanarak, altın elmayı atıvermişti bomba atarcasına!

KRALİÇENİN ÇOBAN OĞLU

Ölümlüler bir yana atılınca, ortada ölümsüzler kalıyordu.

Bir çıngar çıkmadan onları yatıştırıp yola getirmek kolay iş değildi. Konu pek dikenliydi. Tanrılar konuya karışmak istemiyorlardı. Bu çapraşık işi bir başkasına yüklemeyi düşündüler.

Tanrılar Kurultayı, en güzel tanrıçayı seçme işini, Troya'nın yanındaki Kazdağı (İda Dağı)'nda yaşamakta olan delikanlı çoban Paris'e vermeyi kararlaştırdılar. Onun ne sakıntılı ve öngörülü bir genç olduğunu biliyorlardı. Paris, Troya Kralı Priamus'la eşi Kraliçe Hekuba'nın oğluydu.

Troya'da dünyaya gelir gelmez biliciler (yani kâhinler) bu oğlanın büyüyünce Troya'nın mahvına neden olacağını bilmişlerdi. Onun için, ancak bir iki günlük olan çocuğu bir köleye vererek, yabani hayvanlar tarafından yenilmesi için onu Kazdağı'na bırakmasını buyurmuşlardı. Köle, buyrulduğu gibi, çocuğu dağda bırakmıştı ama, kurt, kaplan gibi, yaban yaratıklardan önce çobanlar bulmuşlar çocuğu dağda, ona acımışlar, evlat edinip büyütmüşlerdi.

Paris çok çevik, korku nedir bilmez bir delikanlı olmuş; koyun, keçi ve sığırları kurtlara, kaplanlara parçalatmazmış. Onları koruduğu için ken-

disine "Koruyucu" anlamına gelen Aleksandros (İskender) adını vermişler.

İskender (Paris), pek yakışıklı bir gençmiş. Kazdağı'nın perisi Oinone de genç ve dağ çiçeği gibi güzelmiş. Anlı sanlı dağın biricik perisi imiş. İki genç, dağ yollarında karşılaşınca birbirlerine gönül vermişler, mutluluk içinde yaşamaya koyulmuşlar.

ÇİFTE ZEUS

Kazdağı ya da İda Dağı, iki tanedir. Biri, Paris'in çobanlık ettiği Troya'nın İda'sı, öteki de Girit'in en yüksek dağı ve aynı zamanda, Baştanrı Zeus'un bir mağarasında doğduğu İda Dağıdır.

Yani hem Batı Anadolu'daki, hem Girit'teki bu dağların adları aynıdır.

Zeus da iki tanedir hiç olmazsa. Biri, Homeros'un tanrılar tanrısıdır; hep kara saçlı ve kara gözlüdür ve Akdenizlidir. O da Homeros gibi, Girit' in eski Ege uygarlığına mensuptur. Öteki Zeus, batılıların, hiçbir uygarlığa mensup olmayan ve yalnız batılı olan tanrılarıdır. Özellikle İskandinavyalı ve Cermen'dir. Mavi gözlü, sarı saçlıdır. Akdenizli değil, kuzeyin buzlu denizlerinin tanrılar tanrısıdır.

Akdeniz Zeus'una karşı duyulan kıskançlık dolayısıyla zoraki uydurulmuş Zeus'dur! Erkekliği ile övünür!

Akdeniz'in ana tanrıçalarının bir anaerkil, yani ananın üstün sayıldığı uygarlığı vardı. Kuzeyin de bir anaerkil çağı vardı ama, o çağın uygarlığı yoktu! Ancak Kuzeyliler Akdeniz'e indikleri zamandadır ki uygarlıkla temas edebildiler.

Batı, ortaçağ süresince, batıda Hellenistan uygarlığı diye andıkları Atina uygarlığının Sokrates, Platon ve Aristoteles üçlüsünün Hıristiyanlığı pek derinden etkilemesi ile (Arapların Elcebirleri, Elinbikleri ve Elkuul'leri yani bilimsel kıpırdanmaları ayrı tutulursa) tamamıyla kısır kalmıştır!

19. Yüzyılda batı, Atina üçlüsünden kurtulmaya ve Batı Anadolu'nun denemeye dayanan fensel eğilimi ile hızla ilerlemeye koyulmuştur.

Girit'in İda Dağını bırakıp dönelim Anadolu'nun İda Dağına. O Anadolu İda'sı ki, Troya savaşı sırasında bütün tanrılar, savaşı izlemek için onun tepesinde toplanıyorlardı. Yani, İzmir'li Homeros'un "Çok kaynaklı, çok pınarlı ve çok çağlayanlı İda" dediği dağ, havalara fırlayan güçlü doruklarıyla, bir dağlar amfitiyatrosudur!

KOÇ

Orada, köpüre köpüre gürleyen, şurada fısıldayan çağlayanların arasında güneş, gelinkuşakları sallandırır ve gezdirir. Uçurumlarının yarıklarından yemyeşil bitkiler fışkırır. Kendilerini taştan taşa çarpan çırılçıplak suların çırpıntılarıyla yıkanan bitkiler, canlandıkça canlanırlar. Öylesine ki, onlara bakan gözlere bir gençlik ve çocukluk duruluğu gelir. Tanyeri ağarırken, Paris'le Oinone berrak gözlerini araladılar...

Paris Oinone'ye, "Sen dikensiz bir dağ çiçeğisin. Nerene dokunulsa bir tadsın Oinone" dedi.

Sabahın bu saati, koçların en canlı, koyunların da en uysal oldukları zamandı.

Paris bir çoban, Oinone de İda'nın bir peri kızı, bir çoban kızıydı ya... Paris kalktı, ağıldan en güçlü koçu salıverdi. Koç fırladı ortaya, kapkaraydı başı; boynuzları, burgaçlanan su gibi katmerli çift helezonlardı başının iki yanında. Sırtı kestane rengindeydi. Koç, bir küheylan gibi sıçradı. Sonra, taştan bir yontu kesildi sanki! Yavaş yavaş koca başını yere eğdi, kokladı, başını, meydan okurcasına yukarı kaldırdı. Ön ayaklarıyla yere vurarak, yeri sarsarcasına gümletti. Dudaklarını geri kasarak, kınından ayrılan kılıç gibi, dişlerini evrene gösterdi parıl parıl. Sonra, birden yeniden taş kesilmiş gibi durdu. Ardından da, bir hız parçası kesilmiş gibi gürleyip uçarak, koyunun birini ön ayaklarının arasına aldı.

Paris bakıyordu, Oinone de hep göz kesilmişti yanıbaşında. Koç, burnundan dumanlar salıyordu. Dişi isteğinin hayvansal ateşiyle yanan gözleri, duy-

duğu tadla, göz yuvalarında yavaş yavaş dönüyordu. Davarlar ondan sonra ota yayıldılar İda yaylalarında. Bitkiler, enine boyuna, pırıl pırıl bir zümrüt titreyişi, bir yaprak kıprayışıydı. Arılar homurdanıyor, kelebekler uçuşuyordu. Kısacası bir kuşlar ve uçarlar cennetiydi burası. Kumru, tarlakuşu, mavi arı kuşu, ispinoz, saka; yüzlerce, binlercesi ötüyordu. Her yan, ötüşlerle cıvıl cıvıldı. Öğleyin, koyunlar birbirlerine sokularak uykuya yatıyorlardı.

PARİS İLE OİNONE

Oinone ile Paris, öğle sıcağında, bir ağaç gölgesine uzandılar.

Paris, "Ne güzelsin Oinone! Gözlerin kumru gibi," dedi.

Oinone Paris'e, "Ne güzelsin Paris, sevgilim; yatağımız çimen," dedi.

Sustular. Bir süre sonra uyandılar. Serin serin esen tatlı bir rüzgâr, sevgi terlerini kurutuyordu.

Birdenbire Oinone, çıngıraklı bir kahkaha saldı.

Paris, "Ne oluyor?" diye sordu.

Oinone, "Demincek aklıma ne geldi, biliyor musun?" dedi.

Paris, "Ne geldi?"

Oinone, "Bu sabah gördüğümüz koç var ya!"

Paris, "Eeee?" dedi.

Oinone iki büklüm olmuş, yumruğunu karnına bastırıyordu; başını kolunun altına saklıyor ama fıkır fıkır gülüşünü tutamıyordu. "Sen demincek tıpkı ona benziyordun" dedi.

Öteki, "Sus, sus!" dedi; utançtan kızararak, başını Oinone'nin koltuğu altına sakladı. Oinone'nin gülüşü, setten sete hoplayan sular gibi çınlıyor, gene çınlıyordu.

5

TANRIÇALAR YARIŞMASI

Birden üstlerine güçlü bir sağnak esti. 'Ne oluyor?' diye baktılar.

Olympos'tan tanrıların elçisi Tanrı Hermes, Kazdağı'na, Paris'in yanına gelmişti. Paris'le Oinone oturdukları yerde ona bakakaldılar. Tanrısal elçi onlara gülümsedi. Paris'le Oinone'nin içlerinde korku kalmadı. Hermes'in ayaklarındaki sandaletlerin herbirinde ikişer kanat, başındaki miğferde de iki kanat vardı. Altı kanadını pırpır ettirerek, yerden bir insan boyu yükseklikte, havada duruyordu. Bir çiçeğin üzerinde kanat vızıldatan arı gibi...

Sevişen çiftin kendine bakmakta olduğunu görünce, önlerinde yere kondu. Sonra onlara, tatlı tatlı şöyle konuştu:

"Tanrı Zeus'un buyruğu şudur ki; sen Paris, biraz sonra, aşağıda, Skamandros suyunun akmaya başladığı çiçekli çimenlikte, getireceğim üç tanrıça arasından en güzelini seçeceksin! İşte, şu sana verdiğim elmayı, en güzele vereceksin. Tanrıçalar şimdi, Skamandros'un kutsal sularında yıkanıyorlar. Huzura çıkmaya hazırlık olsun diye."

Hermes, bu sözleri söyler söylemez, ortadan kayboldu.

Kazdağı'ndan akmaya koyulan üç sudan en doğudaki Gönen çayıdır; (Homeros'un Aisopos suyu) Marmara Denizi'nde Erdek Körfezi'ne boşalır.

Bunun batısında Kocabaş Çayı (Eski Granikos), boylu boyunca uzanır. Bu suyun kıyısında, İskender Asya'daki ilk savaşını verdi. İskender, suyun karşı kıyısında, kendisiyle savaşmaya hazırlanan Pers ordularının ilk safında kalabalık halinde Hellen savaşçıları gördü. Çok hayret etti. Yanında duran ve kurmaybaşkanı sayılan General Parmenio'ya, "Baksana yahu, bize karşı, Perslerle birlikte Hellenler de savaşa hazırlanıyorlar" dedi.

(Çünkü İskender, Hellenistan'da kendini zorla Hellenistan şampiyonu tayin ettirdi. İskender, Perslerle savaşırken, ara sıra İskender'in Perslere yenildiği hakkında söylentiler dolaşırdı. Öyle zamanlarda iki gün süresince büyük şenlikler olurdu Hellenistan'da.)

Parmenio bir kahkaha salmış, "Hellenleri her zaman, karşı karşıya savaşanların ikisinin de yanında görmeye hazırlanın" demişti.

Granikos Irmağı gider gider de Karabiga'da Marmara'yla kaynaşır. Karabiga'nın bugün kurulu bulunduğu yerde eskiden Lampsakos ya da Priapos kenti vardı. Erkek fallosunun (üreme organının) tanrısının adı Priapos'tu. Karabiga'nın bulunduğu yer de çok önceleri, o tanrı inancının merkeziydi. Onun için bu kente, "Priapos" adını vermişlerdi.

Granikos'un batısında Skamandros Suyu, Çanakkale Boğazı'nın tam Akdeniz'e, yani onun uzantısı olan Ege'ye açıldığı noktada denize akar. Şimdi Skamandros'a "Küçük Menderes" deniliyor. Bu ırmağın denize aktığı yerden azıcık uzakta, içeride, Kumtepe (Sigeum) yükseliyor.

Troya, bu tepenin hemen yakınındadır. Küçük Menderes, tepe ile Troya'nın arasından geçer. Homeros'a göre, Skamandros, yurtseverliği dolayısıyla, Troya savaşında, köpüre - kıza, Akhalara saldırmış.

O savaş on yıl sürdüğüne göre, bu on yılın birinden birinde, ağır bir kış olmuştur. Sonra da erken yaz olunca, kar ve buzlar çabucak erimiş, Küçük Menderes kabararak, sel halinde denize akarken Akhaların karargâhını basmıştır. Zaten Troya savaşı, o Kumtepe dolaylarında yapılıyordu.

Bu Skamandros suyunun bir özelliği de, içinde yıkanan koyun, keçi ve başka hayvanların yünlerine ve kıllarına büyük bir parlaklık vermesiydi. Troya'nın bakireleri de gelinlik çağına gelince, gelin olacakları düğünün arefesinde Skamandros ırmağında yıkanırlar ve ona, "Ey Skamandros, kızlığım senin olsun!" diye bağırırlarmış.

Üç güzellik kraliçesi adayı, onun suyunda, ona

kızlıklarını vermek için yıkanmazlardı herhalde. Sular, tenlerine parlaklık versin diye yıkanıyorlardı.

Hermes üç güzellik tanrıçası adayını, Skamandros'un ıssız kıyısına getirdi.

HİTİT MİĞFERİ

Athena'nın sırtında, her gün giydiği giysisi vardı. Sırtında kalkanı bulunuyordu ve göğsü zırhlarla kaplıydı. Zırhlar dizine dek iniyordu; ordan aşağısında, peplosunun büklümleri geliyordu. Bir elinde kargısını, öteki elinde kalkanını tutuyordu. Asıl çok önemli olan miğferiydi. Batılılarca "Hellen Miğferi" diye bilinen ve tanıtılan bu miğfer, aslında Anadolu'nun Hitit miğferiydi. Atı Hititler evcilleştirmişlerdi. İlk biniciler, Anadolulu binicilerdi. Atlarla çekilen savaş arabaları da Hitit buluşudur. Hatta Boğazköy arşivlerinde, savaş arabalarını kullanmayı öğrenmek için Akayava (yani Akhal) prenslerinin, Hitit başkenti Boğazköy'e geldikleri kaydedilmiştir.

Dönelim Athena'nın yüksek ve gösterişli miğferine: Asıl başa geçirilen miğferin üstünde ta yukarıda, bir yarımdaire çeviren ve bu yarımdaireden sarkan at kılları ve at kuyruğu, atın yelesine bir benzetmedir. Bu miğferi gören düşmanın, üzerine bir yaban hayvanı saldırmakta olduğunu sanarak korkup morali bozularak kaçacağına inanılırdı. Çok eski Hitit kabartmalarında aynı miğfer görülür. (Resim : 5) (Apollon'un güneş arabası ve başka mitolojik binek ve araba çeken atların hepsi de İsa'dan 1500 yıl önceden bu yana düşünülmüş olacak.)

SOYUNAN TANRIÇALAR

Hera ise, başının sağ yanından sol yanına dek devam eden geniş bir tacı, alnını açık bırakacak biçimde, tepesine oturtmuştu. Giysisi ise, gerdanından beline dek düz kırmalarla inen bir çeşit bluzdu. Etekliğinin kırmaları ise düz inmiyor, belinden verevleyerek ayaklarına düşüyordu. Bu da bir Hitit modasıydı. En eski Hera yontularının (heykelleri-

nin) biri olan Sisam Herası'nın üzerinde bu giysi görülebilir. Bu giysi ne bir kiton, ne peplos, ne de başka klasik modalardan alınmıştı. Modeli Boğazköy ve diğer Hitit kabartma ve yontularında görülebilir. (Resim 6)

Aphrodite, incecik bir mavi peplos giyiyordu. O kadar.

Tanrıçalar, Skamandros'un en büyük kaynağına vardılar. Kayalardan fırlayan sular tertemizdi; toprağa sürünüp, çamura bulaşmamışlardı.

Tanrıçalar soyundular. Ağaçlar, dağlar, taşlar, böyle, üç tanrıçayı birden çırılçıplak görmemişlerdi. Hayranlıkla, "Oooo... Oo!!..." dermişçesine, rüzgârda fısıldamaktan bile vazgeçtiler.

Athena ile Hera da hiç ses çıkarmıyorlardı "manevi şahsiyetleri"ni bozmamak için... Ama bir ara Aphrodite, "Ne edepsiz sular" diye, çıngıltılı bir kahkaha salıverdi.

Bütün çevre —dağı, taşı, ağacı ve çiçeğiyle birlikte— bir gülüş oldu. Aphrodite'nin dudaklarından çıkan sözler, sanki kendilerinin sesiydi.

Tanrıçalar yıkandılar, giyindiler. Athena silahlarıyla donandı. Hera da tacını takındı, pliseli giysileriyle örtündü. Aphrodite yalnızca mavi ipince peplosunu sırtına aldı.

Artık Paris'in önüne çıkmaya hazırdılar...

Paris, elinde elma, bir kayanın üzerine oturmuş Tanrıçaları bekliyordu. Bir çıtırtı oldu. Paris o yana baktı. Hermes göründü. Paris'e alçak sesle, "Geliyorlar! Elmayı en güzele verirsin. Benim işim tamam. Kolay gele. Gidiyorum!" dedi.

Ve demesiyle ortadan kayboldu.

İlk önce Athena, dalların arasından çıkakoydu. Kargısı, kalkanı ve tüm donanımıyla... Ardısıra Hera sökün etti. Daha sonra Aphrodite geliyordu.

TANRIÇA VAATLERİ

Paris, Aphrodite'ye bakakaldı. Bir ışıktı bu gelen! Güneşe bakıyormuş sanki; gözleri kamaşıyordu. Aphrodite'nin tüm örtüsüzlüğüne karşın aydınlığın-

dan gövdesi görünmüyordu... Sanki gövdesi dört duvar arasına saklansa, aydınlığı duvar dışına bile vuracaktı.

Hera ile Athena, Paris'e çabuk çabuk şunu bunu vaat ediyorlardı. Neler de neler vaat etmiyorlardı ki...

Hera ona, tüm dünyanın egemenliğini sunuyordu.

Athena, "Sana sonsuz bilgi vereceğim, elmayı bana ver" diye yalvarıyordu.

Gelgelelim, Paris'in iç kulağını bir çağırış, bağırış, çığlık kargaşalığı, vaatlerle sağır ediyordu. Ta en uzak geçmişlerden, kuşak kuşak gelen güzelim insan yalvarışları: "Aman, bizi yaşama getir!" diye kıyametler koparıyorlardı.

Onları yaşama getirecek olan ise dünyanın en güzel kadınıydı.

Paris'in gözleri ışığa alışıyordu. Bakış alanına büyük bir güzellik giriyor, ilerliyor. Düz ve keskin bir profil, uzaklığı yok ediyor. Geçerken bir şeyler vaat etti ama, Paris'te dinleyecek kulak mı kalmıştı? Hep gözle gönül kesilmişti. Ne yaptığının farkında olmayarak altın elmayı uzattı. Tanrıça aldı mı, almadı mı onun da farkında olmadı. Eli yanına boş düştü.

Geçiyordu tanrıça Aphrodite! Havada, sevgiyle hayranlık burgaçları, anaforları bırakarak dümen suyunca... Sanki bir müziğin finali... Son ışık da geçip sönünce, Paris'in içi "cızz" etti, başı göğsüne düştü.

Ta neden sonra kendine geldiğinde, artık bambaşka bir adamdı. Dört yanına bakındı, kimseler yoktu. Gördüğü Kazdağı da tanıdığı Kazdağı değildi artık.

Batı ressamları, bu güzellik yarışı tablolarında üç tanrıçayı da çıplak gösterirler. Haklıdırlar. Bu güzellik yarışmasında tanrıçalardan birinin tepeden tırnağa dek pür silah olması; ötekinin de başta taç, sırtında hep kırmalı bir harmaniye ile ortaya çıkması... Üçüncüsünün de çırçıplak olması biraz tuhaf oluyor, bir maskeli kıyafet balosu havasını veriyor..

Ne var ki, klasik vazo resimlerinde, tanrıçaların ikisi giyinik, biri çıplaktır. Vazo ressamları efsaneyi böyle anlamışlar haklı olarak. Athena, Zeus'un alnından doğunca, Zeus'dan hep bakire kalmayı istemişti. Hatta, asıl tapınağı olan Parthenon, "Bakirenin Evi" diye adlandırılmıştı.

Athena bir gün, sanat perilerinin suyu olan Hippokrene pınarında yıkanırken, ormanda oynamakta olan genç Tiresias onu gördüğü için, Athena tarafından gözleri kör edilmişti. Çünkü, değişmez bir yasaya göre; ölümsüz bir tanrıçayı çıplak görmenin cezası, en azından kör edilmekti!...

Satirler, (keçi ayaklı, boynuzlu, uzun ve sivri kulaklı orman yaratıkları. Bu "satir" sözcüğü, Arapça'da çoğul olarak "Esatir" olur. Mitolojiye eskiden "Esatir-i Yunaniye" denilirdi.) Hera'yı ormanda çıplak gördükleri için, hepsi de öldürüldü.

Atinalaşmış Olympos'un protokoluna göre, tanrıçaların hangi tanrıçalar oldukları, giysilerinden anlaşılırdı. Birçok Athena ve Hera yontuları arasında bir tane çıplağı yoktur. Onun için, eski batı ressamları, Hera ile Athena'yı yarışmada giyinik olarak gösterirlerdi ister istemez.

Bu yarışma efsanesinin böyle falsolu olmasında Atinalıların mutlaka büyük payları olmuştur. Bir güzellik yarışması olur da kendi tanrıçaları —gözbebekleri— Athena, yarışmaya sokulmaz olur mu hiç? Ama kendi iki tanrıçalarının yarışmaya çırçıplak girmeleri de tuhaf olacaktı. Atina protokoluna göre, her türlü hoppalıktan ve havailikten uzak, ciddi, ağırbaşlı ev kadınları tanrıçası yani pîri olan Hera'ya yüksek rütbesinin nişanı olan tacını giydirmek zorunluydu. Onu, Sparta modeli bir mini etekle ortaya çıkartacak değillerdi ya!

Sonraki batılı ressamların üç tanrıçayı aynı güzellikte göstermeleri ise doğru değildir. En güzel, Güzellik Tanrıçası Aphrodite olunca, ona karşın öteki iki tanrıçayı daha az güzel —yani çirkince— göstermek gerekecekti. Bu da tabloyu bozardı... Neyse...

Bu efsanesel yarışmanın falsolarını silmek için, tarih alanında gerçek bir güzellik yarışmasından söz edilecektir burada.

6

ANATANRIÇALAR

Başlangıçta, tanrılara değil, yalnız anatanrıçalara tapılıyordu. Çünkü insanlar gözleriyle görüyorlardı ki yalnız dişiler döl getiriyorlar, erkeklerse hiçbir şey doğurmuyorlardı. Doğurma işinde erkeğin oynadığı rol pek bilinmiyordu. Onun için, önceleri, yalnız anatanrıçalara tapıldığından, yalnız anatanrıça putları yapılıyordu. Başka başka tanrıçaların başka başka adlarla çağrılması, onlara tapanların ayrı dilleri konuşmalarından ileri geliyordu. Her ulus, anatanrıçalarına, kendi dilinden bir ad takıyordu. Örneğin Aphrodite, Hera, Rhea, Kybele, Athena, Leto, Artemis, Hepa (sonradan Filistin'de Havva oldu), İsis ve daha başkaları, hep başka başka adlar taşımalarına karşın, hepsi de aynı anatanrıça idiler. Bu anatanrıçalarda —gel zaman, git zaman—, ufak tefek ayrılıklar belirdi. Örneğin "Toprak Tanrıçası", "Dağbaşı Tanrıçası", "Yaratıklar Kraliçesi" gibi... Ama ister dağbaşı, ister toprak tanrıçası densin, anatanrıça, insan soyunun, insan ırkının büyük anası olarak kalıyordu.

Bu tanrıçalardan önce insanoğlu, hayvanlara ve hayvan putlarına tapıyordu. Anatanrıçaya tapış, insanın usça (akılca) büyük bir aşaması idi. İnsan biçimindeki ilk tanrılar, erkek değil, hep kadındı. Çünkü, doğurucular hep dişi idi. Erkek tanrıların gelişi, anatanrıçalardan sonradır. Çünkü, erkek tanrıları hep kadınlar, yani anatanrıçalar doğuracaktı.

Erkek tanrıların gelişi de bir aşama idi; çünkü bir insanlaşma idi. Unutmamalı ki, tanrıçaların ve

tanrıların elle tutulur "objektif" bir varlıkları yoktu. Yani ne tanrılar, ne de tanrıçalar vardı. Tanrıçalar ve tanrılar, insanın imgeleme gücünün vardığı son noktadır.

Hatta Kur'an'ın çok önemli bir ayetinde, Allah şöyle der:

"Ben kulumun zannı katındayım." Yani, "Kulum ne sanıyorsa ben o'yum."

Zamanla insan hayalinin vardığı nokta ne kadar yükselirse, insandaki us da o kadar gelişmiş demektir. İnsan, doğuruculuğunu anatanrıçalarda tanrılaştırmakla kalmamış ama, insanın kendi içindeki ıra'sını bile tanrılaştırmıştır. Örneğin, insan kendi öfkesini "Savaş Tanrısı Mars" diye insanlaştırıp tanrılaştırmıştır. Hephaistos'ta ise işi, emeği kişileştirerek tanrılaştırmıştır...

Anatanrıçaların görevi çocuk doğurmaktır, yani hayatı çoğaltmaktır, berekettir. Daha önce 'Döl vermek işinde erkeğin rolü bilinmiyordu' denmişti yukarıda. Evet, doğurma işi, öncelikle bir içgüdüdür. Ama içgüdü demekle, hiçbir şey dememiş oluruz. Ha bir cebir işleminde "X bilinmezi" demişiz, ha "içgüdü" demişiz. İnsan usu ne yaptığını bilir doğurma işinde. Ama bu doğurma bilgisinin altında sevmek, sevmenin altında da güzelliğin çekiciliği vardır.

Erkekler önceciliği (inisiyatifi) hep kendilerinde bilirler. Erkeklerin kuruntusudur bu. Aslında öncecilik hep kadındadır. Evet, kadın hiçbir şey yapmaz, davranışsız durur. Güzelliğinin çekiciliğidir davranışı. Onun için, seksen yaşına varınca bile süslenir, güzelleşmeye çabalar. Güzelliğinin çekiciliği erkeği etkileyip, erkek davranmaya koyulunca önünden kaçar ki erkeği, kendini kovalamaya kışkırtsın!

Bunun nedeni, kadının, arkasından doğanın en korkunç, en dayanılmaz yaratma gücünün onu itmesidir. Kendi kendine doğuramadığı, yaratamadığı için, erkeği gereksinir. Zaten doğa, yaratma işini en kestirme yoldan becerebilmek için, çok sonradan erkeği yaratmıştır. Bunun modelini gelişim merdiveninde yeri çok aşağı basamakta olan örümcek-

lerde görürüz. Dişi örümcek, erkeğinden çok daha büyük olarak, ağının ortasında kımıldamadan durarak kendini sergiler. Davranış erkektedir ya; erkek ağın kıyısına gelerek, ağın tellerini tıngırdatır. Dişinin en ufak kımıldanışında, erkek davranışa geçer. Artık o, kapana girdi sayılır; iş kestirme yoldan tamamlanmıştır. Artık erkeğin gereği kalmamıştır. Ve dişi örümcek, kemali afiyetle erkeği yer!...

Ne var ki insan, örümcek değildir. Sevgi vardır, sevginin altında da güzellik vardır. Âşık Kerem, Aslı peşindedir. Mecnun, Leylâ'ya "Ah, vah!" eder. İncil'de Davud, "Türküler Türküsü"nde aynı sevgi etkisindedir. Dante "Beatrice" diye sayıklar. Petrarca "Laura!" diye seslenir. Shakespeare'in piyeslerinde ne kadar kadın varsa, erkekleri âşık ederler. Yalnız Ophelia, Hamlet'i kendine âşık edemediği için, ırmağa atlar, intihar eder. Shakespeare'in kendi de "Esmer Kadının Sonnetleri" diye yazar da yazar...

Bizde köylüler, "Çirkin ile bal yiyeceğine, güzel ile taş taşı" der. Kimi yörük aşiretleri de, bir yerden bir yere göç ederlerken deve katarının başta giden devesine, aşiretin en güzel kızını ya da kadınını bindirir. Bunu uğur ve şenlik sayarlar.

Bu işte biyoloji, zooloji, fizyoloji ve daha birçok "loji"nin büyük payı vardır. Kısa sözle, engin bir yaşam dramıdır bu...

Güzellik tüm evrende vardır. Dünyamızda vardır, maddede vardır. Derler a; "Bir çiçek, varlığın iç güzelliğine açılan penceredir" diye.. Doğrudur! Ama çiçek, kelebekler ve arılar için vardır. Çiçeğin sarı sarı erkek tozu, dişi organa karışsın da doğuşla, hayat alabildiğine sürüp gitsin diye...

Anadolu'nun mutlu Miletos kentinde, İ.Ö. 7. Yüzyılda yaşayan Thales "Madde ebedidir, ama canlıdır" demiş. Bu sözler insan dudaklarından sıftah olarak Miletos'ta çıkmış.

Bunca hızlı bir anlatışın fırlayışları arasında büyük boşluklar kalmıştır. Ama insan usu, uzun atlamalara alışkındır...

Gelelim şimdi anatanrıçaların güzelliğine...

Anatanrıça tapışı, yani kültü, neolitik çağda,

özellikle Yakın Doğu'da yaygındı. Mezopotamya'da Sümer'den Anadolu'ya ve Girit'e dek... Zaten dünyanın en çok uygarlık geliştirici çevresi de buralarıydı.

Bu çevrede salt anatanrıçayı simgeleyen putlar ilkin, basbayağı bir ağaç kütüğü ya da yukarı aşağı dikdörtgen biçiminde yassı bir çamur tabakası idi. Bu dörtgenin köşelerinden uzanan iki çıkıntı, iki koldu. Bunların ortasında yükselen çıkıntı da boyunla baş idi. Dörtgenin iki alt köşesinden uzanan iki çıkıntı da bacaktı. Başa, göz anlamına iki delik yapılıyordu. İki kolun arasında iki kabarcık iki meme, bacakların yukarısındaki tek kabarcık da göbek oluyordu.

Bu yamyassı anatanrıçalara "Keman Biçimi Tanrıça" deniyordu. İsa'dan 7500 yıl önce Anadolu'da, Çatalhöyük'te duvar resmi ve kabartması olarak, tanrıça bu biçimde gösteriliyordu.

SEVGİ TANRIÇALARI

Anatanrıçalar ile güzellik ve sevgi tanrıçaları konusuna gelelim:

Kimi anatanrıçaların yavaş yavaş güzellik ve sevgi tanrıçalığına dönüştüğü görülüyor. Örneğin "İştar" ya da Sümer dilindeki adı ile "İnanna" (Resim: 7) başlangıçta anatanrıça idi. Anatanrıçaların bir özelliği de genç bereket tanrıları olan sevgililerinin hem anaları, hem de sevgilileri olmalarıdır. Bereket tanrılarının hemen hepsi de ilkbahar tanrılarıdır. Çünkü ilkbahar bereket ayıdır, hem bitkiler, hem de yaratıklar için. Bereket tanrıları baharda doğarlar kışın ölür ama ertesi bahar gene dirilirler.

İştar'ın sevgili tanrısı "Tammuz" idi. (Temmuz ayının adı.) İştar'ın sevgilisinin bahar tanrısı oluşu, kendinin anatanrıça olduğunu saptar, kanıtlar. Tammuz'a Yahudiler inanırlardı. Ona İbrani dilinde "Tanrımız" anlamında "Adon" derlerdi. Hellenler bu ada "s" takarak "Adonis" dediler ve aslında anatanrıça olan Aphrodite'ye sevgili olarak atadılar.

Bu değişiklik, erkek tanrıların, tanrılar sahnesine çıkmaya başladıkları devreye aittir. O zaman erkek tanrılar hep çocuk ya da genç olurlardı.

Tammuz Sümercedir. Adonis aynı tanrının Hellencesi, Attis de Anadolucasıdır. İştar, Pers dilinde "Sitare" olur, İngilizcede Star, eski Hellencede Aster olur. Yani yıldız.

Güzellik ve Sevgi Tanrıçası Aphrodite ya da Venüs (Zühre), İştar gibi aynı doğrultuda, anatanrıçalıktan güzellik, sevgi ve gülümsemenin sevimliliği tanrıçalığına değişmişti.

Ona Babil ve Asur dillerinde, "Hey Astoreth anamız!" diye yalvarıyorlardı bağıra bağıra. Kalabalığın "Astoreth" ve "Astarte" diye yakarışı, yüzlerce yıl, gök gürültüsü gibi gürledi. Gün geçti, Astarte doğu denizlerinden, Latakya (Lazkiye) açıklarının köpüklerinden çırçıplak ve ıpıslak "Aphrodite" diye doğarak, doğu rüzgârının yelpazeleyişi ile Kıbrıs'a çıktı.

Çok tuhaftır ki, keman biçimindeki ilkel tanrıçalardan tutunuz da Hacılar'da bulunan anatanrıçalara, hatta Avrupa'da ve başka yerlerde bulunanların tümüne de arkeologlar, hangi ulustan olurlarsa olsunlar, "Anatanrıça heykelleri" demiyorlar ama "Aphrodite (Venüs) heykelleri" diyorlar. Belki de bu, anatanrıçaların güzellik tanrıçalarına değişme eğilim ve eylemlerinden dolayıdır.

Batılılar, "Batı batıdır, doğu doğudur" derler. Sanki, sessizliğin ortasına bir inci yumurtlamış gibi. "Batı ile doğu hiçbir zaman birleşemez" diye de eklerler. Batılıların bu sözlerinde, atalarından kalma doğuyu hor görücü "atavik" bir duygu vardır. Batının, batılıdan başka her insanı hor görme duygusu nereden geliyor? Haçlılardan önce Avrupa'da Avrupalıları birleştiren bir "Avrupalı", bir "batılı" olma duygusu yoktu.

Batı 1000 yılına doğru hemen hemen tamamıyla Hıristiyan olmuştu. Doğu ise, azı Şaman, ama büyük çoğunlukla Brehmen, Budist ve Müslüman idi. Dinsel bağnazlıkları dolayısıyla, Hıristiyan Batı, Hıristiyan olmayan doğuyu hor görmek eğilimindeydi.

Tüm dinsel olan bu duygularında milli duygunun hiç yeri yoktu. "Batılı batılıdır, doğulu da doğulu, bunların ikisi hiç birleşmez" deyimi ya da duygusu, ilk önce batıda başladı. Bu duygunun ilk sorumlusu Papa Urban idi. Başlangıçta tüm dinsel olan bu duygu daha sonraları bir koyu ırkçılık rengini aldı —ilerici İndo-Avrupasallar ile gerici doğulular arasında— doğuluları hor görmede sonuçlandı. Oysa, hor görülen doğulular çoğunlukla İndo-Avrupasal idiler. Hintliler (Bengal de dahil) Avrupasaldı. Kürtler, Ermeniler, Kıptiler (Çingeneler), Belucistan, Afganistan, Urdu dili konuşan Pakistanlılar ve İran hep İndo-Avrupasaldır. Hatta İranlıları Asyatik saymak "Ari"liği hor görmek olacağı için onlara özel olarak (Asyatik) yerine "Asyanik" sözü icat edildi. Bu işte keskin bir nazizm ve faşizm kokusu vardır.

HAÇLILAR

1095'de Papa Urban II. batılıların Hıristiyanlık bağnazlık duygusunu alevlendirdi. Buna da çok güçlü bir talan susayışı eklendi. Zaten Avrupalı ulusal toplumlar göçebelikten az önce kentleşmeye başlamışlardı. Göçebeliğin iç duygusu gönüllerinde canlı idi. Avrupa'da hiç iş güçleri olmayanlar toplandı, yürüdüler doğuya doğru. Kadın ve çoluk çocuk, kılıç elde, yürüyenlerin ardına takıldılar. Yollarında, öldürmedik Yahudi bırakmadılar.

Önce Macarlara tosladılar, ama fena kırıldılar. Bizans'tan Anadolu'ya geçtiler. Türkler, Macarlardan artakalanları temizlediler. Papalığın propagandası, göğüslerine haç resmedilmiş Fransız, Lorenli, Provanslı, Norman ve İtalyanlardan toplanan ordularla, doğuya karşı Avrupa Birliği'ni adamakıllı geliştirdi.

Haçlılar Kudüs'ü zaptettiler, soydular ve sokaklarını kanla suladılar. Ondan sonra Haçlıların dalga dalga gelmesi, Arapların matematikte, kimyada, fizikte ve başka fen alanlarındaki buluşlarını ve gelişmelerini durdurdu. Haçlılar zamanındaki batı da değişiyordu. Artık talanın adı, 'deniz ticareti' olmuştu. Papa III. İnnocent'in haçlıları, Kudüs'e gidip, ora-

yı kurtaracaklarına, Hıristiyanlığın son kalesi sayılan Bizans'ı —orası kutsal yerlerden daha zengindi— soyup soğana çevirdiler. Kadın ve çoluk çocuklar, ırzlarına geçilmesin diye yeraltı mahzenlerine saklanıldı. Ayasofya'nın içi, mihrabına dek, beygir ve eşek gübreleriyle örtüldü. Talanı taşımak için at ve eşek gerekti çünkü.

Talan süresince eğlence de gerekti. Mihrapta çıplak kadınlar oynatılıyor, hatta yatırıla yatırıla onlarla başka şeyler de yapılıyordu çığlıklar çınlatıla çınlatıla!

Bu gürültü arasında, paradan başka şey düşünmeyen Venedik ve batı ticareti, adaları ve o arada Girit'i zaptetti. Bizans İmparatoru, Anadolu'ya kaçarak saklandı. Artık Haçlılar gittikçe seyrekleşe seyrekleşe, Sen Jan şövalyeleriyle önce Rodos'a, sonra da Malta'ya tıkıldılar ama, Allah'a çok şükürler ede ede hepsi de banker ve milyoner oldular.

Artık batı Hıristiyandı ama, Hıristiyanlık başlıca iki Atinalının, yani Platon'la Aristoteles'in etkisinde kaldı. Bunlar Ortaçağ süresince, başlıca Sen Agüsten, Sen Tomas, Dakinos ve daha kırk, elli skolastiğin ağzından konuştular, tartıştılar, birleştiler, ayrıldılar ve batıyı yerli yerinde tuttular bunca zaman. Rönesans falan oldu, resimde, yontuda az buçuk ilerleme oldu. Humanizm, mumanizm dediler laf ola! Bu humanizm, Marsilio Ficino gibi baş meşaleleri sayılan Behlül Dane'lerden geliyordu. Ficino, doktrinlerinde Agüsten'in teolojisini, Platon'unkiyle birleştiriyordu. İnsanın yükselişi şu aşamaları ya da basamakları çıkarak oluyordu: Gövde, ruh, meleksel us, tanrı... Yani tasavvuftaki fena fillâh ki dosdoğru neoplatonizmden gelir. Onun zamanında, derebeyliği yıkan barut icat edildi. Baskı makinesi de. Kimse farkında değildi; batı, Ficino ve gibilerinin kitapları üstünde kafa patlatıyordu.

ANADOLU DÜŞÜNÜRLERİNİN DOĞRULTUSU

18. Yüzyılın sonunda ve 19. Yüzyılın başında artık bunların kitapları hemen hemen okunmaz oldu.

Çünkü artık Atina'nın Sokrates, Platon ve Aristoteles üçlüsünü bir yana bırakarak uslarını, denemeye dayanan fenne, yani Anadolu düşünürlerinin doğrultusuna getirdiler. Çünkü Anadolu'da insan usu 'magie' yani büyü devrini aşmış, din devrini de geride bırakarak insan usunun erişebileceği en yüksek noktaya —yani fenne— ulaşmıştı. İonya'nın Miletos kentinden Thales İ.Ö. 585 yılında, "madde ebedidir ama 'empsihos' yani canlıdır" demiş. Bu itibarla 'Lavoisier'den çok daha ileriydi Thales. Çünkü Lavoisier'nin maddesi ölüdür. Eğer Pers, Sparta ve Atina emperyalizmleri çatışırken sıra ile Anadolu'yu ve hep birden çiğnemeselerdi, dünya bugün çok daha ileri bir durumda bulunurdu.

Bugün atom fizikçileri, "Platonistiz" demiyorlar, "Pirimiz Demokritos'tur" diyorlar. Ama Amerika'nın keşfinden hemen sonra İspanyol ve İngiliz emperyalizmi dünyayı soymaya başladı. Bütün Afrika, Asya, Güney Amerika sömürge oldu. Batı, sömürgeleştirdiği yerlerin insanlarının tümünü köle saymaya başladı. Bu da batının koltuklarını fena kabarttı; batılıda doğululara yüksekten bakma huyu peyda oldu. Fakat her zaman değil. Doğuluya bir şeyler satmaya umutlanınca doğuluya kulaktan kulağa sırıtarak, "Maşallah ve tebarekallah, hayran oluyoruz, ilerleyişiniz öylesine hızlı ki; neredeyse bizi geri bırakacaksınız..." diye nutuklar çektiler. Yani La Fontaine'in masalında kargaya tilkinin döktüğü dilleri döktüler. Ama umduğunu başarınca, tüm hoyratlığı kabarır batının. Örneğin, tüm kapitülasyonlarda olduğu gibi.

La Fontaine'in masallarının çoğu Aisopos "Ezop" undur. Aisopos, İ.Ö. 6. Yüzyılın ortasında Anadolu'da, Marmara'nın Kapıdağ yarımadasındaki Kyzikos kentinde doğmuştu. Masallarının kimi, Anadolu'da o zamanlar gerçekleşen tarımsal değişikliklere değgindir. Örneğin tilki, ulaşamadığı üzüm salkımlarına "ekşi" der. Çünkü Aisopos zamanına dek, üzüm asmaları yerde sürünürdü; üzümleri tilkilerle tarla fareleri yerlerdi. Aisopos zamanında asma dallarını ağaç dallarına kaldırdılar. İşte o zaman tilki, yük-

sekteki üzüm salkımlarına, "Koruktur" demeye başladı. Aisopos'un, asma dallarının kaldırıldığını söylemesi gerekli değildi. Homeros, İlyada'da çoğu kez Apollon'u "Smintheos", yani 'Fareler Tanrısı' diye anar. Herhalde Troya çevrelerinde tarla fareleri ile tilkilerden yaka silkiliyordu. Apollon ya onları öldürdüğü ya da "Üzümleri yemeyin!" diye buyurduğu için kutsal bir güçtü. Aisopos'un hamisi Kesus idi. Lydia'da yaşadığı söylenir. Aisopos da Diogenes ve Nasreddin Hoca gibi Anadolu damgası taşıyan bir can idi.

UYGARLIĞIN GÖBEĞİ

"Batılı batılıdır, doğulu da doğuludur" vb. sözlerinin altından sırıtan horlama isteği, baba tanrılar ve anatanrıçalar konusunda kendini büyük bir güçle belirtir.

Doğulu, ataerkilliği (pederşahiliği, patriyarkallığı) salt kendinin bir özelliği sayar. Anaerkilliği (maderşahiliği, matriyarkallığı) da aşağılık bir düzen sayarak, doğuluya maleder böbürlene böbürlene. Bu konunun en ateşli safhası, sözümona, baba tanrıların Hellenistan'a gelişleri sırasında geçer...

Zeus kuzeyli (Nordik batılı) bir tanrıdır. Doğulu fatihlerin erkek oğlu erkek baba tanrısıdır. Böylece, sarı saçlı kuzeyliler, savaşa savaşa Hellenistan'a girerler ve oranın yerli Hellen ya da Pelasg halkını alt ederler. Hellenistan'da İndo-Avrupasal olmayan bir sürü anatanrıça bulurlar; bunların arasındaki en güzellerini kendilerine avrat edip tepe tepe kullanırlar. Yani, uygarlık getirdiklerini açık açık söylemezler ama örtülü anlatışlarla onu demek isterler.

İlk taş çağında, dünyanın ilk toplumları, batılı ya da doğulu olsun, kimi yavaş, kimi hızlı, aynı gelişme aşamalarından geçtiler. Önceleri hayvanlara taptılar, sonra insan biçimindeki tanrılara taptılar. Bu ikinciler kadın şeklinde tanrıçalardı.

Uygarlığın asıl göbeği, Sümer ile Anadolu arası idi. Bu bölge güneyde Mısır'la Girit'i içine alıyordu.

Ama Hellenistan'ı değil. Hellenistan'ın güneyinde, Peloponez'de, Mykene'de Minos'un Girit uygarlığının az buçuk etkisi oldu kısa zaman için...

Bu Sümer - Anadolu uygarlığındaki matriyarkal gelişmenin dünya tarih ve uygarlığında kadının durumunda büyük etkisi oldu. Özellikle Anadolu ve Minos Girit'inin etkisi pek güçlüydü. Şu da unutulmamalı ki, bu Sümer-Anadolu bölgesinde, doğumda erkeğin rolü pek önceden anlaşılmış, onun için anatanrıçalar çoğunlukla erkek tanrılar doğurmaya başlamışlardır. Bu gelenek, Meryemana'nın tanrı doğurarak "Tanrı Anası" olmasına kadar, yani Miladi sıfır yılına dek sürüp gitmiştir!

Onun için, tarih öncesinin unutulmuş bir yılında, Mısır'da, bütün Mezopotamya'da ve Hititler'de, Zeus gibi batılıların tanrılarından çok önce erkek tanrılar doğagelmişlerdi...

Aslına bakılacak olursa, Zeus'un nereden geldiği pek belli değildir! Batılılar, "Kuzeyden geldi" diyorlar.

Acaba?

Homeros'a göre Zeus, Girit'teki İda Dağı'nda Tanrıça Rhea'dan doğdu; babası da Kronos idi. Hellenistan'da, klasik zamanlarda bile Zeus'a pek tapıldığı yoktu. Atina'da Zeus adına düzenlenen dinsel törenlerde bile, hiç de Zeus olmayan bir koca yılan ortaya çıkıp, Zeus'u sonradan önemsiz bir eki imiş gibi bir kıyıya itiyor; çok karanlık ve çok korkunç tapışlar asıl koca yılana yapılıyordu.

GÜZELLER YARIŞMASI

Neyse, gelelim tanrıçaların güzellik yarışmasına.

Daha önce, tanrıçaların aslında anatanrıçalar oldukları açıklanmıştı. Venüs ya da Aphrodite'nin anatanrıça İştar'dan (İnanna) Astoreth, Suriye'de Astarte kılıklarına bürüne bürüne, klasik çağın eşiğine, tüm güzelliğiyle basıp girdiğinden de söz edilmişti. Suriye'de Astarte, anatanrıçalığından başka savaş tanrıçası idi. Aslında anatanrıça Athena da sonradan savaşçı oldu. Tepesinde tumturaklı miğfer,

ellerinde kargıyla kalkan ve Troya savaşında Akhalar safında Troya'lılara karşı savaşması, yapısına Suriyeli Astarte'nin nasıl karıştığını gösterir.

Bunun yanı sıra, Hera'nın anatanrıça iken, nasıl, tepile tepile, er oğlu er Zeus'un avratlığına iktırıldığına ve bundan dolayı ara sıra nasıl hafakanları tutup, Olympos'u altüst ettiğine, daha önce kısaca değinilmişti.

Demek ki, koca Kazdağı'nda (İda Dağı) güzellik yarışması, asıl anatanrıçalar arasındaki bir yarışma idi. Arkeologlar da bulunan her anatanrıça putuna "Venüs" diyorlar ya! Ama Kazdağı'ndaki güzellik yarışması, efsane ve mitoloji alanındaki bir yarışma idi. Şimdi, mitoloji ve efsane alanındaki değil ama, tarihle sanat alanındaki bir yarışmaya geçelim

HACILAR

Asıl, Anadolu ile Girit'te idi ki, anatanrıçayı insanlaştırma ve güzelleştirme eğilim ve akımı alabildiğine güçleniyor, gelişiyordu. Bu bölgenin anatanrıçayı insanlaştırıp güzelleştirme gayretinin sonucu, anatanrıçanın putları da gitgide daha insan ve daha güzel ola ola, sonunda, İsa'dan 5500 yıl önce, siftah olarak Anadolu'da günümüzün Hacılar köyünde anatanrıça heykelleri gerçek ve kesin olarak, yüksek sanat yapıtı şanına ulaşmıştır.

Bugün insanoğlunun sanat ve güzellik tarihi yazılacak olsa (ki muhakkak yazılacaktır), o tarihin ilk bölümünde, Hacılar'daki anatanrıça yontuları (heykelleri) yer alacaktır. Hatta bugüne dek, uygarlığın anayurdunun neresi olduğu hakkında arkeologlarda kesin bir kanı yoktu. Tarihten önceki zamanların tarihçilerinin hemen çoğu, onun Mezopotamya olduğunu sanıyorlardı. Burdur çevresindeki kazılar sırasında, Hacılar'da, üç ve beş metre kalınlığında kale duvarlarına rasgelinmiştir. İki katlı ahşap evler, bir sürü kırık çanak çömlek, çamurdan yapılma tanrıça heykelcikleri ve daha bir sürü el yapısı şu bu bulunmuştur.

Bugüne dek, uygarlığa erişmiş insanlar tarafın-

dan Anadolu'ya yerleşme, ancak İ.Ö. 3000 yılında başladı sanılıyordu. Bu kanıya göre, İ.Ö. 3000'den önce Anadolu'da uygar insan yoktu. 3000. yıldan önce Anadolu yalnız yabanıl insanların yeri yurdu idi, yani genel kanı şuydu ki, uygar insanların Anadolu'ya gelişi İ.Ö. 3000 yılından bu yana başlamıştı.

Gelin görün ki, "Kaniş" (Kayseri yakınlarındaki Kültepe)'de yapılan kazılarda İ.Ö. 3300 yılında Mezopotamya'dan —çoğu asuri— tüccarlar gelmişler, Kayseri ve dolaylarına yerleşmişler, yüzyıllar süresince Anadolu halklarıyla kaynaşıp karışmışlardı. Bunlar Mezopotamya ile Anadolu'nun Ege kıyılarına dek ticaret alışverişlerini ve kervan gidiş gelişlerini yoluna koymuşlar ve kredi işlerini düzenlemişlerdi. Kimi kentlerde mahkeme başyargıçları yerli ya da Asuri kadınlardı.

Daha sonra Burdur yakınındaki Hacılar köyünde yapılan kazılarda duvarlarla çevrili Hacılar kenti meydana çıktı. Bu, Hacılar'ın, İ.Ö. 5500 yılında çok gelişmiş bir uygarlık düzeyine erişmiş olduğunu saptar. Hacılar kenti, en az, Sümer kentleri kadar eskidir. Hacılar kentinde bulunan anatanrıçalarla, ilkçağda başka yerlerde bulunan anatanrıçalar, putlarıyla karşılaştırılacaktır daha sonra burada. Asıl güzellik yarışması bu Anadolu'nun tanrıçaları ile başka yerlerin tanrıçaları arasında olacaktır.

Anadolu'nun, Hacılar'dan çok daha eski zamanlarını Çatalhöyük kazıları aydınlatır. Günümüzden on beş yıl kadar önce* İngiliz arkeologu Mellaart, Çatalhöyük kentini meydana çıkarttı. Çatalhöyük İ.Ö. 7500 yılına aittir. Bu eski kentlerin tarihleri bilimsel radyo karbon işlemleriyle saptanır. Bu hesapta beş, altı bin yılda ancak bir iki yüzyıl kadar bir yanlışlık olabilir.

Ne Çatalhöyük'ün İ.Ö. 7500 yılında, ne Hacılar'ın İ.Ö. 5500 yılında, ne İndo-Avrupasallar, ne de Samiler (Semitikler) Anadolu'ya ayak basmışlardı. Demek ki, o zamanın Anadolu halkı, ne İndo-Avrupasal ne de Sami olan, bir Anadolu ortamlı halktı.

* 50'li yılların sonlarında.

Bu ortam da eski Sümer, doğu Ege (yani Kiklad adalarının ve Minos Girit'inin, yani Minoen - Girit'in) karışımıydı. Anadolu'dan göç edip Sardinya adasına adlarını veren Saridanu'lar, Filistin'e adlarını veren Pulasatiler, Lukkalar, yani Lykialılar ve daha başkaları da bu karışımın içindeydiler. Hellenler kendilerinden önce Ege uygarlığını kuranlara Pelasg yani 'Deniz Halkı' diyorlardı. Anadolu halkının, Lydia'lılar, Karia'lılar, Lykia'lılar ve Minos uygarlığını kuran Girit'lilerin soysopundan oldukları biliniyordu. Unutulmamalıdır ki, Lydia'lılar İtalya'ya —Roma çevresine ve Floransa'ya— göçerek İtalya'da "Etrüsk" adıyla, Latin ve Roma uygarlığının temelini attılar.

Anadolu'nun bu çok eski ortamında Ural-Altay'lı Türklerin payları var mıydı? Sümer'de ve Mezopotamya'da, bir de Anadolu'da yapılan son kazılara dek genel olarak bu soruya verilen cevaplar hep "yoktur" idi. Ama eski Minos Girit'i uygarlığını araştıran ve inceleyen Glot ve diğerleri düşünceyi şu noktaların üzerine çekiyorlardı: Labris denilen çift yüzlü balta Sümer'den tutunuz da batıya doğru (Doğu Ege) ve Girit'e dek Anadolu ortamının en direngen simgesiydi. Karia'da bir Zeus Labrandeus bulunuyordu ("Labrandeus", Labrisin Zeus'u demektir). Bir Anadolu tanrısı olan Apollon'un Delphoi (Delfi) de kurduğu tapınakta Apollon papazlarına, "Labridae", yani Labrisliler, adı verildi. Karia Zeus'u elinde bir labris tuttuğu gibi, Lydia tanrısı da eliyle bir labris kavrıyordu. Hititler Anadolu'ya gelmeden önce barbardılar. Anadolu'ya gelip ora halkıyla karışınca uygarlaştılar. Hititlerin uygarlık ustası Hatti' lerden Hitit adını alarak o adı kendilerine malettiler. Anadolu'ya gelince, kendi fırtına tanrıları Tesüb'un eline Anadolu simgesi bir labris verdiler. Ta doğu Anadolu'da Dolikene'de oranın Zeus'u bir boğa üstünde ayakta durmuş, elinde bir labris sallar. Karadeniz Amazonları da ellerinde labris'ler tutarlardı. Bütün bu tanrılar Mezopotamya tanrısı Hadad Ramaan'la ilgilidir. Onun da simgesi Labris idi. G. Glotz'un, Girit ve Anadolu'nun, Sümer'le ilgisini gösteren işaretler Anadolu ile Sümer'in bağlılığını sapta-

maya yetmedi. Ama Mezopotamya kazıları Sümer' de —yani Sümer Uygarlığı kurmak için Orta Asya' nın dağlık arazisinden göç eden halkta— bir Türk unsurunun da bulunduğunu saptadı.

Kazılardan sonra Sümer uygarlığı, büyük önem kazandı. Bu konu üzerine birçok kitaplar yazıldı. Örneğin, S.N. Camer'in *"Tarih Sümer'de Başlar"* yapıtı gibi. Bunlarda, uygarlığın Sümer'de başladığı anlatılıyordu. Yazıyı ilk kullananlar, tekerleği bulanlar Sümer'lerdi. Tarımın başlamasında ve gelişmesinde de onların payları büyüktü. Sümer'lerin kim oldukları sorunu meydana çıkınca, tarihçileri bir çekingenliktir aldı. Tarih bir fen değildi ki yargıları kesin olsun. Tarihçiler hiçbir zaman tam anlamıyla objektif olamazlar. Önyargıları dolayısıyla nalıncı keseri gibi kendilerine doğru yontarlar. Sümer dilinin, geniş çapta Ural-Altay soyundan bir dil olduğu anlaşılınca, bu kez yarım ağızla, *"Sümer uygarlığında bir Türk verniği de vardı"*, yollu bir şeyler yazdılar Sümer konusuna değgin kitap yazanlar. İnsanın kendi soyuyla, az buçuk övünmesi doğaldır. Ama kendi soyuyla övünme ve kurumlanma nazizme, faşizme dek abartılınca, bu, insanın kendi soyundan başkasını hor görmesi demektir ki, buysa gerçeğe tam olarak sırt çevirme demektir. Çünkü uygarlık, soyların karışımının sonucudur. Hiç karışmayan soylar geleneklerine bağlı kalarak değişmez, ilerleyemez. Batılıların şovenizmine denk bizdeki Turancıların patavatsız ve kaba saba —babası tutmuş Rufaî dervişimsi— Turan tutkusu gösterilebilir. Bunun sonucu şu ki, bir kültürde gerçekten Türklerin payı varsa, —insan Turancı hoyratlığı durumuna düşmemek için— o gerçeği açıklamakta enikonu üzüntüye uğruyor.

Sümer uygarlığında *"bir Türk verniği"* bulunduğunu yazan kitapları bir yana bırakarak, daha ayrıntılı bilgi veren ansiklopedik kaynaklara göre, Sümer dili kesin olarak *"agglutinatif"* diller soyundandır. Yani Japonya'dan Finlandiya'ya yayılan diller soyundandır. Söz kökleri birbirine sımsıkı yapıştırılarak ayrı anlama gelen, yeni sözler meydana

getiren diller soyundandır. Bu soy dillerin sözleri sert ve eğilmez, bükülmez olurlar. İndo-Avrupasal dillerde, sözleri ayrı ayrı anlamlara değiştiren bir sürü, ön, orta ve son ekler vardır. Böyle ekler Türkçede pek azdır. Fransızcada *"vetir"*, giyinmek demektir. Bu sözcüğe de *"d"* öneki konunca *"devetir"* olur ki, bu da soyunmak demektir. İngilizcede *"dress undress"* olur, İtalyancada *"vestir svestir"* olur. Ama Türkçede böyle geri vites yoktur. Ural-Altay soylu dillerinin, sertliği ve çözülmezliğine karşın (agglutinatif demek, parçaların birbirinden ayrılamayacak surette güçlü bir zamkla yapıştırılmış bulunması demektir), İndo-Avrupasal dillerinin sözleri, makineye yedek parçası çıkarılıp takılırcasına, ekler takılarak sözler başka başka anlamlar alır. Örneğin, *"duire"* söz parçası, şu eklerle anlam değiştirir: *"pro-duire, con-duire, intro-duire, deduire, tra-duire"* gibi... Bu türlü türlü eklerin kolayca bir araya getirilmesiyle hasıl olan söz zenginliği indo-Avrupasal dillere, "agglutinatif diller"e kıyasla bir üstünlük sağlar. Ama yukardan beri anlatılanların amacı Sümer uygarlığında bir Türk katkısının mevcut olup olmadığını araştırmaktı. Madem ki Sümer dili Ural-Altay dilleri soyundandır, kesin olarak Sümer uygarlığında bir Türk etkisi vardı denilebilir. Verilen ansiklopedik bilgide Ural-Altay dilleri arasında özellikle Türkçeden ve Türkçeye yakın lehçelerden söz edilmektedir. Bunlar da Brahmen, Dravidiyen ve Bantu lehçeleridir ya da bu lehçeler Ural-Altay soylarının dilleri Türkçeye en yakın soydaş dillerdir. Brahmen dili günümüzde bile Belucistan'da ve doğu Pakistan'da kullanılmaktadır. Dravidiyen ise Güney Hindistan'da konuşulur. Dravid'liler Ural-Altay'lıların Hindistan'a göç eden bir kolu sanılmaktadır. Bantu dili de batı Afrika'da yaygındır.

Sümer'ler kendi anayurtlarında Göktanrılarına, yani dağ tepeleri tanrılarına, taparlardı —çünkü dağ tepeleri göklere en yakın yerlerdi—. Ama Sümer düz fakat verimli bir ovaydı, orada dağ ve tepe yoktu, onun için Sümerler *Zigurat* diye tepeler yapıyorlardı ki, tanrılarına tapabilsinler. En yüksek Ziguratın adı

"Babel Kulesiydi" (*Bab* kapı, *El* de tanrı demekti. Yani Babel, *Tanrı Kapısı* anlamına geliyordu.) Minos Girit'inin, önce anlatıldığı gibi, Anadolu ortamından Girit'e göç etmiş olduklarından Sümerle uzaktan uzağa, ilişkileri vardı. Olympos sözü Hellence değil eski Giritçedir. Homeros'un dağ tanrıları Sümerin Göktanrılarından alınmadır. Zaten Sümer dilinde tanrıya *"Dingir"* denir. (Türkçe tanrı, Sümerce *"Dingir"*in başka türlü bir söyleyişidir.) Sümer uygarlığında bir Türk payının da var olduğunu saptayan bilgiler, Sümer uygarlığının tümü bir Türk yapısı olduğunu saptamaz, (burada amaç bir Türk nazizmi ya da faşizmi icat etmek değildir) yalnız o uygarlığın bir soy karışımından oluştuğunu ve o karışımda bir Türk payının da bulunduğunu gösterir; çünkü hiçbir insan soyu, tek başına uygarlık yaratmayı yalnız kendi elinde tutamaz. Soysuzlaşmasınlar diye, erkek ve kız kardeşler arasında evlentilere başvuran Firavun aileleri birkaç kuşakta soysuzlaşıp yok oluyorlardı. Bu doğa yasası yalnız insanlarda değil, bitkilerde bile kendini gösterir.

ANADOLU GÜZELLERİ

Daha önceleri anlatılmış olan Kazdağı güzellik yarışmasında yer alan güzellik tanrıçalarının üçü de eskiden sadece birer anatanrıça idiler. Tanrıça Athena, tepesindeki tumturaklı miğferi, elindeki kargısıyla, vaktiyle Suriyeli anatanrıça Astarte idi.

Hera da sütbesüt anatanrıça idi, ama anatanrıçalıkta nasıl tepile tepile, er oğlu er Zeus'un avratlığına iktırıldığı ve bundan dolayı ara sıra nasıl hafakanları tutup, Olympos'u altüst ettiği daha önce kısaca anlatılmıştı.

Aphrodite (Latincesi Venüs) de, eskiden anatanrıça Astarte ya da Astoreth idi. Demek ki, Koca Kazdağı'ndaki (İda Dağı) güzellik yarışması, asıl anatanrıçalar arasındaki bir yarışma idi. Arkeologlar da bulunan her anatanrıça putuna "Venüs" diyorlardı ya, demek ki bu güzellik yarışması başka başka "Venüs"lerin arasındaki yarışmaydı.

Kazdağı'ndaki Aphrodite, Hera ve Athena tanrıçaları arasındaki güzellik yarışması pek düşsel bir yarışmaydı. Çünkü bu tanrıçalar gözle görülür, elle tutulur varlıklar değildi. Onların elle tutulur, gözle görülür yontuları ve putları çok daha sonraları yapıldı. İ.Ö. 7500 ve İ.O. 5500 yıl önce bir sanat yapıtı sayılabilecek yapıtlar ve yontular önce Çatalhöyük'de, 2000 yıl sonra da Hacılar'da meydana çıktı. Hemen şimdi, İ.Ö. 7500 ile İ.Ö. 5500 yılları arasında, insanoğlunun yontu olarak batıda ve doğuda meydana koyduğu ilk sanat yapıtları hakkında bir yarışmaya girişeceğiz. Bu efsane ve mitoloji alanındaki bir yarışma değil, elle tutulur, gözle görülür sanat yapıtları arasında bir yarışma olacaktır.

Bu kitabın sonunda batının "Venüs"lerini gösteriyoruz. Sonra Anadolu'da Hacılar'da bulunan "Venüs"leri, yani tanrıça putları gösteriliyor. Bu resimler karşılaştırılarak Venüslerin hangilerinin yüksek insansal sanatı temsil ettiği yargılanabilir.

Bunların birincisi (Resim: 8-9) Viyana'nın kuzeyinde "Willendorf Güzeli" diye tanınır arkeoloji ve tarihten önceki konuları ele alan kitaplarda. İkincisi Fransa'nın Dordogne çevresinde Beune vadisinde bir Venüs ya da güzeldir. Üçüncüsü (Resim: 10) Fransa'nın Garonne vadisinde "Lespugne Venüsü"dür. Bu üçüne "Batı güzelleri" denildi; çünkü görüldüğü gibi, batı ülkelerinde bulunmuşlardır. Yoksa, düşünen insan bir yerde, maymun bozuntusundan insan olarak gelişmiş, sonra doğuya doğru göç etmiştir. Bu da, batılıların kabul ettikleri "Batılı batılıdır, doğulu doğuludur" vb. sözünün ne denli boş ve anlamsız olduğunu gösterir. Bu deyim insanoğlunu insansal açıdan görmemekten ileri gelir.

Güzellerin seçimi bunların güzelliklerinin anlatılması ve kulaktan duyulmasıyla olamayacağı için, onların resimlerini veriyoruz. Bununla birlikte, onları platforma buyur etmeden önce, kendilerine değgin birkaç söz söylemek yararlı olacak.

Binlerce yıl süresince tanrıça ya da Venüs'ler pek şişman yapılırdı. İlkçağın modasıydı bu. O za-

manda da moda, mevsimlere göre, üç ayda bir değişmezdi, binlerce yıl sürerdi.

Anatanrıçalarda ve Venüs'lerde, ananın doğuruculuğuna büyük önem verildiği için, Venüs'lerde, doğuruculukları, geniş kasıklar ve geniş kıçlarla alabildiğine abartılırdı. Hatta çirkinliğe dek abartılırdı. Çizgi sadeliğinden ve sevimliliğinden büsbütün yoksun olan ve güzellik tanrıçası Venüs diye anılan bu katmer katmer et yığınları arasında yalnız Lespugne Venüsü'nde uzaktan uzağa bir sanat esintisi belirir. Öteki Venüsler —hatta Lespugne Venüsü bile— iğrenç dev anası memeli, pörsümüş et yığınlarından ibarettir.

Şimdi gelelim Anadolu Venüslerine:

O taş döneminin göreneğine uygun olarak, İ.Ö. 5500 yıllarına ait Anadolu'nun Hacılar köyünde bulunan Venüslerin hepsi de tombul tombalaktır, ama gövdelerinin çizgilerinde her kabalıktan arınmış berrak bir su akışı vardır. Bu sevimli çizgilerin seyri okşayıcıdır bakan gözlere...

11. resimde ayakta duran bir Anadolulu Venüs'ün gövdesi görülmektedir. Ne yazık ki başı, gerdanı, memeleri ve memelerini tutan elleri parçalanmıştır. Çizgi bu gövdede ve Hacılar yapısı öteki Hacılar Venüslerinin gövdelerinde âdeta bir kırlangıcın hafif uçuşunu andırır. Geometride çizgiye, 'nokta uçarken noktanın bıraktığı izdir' denir. Herhalde, nokta bu Anadolu Venüslerinde dolanmaktan çok hoşlanıyordu. Belli ki, bu Venüsleri yapan sanatkârlar Leonardo da Vinci ve Michelangelo seviyesinde insanlardı.

Hey Koca Yurt!

Saçlarda ve gözlerde kalmış boya kırıntılarından saçlarının ve gözlerinin kara olduğu anlaşılıyor. Bunlar sonradan kendilerine Pelasg (Leleg) denilen Anadolu ortamlı bir halk idiler.

12. resimde oturan bir Venüs, arkadan görünmektedir. Sağlı sollu çizgilerin rahat ve cömert dolanışlarında şaşmaz uyumluluk gözlere çarpar. Başından sarkan saç örgüsü sırtınca uzanmaktadır.

Şişman kadınlar ve kızlar tutkulusu Rubens, daha âlâsını yapamazdı.

Yan oturmuş Venüs ise (Resim 13) önden görünmektedir. Sağ eli ve koluyla çocuğunun başını memesine basmaktadır. Ama yapıtta ne çocuğunun başı ne de Venüs'ün iki eli kalmıştır. Çocuğun, ana gövdesine basılan bedeninin ardı görünmektedir. Çocuk doğal insan yavrusudur. Rönesans ressamlarının uçan bebeklerinden ya da "Kupidon"larından değil. Çocuğun kanadı manadı yoktur.

Rönesans artistlerinin on kiloluk tombul "Kupidon"ları, bir kiloluk ördeği bile kaldıramayacak mini mini kanatçıklarla uçmak marifetini becerir. İ.Ö. 5500 yılının Hacılar'lı artistleri ise, kendilerinden 4500 yıl sonra gelecek yurttaşları Homeros'un doğrultusunda doğal ve insansal insan dölü yavrular yapıyorlardı.

Dönelim yine şişmanlık konusuna.

Rubens büyük bir artist idi, ama Viyana'daki *"Venüs'ün Tuvaleti"*, yine Viyana'daki *"Kürklü Furman"* ve hele Madrid'deki *"Üç Güzellik Perileri"* tablolarında "Kürklü Furman" ve "Üç Güzellik Perileri", Hacılar Venüslerine kıyas, merada sagri ve kavram kabartan besi ineklerine benzer. Rubens insan teni yapmakta da büyük ustaydı. Ama Hacılar devrinin artistleri taş devrinde yaşamışlardı. Bronzları, demirleri de yoktu. Boya olarak yalnız okra vardı.

Bir başka Venüs ise (Resim 14) âdeta, Moore'un son ultramodern yontularına meydan okur! Çizgilerinde, Moore ile birlikte Boucher'yi, Corregio'yu, Watteau'yu görebilirsiniz. Ne yazık ki, alt yanı da üst yanı da kırılmıştır. O çizgiler, başlangıcından sona sürüp akıp gitseydi, kimbilir gözlere ne müzik ziyafeti çekecekti.

Son Anadolu Venüs yontusundan (Resim 15) anlaşıldığına göre, anatanrıça çocuğuna ya da sevgilisine sarılıyor. Bu heykelcik ötekiler gibi —çünkü yirmi otuz tane var— pek harap olmuş, ötesi berisi kırılıp dökülmüş. Bu kalıntısından anlaşıldığına

göre, bir eliyle çocuğun belini sararken, öteki eliyle de çocuğun başını göğsüne bastırıyordu.

Ünlü yontucu (heykeltraş) Rodin'in bir yontusunda bakkant'ın birinin bir gence sarılışı gösterilir. Hacılar'da bulunan bu anatanrıçanın sarılışı, Rodin yontusundakinden çok daha koruyucudur.

Beş Anadolu Venüs'ünden üçüncüsünün emzirmekte olduğu çocuğun erkek mi, dişi mi olduğu belli değildir, çünkü çocuk arkadan görünmektedir. Ama çocuğun erkek olduğu kesindir. Çünkü beşinci Venüs dünyaya getirmiş olduğu —ve delikanlılığa gelişmiş olan— gençle "hiyero gamos"la —yani kutsal evlentiyle— sarmaş dolaş olmuş durumda görülmektedir. Bu iki Hacılar Venüs'ünün bu durumları İ.Ö. 5500 yıllarında Anadolu toplumlarında salt bir anaerkil sosyal düzenin —erkeğin doğumdaki rolü anlaşılarak— aşıp, doğal bir erkek kadın karışımının ve birliğinin düzenine eriştiğini gösterir.

Ama Hacılar kazılarından sonra, Çatalhöyük kazıları yapıldı. Çatalhöyük kazıları, İ.Ö. 7500 yıllık bir kenti meydana çıkardı. Bu kentte bulunan birçok Venüs resimleri, kabartmaları ve heykelciklerinde bütün Venüsler ya da tanrıçalar Hacılar'da bulunanlardan en az iki bin yıl öncedir. Çatalhöyük'te bulunan bütün Venüslerin bacakları ya doğum durumunda ayrık ya çocuk doğurmuş durumda ya da doğurup büyütmüş çocuklarıyla (yani tanrılar ile) âşıkdaşlık eder durumdadırlar. Bu gösterir ki, İ.Ö. 7500 yılında Anadolu salt anaerkil düzeninden öteye geçerek dengeli bir anaerkil-babaerkil karışımı düzenine varmıştı.

Hacılar'ın kalın yapılı beş altı Venüs'ünün arasında (bu Hacılar Venüslerine "kalın yapılı" demeye insanın dili varmıyor. Çünkü onlara kalın yapılı demekle insan bayağı kabalık etmiş gibi oluyor. Çünkü daha önce anlatıldığı gibi, onların gövde çizgileri onca kolay ve akıcı ki, onlar hakkında "kabalık" uzaktan uzağa bile olsa, söz konusu olamaz) daha süzgün yapıları da vardı. Hacılar'da seçilen kolu bacağı yerinde Venüsler, bir yığın büsbütün kırılmış Venüsler arasından seçilmişti. Öteki kırık güdük Ve-

nüsler yığınının arasında kimbilir kaç başyapıt Venüs kaybolup gitmiştir!

Bir başka kalıntıda (Resim 16), Çatalhöyük kırıntıları arasında, bir kulaklı Venüs ve onun saç baş tuvaletiyle bir omuzu görünmektedir. Onun yanında, boylu boyunca ayakta bir Dorak Venüsü görülüyor. Dorak Troya'nın yanında bir köydür. Orada da kazılar yapıldı. Dorak Venüsü Çatalhöyük'ten binlerce yıl sonrasına ait olduğu halde gene de pek belirgin bir Anadolu damgası taşır. Çünkü Anadolu'da insan gövdeleri gitgide inceliyor, süzülüyordu. Anadolu, büyük eski uygarlıkların karıştığı bir ortamdı. Bunların başlıcaları Sümer, ondan sonra Mezopotamya uygarlıkları, Suriye ve Filistin kültürleriydi doğu tarafında. Anadolu'nun güneyinde Mısır uygarlığı gelişiyordu. Anadolu bütün bu gelişmelerden etkileniyor ve onları da etkiliyordu. Meşe ağacı büyürken davul zurna çalmaz, sessiz sessiz büyür. İmparatorluk olduktan sonra, yıkılırken ya da başka imparatorluğu yıkma işine girişirken ise kıyametler kopar. Anadolu sessiz sessiz gelişti. Anadolu'dan Adalar'a ve Girit'e göçerek, orada ilk deniz uygarlığını kurdu. Yalnız o uygarlığı kurmakla kalmadı. İnsan gövdesinin ince ve akıcı şeklini de tayin etti. Dorak Venüsü, Girit'in duvar fresklerinde görülen insan gövdelerini hatırlatır. Klasik dönemde Hellenistan'ın Fidyas, Praksiteles gibi sanatçıları Anadolu'dan ve Girit'ten esinlendiler.

Çatalhöyük ve Hacılar kazıları yapıldıktan sonra ve Hacılar Venüsleri meydana çıkarılınca batı sanat çevrelerini bir hayret ve hayranlıktır sardı. Batı basını Hacılar Venüs'leriyle —insansal açıdan— candan ilgilendi. Türkiye'de ise basın pek ilgi göstermedi. Davulların gümbürtüsü arasında, Hacılar Venüs'leri de gürültüye gitti. Oysa batıda, şöyle dendi: "Bir gün insanoğullarının, genel sanat tarihi yazılırsa, hiç şüphesiz, Hacılar Venüsleri, o tarihin birinci bölümünü kapsar." İşte bundan dolayı koca yurdun bunca önemli bir olayını sükut ile geçiştirmeye gönül bir türlü razı olamadı.

İşte anlı sanlı Willendorf, Lespugne ve Laussel

Venüsleri meydanda. Ey okuyucular, kendinizi bir süre Troyalı yurttaşınız Paris'in yerine koyunuz. En güzeli diye, en güzele vereceğiniz elmayı kime verirsiniz? Willendorf Venüsü'ne ya da onun arkadaşlarına mı, yoksa Hacılar Venüslerinden birine mi?

PRAKSİTELES

Hacılar'dan 5000 yıl sonra, klasik çağın 4. Yüzyılında Atinalı Praksiteles, dünya durdukça unutulmayacak Knidos Aphrodite'sini yonttu. O zamanki dünyanın bütün belli başlı bilginleri ve sanatçıları, Cicero'su, Caesar'ı kafileler halinde Knidos'a taşındılar. Sırf Aphrodite'yi görmek için...

Çocuk denecek yaştaki bir delikanlı, fırsatı kollayarak tek başına Aphrodite'yi ziyarete gitmiş. Hemen oracıkta Aphrodite'yi, pek fena yerinden kirletmiş. Çocuğa birkaç sille tokat atmışlar ve Aphrodite'nin huzurundan tekmeyle defetmişler. O kadar! Ama, tanrıçayı cenabetlikten kurtarmak için, o zamanın gelenek ve göreneklerine göre de *"purification"* yapmışlar, yani gusül abdesti aldırmışlar!

Hellenistan'da, Eleusis mistik tarikatının törenleri yapılırdı. Tören arasında, törenin bir yerinde, "Yıkanalım ey müritler!" diye bağırıp, kendilerini, "Yallah!" diyerek çırçıplak denize atarlarmış. Eleusis tarikatının dergâhı, Atina'nın yanıbaşında, Eleusis diye anılan yerdeymiş. Bugün bile orası deniz kıyısındadır.

Kadın erkek denize atlarlarken, yontucu Praksiteles ile ressam Apelles de deniz kıyısında denize atlayanları seyrediyorlarmış. Denize atlayanlar arasında, Aphrodite rahibesi Phyrne de varmış. (Klasik çağın en büyük ressamı Apelles Anadoluludur, İzmir'in az güneyinde olan Kolofon kentindendir. Hiçbir sanat yapıtı günümüze gelememiştir. Çünkü renkli balmumu ile resim yapıyordu.) Phyrne hiç soyunmazmış, ama o gün anadan doğma soyunmuş. Onu Praksiteles ile Apelles de selamlamışlar, kendini bir Aphrodite yontusu ve bir de resmi için modelliğe çağırmışlar. O da kabul etmiş. Praksiteles

onu model diye kullanarak Knidos Aphrodite'sini, Apelles de denizden çıkmakta olan "Aphrodite Anadiomene"yi yapmış.

Apelles'in yaptığı Aphrodite Anadiomene'yi İmparator Augustus yüksek fiyatla satın almış. Knidos Aphrodite'sini ise Bizans İmparatoru Thedosius İstanbul'a taşımış ve Lausos Sarayı'nın bahçesine diktirmiş. Saray yanınca, heykel de kül oldu. Neyse ki, önceden Roma çağında yapılan kopyaları vardı. Bunlardan bir tanesi Paris'in Louvre Müzesinde, öteki de Roma'da Vatikan Müzesindedir.

Bu yapıtların modeli Phyrne o Phyrne'dir ki insan öldürdüğü için yargıcın karşısına getirilince, savunmasını yapan avukatı Hiperides, onun örtüsünü açıp yargıçlara göğüslerini göstererek, "Bu güzelliği nasıl öldürebilirsiniz?" diye bağırmıştır.

VENÜS VE APHRODİTE

Hacılar'ın Venüs'leri ile Knidos Aphrodite'in arasında çok farklar vardır. Nasıl olmasın ki; aralarında beş bin yıl vardı. Hacılar'ın Venüs'leri neolitik çağdan, yani bronz çağından önce yapılmıştı, o zamanlar heykel yontuculuğu yoktu daha.

Bu heykelciklerin çoğu 5 santimetre boyundadır. Dokuz, on santimetreye varanları pek seyrektir. Bu özellikleri göz önünde tutulunca, bunları yapanların ne büyük sanatçılar oldukları anlaşılır. Zaten mağara çağındaki bir insanın mağara duvarlarına çizip boyadığı bir yaban boğasıyla Michelangelo'nun Roma'daki Sen Piyer Kilisesi'nde boyadığı yapıtların arasında —sanatçıların sanat güçleri bakımından— hiçbir fark yoktur.

Hacılar'da, İsa'dan 5500 yıl önce, oralı bir sanatçıyı çevreleyen koşullara Praksiteles de tabi olsaydı acaba Knidos Aphrodite'sini yapabilir miydi? Praksiteles'in çağında dünya, çoktandır demir çağında idi. Bütün bunlara karşın, Hacılar'ın sanatçılarında, Praksiteles ile onun çağındaki sanatçılarda görülen stilizasyon —yani ölçülerle kalıplaşma ve klişeleşme— yoktu. Övüle övüle göklere çıkarılan

burun ve alnın düz Hellen çizgisi herhalde Hellenistan'da, dünyanın başka yerlerinde bulunduğundan daha çok değildi.

Anlı sanlı Atinalıların yüzlerce portrelerinde, yani Sokrates'in, Platon'un, Aristoteles'in vb. yüzlerinde, hiç böyle profil bulunmaz. Bu Grek profili üstüne batıda neler anlatılmaz! Sözümona bu Hellen profili ile yan bakılmazmış da insan kimle konuşursa, başını onun yüzüne, tüm çevirmek zorunda kalırmış...

Yani bir insana alnaçtan alnaca bakıp konuşmak zoru varmış. Bu da Hellen karakterinde hiç ikiyüzlülük (riya) olmadığını saptarmış. Çünkü riya, dobra dobra, yüzyüze gelmekten kaçınırmış.

Dante'nin "Cehennem"inde bile ikiyüzlüler (riyakârlar) birbirlerine alnaçtan değil ama, başlarını konuştukları adama döndürmeden, onlara baş eğik, göz ucuyla yan bakarak konuşurlarmış. Yüzlerin stilize edilmesinden dolayı, yontularda insan yüzleri hiçbir duygu taşımaz. Çünkü örneğin, gülseler, dudak uçları kulaklara doğru ölçü dışı uzayacaktı; somurtsalar, dudak uçları ters dönmüş "V" gibi aşağıya sarkacaktı! Bu ise, dudakların sınırlı ölçülerini berbat edecekti! Hellenistan yontularında bu nedenle neşe, üzüntü, acı, sevgi gibi insana yaşam ve can veren her duygu yüzlerden söndürülmüştür. Yüzlerin üstüne sanki demir maske konmuştur. Acaba bundan dolayı mı aktörlerin yüzlerine birer maske konuluyordu ki, aktörler yüz hatlarını ve ölçülerini aman bozmasınlar!

Asıl tuhafı, aktörlere "Hypocrite" deniliyordu. Riya nerede; insanın doğal yüzünde mi, maskesinde mi? Yoksa insan suratını bu hale getirende mi? Tragedya ve komedya maskeleri, insanla alay edercesine sırıtır durur.

Sonuç olarak; yontuların yüzlerindeki duygu boşluğuyla yoksulluğu insana usanç verir; meğer ki bir batılı gibi, Hellen mucizesi romantizmi ile heyheyleri tutmuş olmasın!...

Grek profilinden başka örneğin gözler, burun deliklerinin dışından yukarıya doğru çekilen iki dik

çizgiden başlayacak ve gözler o noktalardan sağa, sola doğru uzanacaktı. Yüzün öteki kısımları da hep böyle ölçülü olacaktı. Tekrar edelim; yüzlerin bu duygu boşluğuna batılılarca "La serenite Hellenique" denir. Bu duygu boşluğu, Hellen'lerin duygularüstü tanrısal sakinliği, dinginliği sayılıyordu.

ÖLÇÜLER

Dikkat edilirse Zeus, Poseidon, Pluto vb. gibi tanrılar ile Hera, Aphrodite, Athena vb. gibi tanrıçaların yüzleri hep birbirlerine benzer. Değişiklik, saçların ve sakalların başka başka biçimlerde permalanmasına dayanır. Sanatın öyle kısıtlanma ve kısıklanması yalnız yüzlerde değil, gövdede de görülür. Gövde de böyle sıkı fıkı bağlarla bağlanarak onda da kımıldayacak hal bırakılmadı. Örneğin yontucu, anlı sanlı Polikletes'in "Doryphore ve Diadumene"sinde görülen stilizasyon, bir çelik çerçeve halini alır.

Bu ölçülere göre, başın boyu ne ise (yani başın tepesinden çenenin altına dek), dimdik duran insan gövdesinin boyu da onun tam yedi misli olacak —baş dahil—.

İyi ama, omuzlardan ayağa dek açılarak inen bir giysi ya da şal, boyu, altı kafa boyundan daha uzun gösterir! Gövde olduğundan daha uzun görününce, baş da sanki pehlivan başı, omuzların üzerine konmuş fındık gibi görünür.

Polikletes'in gövde nisbetleri anlayışına göre, bir gövde dik dururken —olur a— beş ya da dokuz kafa boyu olursa, suç Polikletes'de değil, doğadadır! Sonra, başın boyu, yere dayatılan ayak uzunluğuna denk olacakmış. Bu kez de Anglo-Sakson'ların boyu hep küçüktür, çünkü ayakları küçüktür.

Bundan başka, baş boyu, göğüs memelerinin sivrilikleri, yani uçlarının arasındaki mesafe kadar olacakmış! Bu hesaba göre zavallı Greko, (adına rağmen) İsa'dan 500 yıl önce Atina'da yaşasaydı, "Sen de sanatçı mısın?" diye sille tekme şehirden defedilirdi.

Böyle geometrik bir çerçevenin içinde tusak

edilince, zavallı insan ne yapsa, ne kadar hoplayıp zıplasa, deli gömleği giydirilmiş gibi, delirse, yırtınsa, tepetakla yürüyüp çırpınsa, Polikletes'in yontuculuk yasasından kurtulup "Ohh!" diye rahat bir soluk aldım diyemez.

İş bu kadarla da kalmaz: Polikletes, erkek gövdesinde bir buçuk ya da iki santimetre kalınlığında bir kabarığı, belin sağ ve sol yanlarından başlatır. Bu kabarığı dizle karın arası kasık çizgisini izleye izleye iki yandan, erkeğin tıraş yerinde birleştirir. Hiçbir erkeğin gövdesinde öyle bir kabarık yoktur. Böyle bir şey görülmüş de değildir. Polikletes herhalde yontuda kolaylık olsun diye icat etmiştir bunu! Onun yontularında bu kabarıklık, kalın bir zırh gibi kasıklara iner. Az evvel söz edildiği gibi, buna, "Polikletes Yasası" denir. Polikletes'ten sonra bu yasa, her yontucu tarafından erkek gövdelerinde uygulanagelmiştir.

Böylece Büyük İskender'in ölümüne dek tüm Hellen yontuculuğu, "Asil serenite" diye adlandırılan duygusuzlukta taşlaşıp yerinde saydı.

7

ANADOLU YONTULARI

İskender'in ölümünden sonra Anadolu'da, Pergamon (Bergama)da ve biraz da Aphrodisias (gene Anadolu'da, Karacasu ilçesinin Geyre Köyü), Atina'da süregelen akım durduruldu. Yontular insanlaştı. İnsan sevinçli ise tasasızca bol bol saldı kahkahayı. Yüreği bir acıyla burkuluyorsa, ağladı efendim. Sözün kısası, insansal duyguların tümüyle duygulandı heykeller.

Acaba Anadolu'da, İsa'dan 5500 yıl önce Hacılar'da dışa fırlayan sanat gizilgücü (potansiyeli),

beş bin yıl sonra Anadolu'nun başka bir yerinde, Bergama'da (Pergamon) gene mi dışa vurmuştu? Uzun süre uyumuş bir volkanın yeniden faaliyete geçmesi miydi bu?

Şunu unutmamalı ki, eski bir uygarlığın sanat yapıtı, Hacılar'da bir kazı nedeniyle ortaya çıkmıştı. Anadolu'nun çoğu yeri daha kazılmamıştır. Kimbilir o yerlerde kaç Hacılar, kaç Çatalhöyük, kaç Alacahöyük vb. daha vardır.

HACILAR'IN İNSANLARI

Hacılar, neolitik çağın sonlarına doğru yaşamış insanlara ait olduğuna göre, onların İsa'dan 5000 küsur yıl önce yaşamış olduklarına dair verilen tarih doğrudur. Demek ki, Hacılar'ın Anadoluluları, tarih bakımından Hititlerden hiç olmazsa üç bin yıl önce yaşamış ve uygarlık yaratmışlardır. Bu eksikliğe karşı Hacılar'ın yontucuları, Hacılar sanatının Hitit sanatından kat kat yüksek olduğunu gösteriyor. Hatta, dünyanın hiçbir yerindeki uygarlıklarda İsa'dan 5000 yıl öncesine ait sanat yapıtlarının (eğer varsa), Hacılar sanatının düzeyine varamamış oldukları anlaşılıyor, görülüyor.

Dünyanın başka yerlerinden birinde yapılacak kazılarda Hacılar sanat düzeyinde ya da o düzeyin üstünde bir sanat yapıtı çıkmadıkça, şu demek olacaktır ki, Hacılar'da İsa'dan 5500 yıl önce yaşamış Anadolu insanları, yaşadıkları o tarihte insanoğlu sanatının —ve sanat da uygarlığın bir çınlamasıdır— Hacılar'da vardığı düzeye, başka hiçbir yerde varamamıştır.

Kimdi bu Hacılar'da yaşayan insanlar?

Bunlar asıl Anadolu'da yaşayanlardı ama Girit'e, Anadolu'nun kıyı adalarına ve biraz da Hellenistan'ın doğu kıyılarına yaygın, yüksek bir uygarlığa sahip insanlardı. Bunlar *"Leleg"* gibi, *"Karia"*lı gibi ve *"Pelasg"* gibi genel adlarla anılıyordu. Bunlar, kesin olarak İndo-Avrupasal değillerdi. İbrani, yani Semitik de değildiler. İbrani'ler ancak İ.Ö. 3000 yılında Kayseri dolaylarına gelip Anadolululara karı-

şabildiler. İndo-Avrupasal ya da Semitik olmayınca, bu insanlar neydiler? İndo-Avrupasal ve Semitik türünden başka insanların Anadolulu karışımından ibaret insanlardı.

Çünkü karışım olmayınca, kesin olarak uygarlık da olmaz, duruculuk (statiklik) olur.

80 yıl önce batılılarca —ve hatta dünyaca— Hitit ve koca Minos'un Girit uygarlıkları bilinmiyordu. Hititlerin adları, İncil'in baş tarafında geçtiği için, bir de gene İncil'de Musa zamanının Firavun Mısır'ından söz edildiği için, batılılar önce Mısır'la, sonra Hititlerle ilgilendiler. Anadolu, uslarının (akıllarının) kıyısından bile geçmezdi. Batılılar Hititleri "Kutsal Topraklar", yani Suriye ve Filistin Kenan illerinde izleye izleye, Hitit İmparatorluğu'nun merkezini Anadolu'da buldular.

HİTİTLER

Bu buluş, batılılara büyük bir sürpriz oldu. A! A! Aaaa! Hiç olur muydu ki, bir uygarlık İsa'dan önce olsun da o uygarlık Hıristiyanlıkla, hele hele Hellenlerle yakından ilgili olmasın! Ak sakallı tarih yaşlanmıştı, bunamıştı da kimi yol halt ediyordu efendim, böyle!...

Neyse, Hititlerin İndo-Avrupasal bir dili konuşmuş olmaları imdada yetişti de batılıların dikkatini Hititlerin üzerinde tuttu. Hellenler, dolayısıyla batılılar Troya ile ilgilendiler. Troya dolayısıyla Mykene ile Mykene dolayısıyla Girit'le ilgilendiler. Bu kazılar, batılıların büyük bir başarısıdır. Bir önyargıyla, bir ağacı incelemede büyük yetenek gösterdiler. Bir ağaç kurdu gibi derin derin oydular ama oydukları tünelin karanlığında da "İnsanlık" denilen ormanı yitirdiler.

Örneğin, Dorların Hellenistan'a inmelerini, —sanki insanlık tarihinde büyük bir olaymış— abartmakla, tarihsel perspektifi bozdular. Sonra, Dorlar savaşla mı geldiler, yoksa veba ya da kolera ile oranın halkı hemen hemen hep ölmüşlerdi de Dorlar Hellenistan'ı bomboş mu bulmuşlardı? Belli de-

ğil. O çağlardaki depremlerin, kimi yol, bir ulusu toptan yok ediverdiği oluyordu.

Bundan başka, geçmiş zamanların birçok gerçeklerinin bulunmasında arkeolojiye yardımcı birçok yeni bilimsel araçlar bulunmuştur. Örneğin, bir yerin dört kan grubunun orantısı, yüzyıllarca değişmiyormuş. Çünkü yabancı bir kan grubunun çocukları ya da kan grubu orantısını bozacak bir kan grubunun çocukları yaşamıyormuş. Şimdi anlaşıldı ki, Etrüsklerin İtalya'da kalabalık oldukları Floransa dolaylarındaki kan gruplarının orantısı, Anadolu'da Sardis (Sart-Salihli) ve dolaylarındaki insanların kan gruplarının orantısı ile aynıdır. Şimdi Türk arkeologları ve paleontologları yetişmektedir. Bunların başları, elli yıl önceki batılı başları gibi önyargılı bağlarla bağlı değildir; normal bir kafa özgürlüğüne sahiptirler. Zaten atomik çağın bilimsel etkisiyle batılılarda da kafa özgürlüğüne doğru bir eğilim başlamıştır.

ANADOLU UYGARLIĞI

Seksen yıl önce hiç bilinmeyen Minos ve Hitit uygarlıkları gibi, belki de şimdi de bilinmeyen bir Anadolu uygarlığı vardır. İnsana "Belki vardır," dedirtecek belirtiler eksik değildir. Ama kesin olarak "Yoktur" demek, bu işaretler dolayısıyla pek güçtür.

Hacılar'dan sonra Anadolu'da sanatın ne gibi evrelerden geçtiği bilinmiyor. Hacılar'dan aşağı yukarı üç bin yıl sonra Dorak'ta, Alacahöyük'te ve başka yerlerde gün ışığına çıkarılanlardan, Anadolu'da sanat gelişiminin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Alacahöyük'te ve Dorak'ta bulunanların ayrıntılı tanımlamasını bir yana bırakarak Dorak'tan sonra ve Bergama'dan önce, arkaik yontu konusunda Anadolu'nun etkisinden söz etmek gerek. Arkaik yöntem, İsa'dan 700 yıl —belki de daha önce— Anadolu'da başladı. Oradan Atina'ya yayıldı. Arkaik üsluptta gövdenin kas kabartmalarına hiç önem verilmi-

yordu ama gövdenin yukarıdan aşağıya genel çizgisinin uyumlu akışına dikkat ediliyordu. Gövdenin sevimli ve uzun çizgileri şurada burada, bir boksörün lapa lapa kabarık kaslarıyla gürültüye gitmemesine büyük önem veriyordu. Gövde, bir flüt ötüşü gibi pürüzsüz, yukarıdan aşağıya akıyor, bir fıskıye gibi aşağıdan yukarıya yükselerek, rüzgârdaymış gibi süzülüp duruyordu.

Hellen denilen üslubun yontusal duruşları, ölçüsel yüzleri, yüzlerin ciddiliği, sertliği, ağırbaşlılığı ve cansızlığı yoktu. Anadolu, Hellenik gelişimden önce Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarını görmüştü. Anadolu, kendi topraklarında Ege uygarlığının gelişmesinin, parlayışının ve sönüşünün tanığı olmuştu. Böylece, Anadolu'da başlayan bu yontuculuk, Atina'da bir süre geliştikten sonra, kendini abartarak, tekrar ederek çığırından çıktı. Çünkü artık gövde, parça parça bir kaslar koleksiyonuna döndü. Ama görüldüğü gibi Anadolu, klasik sanat zamanının ve dünyasının kültür merkezi oldu. Hem de her yönden.

Bergama, kent olarak Atina'yı gölgede bırakmıştı. Öyleki, Bergama Atina'ya acıyarak, kendi sanatçılarını Atina'ya yollamış ve orada bir stoa* yaptırıp Atina'ya armağan etmişti.

FİDYAS

Atina yontucularının en parlak mümessili sayılan Fidyas, İ.Ö. 5. yüzyılda yaşadı. Peloponez'de (Mora Yarımadasında) Olympia büyük tapınağının dev boyundaki Zeus heykelini o yapmıştı. Onu yaparken fildişi ile altın kullanmış... Ama, kullanılan

---

* Stoa: Bir yanı resimler ve fresklerle boyanmış, üstü tavanla örtülü, bir yanı mermer sütunlu binadır. Atina'da bu stoalardan iki tane vardı ama Bergama'nın armağan ettiği stoa kadar önemli bir sanat yapıtı değillerdi. Stoik felsefenin kurucusu olan Zenon, öğrencilerine Atina'daki stoalardan birinde ders verdiği için, felsefesine stoadan «stoik» denmişti.

gereçlerin paraca değeri, sanat eserini değerlendirmez. Gerçek sanatçı ne gereç kullanırsa kullansın, yapıtı bir sanat parçası olur. Bu Zeus heykeli, dünyanın yedi harikasından biri sayıldı. Sonra Fidyas, birçok yontu daha yaptı. Ama Tanrıça Athena'nın heykelini yontarken altın çaldığı bahanesiyle zindana atıldı ve bir söylentiye göre orada öldü. Başka bir söylentiye göre de borçlu olduğu ve borçlarını ödeyemediği için atıldığı hapiste ölmüştür. Her neyse, bu büyük sanatçının böyle ölümü, Atina kentinin sanatçıya borcunu nasıl ödediğini anlatır.

Yontuda, hem an ve sanda, hem de zamanda, sözü yukarıda edilmiş olan Polikletes ikinci gelir. Ondan sonra Knidos Aphrodite'sini yontan Praksiteles'i üçüncü saymalı. İ.Ö. 390 yılında dünyaya gelmişti. Atina'da doğmuş olan tek sanatçıdır. Perikles'in büyük dostuydu Praksiteles. Perikles ölür ölmez Atinalılar, Perikles'in tüm dostlarına şiddetle saldırdılar. İzmir'den Kilizman'lı Anaksagoras, Perikles tarafından Atina'ya çağrılmıştı. Orada ölüme mahkûm edildi; güç bela kurtuldu ve Atina'dan kaçtı. Sonra Perikles'in karısı, Anadolulu (Miletoslu) Aspasia'ya saldırıldı. Atinalılar, Praksiteles'e pek fena saldırdılar.

Praksiteles'in nasıl öldüğü bilinmiyor. Ama Perikles'in ölümünden sonra onun da Atina Konseyinin kudurmuş kinine hedef olduğu düşünülürse, onun da, Fidyas'ın sonunu andıran bir ölümle sönüp gitmiş olması muhtemeldi. Fidyas'ın yapıtları hiç kalmamış gibidir. Hıristiyanlığı kabul eden Hellenler, geçmiş Zeus dini ve putudur diye, Zeus'un heykelini de tapınağını da tuzla buz etmeyi dinsel bir görev saydılar.

KNİDOS APHRODİTE'Sİ

Praksiteles'in Knidos Aphrodite'sine gelince: Praksiteles'in yaptığı Aphrodite yandığı için, orada onun yalnız iyi kötü kopyaları kaldı. Onlardan, Knidos Aphroditesi'nin gerçek bir sanat yapıtı olduğu açıkça anlaşılıyor.

Knidos Aphrodite'si gövde estetiği bakımından, örneğin Melos Aphrodite'sine (Milos Venüs'üne) ve daha önceki Aphrodite'lere üstündür. Ama Aphrodite'nin başı, Atina göreneklerinden kurtulmamıştır. O başın tıpkısını, hangi tanrıçada olursa olsun, onların başlarında da görebiliriz.

Hacılar köyündeki kim oldukları binlerce yıldır unutulmuş sanatçı ya da sanatçılar Atina'daki sanatçıların olanaklarına sahip olsalardı, kimbilir ne sanat yapıtları ortaya koyarlardı?

Anadolu'da volkan patlayışlarını andıran pek güçlü sanat fırlayışları olmuş. Ama bunlar birbirlerinden binlerce yıllara varan sessizlik karanlık aralarla, boşluklarla ayrılmış. Örneğin Hacılar, Dorak, arkaik çağ ve Bergama evreleri. Bu nedenle, Anadolu'da sanat aşamalarının birbirine bağlı, düzenli bir anlatışını yapabilmek için arkeolojik —ya da başkaca— buluşların boşlukları doldurmasını beklemek gerek. Ama uygarlık, sanat, fen ve devlet işleri yönetimi demek olduğuna göre; bunlardan birindeki, örneğin bilimdeki ilerleme, uygarlığın öteki dallarındaki gelişmeler hakkında bir fikir verebilir.

ANADOLU BİLİMSELLİĞİ

Anadolu'yu —hele batısını— kesin olarak, dünyanın öteki ülkelerinden ve uygarlıklarından ayıran özelliği, bilimselliği idi.

Thales, İ.Ö. 7. yüzyılda, dünyada ilk kez güneşin tutulacağı tarihi hesap ederek, tutulmadan önce bildirmişti. Böyle bir hesabı yapabilmek için yüzyıllar süresince bilgi toplanmış olması gerekir. Batı Anadolu'da Thales'in kimliği, sanat alanında Homeros'un kimliğine paralel düşer.

Uygarlık sözcüğü batıda "civilisation"dur. Bu sözün kökü de Latince "civicus" ile "civis"ten gelir ki bu da "şehirli", "hemşehri", yani "kentli" anlamına gelir, uygarlık da "şehirleşme" demektir. Aslında şehirleşme olunca, bir yerde şehir kurulmaya başlanınca, uygarlık da başladı demektir. Zaten mağara ve av çağı bitince, tarım çağında köy ve kent yapımı başlamıştır.

Mezopotamya'da, Mısır, Babylon, Asur, Girit ve Anadolu'da erken bilimsel şehircilik, su ve lâğım tertibatı ile başladı (Lâğım ve suya evde hamam da eklenebilir). Ama kesin olarak bilimsel şehircilik Anadolu'da başladı. İsa'dan beş yüz yıl önce, Miletos'lu Hippodamos hemen hemen günümüze dek süregelen modern bilimsel urbanizmi —şehirciliği— düşündü ve planladı. Batı Anadolu düşünce evrimi, tarihin ve çevre koşullarının bilimsel incelemesinden elde ettiği tecrübelerle insanların daha rahat ve mutlu bir yaşantıya ve bir geleceğe ulaşmaları için, planlı şehirciliği düşündü ve planladı. Bu çeşit urbanizme "yararcı (fonksiyonel) şehircilik" denildi.

Hippodamos bunu önce Miletos kentinin yarısında uyguladı. Sonra, Büyük Menderes vadisinde beş bin nüfuslu küçük Priene kentinde bilimsel "yararcı şehircilik" uygulandı. Sokaklar birbirlerini dikey olarak kesiyorlardı —tıpkı New York'taki gibi—, uzun dikdörtgen bloklardaki ev ikişer katlı idi. Her bloğun köşesinde bir ev vardı. Resmi daireler yan yana, bir sırada idi. Sokaklarda ve evlerde akarsu ve lâğım vardı.

Güney İtalya'daki *Thuri kentinin planını da Hippodamos* yapmıştı. Anadolu kentleri bilimsel kentçiliğin etkisi ile gelişirken, Atina'da şehir planlamasını düşünen yoktu. Sokaklar kargacık burgacık, rastgele açılmıştı. Oligarklar geniş, oturulabilecek evlerde yaşarken, kentin iki yüz elli bin kölesi mağaralarda ya da derme çatma barakalarda yaşıyordu. Lâğım olmadığı için, insan pisliği sokaklardan akıyordu. Sokrates'le Platon sokakta sıkışınca, eteklerini kaldırıp çömelerek işlerini yapıp rahatlıyorlardı. Perikles, Atina'nın "Altın Çağı"nda, Anadolu'dan kaparoz ettiği paralarla kente mermer anıtlar dikiyordu. Ama anıtların dışında pislikten, mundarlıktan geçilmiyordu. O yüzden kent halkı vebadan, koleradan sık sık kırılıyordu. Perikles'in başlattığı altın çağ, Perikles'in kendinin vebadan ya da koleradan ölümü ile sona erdi. Veba salgını başlayınca, tanrılar —yani Olympos'lu tanrılar— kızdı di-

ye, tanrılara insanlar kurban ediliyordu. Hatta İsa'nın doğumundan iki yüz yıl sonraya dek, insanlar kurban edildi.

Oysa Homeros, "İlyada"sında da "Odisseia"sında da tanrılarla bol bol alay eder. Anadolu'da tanrılara insan —kesin olarak— kurban edilmedi. Hatta Homeros, İsa'dan 900 yıl önce yaşamış olduğu halde "İlyada"da *Akhilleus'un (Akhilleus dudaksız demektir),* arkadaşı Patroklos'un gövdesi yakılırken, Patroklos'a kurban olarak on iki Troya'lı gencin kafalarının kesilmesini yazarken, bunun pek çirkin bir görenek olduğunu da söylemeden geçemez.

Klasik çağa değgin bir sürü sözlük kitabı vardır birçok dilde. Bunların arasında en ayrıntılı olanı Oxford Üniversitesi'nin bir bilginler kurulu tarafından hazırlanmış olan Oxford Üniversitesi'nde basılıp "Klasik Edebiyata Yardımcı" adını taşıyan ansiklopedimsi kitaptır. O yapıtta birçok entipüften insanlar hakkında bilgi verilirken, dünyada siftah olarak bilimsel kentçiliği düşünmüş, tasarlamış ve uygulamış olan Hippodamos'un adı bile geçmez.

Oysa Atina'da "Delos Hazinesi" diye çoğu Anadolu'dan zorla toplanmış paralarla yapılan mermerden Parthenon ve kimi anıtların yıkılarından başka, halkın oturduğu, içinde yaşadığı evlerden, mahallelerden ve sokaklardan, ilaç için olsun bir iz bile kalmamıştır. Çerçöpten ve pislikten yapılma bir kentin —doğal olarak— nesi kalacaktı ki? Nesnel surette düşünülmüş bir kent değildi; bir bitki gibi —hatta çoğu halkın oturduğu yerler bir kangren gibi— düşünülmeden doğmuş büyümüştü. Ama bugün aradan iki bin beş yüz yılın depremleri, savaşları geçtiği halde, Anadolu'nun bilimsel kentçiliğine göre yapılmış kent yıkılarının sokaklarının adlarını biliyorsanız, hangi sokaktan, kimin evinin önünden geçtiğinizi bilirsiniz. Örneğin, bir evi parmağınızla gösterebilir ve öyküsünü anlatabilirsiniz.

Sonra da, öteki eve geçebilirsiniz. Çünkü sokaklar da evler de harap olmalarına karşın gene de tanınacak durumdadır. İnsancıl evlerdir.

LÂĞIMLAR

Romalılar ta neden sonra Atina'yı işgal edinceye dek lâğım yoktu bu kentte. Romalılar da lâğım yapmayı, Anadolulu Etrüsk'lerden öğrendiler. Tarkwin'lerin Roma'da Tiber ırmağına boşalan "Kloak Maxima"sı —iki lâğımı— üç metre eninde idi; tepesinin kemeri ise üç buçuk metre idi ve altı kaldırımlı idi.

Lâğımlar eski Minos Girit'inde de vardı. Hellenler Girit'te lâğımları görünce onu, başı boğa-gövdesi insan olan Minotauros'un, içine hapsedildiği bir çıkmaz sokak ya da tünel (labirent) sandılar.

Anadolu'nun kesin olarak usçuluğundan daha yukarıda söz edilmişti. Usçuluk, eleştirici eğilimlerden ayrı düşmez. Anadolu'da Hippodamos da eleştirilmekten kurtulamadı. Eleştiri Bergama'dan ve estetik yönden geliyordu. Bu işte Anadolu'nun taa Hacılar'dan, Dorak'tan, arkaik yöntemden ve bunların altındaki Anadolu'nun güzellik duygusundan geliyordu.

Hippodamos'a sanki —adam çoktan ölmüştü— şöyle deniliyordu :

"Senin bu bilimsel kentin iyi, rahat, kolay, ama göze pek sevimli gelmiyor. Düz çizgileri, dik açıları, uzun dikdörtgen blokları ile pek geometrik oluyor ve kent bir dama tahtasına benziyor. Kimi sokaklardan rüzgâr fırtına gibi esiyor, o sokakları dikey kesen sokaklara ise hava hemen hemen hiç işlemiyor. Sokaklara kolay bir kıvrım vererek, kentin her yanında rüzgârı püfür püfür dolaştırmak gerek. Hem de kentin şurasına burasına anıtlar dikilmekle birlikte kentin tümünü bir anıta çevirmeğe çalışmamalı."

Bu suretle Anadolu'da "yararcı kentçilik"ten sonra "ornamental" ve "monumental urbanizm" (süslü, anıtsal kentçilik) tasarlanıp uygulandı. Bunun sonucu Bergama kenti ve kentin üzerinden yükselen dağ üç büyük taraça ile göklere yükseliyordu. Bu başlıca üç taraça arasına, ikinci derecede, küçük balkonlar geliyordu. *Ta yukarıda, Zeus Su-*

nağı'nda ya da mihrabında, gece gündüz ateş yakılıyordu. Büyük bir Sümer ziguratını andıran "Kartal Yuvası" dağının tepesinde, yanan ateşin dumanı yükseliyordu. Bergama'nın yanında Atina pek sönepe kalıyordu.

Daha önce de söylendiği gibi, Bergama'da canlanan sanatçılık, Batı Anadolu'nun her yanında kendini göstermeye başladı. Dünyanın *Yedi Harikası'ndan üçü İskender'den sonra, Batı Anadolu'da* yükseldi. Hiçbir ülke, bu yedi olağanüstü yapıtın ikisine sahip değildir. Ama Anadolulu bunların üçünün yapıcısıdır.

ARTEMİS TAPINAĞI

Efes'teki Artemis Tapınağı'nı, olağanüstü yedi yapıtın en başta geleni saymalıdır. Çünkü İon düzeninin prototipidir. İon çeşidi de üç klasik yöntemin —yani Dorik, İon ve Korent çeşitlerinin— en çok estetik değeri olanıdır. Dorik, ilkeldir. İon ondan ileridir. Korent, İon yöntemin, geçeyim derken, kalabalık süslerle cıvıtmış ve yozlaşmışıdır.

Bir de kendinden pek söz edilmeyen "Eol" (merkezi Bergama'da) düzeni de Anadoluludur.

Artemis Tapınağı, zamanının en büyük yapısı idi. Yukarı aşağı yüz elli metre boyunda, altmış metre enindeydi. Sütunları da yirmi metreyi aşkındı. Atina Akropol'ü sadeliği dolayısıyla, İon'a en yakın olanıdır. Artemis tapınağı Parthenon Tapınağı'ndan hemen hemen üç kez daha büyüktü.

Parthenon, Dorik üslubundandır. Yalnız, Parthenon dağ tepesinde olduğu için, batılılara pek gösterişli gelir. Artemis Tapınağı'nın bugünlere yalnız birkaç temel taşı kalmıştır.

Kimi sütunları İstanbul'da Ayasofya'ya götürülüp dikildi. Onlar ki, mavi Akdeniz göklerini dilim dilim kesiyorlardı. Şimdi, Ayasofya'nın mağaramsı loşluğunun neresini bölsünler? Gece, herkes çekildikten sonra tepelerine *Bizans başlıkları geçirilen Akdenizli sütunlar, herhalde birbirlerine gülerek,*

"Bakın hele, felek bizlere ne işler eyledi? Maskaralara döndük be kardeşler!" derler.

Artemis Tapınağı'nın, Atina Akropol'ündeki Parthenon'la yapılan karşılaştırılmalarına gelince, Artemis Tapınağı'nın bugün yerinde yeller esiyor! Eski haliyle yerinde olsaydı, Artemis Tapınağı'nın üç yanı deniz olacaktı. Bu denizler kutsal limanlar olduğuna göre de her liman suları gibi durgun ya da hafif karışıklı bir titreyiş olacaktı. Sanki güzel bir tanrıça, sudan beline dek çıkmış, büyülü bir flütü öttürünce, durgun sulardan yavaş yavaş, pırıl pırıl koca bir saray yükselmişti! O zamanın sanatçıları, neyin nereye konulacağını pek iyi bilirlerdi. Efes'te tapınağı oturtacak dağ mı eksikti? Tapınak, denizde angılanıyordu.

RODOS FENERİ

İkinci olağanüstü yapıt, *"Rodos Adası'nın Devi"* denilen deniz feneri idi. *Rodos'lu Kares* onu bronzdan yaptı ve tamamlamak için on iki yıl çalıştı. İnsan, avucu ile bu heykelin serçe parmağını bile kavrayamazdı. En yüksek armalı kayıklar, onun açık iki bacağının arasından "Foa lacka scuta" kolaylıkla geçebilirlerdi. Elli, altmış metre yüksekliğinde idi. Tepesinden Suriye kıyıları görünüyordu. Boynundaki camlardan çakan güneş ışığı ise, Mısır'a gidip gelen yelkenlilerin yolculuklarının yarısından fazlaca bir sürece, onlara kılavuzluk ediyordu.

HALİKARNASSOS MAUSOLEUM'U

Üçüncü olağanüstü yapıt Halikarnassos Mausoleum'u idi. (Halikarnas günümüzün Bodrum'udur.) Halikarnassos Karia'nın başkenti idi. Daha önce başkent, daha içerilerde. Milas'ta idi ama, başkent, daha sonraları, daha güzel olan, deniz kıyısındaki Halikarnassos'a taşındı.

Halikarnassos Kraliçesi İkinci Artemisia, öz erkok kardeşi Kral Mausolos'la evliydi. Kocasını çok seviyordu. Kocası ölünce, ona büyük bir mezar, daha doğrusu bir türbe yaptırdı. "Mausoleum", işte o tür-

bedir. *Kocası ölünce, gövdesi yaktırılmıştı. Sözümona, Artemisia o külleri içkisine koyarak içmiş.* Bu bir Hellen uydurması olmalı. Çünkü Atina'lılar, Artemisia ailesine karşı bir kuyruk acısı ile yanarlardı. Birincisi Artemisia, Salamis savaşında Kserkses'in (Serhas'ın) müttefiki olarak savaşmıştı. Atina, Artemisia'yı tutsak edecek olana on bin drahmi para vermeye söz vermişti. Bu İkinci Artemisia'nın kocası Mausolos ise, Atina filosunu Rodos'ta korkunç bir deniz savaşında paramparça etmişti.

Koskoca adam Mausolos'un (heykeli Britisn Museum'da) külleri, yüz gram olacak değil a! Her halde iki, üç kilogramı tutmuştu. Atina'lıların kuyruk acısı olmasaydı bile —kıskançlık dolayısıyla mı ne?— Anadolu'luları horlama tutkuları vardır. *Artemisia'nın kül yutması masalı, pek yutulacak küllerden değildir.*

İkinci Artemisia, ölen kocası için yaptıracağı anıtsal türbenin taslağını *Rodoslu ya da Giritli Sotirnos'a* yaptırdı. Önce tabanda basamak basamak yükselen bir kaide olacaktı. Onun üzerine İon düzeninde sütunlu bir tapınak oturtulacak, tapınağın tavanı ya da damı yerine bir ehram (piramit) yükselecek; onun da üstünde, dört atla çekilen bir arabada Artemisia ile Mousolos yan yana, ayakta duracaklardı. Anıtkabir böylece yapıldı. Dört yanına kabartmaları Leochares ile Skopas gibi sanatçılar oydular. Kabrin özelliği, birbirinin üzerine oturtulmuş başka başka üç düzenin —taban, tapınak, piramit— sanki tek yöntemmiş gibi birbirlerine uydurulmuş ve uygulanmış olarak, gözler önüne güzel bir düş yükseltmesidir.

8

HELLENİZM TUTKUSU

20. Yüzyılın özelliği —hele ilk dünya savaşından sonra bilim ve tekniğin hızla ilerlemesinden

ötürü— eleştiriciliğidir. I. Dünya Savaşından önce yerleşmiş inançların çoğu didik didik edilmiş, iler tutar yerleri bırakılmamıştır. Ama çocuklardan başlayarak kuşaktan kuşağa tekrarlanan duygu aşılamalarının ussal (aklî) nitelikleri yok ki, eleştiriden etkilensinler!

Batıda, "O şan ki, Hellenistan idi" sözleri ile açıklanan batı romantizminin kökünde de dinsel bağnazlık vardır.

O bağnazlığın kaynağı Sokrates'le Platon'dur. Bizde bile Sokrates için, "Bir gerçek uğruna canını feda eden Sokrates" denir. Kimse çıkıp da "Hangi gerçek uğrunda?" diye sormaz. Çünkü Sokrates'in bir gerçek uğrunda canını feda ettiği kanısı, bir eleştiri sonucu varılan bir gerçek değil, bir "moda" dır.

Bir çeşit karınca vardır: O karıncanın yuvasının bir karıncası bir besi yedi miydi, bir kısmını sindirir (hazmeder), sindiremediği kısmını başka bir karıncaya ciro eder. Nasıl ciro ettiğini anlatmanın gereği yok. Yuvanın birkaç karıncasına mavi bir besi verildikte, tüm yuva karıncaları masmavi olur. Batılılar, Sokrates'in ölümünü, İsa'nın haç üzerinde ölümüne benzettiler. Bu nedenle Sokrates, İsa'dan önce gelen, İsa'nın bir öncüsü sayıldı.

Hellenler de Hıristiyan'dı. Batılıların Hellenistan'a ilk bağlantıları buydu. Bundan epeyce sonra, ozanların romantik Hellenistan tutkusu başlar. Ozanların romantizminin derininde de yukarıda anlatılan dinsel duygu uyumaktadır. Bu ozanların başlıcaları şunlardır: Almanlardan Goethe ve ne kadar İtalyan ozanı varsa, İngilizlerden Byron, Shelley, Keats ve öteki İngilizler. Fransızlardan Victor Hugo ve öteki Fransızlar. Bunlar Hellenlerin bağımsızlık ve özgürlük tutkularından tutturdular. Marathon ve Thermophil dendi de başka şey denmedi. Mağara çağından tutunuz da günümüze dek, insanoğlunun verdiği tek kurtuluş savaşı, sanki bu Pers-Hellen çatışmasından ibaretti. Başka bağımsızlık ve özgürlük savaşları var idiyse de onlar Hellenlerin bir savaşı değildi ki bir değeri olsun. Oysa bu ufak

müfreze çatışmaları, kesin sonuç alınacak savaşlardan değildi.

PERS-HELLEN ÇATIŞMALARI

Perslerin Hellenistan'da yenilgisi, denizde Themistokles'in düzenlediği Salamis deniz savaşıyla, Hellenistan'da Thebai dolaylarında Sparta'lı komutan Pausanias'ın komuta ettiği Platea kara savaşı idi. Themistokles, alteden Perslerle aşnafişne etti diye Atina'dan kovuldu. Dünyada İran'dan ve İran'ın buyruk olduğu yerlerden başka yer yok muydu? Hayır, İran'a gitti. Yani İran'ın buyruk olduğu Anadolu'ya. Orada büyük saygı ile karşılandı. Marmara kıyılarının bağları Themistokles'in masasına en iyi şarabı sağlasın diye, ora bağlarına ferman sadir oldu. Themistokles Anadolu'da, yani İran'da öldü.

Platea savaşının kahramanı ise başka türlü öldü. Onun da İran Hükümdarı ile saman altından su yürüttüğünü kanıtlayan belgeler elde edildi. Sparta onu tutup idam edecekti. Pausanias bir tapınağa kaçtı. Çünkü tapınakların kutsal dokunulmazlığı vardı. Oraya giren kimseye dokunulamazdı. Onun için Pausanias'ı tutup dışarıya sürükleyemezlerdi. Bu nedenle, Pausanias tapınağın içinde iken, çarçabuk tapınağın penceresini duvarlarla ördüler. Pausanias tapınakta, açlıktan ve susuzluktan ölüp gitti.

İyi ki, Leonidas, Thermophil'de öldü. Ömrü yetseydi, acaba o da İran'a mı sığınırdı?

Marathon'la Thermophil'e gelince; iki bin beş yüz yıldan beri batının okullarında öğrencilere Marathon çatışmasının ve Thermophil savunmasının ululuğu anlatılır. O günlerden bu yana, Marathon, Thermophil, Salamis ve Platea'dan kat kat daha çetin kurtuluş savaşları oldu. Günümüzde Anadolu, Küba, Çin, Cezayir, Vietnam vb. özgürlük savaşları oldu. Ama batılı ozanların, Hellenistan savaşlarından başka savaşlar için Thermophil savaşı konusunda olduğu gibi heyecan saralarına tutuldukları görülmedi. Yazılanlar ise ya insansal heyecanı alevlendirecek içtenlik gücünden yoksundu ya da

seslendiği batılılarda alıcı bir gönül sıcaklığı yoktu. Çünkü insanı insandan ayıran, yüz metrelik bir uzaklıksa ve o iki insandan biri ötekine doğru candan olarak elli metre koşarsa, öteki insan, gönül gözü ve kulağı ile kendisine doğru koşulduğunu anlar da kendisine gelene doğru koşarak, onu bütün bir gönülle kucaklar. Hele bu hızlanma, ozan gönlünde olursa... Bu olmazsa, o zaman, *"Batılı batılıdır, doğulu doğuludur... Bunlar hiç birleşemez!"* olur. Doğulu denilenler de, batılıdan başka olsalar bile, tüm insandırlar. Ama batılılara göre, tüm eski sömürgelerin insanları... Bilinir a; Britanya İmparatorluğu üzerinde güneş hiç batmazmış.

DÜŞLERDEKİ HELLENİSTAN

20. Yüzyılın en belirgin özelliklerinden birinin, usa dayanan eleştiricilik olduğu yukarıda yazılmıştı. Ama bunca ozanın içten gelen romantizminin pek etkili afyonu ile eleştiricilik adamakıllı uyuşturuldu. Asıl tuhafı, bu ozanların hiçbirinin —Byron' un dışında— Hellenistan'a gitmemiş olmalarıdır. Bundan dolayı, düşlerindeki Hellenistan'ları objektif bir gerçeğe dayanmaz.

Shelley, İtalya'nın Adriyatik kıyılarında iken, kendisine bir gün, karşı Hellenistan kıyılarından bir Hellen gemisinin limana uğradığını bildirdiler. Tam o zaman da Hellenlerin Türklere karşı açtıkları savaşın en ateşli günleri idi.

Shelley heyecanla limana koşar ve Hellen kaptanı ile tayfalarının Türklerle, kurtuluşları uğrunda nasıl kahramanlık ve ateşle savaştıklarını kendisine anlatmalarını bekler. Kaptanla tayfaların ağlamaklı bir halle, savaştan ötürü ticaretin durduğunu, kesatlık dolayısıyla açlıkla karşılaştıklarını; "Nereden çıktı bu Tanrı'nın belası savaş" diye yakındıklarını duyunca acı bir düş kırıklığına uğrar. İngiltere' ye yazdığı bir mektupta, bu olayı olduğu gibi anlatır.

HELLENİZMİN ŞAMPİYONU

Adlarını yukarıda andığımız ve adlarını anmadığımız daha birçok ozan, şiirlerinde Hellenistan'ı göklere çıkarmakla uğraşıyordu. Ama bu işte en etkili ozan, Lord Byron'du. Shakespeare'den sonra batıda en çok okunan ve batıyı en etkileyen Byron'du. Aristokrattı Byron. Yalnız sanatı ile değil, efsanesel yaşamı ile de İngiltere'yi ve batıyı büyüledi. Doğrusu şiir dizeleri, efsanesel yaşamından da büyüleyici idi. 1814'e doğru basılan *"Gâvur"*, *"Abidos'un Gelini"*, *"Korsan"* ve *"Lara"* şiirleri, batıyı alev gibi sardı. Dizeleri herkesin dudaklarında idi. Birkaç kuşak süresince gençlik onun *«poz»*larını taklit etti, hatta hafif topallığını bile!... Bir, iki yıl Türkiye'de, İzmir'in *Buca*'sında yaşadı. Arnavutluk'u gezdi. Yanya'lı, Ali Paşa macerasına karıştı ve Hellenistan'da, Missolonghi'de öldü.

Byron'dan önce Hellenistan kültürüne tapınırcasına hayran kalmak ve buna karşın doğuyu, "Üçüncü Dünya" denilen koca bir âlemi hor görmek batının dinsel, romantik ve sömürgesel bir akımı iken, *Byron*'dan sonra ve onun sayesinde batının bir modası da oldu.

Modanın çirkinlikleri, gülünçlüğü, moda geçtikten iki ay sonra göze çarparmış. Moda sürdükçe, herkes onun etkisinde bulunur. İnsanlar "sürü"den ayrılmayı pek istemez. Bir de moda, gücünü, insanın doğal eğilimi olan değişme, yenilenme ve ilerleme isteğinden alır.

Moda en çok kadını göze alır. Kadının en masum yanı, yaratma, doğurma isteğidir. Modacılar da kadının erkeği çekme furyasını, kendi amaçlarına erişmede, yani paralarını almada, kullanırlar. Oysa, kadının elinde değildir; doğanın en korkunç gücü olan yaratma gücü onu itmektedir. Kadın bu bakımdan yaratıcı sanatçıdır.

Ama moda deyip geçmemeli... Örneğin 1. Dünya Savaşı'nda tekstil fabrikaları işlemediği için kumaş kıtlığı vardı. Kadının, topuklara varan etekleri dizlere çıktı. Moda kurumları, endüstrinin kapita-

listleri ile sıkı ilişkidedir. Fabrikalar, "Kumaş çok" dediler miydi, hemen moda kurumları ya da kişileri ressamlarına, çok kumaş kullanılan modeller çizdirir.

Modanın çirkinliğinin ve gülünçlüğünün moda geçtikten sonra göze battığı söylenmişti. Gelgelelim Goethe'ler, Victor Hugo'lar ve Byron'lar moda endüstrisinin figür ressamları ve mankenleri, moda ticaretinin propagandacıları değildiler. Ortaya bir sanat yapıtı koyan, bir şiir koyan ozanlar, sanatçılardı onlar. Bir sanat yapıtı on para etmez. Aynı zamanda o sanat yapıtı milyonlar eder. Sanat yapıtı ile para arasında ilişki yoktur. Onların çirkinliği ya da gülünçlüğü zaten olamaz. Olsa da bir moda matahı gibi, mevsim sonunda meydana vurmaz. Onların, olsa olsa, amaçlarında yanılmış olmalar sözkonusu olabilir. Amaçlarındaki yanılgı, ancak yüzlerce yıl sonra sezilebilir, görülebilir. Gene de yapıtları okunur. Evet, Hellenleri olağanüstü varlıklar, insanüstü yaratıklar saymışlardır. Hellenler ne olağan, ne de olağanüstü idiler. Onun için, batılıların yazdıkları dizeler canlı kaldıkça, insanlar tarafından okunacaktır. Ama batılıların son iki yüz yıl kültürünün kökü bilimsel inceleme ve eleştiri olmasına karşın son iki, üç yüz yılın ozanları —farkında olarak ya da olmayarak— içinde bulundukları batı toplumlarının sömürgeciliğine ve statükoculuğuna yardım etmişlerdir. Bu statüko, batının üstünlüğü, doğunun da altınlığı (Türkçe'yi yapanlar üstün demişler de altın dememişler. Burada altın, üstün karşıtı olarak söylendi) üzerine kuruludur. Batı, doğunun ya da Üçüncü Dünya'nın aydınlanmasından pek korkar. Doğululara bir aşağılık duygusunun, gönüllerinde dağlarca kurulması için elinden geleni yapar.

Hikâye, İda Dağı'ndaki bir güzellik yarışması ile başlayıp, Anadolu ve Hellenistan'ın estetiklerinin karşılaşması ve eleştirisi ile sona erdi. Böyle bir eleştiri yapmanın, batılıların akıllarının kıyısından bile geçmeyişinin nedenleri de yukarıda anlatıldı.

9

SARI KIZ EFSANESİ

Anadolu'nun Alevi yurttaşlarında "Sarı Kız Efsanesi" önemli bir yer tutar. Bu efsane, kısaca şöyledir :

Hazreti Ali, Kan Kalesi'ni ele geçirirken, kale burcundan bakan Kral'ın kızı, Ali'yi görür ve ona gönül verir. Bu sırada Hazreti Ali'nin eşi Hazreti Fatıma, Ali'ye gelerek boynuna sarılır, "İki oğlumuz var, bir de kızımız olsa" der.

Burçtan bakan Kral kızı herhalde kıskançlıktan olacak çattadak çatlar.

Hazreti Ali, Fatıma'ya, "Kızını mı görmek istiyorsun? Git, onu Kâbe'de bulursun" der.

Hemen o anda Fatıma kendini, kucağında nur topu gibi kız çocuğu ile Kâbe'de bulur. Kâbe kapısında yan yatmakta olan Selmanı Pak'ı (Farisi) görür, "Ya Selman, senin burada ne işin var?" diye sorar.

Selman, "Ali emretti, emaneti almaya geldim" der.

Fatıma, "Al, bu kızı sana veriyorum" der ve uzaklaşır.

Sarı Kız, lalası Selman tarafından Kafdağı'nda, elmastan, yakuttan yapılı bir saraya götürülür. Orada Sarı Kız büyüdükçe güzelleşir, güzelleştikçe büyür.

Aradan on yedi yıl geçer.

Bir gün Fatıma bir düğünde, süslenmiş püslenmiş on yedi yaşında bir gelin görür, gözleri dolar; Ali'ye, "Sarı Kızı'mızı da böyle giydirip kuşatıp düğün etseydik" der.

Sarı Kız, sarayında bir gün içini lalası Selman'a açar; anasını, atasını ve kardeşlerini görmek istediğini söyler. Selmanı Pak, durumu Ali'ye anlatır. Ali zaten Fatıma'nın gönlünü almak istemektedir. Onun için Sarı Kız'ın saraydan çıkmasına izin verir.

Selmanı Pak (Farisi) yaşlı idi, pir idi. Sarı Kız'a kutsal ve tanrısal bir sevgi ile bağlı idi. Selman, Ali'ye yalvardı; ta göbeğine düşen kar beyaz sakalı ile perişan haldeydi.

Ali ona acıdı. Fatıma ile Sarı Kız buluştular. Sevinç gözyaşları döktüler ikisi de. Sarı Kız, Selmanı Pak'ın elini öpmeye davranınca, onun gürbüz bir delikanlı olduğunu şaşarak gördü. Selman, Fatıma anaya Ali'nin, Sarı Kız'la evlenmelerine izin verdiğini söyledi. Sarı Kız, meleklerin getirdiği giysilerle giyindi.

Sonra Sarı Kız, Selman'a, "Ben seni on yedi yıl bekledim. Şimdi de sen beni on yedi yıl bekle" diyerek ortadan kayboluverdi.

Selman hemen orada ihtiyar, az önceki gibi ak sakallı dedeye döndü.

Bir başka söylentiye göre, Sarı Kız'ı, delikanlı Selman, Kafdağı'ndan kaldırıp Kazdağı'nda, yani İda Dağı'nda, Sarıkız Tepesi'nde ona bir dünya sarayı kurmuş; orada yirmi bir gün Sarı Kız'la birlikte yaşamış. Ama yirmi bir gün sonra Sarı Kız sır olmuş, Selman da orada kocamış ve yok olmuş.

KSANTOS SUYU

İda Dağı'na değgin pek eski bir efsane de Ksantos adlı birinin, Girit'ten bir sürü Giritli göçmenle birlikte Phrygia'ya göç ettiği, Giritlilerin (Minos Uygarlığının Giritlileri) İda Dağı'nda yurt kurdukları ve orada Tanrıça Kybele'yi kutlayıcı dinsel törenler ortaya koydukları, bir gün, törenleri sırasında aşka gelen Ksantos'un, Koribant dansında Skamandros suyuna düşüp boğulduğu anlatılır. İşte ondan sonra Skamandros suyuna *"Ksantos Suyu"* adı verilmiştir.

Bu dağa İda adının verilmesinin, Girit'teki İda Dağı ile ilgili olması akla yakındır. Bundan dolayı, Troya kentini kuranların arasında Giritlilerin de bulunmuş olduğu düşünülebilir. Bu efsaneyi Apollodoros ve Diodorus Sikulus anlatırlar.

Sarı Kız efsanesinin sarayları, peri kızlarını an-

dıran insanları Bağdat'ın Şehrazat'ına ve Binbir Gece Masalları'na pek benziyor. Onları benimseyen Türklerin, Musul'dan ve Bağdat dolaylarından önce İsfahan'dan ve Azerbaycan'dan geçmiş oldukları besbelli. Sarı Şaman olan kuzey Şaman Türklerinin, (ki bunlara Aktav Türkleri denirdi) efsanelerinde hayal edilen güzele de "Sarı Şaman"dan, "Sarı Kız" denileceği doğaldı.

TAHTACILAR VE ÇEPNİLER

Nitekim "Tahtacı" denilen Türkmenlerce kaz kutsal bir hayvandır. Tahtacıların iş giysilerinin yakalarına ve omuzlarına, üçgen içinde çaprazlama kaz ayağı işlenir. Bunun uğur ve bereket sayıldığına inanılır. Kaz ayağının üç parmağı vardır. Muskalar da üçgendir. Onun için Çepnilerin İda Dağı'na Kazdağı adını vermeleri doğaldır. Ama iş bu kadarla bitmiyor.

Yüz elli yıl önce Çepniler, tarikat gizlerini korumak için sapa ormanlara ve vadilere sığınırlarmış. Devletin buyruğu ile Çepni aşiretleri göçer konarlıktan vazgeçmişler ve tüm otururluğa zorlanmışlardır. Çepniler ve onların inancında olan Türkmen aşiretler, yazın yaylaya (yaylaka), kışın da kışlaya (kışlaka) gidip gelen belirli göçebelerden değillerdi. Her nerede —vadide ya da ormanda— gizlendikleri yerlerde tarikat gizlerinin anlaşılacağından işkillendiler mi hemen yer değiştirirlerdi. Böylece, belki yüzlerce yıl süren gurbetliklerinde —temel Türk nitelikleri— Alevi İran ve Müslüman Arap kültürüyle etkilenmişlerdir. Ama bu Türklere yalnız bu iki kültür değil, her halde Anadolu'ya değgin daha çok derinden gelen bir başka kültür de etki etmiştir. Unutmamalı ki Türkler Ortodoks olmaktan çok, çoğunlukla heterodoks eğilimli yaratıklardır. Bunu Mevlevi ve özellikle Bektaşi tarikatları saptar, kanıtlar.

Kazdağı'nın bir tepesinde, taş yığınları arasında Sarı Kız'ın yedi kapılı makamı vardır. Başka on yedi yerde de makamları bulunduğu söylenir. Ama

Çepniler ve onların inançlarında olan Türkmen kızlarınca asıl Sarı Kız makamının Kazdağı'nın bu en yüksek tepesindeki yer olduğuna inanılır. Her yıl, belirli mevsim ve günde bu Sarı Kız makamı ziyaret edilir, oraya adaklar sunulur ve dilekler bildirilir. Her yıl ziyaret edilmezse, mutlaka yedi yılda bir ziyaret edilmesi zorunlu sayılır.

Bu İda Dağı, eskiden beri de tanrıçaların oturduğu yer sayılırdı. Hatta Aphrodite (Venüs), İda Dağı'nda, ölümlü güzel genç çoban Ankhises ile buluşmak için sık sık Olympos'tan ayrılarak İda (yani Kazdağı)nın tepesindeki ormanlara gelirmiş. Sarı saçlı Aphrodite'nin çoban delikanlısı Ankhises'den Aineias adında bir oğlu olur. Bunu Homeros anlatır. Latin ozanı Vergilius da Aineias'ın Troya savaşından sonra Roma'ya gidip Roma'yı kurduğunu anlatır. Kayser (Sezar) kendini Aineias'ın soyundan saydığı için Roma'yı Troya'da kurmayı düşünür. Roma Senatosu, Kayser'i bu düşüncesinden ve niyetinden caydırmak için akla karayı seçer.

Çok geçmeden, İmparator Augustus, Kayser gibi, Roma'yı İda Dağı eteklerine taşımayı tasarlar. Son olarak Büyük Konstantin, Bizans'ı başkent saymaya kalkmadan önce, Roma İmparatorluğu'nun başkentini Troya'da kurmayı düşündü. Hatta devletin resmi yapıları için İda eteklerinde temeller kazılmaya bile başlandı. Ama sonradan vazgeçildi. Çünkü Çanakkale, bir "Liman başkent"e yeterli olacak genişlikte, her yerden korunaklı bir deniz alanından yoksundu. Örneğin, Haliç gibi, her rüzgârdan korunur bir deniz parçasına sahip değildi.

TÜRKMEN GİYSİLERİ

Çepniler ve Türkmenler, gizlerini giyim kuşamlarında özellikle, gelin giysilerinde ve o giysilerin süs ayrıntıları ile birbirlerine açıklarlarmış. Bunların en önemlisi, gelinin beline takılan kemerdir. Bu kemer satılmaz. Onlara, "Ocaktan gelir" deniyordu. Keme-

rin adı *"Önlük bağı"*dır. Bir tılsımlı kuşaktır bu. Güzellik ve Sevgi Tanrıçası Aphrodite'nin ya da Venüs'ün, (Aphrodite ise "zone" denilen; Venüs ise Latince "cestus" denilen) böyle tılsımlı bir kuşağı vardı. Onu takındı mıydı, onun çekiciliğine ve büyüsüne dayanım olmazmış. Hatta Zeus'un eşi tanrıça Hera bile; Zeus'un sevgi ateşi ile yana yakıla, yalvara yalvara sürünerek ayaklarına gelmesi için, Venüs'ün *"Cestus"*unu ondan ödünç alırmış.

Bu Türkmen gelin, gelin kuşağını, gelin gideceği gün kuşanır. İki toparlak tokası vardır. Bunlar göbeğin altına düşer ve dişi erkek evlenmesini temsil eden bir bağdır. Herhalde onun için *"Önlük bağı"* adını alır. Bu kuşakların, on iki boncuğu ya da süsü vardır. Bunların on iki imamı temsil ettiği söylenir. Ama, gelin başında gök kuşağının yedi rengini gösteren bir taç taşıdığına göre, kuşaktaki on iki süsün vaktiyle on iki burcu temsil etmiş olması mümkündür.

Gelinin alnına gelince, alın, Hazreti Fatıma'ya ya da Zühre Yıldızı'na (yani Venüs ya da Aphrodite yıldızına) işaret sayılır. *"Alınyazısı alında bulunur,"* denir. Türkmenlerce alın, insanın yaradanına karşı yönelttiği yer sayılır. Onlarca *dost düşman, iki kaş arasında belli olurmuş*. Çünkü kaşlar çatılır ya da açılırmış.

İşte Pir Sultan Abdal'ın buna değgin dizesi

"İki kaşın arasında gördüm ol mihrabı ben."

Ya da:

Kıblem sensin, yönüm sana dönerim.
Mihrabımdır iki kaşın arası.

Giysiler arasında, "üç etek"lerin, ya da "üç etek"lerin de önemi büyüktür. Çünkü, Artemis aslında bir ana tanrıçadır. Belinden aşağıya dek, eteği üç kısımdır. Bir ön, iki de sağ ve sol parçalar. Türkmenlerin ve Çepnilerin üç etekleri her ne kadar üst üste ise de önü örten yan kanatları çoğu kez arkaya bağlanır. Bunların iç astarları koyu sarı renk-

tedir ve Sarı Kız'ın kutsal emaneti sayılır bu üç etek. Aynı zamanda kız oğlan kızlığı, kadını ve anayı simgeler. Artemis de birbiri üstüne konmuş üç taçı ya da eteğinin üç kısmı ile dişi insan cinsinin üç haline işaret eder. Bundan başka. Artemis için olduğu gibi, Sarı Kız'cılarca da arı kutsal bir yaratıktır. İşte arıya değgin, Nesimi'nin kimi dizeleri:

"Bir cins koyun vardır, çıkar dağılır,
Gökte gider, yeryüzünde yayılır,
Yazın kuzular, güz mevsimi sağılır,
Sarı Kız isminde pîri bilin mi?"

Anlamı:

"Bir cins koyun vardır —ki o arıdır—
Gökte gider, yeryüzünde yayılır.
Yazın bal yapar, güzün de bal verir,
Sarı Kız pîrdir; nurdur, vardır, sırdır."

(Nakî Dede)

Artemis de "Çok doğurur" anlamına gelen *"Arı Beyi"* sayılırdı. Türkçede dişi arıya ya da ana arıya *"Arı Beyi"* denir. Oysa arı beyi, dişi arıdır. Erkek arılar küçüktür. Ama kalabalık olarak dişi arıya üşüşürler ve *"Arı Beyi"* denilen arı kraliçeyi gebe bırakırlar. Ana tanrıça olan Artemis putunda, Artemis arı olarak gösterilir. Hatta Ephesos kentinin paralarının bir yüzünde "Artemis" anlamına gelen arı kabartması görülür. Sarı Kız'ın da arı sayılması tuhaftır.

Sonra Sarı Kız'cılara göre, arıların peteklerinin altı köşeli olmaları, arılara bir kutsallık bağışlar. Çünkü Alevilikte *(Allah- Muhammed- Ali- Fatıma-Hasan- Hüseyin)* altı kişidirler. Petek gözleri altı köşeli olan balarısı da tarikatta giz (sır) sayılır.

Oysa, Artemis'in başka başka yontularının etekleri, belden aşağıya, hep altı dörtgenlidir. Bu altı dörtgenler de sağda ve soldadır. Bunun nedenine gelince: Çok eskiden tavla oyunu, Tanrıça İştar'

dan soru sormaya yarayan kutsal bir araçtı. İştar'ın rahibesi, birkaç aşıkkemiğini ya da altı yüzlü zarları, tavla oyunundaki gibi sallarken Tanrıça'ya bir şey sorar ve aşıkkemiklerini ya da zarları, dama tahtası gibi karelere ayrılan bir tahtanın üstüne atardı. Zarların düştüğü kareler, Tanrıça'nın sorulan sorulara verdiği karşılıklar sayılırdı.

Roma'lılar zamanında tavla bir oyun oldu. Ama bugüne bugün tavla gene de tavla kutularında şeş hanesini —yani altı evini— koruyakoymuştur!

İsa'dan 7500 yüzyıl önce yaşamış Çatalhöyük insanlarının dokumada ve duvar boyamada kullandıkları biçimler ve renkler, günümüz Türkmenlerinin ve köylülerin dokudukları renklere ve biçimlere pek benzer.

Bu şekil ve renklerden —başta Matisse olmak üzere— çağdaş sanat ve sanatçılar enikonu esinlenmişlerdir. Çatalhöyük tanrıçaları tüm çıplaktır. Ama İsa'dan 5500 yıl önce yaşamış olan Hacılar'lı sanatçıların Rodin'lerle ve Michelangelo'larla omuz öpüşürcesine, yaptıkları ana tanrıçaların bir kısmı kuşaklı ya da Sarı Kız'cı deyimle *"Önlük bağlı"*dır. Bu insanlar İndo-Avrupasal ya da Sami olmadıklarına göre, özbeöz Anadolu'luydular. Sarı Kız efsanesinde de yanılmaz sevimli bir Anadolu esini ve esintisi duyulur serin serin.

ÇATALHÖYÜK

Sarı Kız efsanesi ile ilgili oldukları belkilikli eski Anadolu görenekleri, gelenekleri ve efsanelerinin başlıcaları şunlardır:

Günümüzden 8 - 9000 yıl önceki Çatalhöyük kentinin tapınaklarının duvarları sıra sıra, beş parmakları açık yüzlerce insan avuçlarının resimleriyle örtülüdür. Eli, beş parmakla ve açık avuçla ileri sürmek hareketi, bir saldırıyı önlemek ya da bir şomluğu, bir uğursuzluğu uzağa itmek için yapılan bir davranıştır. Hatta günümüzde bile "Nah sana!" denir. Ama bunun neden dendiği ve ne için yapıldığı unutulmuştur.

Kimi Türkmen gelin alıcıları kız ve kadınlar, gelinin önünde koşar ve kollarını havaya kaldırarak, avuçlar açık (semâ) durumuna, yani dinsel törene geçerler. Onlarca beş parmak Ali-Aba'yı temsil eder.

Bir gün Peygamber abasını çıkarmış, onun bir yanını kendi üstünde tutarak, kalan kısmını, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'in üzerine örtmüş. Böylece, aba halkı, kendisiyle birlikte beş kişi olmuş. Buna da "Ali-Aba" denmiş. Elin beş parmağının başparmağı Muhammed, işaretparmağı Ali, ortanca parmağı Fatıma, öteki iki parmak da Hasan'la Hüseyin sayılmış. Alevi inançlarında "Beş Aba Ehli" ya da "Pençe-i Ali Aba" denir buna.

Şair Eşref:

"Çâri yârin adedi, câr-i kitaba eştir;
Şart-ı İslam gibi Ali Aba da beştir," der.

Ama beş sayısının kutsal sayılması çok daha eskidir. Homeros'un *"İlyada"* ve *"Odisseia"*sının vezninin aslı, Tanrıça Kybele'yi kutlamak için oynanan dinsel dansta atılan ve *"Parmak"* denilen beş adımdır. İnsanlar bir yeni inancı kabul ettikleri zaman, çoğu kez eski inançlar yeninin altından yüze gelir ve giz (sır) sayılır.

TAMMUZ

İzmir'de, ilkbaharda (Hıdırellez'de) kadınlar dileklerini bir kâğıda yazarak Birinci Kordon'a kalabalık halinde gelir ve oradan dileklerini denize atarlar. Çünkü eski Sümer'de *Tammuz,* ilkbaharda dirilen ve güzün ölen bahar tanrısı ve "derin suların" tanrısıdır. Onun adını taşıyan Tammuz (Temmuz) ayı da onun en gelişkin olduğu aydır. Nitekim, baharda köyün en güzel delikanlısı, bereketi getirsin diye, evleri sembolik olarak kutlar. Bayram tebriki gibi... Delikanlıya *"Damızlık"* denir ki, *"Tammuzluk"* demektir. Bu görenekler, Anadolu'da Türk

halkının, Alpaslan'la Anadolu'ya gelmesinden çok önce pek eskiden Anadolu'nun görenekleriyle ve gelenekleriyle etkilenmiş olduğunu saptar. Hatta, Anadolu'nun ötesinde "Kısmet" kayaları ve tepeleri vardır. Kızlar oralara çıkar, açık göklere, *"Bahtım, kocaya gidecek vaktim!"* diye bağırırlar.

Bu tepelerin altında yayılan kentlerde, sesler uzak bir çığlık olarak duyulur. Ama hiçbir zaman, hiçbir delikanlı, bağırılan yere çıkmaz ve yüzlerce yıldan beri bir çıkan da olmamıştır. Kutsal sayılan bu masum geleneğe derin bir saygı duyulmuştur.

Çok tuhaftır ki, Hellenistan'da, yani Hellen'lerde, yurtları saydıkları yerlerin anıları gönüllerden tüm silinmiş bulunuyor.

AKDENİZ FATİHİ PHOKAİA'LILAR

Yukarıdan beri anlatılanları aydınlatacak, Anadolu ile ilgili bir örnek verelim:

Anadolulu Foça'lılar, (Phokaia) Foça'dan ayrıldıktan sonra Güney Fransa'da Marsilya'yı ve başka kentleri kurarlar ve Marsilya'nın kuzeybatısına doğru yayılırlar. Koca Rhone ırmağı Kuzey Fransa'dan güneye doğru akarken Arles kentinden geçer. Ama Arles'in yanında ırmağın suları ikiye ayrılır. Biraz ötede yine kavuşunca, ırmağın ortasında, ağaçlarla gölgelenmiş güzel bir adacık peyda eder.

Foça'lılar işte o adaya "Alyscamps" dediler. Anglosaksonlarla Cermenlere göre, savaşta ölen bahadırları ve yine süvari kadınları "Valkyrie" denilen güçlü yaratıklar savaş meydanlarından alırlar ve atlarıyla birlikte gökyüzünde baş Nordik Tanrı Voltan'ın sarayındaki şölen masasına götürüp konuk ederler. Kahramanlar, zamanın sonuna dek orada kalırlar.

Ama Batı Anadolu'da anlı sanlı ölülerin gölgeleri ya da ruhları, serin su kıyılarında, ağaçlarla gölgelenen mutlu insanlar, zamanın sonuna dek rahat bir yarı unutkanlık şekerlemesine varırlarmış. Homeros'ta o yerlere, cennet anlamına gelen *"Elise"* deniyordu. (Homer'in sözcüğünde "e" uzun öttürüle-

cek şekilde yazılmıştır.) Ama Alyscamps'daki *Alys*'in, *Halys*'ten yani Anadolu'lu *Kızılırmak*'tan geldiği bilinmektedir. Halys sözcüğünün, İndo-Avrupasalların gelişinden önceki zamana ait bir ad olduğu da biliniyor. Çünkü Kızılırmak'ın Karadeniz'e akmak üzere birden kuzeye döndüğü köşede de *"Aliassus"* kenti vardı. *"Assus"* olarak sona eren sözcüklerin ise eski Minos'lu Giritçeden olduğu bilinir. Bu Halys'ten başka iki *Halys* ırmağı daha vardır. Biri İonya'da, öteki Luciania'dadır.

Fransız yer adlarında Alise ile Alis'e çok rastlanır. Fransızca yer adları konusunda *Davzat*'ın etimolojik sözlüğünde Alise ve Alis'in çok soğuk ve çok sıcak gibi her aşırılık ve sertlikten korunan deniz "bükü" ya da "koyu" anlamına geldiği yazılırdı ki; Kızılırmak'ta herhalde böyle bir su kıyısı vardı. Kimi dilbilimciler bu sözcüğün kökünde *"Kızılağaçlarla ya da akçaağaçla gölgelenen"* anlamını da çıkarıyorlar. Kızılırmak kıyılarında bu tür ağaçlar epey sık olarak vardır.

KIZILIRMAK'TAN CHAMPS ELYSEE'YE

Fransa'nın Arles kentinde, Rhone ırmağındaki Alyscamps adasını varlıklı Foça'lılar kendilerine mezarlık olarak ayırmışlardı. Romanya kıyısı açıklarında da mezarlık olarak kullanılan bir ada daha vardı. Unutmamalı ki, Foça'lılar Anadolulu denizcilerdi. Taa Dante Alighieri zamanına dek Alyscamps'a gömülmek geleneği devam etti. Ölü, bir kayığa yatırılır, gömme masrafı ya da parası konulur, kayık kuzeyden Alyscamps'a yüzdürülürdü.

Foça'lılar Güney Fransa'ya taptıkları ana tanrıça Kybele'yi ya da Artemis'i getirdiler. Onların, kimi mermerden kabirleri üzerinde ana tanrıçanın *üçlekliği* (yani kızoğlankızlığı, kadınlığı ve analığı) kabartma olarak oyuluyordu.

Fransa yüzyıllardan beri Hıristiyanlığı kabul ettiği halde Güney Fransalılar, yani Provence eyaleti Fransası, bu üç kabartmayı İsa'nın anası sayarak, onları, *"Provence'in Üç Meryem Anası"* diye 24

Mayıs'tan 28 Mayıs'a dek şenliklerle kutladılar. Şenlikler arasında —sapları kesilmiş tahta kaşıklardan ibaret olan— kastanyet şakırtılarıyla şen Çingeneler kat kat farbalalı etekleriyle baş döndürücü ateşli danslara ver yansın ederler. Ama bu kadarla da yetinilmez. Önce anlatıldığı gibi, beş sayısı Anadolu'da kutsal olduğu için, üç Meryem Ana'ya, İncil'de adları geçen *"Marta"* ve *"Sara"* adındaki kutsal kadınlar da eklenerek, *Meryem Ana*'lar beşe çıkar. Bu çokluk coşku yarattığı için, kastanyet şakırtıları gök gürültüsüne döner. Akdeniz'in Güney Fransa'sı kahkahalarla, türkülerle ve danslarla günlerce çınlar! Yeni insanlara rağmen, eski inançların, alttan bir sürü başka inançlara karışarak yüzeye nasıl teptiğini aydınlattığı için "Alyscamps" olayı burada anlatıldı. Paris'in en anlı şanlı caddesi *Champs Elysee*'nin adına Kızılırmak'ın nasıl karıştığını göstermesi dolayısıyla da önemlidir Alyscamp.

Kazdağı'nın bütün çevresine Sarı Kız efsanesi sinmiştir. *Ömer Bedrettin Uşaklı,* Edremit kaymakamı bulunduğu zaman, *Sarı Kız*'a değgin şu dizeleri yazmıştı :

"Sarıkız'ın derdiyle çatlamış kayaların
Sarıkız'ı anarak esiyormuş rüzgârların;
Taşında ve suyunda ağlıyor onun sesi,
Zümrüt tepelerinde Türkmenlerin Kâbesi..."

BİR EDREMİT EFSANESİ

Sarıkız'a değgin bir Edremit efsanesini de buraya alıyoruz :

Kazdağı eteğinde bulunan bir köyde, güzellerin güzeli, sarı saçlı bir kız vardı. Saç örgüleri topuklarını dövüyordu. Köyün delikanlıları ona fena vurgundular. Birbirlerinden çekindikleri için, hiçbiri ileri atılmıyor ve kızla başgöz olamıyorlardı. Yollarda beklenen, dillerde söylenen bu kızı gözden düşürmek için, dili akrep kuyruğu gibi sokan bir cadaloz, kızın bir çobanla seviştiğini; başka biri de onun gençlere kaşgöz ettiğini her yana fısıldar.

Sarıkız'ı kötülemek için, kıskançlıkla içleri kezzap kesilen kızlar, dişleri dökük cadı karılar hep elbirlik ederler. *"Ayağı karıncalandı; köyümüze uğursuzluk getirdi,"* diye, olanca dilleriyle, *Hurraaaa!...* kızın üzerine davranırlar. Köye bir âfet geleceğini ileri sürerek, kızın tezelden köyden çıkarılmasını babasından isterler.

Çaresiz kalan baba, kızını alır, Kazdağı'nın tepesine bırakır. Kız, yalnız başına dağ depesinde düşünürken, yanına bir kaz gelir. Kaz, kızın yanına birkaç yumurta bırakır. Kız yumurtaların kimini yer, kimini saklar. Onlardan yavrular çıkarır. Zamanla kaz yavruları bir sürü olur. Kız da o kaz sürüsüne çobanlık eder.

Bir gün kar fırtınaları arasında yollarını şaşıran iki yolcu, kızın bulunduğu tepeye düşerler. Sarı Kız onları korur ve selâmete kavuşturur. İki adam her uğradıkları yerde Sarı Kız'ın ermişliğini anlata anlata bitiremezler, "Onun sırrına erişilmez" derler.

Bu sözler Sarı Kız'ın babasının ve bağrıyanık anasının kulağına varır.

İki ihtiyar merak eder, Kazdağı'nın tepesine çıkarlar. Ana ve baba orada kızlarını nurlar, ışıklar içinde görürler, onu bağırlarına basarlar. Gözlerinden mutluluk yaşları boşanır. Özlem ateşi içinde dertleşirler.

Bir ara, susayan ana ve babasına Sarı Kız, "Size tepemizin Sarı Kız suyundan içireyim" der ve elini uzatarak onlara bir susak su verir. Kızlarının ermiş durumu karşısında kendilerinden geçen ana baba, içleri tüy gibi hafif ve esen, dağ tepesinden inerler.

Günün birinde çobanlar, Kazdağı'nın tepesinde Sarı Kız'ın bulunduğunu ve kazların başucunda, onlara bekçilik ettiğini köye duyururlar.

O gün bugündür, tepe bir ziyaret yeri olmuştur.

ANADOLU'NUN GÜNEY KIYILARI

Bodrum ve Tekirburnu, yani *Halirkarnassos* ve *Knidos,* Anadolu'nun batıgüney köşelerindedir. Bu köşeden Küçük Asya güney kıyıları boyunca doğuya doğru geziye çıkmadan önce iki Karia kraliçesinden söz etmek gerek. İkisi de Karia başkenti Halikarnassos'ta doğdular ve orada yaşadılar.

Bu genç ve güzel kraliçelerin ikisinin de adı Artemisia idi. Birinci Artemisia, İsa'dan 480 yıl önce, tarihin en önemli deniz savaşına sahne olan Salamis adasında kendi filosuna, hem kraliçe, hem de amiral olarak doğrudan doğruya komuta etti. Yaşı yirmi ikiyle otuz arasındaydı. Pers İmparatoru Kserkses'in bağlaşığı (müttefiği) idi. Perslerin ve bağlaşıklarının donanmaları Hellenistan'ın donanmasından çok daha güçlüydü. Ama Themistokles'in bir oyunu dolayısıyla Pers güçleri, Salamis'in dar boğazında savaşa tutuştular. Birinci Artemisia, Kserkses'e (Xerxes) öyle dar bir boğazda bütün bağlaşık deniz güçlerinden yararlanamayacağını ve öyle bir savaşta yenileceklerini anlattı ama, burnu Kafdağı'nda olan İmparator, *"Ben dünyanın yedi yönünün ulu imparatoruyum; falan filanım!..."* diye diretti.

Bu kendini beğenmiş, ne denizden, ne de deniz savaşından anlayan, böbürlenici herife söz anlatılmayacağını anlayınca, Artemisia kara saçları havada ve gözleri şimşekler çakarak öfkesini yuttu ve "Peki" dedi.

Pers güçleri pek sunturlu bir dayak yediler.

Artemisia, bir deniz kızı olduğu için, bunun böyle olacağını biliyordu. Amiral gemisinin kıç kasarasına dikilerek, savaş gemilerine, "Peşimden gelin. Ben ne yaparsam siz de onu yapın!" buyruğunu verdi.

Artemisia önüne gelen Pers ya da Hellen ge-

milerinin bordalarına toslaya toslaya ve gemileri çatır çatır yara yara bir damla kan döktürmeden, kendi denizcilerini fora kürekler ve pupa yelken, apak kanatlı gemilerini Ege boyunca mavi denizlerde süzdürdü. Bir insan ve bir çivi olsun yitirmeden, tüm şanıyla, Halikarnassos limanının bemberrak sularına gök gürültüsü gibi funda demir eyledi.

ARTEMİSİA

Hellenistan, bu dişi ve zenne kraliçeyi diri diri tutsak edecek olana bilmem kaç talent para adamıştı. Babayiğit erkekler, ağızları sulana sulana, Kraliçeyi saçlarından tutup sürükleyeceklerini ve kıçına şak şak şaplaklar indirerek nasıl fink attıracaklarını düşüne düşüne, Salamis'in on kulaç sularının dibinde isparos, skaros ve skaratoslara yem oldular.

Erkeklikleriyle ayrıca ve hoyratça övünen Hellenlerin ve kendilerini bu akıl almaz belânın ortasına sokan Perslerin arasından, sanki kılıcını fırıl fırıl döndürerek sıyrılan bu Anadolulu —dünyanın ilk kadın amirali— Birinci Artemisia'yı gören dost, düşman herkes parmak ısırdı.

Kserkses kendini savaşın sonuna dek tutamadı ve şöyle dedi:

"Bugün kadınlarımız erkekler gibi, erkeklerimiz de kadınlar gibi savaştılar..."

Hele, Artemisia'nın hem yurttaşı, hem kentdeşi olan Halikarnassos'lu tarih babası Herodotos, o Salamis ana baba günü savaşını, yüreği gururla kabara kabara anlatır.

Düşünülsün bir kez: Bu Artemisia, Hellen olsaydı ve böyle bir deniz savaşında Hellenistan'ın yanını tutsaydı, o Artemisia hakkında ne candan destanlar, ağıtlar ve neler de neler batı edebiyatını doldurmazdı?...

Artemisia'nın bütün kabahati, Anadolu'nun bir yavrusu olması ve Hellen olmamasıydı.

Gelelim dünyanın ikinci büyük kadın amiraline...

İkinci Artemisia, bu ikinci genç denizci kraliçe, birinciden 120-140 yıl sonra yaşamıştır. İkisinin arasında başka Karia kralları ve kraliçeleri vardır. O zamanlar Rodos adası Karia'ya bağlıydı. Rodos'un da kendi filosu vardı.

İkinci Artemisia'nın kocası Kral Mausolos ölünce, Atinalılar Rodos'u kışkırtmaya koyuldular:

"Ne duruyorsunuz? Artemisia önünde sonunda bir kadın. Kocası, Mausolos gibi deniz işlerinden anlamaz. Bu kadın, size karşı deniz gücünü kullanamaz. İsyan edin!..." dediler.

İkinci Artemisia, o sırada dünyanın yedi harikasından biri olacak *Halikarnassos Mausoleum*'unu yaptırmakla uğraşıyordu. (Resim : 17)

Günün birinde, Halikarnassos açıklarında nöbetçilik eden karakol gemileri, güneyden Rodos filosunun gelmekte olduğunu bildirdiler.

Halikarnassos'un yan yana iki ay biçiminde iki limanı vardır. Asıl liman batıdakidir. Doğudaki limanı, batıdaki limandan bir yarımada ayırır. Bu yarımadanın ucunda *Sen Jan* şövalyelerinin haçlılar kalesi vardır. Ama Artemisia zamanında, şimdiki kalenin olduğu yer, batı limanından doğu limanına giden dar bir deniz boğazıyla ayrılıyordu. Bu dar boğaz, sonraları doldu. Artemisia zamanında, batı limanının dar boğaza açıldığı yerde, yüksek duvarlarla örtülü gizli bir limanı vardı. Halikarnassos savaş donanması, bu gizli limanda demirli bulunurdu.

Artemisia, Rodos filosunun Halikarnassos'a doğru, Halikarnassos donanmasını zaptetmek ya da gemileri batırmak üzere gelmekte olduğunu anladı. Deniz kıyısına yakın sarayının balkonundan, gizli filoya *"Hazır ol"* işaretini verdi.

Rodos filosu tam Halikarnassos limanına girerken II. Artemisia komuta gemisine bindi ve bütün gemilerini dar boğazdan doğu limanına geçirmeyi başardı. Rodos filosu Halikarnassos'un batı

limanına demir attığında, Halikarnassos donanması takımıyla doğu limanına geçmiş bulunuyordu.

Rodos filosunun tayfası, başarılı bir baskın yaptıkları kanısıyla gemilerinden çıkıp Halikarnassos kentine dağılınca, Artemisia da bugün kalenin bulunduğu yarımadayı doğudan batıya dolanarak kavançe etti ve Halikarnassos filosu, Halikarnassos batı limanında tek tük nöbetçilerle durmakta olan Rodos savaş gemilerinin tümünü, burunları bile kanamadan tereyağından kıl çekercesine kolaylıkla ele geçirdiler.

Karadaki Rodoslular, ummadıkları ve beklemedikleri bir olayla karşılaştıklarını anlayınca deniz kıyısına koştular. Bir de ne görsünler: kendi filoları başta, Halikarnassos filosu arkada, gemiler salya kürek, fora yelken ederek, açık denizlerde güneye doğru, yani Rodos'a doğru gidip gider!... Çok geçmeden karaya çıkmış Rodosluların tümü de tutsak edilirler.

Akşam güneşi Rodos'un açıklarında batıya ağarken, kıyıda toplanan Rodoslular denize bakarak, birbirlerine,

"Geliyorlar, geliyorlar! Hem de tutsak ettikleri Halikarnassos donanmasını da yedeklerinde sürüklüyorlar!.." diye muştulayarak bağırıyorlardı.

Davullar, düdükler hazırlandı. Gelen Rodos donanmasına, *"Hoş geldin, safa buldun!"* denilecek, kahramanlar şenlikle, hoş gürültüler ve gümbürtülerle karşılanacaktı. Gemiler birkaç saat sonra geldi. İçeridekiler dışarı çıkınca ses kesildi. Yalnız Artemisia'nın denizcileri Rodos'a çıktılar ve oradaki Atinalı kışkırtıcılar, elleri arkalarına bağlı, Artemisia'nın önüne çıkarılmak üzere Amiral gemisine götürüldü.

TURGUT REİS

Çok tuhaftır ki Turgut Reis de Bodrum'luydu ve Artemisia'nın yaptığının hemen tıpkısını yaptı. Trablusgarb'ın ya da Libya'nın Cerbe adasında yapmıştı Turgut Reis aynı oyunu. Turgut Reis, yedi,

sekiz kalitasının altlarını yağlamak üzere tekneleri adada karaya çekmişti.

Tam o sırada Andrea Doria seksen kadar savaş gemisiyle Cerbe adası limanının önüne gelip demirledi. Turgut Reis fena kızmıştı. Hemen gemilerin toplarını limanın ağzına karşılıklı ta'biye etti limana dar boğazdan girmeye çalışacak gemileri makas ateşine almak için.

Andrea Doria durumu hemen anladı. Boğaz olduğu için gemiler içeri teker teker girmek zorundaydılar. Bu ise, gemilerin teker teker batırılması demekti.

Adanın ise kara güçleri tarafından zaptı gerekliydi. Andrea Doria İspanya'dan, Sicilya'dan, çevik kırlangıç gemileriyle kara kuvvetleri yardımı istedi.

Turgut Reis kapana kısılmıştı. İtalya'da ve İspanya'da Turgut Reis'in tutsak edileceği duyuldu. Bir sürü asilzade ve eşleri böyle bir korsanın tutsak edilişini izlemek üzere, kara güçlerini Cerbe adasına ulaştıracak olan gemilere bindiler; şuradan buradan yönü, yani kuzey ufuklarını arayıp tarıyorlardı. Ama ufuklar bomboştu. Günün birinde, bir geminin Cerbe'ye doğru gelmekte olduğu görüldü. Hemen gemiye megafonla seslendi; *"Kara kuvvetleri nerede?"* diye sordu.

Gemiden, "Biz kara kuvvetleriyle gelirken Turgut Reis'in saldırısına uğradık. Turgut Reis kara kuvvetlerinin hepsini zaptedip götürdü..." diye karşılık verildi.

DENİZCİ YURDU

Kilikya'dan tutunuz da batıya doğru Ege kıyıları, Anadolu'da, ta ilkçağdan beri usta denizciler yetiştirmiştir.

Anadolulu, Kilikyalı Oppianus *"Hiçbir çile, sünger avcılarınınkinden daha korkunç; hiçbir çaba onlarınkinden daha ağır değildir"* der.

Oppianus ozandı. Balıkçılık hakkında bir şiir kitabı, kara avı hakkında da bir başka şiir kitabı yazmıştı. İmparator Karakalla, onun kara avı için

veba salgınından öldü.
yazdığı üç cildi öylesine beğenmiş ki, her şiir dizesi için ozana bir altın sikke vermiş. Oppianus, İsa'dan sonra 300. Yüzyılda yaşadı, ama otuz yaşında bir

Şimdi bile bu yörelerin kıyı halkı kadınlı erkekli ateşli deniz tutkunudurlar. Kimi oh yedi yaşında kızlar, liman reislerinden kaptanlık diploması alırlar. Çoğu kez karı koca dalgıçlıkta ya da balık avlamasında birlikte kayık kullanırlar. Örneğin, erkek kürek tutar ve kullanır, eşi dalar. Eşi çıkıp kürek kullanır, kocası dalar. İyi ki o cennet kıyılarında kimsecikler yok! Bundan dolayı karı koca, gözetlenmediklerini bilerek, denizin ve doğanın ortasında, tüm masumlukları ile rahat ederler...

Birinci ve İkinci Artemisia'lar dünyanın ilk ve ikinci kadın amiralleriydi. Bunların bir üçüncüsü de çıkmadı bir yerde. Kleopatra, *Aktium* deniz savaşının başında Mark Antuan'a az buçuk yardım etmişti. Ama savaş talihi yüz çevirmeye başlayınca durmadı, hemen kaçtı.

Demek ki kadın amiraller yalnız Anadolu'da peyda oldu. Bunun nedenini, pek eski Anadolu'da sosyal düzenin anaerkil asıllı olmasında aramalı...

11

ANADOLU KIYI BOYU, DOĞUYA DOĞRU

Knidos'ta (Tekirburnu) insan dimdik ayakta durunca, burnun yüksek uçurumlarından mıdır, nedir; aşağısında, ufuklara dek uzanan masmavi denizleri ve onu çiçekler gibi benek benek noktalayan ada serpintisini görünce —sanki kendi yaratmış— yersiz ve densiz bir onur duygusu doğar içinde. Belki de insanoğlu bir doğa yavrusudur da doğanın en aklı maklı aşan bir hüner yaptığını görür; doğa adı-

na bir hayranlık ve alabildiğine bir gönül açıklığı duyar.

Sözgelişi Roma'da Sen Piyer kilisesi için *"Çok büyük, çok şanlı"* derler.. Eh, öyledir de. Ama Knidos tepesinden insan bakışı, tüm yaylımınca sağdan sola süpürüldü müydü, görülen açıklığa karşın *Sen Piyer* kilisesi, bir ocağın üstündeki konsolumsu rafa konulmuş bronz rokoko saate döner. İnsanın, *Diogenes* gibi; *"Gölge etme!"* diyerek saati elinin tersiyle bir yana fırlatası gelir. Bu duygu o denli doğal ki, oraya çıkıp bir bakan kimse, upuzun bir *"Aaaa... aa..aaa!..."* salıvererek insanı hoşlukla güldürür.

KNİDOS

Tevekkeli değil, Praksiteles'in çıplak Knidos Aphrodite'sini Knidos'un bir tepesine diktiler. Başka nereye dikselerdi, oraya yakıştığı kadar yakışmazdı. Evet, rasgeleydi ama, duyulur düşünülür sanatta bile böylesi rasgelelikler olur.

Örneğin, yontucu Rodin, Balzac'ın çamurdan heykelini yapıyordu. Akşamleyin paydos ederken, çamurlar kurumasın diye Rodin, Balzac yontusunun üzerine rastgele bir bez örttü. Stüdyosunu kapatıp gitti. Ertesi günü stüdyosunu açıp da heykele bakınca şaşakaldı. İkisi biri yoktu, Balzac'ı örtüyle yapacaktı. Eğer o örtü sanatçıyı öylesine çarpmamış olsaydı, Rodin mutlaka daha önce yaptığı Victor Hugo ve başka anlıların yontuları gibi anadan doğma olarak ve acayip yerlerini sallaya sallaya alana yürüyüp gelir durumda yapardı. Evet, onlar da güzel olmuşlardı. Her bakımdan güçlülük gösteriyorlardı ama, Balzac'ın heykeli güçlüğünün de üstünde, bir üstün insanlığı tanımlar.

Kimse Rodin'i eleştirmemişti. Hadlerine mi düşer? Ama Balzac'ın heykeliyle Rodin, tam sanatçı olarak kendini eleştirmiştir. Knidos Aphrodite'si ise, çırılçıplaklığına karşı, bir eliyle önünü gizler.

Aphrodite, Knidos'a öylesine yakışmıştı ki; insan, heykelin durduğu tepeye gelince, evlenecek çiftlerin tanrıça Venüs'e getirdikleri çifte kumrula-

rın seslerinin anısını —sanki kumrular kanatlarını çark ede ede dem çekiyorlarmış— duyar gibi olur, uzak bir gök gürültüsü halinde...

Aphrodite'nin (Venüs'ün) kutsal çiçekleri kırmızı gül ve kokulu mersin çalısıydı, Kurak Knidos'ta gül ne gezer?

Galiba kırmızı renk, tarihten önceki zamandan beri insanoğluna pek çarpıcı gelmiş ki; hemen hemen tüm dillerde kırmızı sözü aynı şekilde öter: Kırmızı, cramoisi (kramuazi), crimson (krimson), cremisi (kremisi).

Mersinlere gelince, herhalde tepede şimdi görülen mersinler, iki bin yıl öncekiler değildir. Ama onların torunlarının torunlarıdır. Zaten mersin, ölümsüzlüğünden ötürü Aphrodite'nin bitkisi sayılmıştır.

Knidos burnu dolanılınca, Datça yarımadasının kıyısına gelinir. Burada ince, renkli çakıllı, bir iki mil genişliğinde bir koy vardır. Rüzgâr sabahleyin alınca ve deniz yüzüne koyu yol kilimlerini serince; koyun boyunca bir keman yayı çekiyor sanki; uzun bir *'Fış..şş..şıyuuu!.."* duyulur.

Bu, başlangıç notasıdır.

HİSARÖNÜ

Daha doğuda Hisarönü körfezciğine girilir.. Körfezin eni boyu yedi, sekiz mil kadardı. Ama körfeze girildi miydi; bir yere giriliyor mu, yoksa bir yerden çıkılıyor mu, belli olmaz. İnsan kendini, ta öylesine bir yarımadalar curcunasının ortasında bulur.

Bu, boyu eni yedi, sekiz deniz mili olan yere, doğa belki de iki yüz mil olan kıyıları kıvıra büke tıkma hünerini becermiştir! Sanki kıyılar upuzun bir tire, bu tireyi kat kat bürüp kıvırmış, kördüğüm halinde bir yumak yapmış. Hisarönü körfezinin içine atmıştır. Herhalde doğa burayı yaratmadan önce, cevizin kabuğu içine, cevizin bunca büklümünü sokmayı meşketmiştir ya da kafatasının içine bunca dolanımı tıkmayı... Herhalde üniversite tepeliği, beyin kıvrımları yayılınca, enine boyuna ne denli yer kapladığını göstersin diye, başta taşınan püsküllü,

dört köşeli masa haline konulmuştur. Böyle bir tepelikle bilgin profesörleri gülünç duruma sokmanın anlamı var mı? Bari şekerci külahı ya da Hitit külahı biçimine soksalar, yüksek tavanların boşluğu yabana gitmezdi!

MARMARİS

Hisarönü kargaşalığından çıkınca, bir yandan Anadolu, bir yandan da Sömbeki kıyıları arasından geçilerek Marmaris'e gidilir.

Dışarıdan bakılınca, kıyı bir duvar gibi havaya yükselir. Bu duvarın bir çatlağından içeri girilir. Girilen yer, sanki geniş bir göldür. Burası eski Fiskus, günümüzün Marmaris limanıdır. Dünyanın en büyük filosu burada her rüzgârdan korunarak demir atabilir. Bunun bir köşesinde eski Marmaris —yani Marmaris Kalesi— suyun yüzünde, sanki bir sal üzerinde yüzer. Kadınlar, insan gövdelerine benzeyen testilerini omuzlarında taşıyarak, deniz kıyısındaki tulumbadan testilerini doldurarak, kalenin daracık kaldırımlı yollarında nalınlarını şakırdatarak, kalenin esmer duvarlarındaki kapıdan kat kat badanalı, karbeyaz, tertemiz evlerine girerler.

Ara sıra sokaklarda, bir kadın sesinin türküsü duyulur. Marmaris'in modern kenti, kalenin dışında, deniz kıyısınca yayılır.

Marmaris'ten çıkınca, kıyı birçok canayakın koycuklarla bir dantelaya, bir oyaya döner. Sabahlara dek uyuyan rüzgâr ve denizler, günün ışımasıyla uyanır. Meltem (imbat) yelpazelemeye koyulunca, delişmen dalgacıklar, çıngıraklı kahkahalarla dans ede ede koylara, büklere gider çıkar. Deniz, şurada burada kumsallıklardaki çoluk çocuğu çalkantı ve çırpıntılarıyla karıştırarak, hoplaya zıplaya kendine uymaya zorlar.

LYKİA KIYILARI

Artık Lykia kıyılarına gelinmiştir. Zeytin ağaçları, haruplar, çamlar arasından Lykia'nın yüksek ve süslü beşik mezarları görülür.

Dalyan'ın (Kaunos) çevresine meydan okuyan kalesi arkada bırakılır. Dalaman (İndüs) çayının denize akıp denizi zümrüde çeviren yeri, pruvada çift bıyık salan kayığın dümen suyuna karışır. Dağlar gitgide daha da yükselir.

Artık Fethiye'ye (Telmesos) varılmıştır. Fethiye'nin dört yanında dağlar biner metre yüksekliktedir. Kent, bir huni dibindeki, tostoparlak, mavi deniz parçasıdır. Ne rüzgâr estiğini anlamak için, dar bir boğazdan geçerek açık denize varmak gereklidir.

Artık Kocaçay'ın (Ksantos Suyu) dolaylarına gelinmiştir. Buradan sonra sular akmaz, ama çatlar, patlar ve gürler. Kocaçay'ın suları dağlardan aşağıya boşalınca, tüm öfkesi ve hırçınlığıyla kendilerini taştan taşa çarpar. Sanki anatanrıça Kybele'nin, babası tutmuş kadın papazçaları ve zeybekleri, avuçlarını şak şaak çarparak, ziller şakırdatarak davulların gümbürtüsüyle dağlardan sökün ediyorlar; setten sete hoplaya zıplaya atılıyorlar. Şurada dipleri zindan gibi karanlık yarıklara dalıyor, burada başka bir yarıktan fırlayıp çıkıyorlardır! Böylece kilometrelerce kıyametler koparark gittikten sonra, Kınık çevresinde ovaya iner. Orada haspa, sanki kıyametler koparan o değilmiş gibi yatışır, uysallaşır; kırmızı çiçekler açan zakkumlar arasında tatlı mırıltılarla dolaşır. Denize yaklaştığını anlamıştır galiba! Çünkü biraz ötede, doğusuna düşen Kınık suyuna bir selam çaktıktan sonra, denizden esen imbat rüzgârında denizin tuzlu kokusunu kapar. Gelemiş'in (Patara), batısında, yallah denize dalar.

APOLLON'UN DOĞDUĞU YER

Patara önemlidir. Çünkü tanrı Apollon'un doğduğu yer sayılır. Apollon Anadoluludur. Adı Hellence değildir; Anadolu'nun unutulmuş bir dilindendir. Hitit Pantheonu'nda adı *"Apulunas"* diye yer alır.

Batılılar Apollon'u Hellen saymak için kırk dereden su getirdiler, ama boşuna oldu. Daha sonra, Hellenlere yabancılığını ama adamakıllı Hellenleştiril-

diğini saptamaya kalkıştılar. Bu konuda asıl yetki sahibi, Olympos tanrılarını yaratan, İonyalı Homeros'tur.

Homeros onu Anadolu'da buldu.

İlyada ve Odisseia'dan başka, Homeros'un olduğu söylenen ve tanrıları kutlayan on beş kadar ilâhi vardır. Bunların arasında Apollon'a sunulan iki güzel ilâhi yer alır; biri Delos, öteki Pithia Apollonu'na sunulmuştur. Thucydides ile Aristophanes, bu iki ilâhinin kesinlikle Homeros tarafından yazıldığını ileri sürerler. Bunların birinde Homeros, Apollon dünyaya geldikten sonra, siftah olarak Olympos'a yaklaşırken, tanrılarının, bu korkunç yabancının yaklaşmasından ürkerek, oturdukları yerlerden sıçradıklarını belirtir.

Apollon *İlyada*'da Akhaların bağışlamaz düşmanı idi... Onların, gelir gelmez yaptıkları bir densizliğe tepesi atar; okuyla-yayını eline alarak, Akha ordusunu kırıp geçirir.

Akhilleus Hektor'u öldürdükten ve onu yerde süründürmek üzere arabasının ardına bağladıktan sonra, Hektor'un gövdesi taştan taşa çarptırılmasına rağmen, gövdesinin bir kılına bile zarar gelmemesi için, onun gövdesini Apollon korur.

Herhalde Shakespeare, okuduğu *İlyada*'da Homeros'un bu anlattıklarının etkisinde kalarak, *"Troilus* ve *Cressida"* oyununda Akhilleus'u, kendini çok beğenmiş ve şarlatan olarak gösterir.

Her neyse... Apollon'un Patara'da doğduğu kanısı Latin âleminde kök salmış. Latin ozanı Virgilius, *"Paris'e fırlattığı oku Apollon, Akhilleus'u öldürebilecek tek yeri olan topuğuna götürdü"* der.

Yani, Akhaların baş kahramanı Akhilleus'u öldüren Apollon'dur.

Ozan Horacius da şöyle anlatır:

"Apollon ki, büklüm büklüm saçlarını Kastalia'nın billur sularında yıkar ve Lykia'nın ormanlarıyla yarlarının ve Delfos'la Patara'nın efendisidir."

Ozan Ovidius da Apollon'un ağzından şöyle konuşur:

"Beni Klaros ve Delfos kentleriyle Tenedos ada-

sı halkı, tanrıları olarak tanır. Bu güçlü avucum, Patara'nın tanrısal asasını kavrar.."

Patara'dan sonra kıyı, gitgide koca koca hayranlıklar ve hayretler uyandıran korkunç durumlar alır. Gündüzleri imanına açık ve inadına mavi gökler âlemidir buraları. Gecenin boylu boyunca heyecanlı nabızlar gibi çarpan bin yıldızlar mahşeridir. Yıldız kırpışları ve kırpıntıları göklerden aşağıya harıl harıl akar. Gök yıldızı gürültüsüyle tir tir titrer. Gitgide genişleyen kumsallar, millerce boylu denizleri, cömert ve geniş kucaklarıyla kavrarlar.

Plajların arkasında da tüm şansları ile, dalga dalga Toroslar kalkınır. Geniş plajlardan sonra, gene ada ve yarımada kalabalığına dalınır. Buralarda yarımadalar, *"Acaba ada mı olalım?"* diye; adalar da *"Acaba yarımada mı olalım?"* diye, bellerine kadar mavi ve bemberrak sulara gömülerek, hâlâ kararsız düşünedursunlar. Sularda rüzgâr "Püf!" deyince, taşıdıkları ağaçlar angısının sularda ürperip ürperip titreştiğini seyrede seyrede, dağlar arasında yol bulmak kaygusuyla deliren Demre Düdeni'yle Yaşgöz Çayı, öfkelerinden taş maş, rasgeldikleri engelleri dişleri arasında kıtır kıtır çiğnemek niyeti ile üstlerine üstlerine davranınca, tuzla buz olarak göklere serpintiler savururlar.

Güneş havada rasgeldiği serpintilerden gökkuşakları sallandırır. Dağ arası dip karanlıklarından yedi elvan duvaklar sallandıran su gelinleri süzülüp çıkar titreyerek şuralarda buralarda. Böylelikle Kaş (Antifellos) ve Gölbaşı, ta gerilerde mavi buğularda erir.

12

DENİZ GURBETÇİLERİ

Kıyıdan Toros dağları, başka adıyla Binboğa dağları, mavi dalgalar sanki, birbiri ardınca kalkıyorlar da kalkıyorlardı. Taa ki, dalgaların ücra te-

peleri, Toros'ların uzak mı uzak karlarında karbeyaz köpükler gibi ağarıyorlardı.

Megafon Davut Kaptan, "Daha Kaledonya* (Gelidonya) burnuna gelmedik. Antalya'ya, düğüne, korkarım yetişemeyeceğiz. Şu Hovarda da torununa yakınlarda damat bulamadı da Antalya'dan damat seçti. Şaşayım aklına" dedi.

Megafon Davut Reis yetmişini adamakıllı aşmıştı ama, maşallah sesinin yanında vapur düdüğü halt etsindi.

Badibadilerin Kalafat Ahmet cevap verdi:

"Yavaş öt be Davut! Baksana, kıyıdaki yabangüvercinlerini korkuttun da ürkerek kanada kalktılar. Hem, Hovarda, pazaryerinden mandalina seçermiş gibi mi torununa damat seçecekti? Senin kendi damatların, gelinlerin hep dört rüzgâr yönünden gelme ya..."

Megafon.. "Ne yapalım, kızlar öyle koca istediler de vardılar; erkekler de öyle eş buldular."

Kalafat: "Hovarda Hasan Reis de senin gibi yapmak zorunda kaldı. Baksana, hepimiz morukladık. Şimdi birbirimize kabahat bulmanın sırası mı? Hasan Reis de altmış yıllık deniz yoldaşımız. Şu, ömrünün akşamında, torununu evlendirerek bir son turfanda murat günü görecek. Antalya'ya dek gitmemizi ona çok görmeyelim. Kız, 'koca' diye, Antalyalı denizciye gönül vermiş. Eh, oldu; iyi etmiş kızcağız.."

Teleskop Hamza Kaptan: "A Megafon! İşte bak Kaledonya (Gelidonya) burnu, iki mil önümüzde. Burnun önündeki yassı kaya parçaları da görünüyor. Oradan Antalya yirmi beş, hadi bilemedin otuz mil... Düğün de akşamleyin. Baksana, uzaktan ponent rüzgârı mavi mavi geliyor. Yirmi dakikaya varmaz, rüzgâr ensemizdedir. Laçka skuta, dört beş saatta, Tanrı'nın izniyle Antalya'ya varırız. İlâhi Megafon;

---

* Kırlangıç kuşu demektir. Baharda, Afrika'dan Anadolu'ya gelen kırlangıçların bir toplantı yeridir bu burun. Binlercesi göklerde üst üste vıcırtı kuşakları atarlar.

ömründe belki yüz, belki de iki yüz kez bu burnu kavanço etmişsindir. Sana bunları söylemek ne gerek?"

Megafon, âdeta kendinden utandı:

"Yahu, be kardeşler, hepiniz kumru kuşu gibi düşünüyordunuz; ben bari öteyim dedim. Bağışlayın beni be yahu!..."

Dört kaptanın dördü de yetmişlerini çoktan geçmişlerdi. Gözleri, fırtınaların yüzlercesiyle ve ateş gibi güneşlerin kavuruculuğuyla çapraz kıyılmıştı. Badibadilerin Kalafat Ahmet, Tünek Ali Kaptan'ı dirseğiyle dürttü:

"Baksana Ali Reis; kayaların biri su yüzünde yamyassı ve upuzun görünüyor. Onu fenerlerle donatmak için, ağzının suyu akıyor, değil mi?"

Aysız bir gece, Ali Reis, balık avladıktan sonra, kayığını insansız bir adacığın kıyısına getirip uyumak için güverteye uzanmış. Uykuya dalmazdan önce, gökte ve denizde bir sürü kanat şakırtısı duymuş. "Acaba nedir?" diye dört yanına bakınca, büyük ak kanatların gökte ve denizde çırpındığını görmüş. Gece denizde, hiçbir zaman tüm karanlık olmaz. Ak renk, uzaktan bile ağarır. Ali Reis, bu kanat şakırtısının ne olduğunu anlamış: Leylekler, yazı Anadolu'da geçirmek üzere, ta Afrika'dan; yemeden, içmeden ve bir yere konup dinlenmeden, Akdeniz'i bütün enince uçup geliyorlarmış. Çok yorgun oldukları için, küçük adaları karanlıkta göremiyorlar ve denize düşüp boğuluyorlarmış.

Ali Kaptan'a o güne kadar, 'Aferin Ali' derlerdi. Çünkü ona "Aferin" denince gülerdi. Ama o gece, kuşların düşüp boğulduğunu görünce, kuşlara acımış. O gün, paraketasına, gece şamandıraları olarak tahta sallar yapıp sallarn üzerine gemici fenerlerini bağlamış. Kuşların adayı göremeyip denizde boğulduklarını anlayınca, fenerlerin hepsini adaya koymuş... Kuşlar ışıkları görsünler de adaya konup dinlensinler diye yapmış bunu...

Bu duyulunca onu 'Aferin Ali' yerine, 'Tünek Ali' diye çağırmaya başladılar. Yani, kuşlara tüneklik etsin diye adayı ışıklandırdığı için.

Badibadilerin Kalafat, "Baksana Tünek, o gece başına bir belâ geldiğini anlatırlar, nedir o?" diye sordu.

Tünek Ali, "Hem de belânın sunturlusu" dedi. "Bodrum'un gümrük motoru var ya; o geldi. Adayı uzaktan alevler içinde görmüşler. Adadaki ışığı gören kuşlar, kalabalık halinde gelip adaya konuyorlardı. Konmak üzere olan kuşların kanatları, fenerlerin ışığı ile aydınlanıyordu. Kısacası motor geldi. 'Bu ışıklar, bu kuşlar nedir?' diye sordular bana. Ben, 'Bu kuşlar, leylektir' dedim. Tavuskuşu değillerdi ya... 'Peki' dediler bana; alaylı alaylı bakışlar salarak, 'Bu fenerler ne ulan?' diye zorladılar. Ben de cevaben, 'Gece paraketayı nereye attığımı bileyim, pareketa dip kayalarına takılırsa çekip kurtarabileyim diye' dedim. 'Ulan' dediler, 'Sen paraketayı adaya mı, denizin dibine mi atarsın? Bizi budala yerine mi koyuyorsun?' 'Efendim' dedim, 'Karanlıkta kuşlar adayı göremiyorlardı; yorgun olarak denize düşüp boğuluyorlardı. Onlara acıdım da fenerlerle adayı aydınlattım. Ne olacak; onlar da bizim gibi garip kuşlar' dedim. 'Sen bu martavalı külahımıza anlat! Doğru söyle, kaçak eşyayı adanın neresine sakladın?' diye çıkıştı gümrük motorunun kaptanı. Tayfasına da 'Alın bunu aşağıya; adamakıllı okşayın... Ne demek istediğimi anlarsınız ya!...' dedi. Beni aldılar motorun ambarına çektiler ayaklarımı falakaya. Yahu, 'Allah yarattı' demediler. Bana, 'Söyle, söyle, söyle!' diye bastılar sopayı. 'Efendim' dedim: 'Allah devlete millete zeval vermesin; aç tok geçinip gidiyoruz. Ben kaçakçılıktan anlamam, paraketacıyım' dediysem de dinletemedim. Kaptana söylemek istediğim bir çift söz vardı. Bakla dudaklarımın ucuna geldi, söylemedim, yuttum o sözleri."

Megafon Davut, "Neydi o, ağzının ucuna gelen bir çift söz?" diye sordu.

Tünek Ali anlatmaya koyuldu:

"Bu motor kaptanının kiraladığı ev, bizim evin yanında, içerlek bir evdi. Ama kimi penceremizden, evin avlusu ve avluya açılan penceresi görülürdü.

Karısı güzelce ama; ehliz* bir kadındı. Benim karı da, eh komşuluk var ya, ara sıra ona konuk giderdi. Mıntıka Gümrük Komutanı sık sık, motor kaptanını, 'Şurada kaçakçılık var; burada kaçakçılık var!' diye sağa sola seferber edermiş. Kadın, efendisini sık sık sefere yollamalarından yakınmış bizimkine acıklı acıklı. Kadınlar birbirlerinin duygularını anlarlar. Ben birkaç kez pencereden rastgele gördüm. Motor kaptanı sefere çıktı mıydı, önce mıntıka kaptanı gelir; avlunun kapısından, işaretleşerek mi ne, girer avluya. Ondan sonra, sırayla onun arkadaşı memurlar birer birer girerler; içeride birer saat kalırlar. Kadının benzi solardı. Ben avlunun içini gördüğüm için, kadının acıklı bir yüzle kapıyı açtığını görürdüm. Kadına ben de karım da çok acırdık. Kocası sefere gittiği zaman, karımın konuk gelmesi ve saatlerce kalması için çok ısrar edermiş. Bir gün, kocasının başka yere atanacağını öğrenince kadının sevincini görmeliydiniz..."

Teleskop Hamza, "İyi ettin be Tünek de falakanın altında baklayı ağzından çıkarmadın" dedi. İçini düşünceli düşünceli çekti.

Badibadilerin Kalafat, artık yarım mil mesafeye yaklaşan yassı kayayı göstererek içini çekti:

"Hey koca Veli Reis... Şu kayanın yanında boğularak denizlere karışıp gittiği iki yıl oluyor neredeyse..."

Bu fukara deniz gurbetçileri, yükselen Toroslara dalgın dalgın, o heybetli yükselişlerden gözlerini ayırmadan bakıyorlardı.

Teleskop Hamza: "Bizim sonumuzun da nerede olacağı belli mi? Denizde mi, karada mı, kim bilir? Of artık! Çakallaştık** yetiversin gayrik! Bana Veli'nin oğlu anlattı. Mayıs lodosu, onlar buradayken birden patlayıvermiş."

Tünek Ali:

"Bilirim ne boktur o mayıs lodosu! Derler ya; en usta denizcinin karısı mayısta dul kalırmış..."

---

* Ehli ırz.

** Yaşlandık.

Teleskop, "Ha, öyle" dedi. "Bana oğlu, anlattı; bu kayanın açığında Arap yelkeniyle gidiyorlarmış; yelkeni serenden çıkarmışlarmış."

Tünek Ali :

"Kayanın kıyısından gitselermiş ya!"

Teleskop :

"Ali, bunca yaşınla acemi gibi söz ediyorsun. Doğrudan doğruya yalçın kayanın önünde olsalardı ne baba, ne oğul kurtulurdu. Dalga vurdu muydu, kayalara tereyağ gibi sıvanırlardı. Her neyse, bir dalga dümenin alt menteşesini koparmış. Dümenin, tek üst menteşesiyle ne hale geldiğini anlarsınız. O ana baba gününde, dümen yerine kürek bulup kullanmak kolay mı? Hem, kürekleri acaba deniz alıp götürmemiş miydi? Neyse, dalga, rüzgâr öteki menteşeyi de koparıp götürünce, gelen dalga, kayığı insan boyu kaldırmış; sonra kayanın üstüne vurunca, yere çalınan karpuz gibi paramparça etmiş. Baba oğul, kendilerini denizde bulmuşlar. Ama Veli, kayığın bir koca parçasını eline geçirip tutunuyormuş. Oğlunun bir koluyla bir bacağı yaralanmış. 'Baba, ben gidiyorum!' diye bağırmış. Birbirlerine yakın imişler. Veli, 'Al oğlum şu parçayı!' diye ünlemiş. Oğlan tahta parçasına sarılmış. Babası yine seslenmiş: 'Oğlum, tahtaya iyi yapış. Anana, kardeşlerine selam söyle! Beklemesinler beni... Ben iyiyim...' demiş. O kadar. Ötesi deniz hışıltısı..."

Tünek Ali Kaptan, "Acaba Veli neyi düşünüyordu sulara dalarken?" diye sordu.

Megafon :

"Ne düşündüğü, son olarak ne yaptığından belli. Kendi kendine, 'Ben çok çakallaştım. Şu oğlan yaşasın. Göz göre göre onun boğulmasını mı göreyim? Kucağımda çocukluğu gözümün önüne geliyor. Yaşasın yavrucak... Biz yaşadık yaşayacağımız kadar gayrik!...' demiştir. Oğlunun ölümü pahasına kendisinin yaşaması... Mümkün mü yahu?..."

Teleskop Hamza Reis, düşünceli düşünceli konuştu :

"Şu Veli Reis'e bir fatiha okuyacağım. Duyar

mı, duymaz mı, bilmem. Ne de olsa, arkadaşa bir selamdır. Göğe denize, karalara sanlılardan..."

Durdu.

Ötekiler sustular.

İçten bir saygı duruşu gibiydi deniz şehidine...

Az sonra, uyanır gibi oldular...

Tünek, "Eh, yaşlarımız kemâle erdi. Sonumuz denizde mi, karada mı olacak, kim bilir? Artık yaşama sırası çocukların, torunların. Ne biçim dünyada yaşayacaklar, orasını Allah bilir" dedi.

Megafon :

"Ne 'Allah bilir'i be Tünek? Biz de bilmiyor muyuz| sanki? Biz nasıl yaşadıksa, onlar da öyle yaşayacaklar. Yaşım sekseni geçti. Artık biz de nasıl yaşandığını seksen senedir gördük, sen de gördün, Kalafat da, Teleskop da gördü. Sultan Hamit zamanında nasıl idiyse, gene öyle. Kurtuluş Savaşı'nda şöyle bir kezlik gönül açıklığı ile yaşadık, sonra gene eskisine döndük. Yine bol bol beylik söz! Uydur uydur ebegümeci, şu olacak, bu olacak, mutlu günler gelecekmiş. Ölme eşeğim ölme! Kaç yıldır! Artık dinlemiyorum! Ne dinleyeyim? Onların ne diyeceklerini, daha onlar demeden biliyorum zaten. Şurada, durduğumuz yerde cavlağı çekiversek, yaşadığımız yıllar, koca bir yüzyıldan on beş, on altı yıl eksik olacak. Bunca zamanda ne gördük ki?..."

Dört fukara denizci birbirlerinin suratlarına baktılar. Megafon'un suratı, yüzlerce zarplı duygu bakışıyla kargacık burgacık olmuştu.

Dört denizci, birbirlerinin yüzlerinde sanki Megafon'un ve kendilerinin yüzlerini görüyorlardı.

Kalafat, yüzünü açıklıklar yönüne tutmuş, put gibi durakalırken, heyecanlı heyecanlı, "Geliyor, geliyoooor! Hayt, geliyoooor!" diye seslendi.

Dört denizci de birden, ponente doğru çevirdiler başlarını. Tüm furyasıyla ponent almıştı. Denizde mavileşe mavileşe, hızla yanaşıyordu.

"Hayt, yaman geliyor gözünü sevdiğim!..."

Sert bir sağnak, denizcilerin yüzlerine çarptı.

Megafon top gibi patlayan bir sesle, "Laçka skuta!" diye gürledi.

Kayık, şahlanan küheylan gibi pruva kaldırıp ileri atıldı. Artık harıl harıl uçuyordu. Gelidonya burnu tüm yüksekliğiyle üzerlerine geliyordu.

Megafon gene bağırdı: "Daha laçka edin skutayı yahu!"

Ne de olsa denizciler, hız oğullarıydılar. Şaka değil, her biri ömürlerinde kim bilir kaç bin mil yol almışlardı denizlerde? İştahlı aç gözlerle milleri yiyorlardı.

Teleskop düşünceli düşünceli bakıyordu. Ötekilere, "Bakın şu yükselişine uçurumun. Sanki göklere abanıyor, soru gibi irkiliyor. Uçurum göklere ne sorar? Gök engini de uçuruma ne der? Burundan her geçişimde merak eder dururum. Uçurumun sormadığını, enginin cevaplamadığını bildiğim halde..." dedi.

Gelidonya Burnu'nun ta ayakucuna varıyorlardı. Hepsi de sanki doğrudan doğruya göğe bakıyormuş gibi, uçurumun tepesine kaldırmışlardı başlarını. Uçurum, yükseklik üzerine yükseklik, alabildiğine havalanıyordu. Ta göklerde, uzak uzak, koyuların koyusu mavilerde, iki küçük kara nokta bir görünür, bir görünmez oluyordu. Bu kara noktalar, iki kartaldı. Bir kanat ucundan öteki kanat ucuna dört beş metre açıklıkta iki koca kartal! O uçsuz bucaksız göklerin bomboş ovasında yapayalnız uçuyorlardı. Onca yüksekte idiler ki, uzunca ve dikkatlice izlenmedikçe, uçtukları fark edilmiyordu. Kanat kımıldatmadan, yavaş yavaş engin dolanışlarla çarkediyorlardı. Gökte, havada çıt yoktu.

Derken, taa uzaktan hafif bir homurtu duyuldu. Sanki biri, bir davulun yüzünde parmak gezdirmişti. Denizciler bakındılar. Yine çıt yoktu ortalıkta, pruvanın, denizi yararken çıkardığı fısıltıdan başka.

Tünek birden irkildi. Olanca açık gözlerle, "İşittiniz mi?" diye sordu şaşkın şaşkın. "Bir ses, 'Ben görmüş geçirmiş Anadoluluyum!' diye bağırdı tepeden. Yoksa bana mı öyle geldi?"

O konuşuyordu ama, o konuşurken, ötekilerin

hepsi de konuşuyorlardı heyecanlı heyecanlı. Bir laf kargaşalığı oldu. Biri, "Bana uzaktan, uçurumdan bir ses 'Cızz' etti gibi geldi" dedi.

Öteki, "Bana da bir seslenen oldu gibi geldi uçurumun tepesinden" dedi.

Teleskop, "Bana da biri, 'Ben görmüş geçirmiş Anadoluluyum!' demiş gibi geldi" dedi.

Her biri ötekilere ne duyduğunu anlatmaya çalışıyordu. Arada da,

"Uçurumun üstünde insan olamaz, çok diktir oraları. Tutunacak yeri de yoktur. Kaymayayım diye ödü kopar insanın" diyen de oldu.

Heyecandan, Megafon, konuşur ve elleriyle işaret ederken, kayığın dümenini bırakmıştı. Yelkenin skutası da bağlandığı yerden çözülmüştü. Başıboş kayık yalpa vurunca, otomatik olarak kayığı hemen yoluna getirdiler. Gelidonya Burnu az gerilerindeydi.

Megafon, "Teleskop'un kulağı da gözü kadar açıktır. Bakın şu Anadolu'nun yüksek yaylası burada nasıl bıçakla kesilmiş gibi birden denize iniyor" dedi.

Hepsi de başlarını arkaya çevirdiler. Tepesindeki kartallarla ve dimdik durumuyla uçurum, sanki denizcilerin can kulağına sesleniyordu, demincekki gibi...

Ona sessiz baktılar, sonra dayanamadılar; kimi davudi sesiyle fukara deniz gurbetçileri uçuruma, "Hapishanelerinde de denizlerinde de karalarında da mutluyduk HEY KOCA YURT!" diye bağırdılar..

O anda, geçmiş ömürleri, acısıyla, tatlısıyla gözlerinin önünden geçti. Duygu, bir elektrik akımı gibi tüylerini ürpertti. Yanaklarının kırışıkları pırıl pırıl ıslaktı güneşte.

Kayık enikonu uzaklaşmıştı burundan. Ama gözler hep uçurumdaydı.

Megafon, "Bak şuna be! 'Ben görmüş geçirmiş Anadoluluyum' demez de ne der?" diye bağırdı.

Ötekiler, parmak basarcasına, "Öyle" dediler.

Geride kalan Gelidonya'yı, "HEY KOCA YURT!..." diye selamladılar.

Kalafat, "Kaledonya'yı ilkin on dört yaşımdayken görmüştüm" dedi. "Babamın tirhandilinde yardımcıydım. Tepeden tırnağa yemyeşildi ağaçlarla. Baksana, onun da bizim gibi saçı dökülmüş, ihtiyarlamış o da" dedi.

Teleskop :

'Ne ihtiyarlaması? Yaktılar. Taa kaç yıl oluyor, gördüğüm zaman, yanmış ağaçlarıyla kapkaraydı."

Tünek, "Neyse, dünya gözüyle bir daha gördük ya onu" dedi.

Sustular.

Kayık bir buçuk mil kadar ayrılmıştı. Gitgide ufalıyordu uzaklarda. Giden kayıktan, ara sıra bir türkünün birkaç sözü geliyor ve susuyordu :

"Şah boylum, şebboy çiçek başında..."

İster erkek; ister kadın sesi olsun; ister köpek havlaması, ister horoz ötüşü olsun, taa uzaktan gelince, yorgun bir evseme (daüssıla) ile "Cız..." eder sanki. Sağnaklarla biçilen türkü gitgide parçalandı, inceldi, "Cızzz" diyerek söndü.

Masal olmuştu Megafon, Teleskop, Kalafat'la Tünek...

Toroslar dalga dalga kalkınıyorlardı. Köpüren tepeleri ağarıyordu. Torosların uzak karlarında kartallar, göklerin dibine çarkediyorlardı.

Anadolu'nun güney uçurumu, koca Gelidonya Burnu Anadolu'nun vakur nöbetçisi dimdik duruyordu yalnızlıkta. Birden, güpegündüz bir parıltı oldu. Hemen sonra, dağları titreten bir gürültü koptu.

Torosların, Binboğa dağlarının sesiydi bul...

13

PAMPHYLİA

Antalya'yı Romalılar zamanında Bergama'nın sanata düşkün kralı Attalos'un kurduğu ve kente, kendi adından ötürü *"Attalia"* adını verdiği söylenir.

Herhalde oralarda çok daha önceleri nelerin olduğunu bulmak arkeolojik kazılara bakar. Antalya, setlerinde görülen ufacık tefecik evleriyle, küçük mavi bir mücevheri andıran limanını kucaklar. Antalya'nın bol suları, kentin kurulduğu şurada burada, gelinlerin gümüş telleri, sanki denize boşalır.

Antalya'dan çıkınca Pamphylia ovası, göz alabildiğine yemyeşil bir bitki okyanusudur. Pamphylia ovasının ardında, dağlar imparatoru olan Toros tepeleri, çok görkemli yüksek dorukları yan yana oturmuş sanki, ovayı seyreden bir amfiteatr teşkil eder.

Deniz kıyısına yakın *Perge, Aspendos, Side* eski kentleri vardır tiyatro ve eski caddeleri ile. Köprü suyu (Eurymedon) buralarda denize kavuşur. Side'nin yanında Manavgat Çavlanı vardır.

Kör ve sağır bir adamı Pamphylia'ya, hatta daha da batıda Lykia'ya götürünüz; hemen birden, nerede olduğunu, havanın kokusundan anlar. Pamphylia havasında esen acı lavanta, yaban nanesi ve kekiğin ısırıcı kokusundan, Pamphylia havasını soluduğunu anlar. Çünkü Pamphylia havası, hava diye bilinen havalardan değildir.

Yukarıda sayılan bitkilerden başka yasemin, hanımeli, mersin, portakal, limon, mandalina ve turunç çiçeklerinin soluğudur buranın havası.

Buralarda Manavgat Çavlanı'nın da denize aktığı söylenmişti. Manavgat (Melos), akıcı bir firuze mavisidir. Çarşaf gibi yayılır, yayılır da Manavgat köyünde bir "Fışş...şş..şşşş" fısıltısı çıkararak, zümrüt köpüklerle çağlayan olarak tepetakla aşağıya düşer, bir köpük kıyametiyle, denize doğru acele seyirtir.

Pamphylia ovasının deniz kıyısında antik kentlerin tiyatroları ve akropolleri vardır. Onlarda bütün gece ateşler, dev meşaleler yanardı. Onların da günleri geçti, ışıkları yavaş yavaş söndü.

SÖNMEYEN RENKLER

Pamphylia'da zaman ne kadar geçerse geçsin, sönmeyen bir şey varsa, o da doğanın renkleridir. Pamphylia'da insan nereye bakarsa baksın, Fransız *fauvist* ressamlarının bir tablosuna bakıyormuş gibi olur. Ama renkler, *fauvist* ressamların renkleri gibi boya tüplerinden sıkılmış renkler değildir. Pamphylia doğal renkleri boya tüplerinden değil, dinamit havyasından sıkılmışa benzer, ta öylesine canlıdır.

Antalya ve Pamphylia çevreleri, şurada bir kubbe, burada bir minare, bir tahta oyma, bir han, bir hamam, bir medrese, şadırvan, kule ve bir köprüyle noktalanmıştır. Bunların tümü de Selçuk yapıtlarıdır.

Bizanslılar, bin yıldan çok daha uzun zaman süresince Anadolu'da kaldıkları halde, sanatça, değeri olan bir kırıntı bile bırakmamışlardır. Selçuklular ise, her biri yüksek sanat değeri taşıyan yapıtları ile noktalamışlardır her yeri.

Sanat duygusu ile yapılmış bir elişinin altında, *Fars* dilinde şöyle bir yazıya rasgelinmiştir. (Fars dili o zamanın edebiyat dili sayılıyordu) :

"Hey! Bakınız, görünüz şu yapıtımızı
Ki gönüllerimizi size açarlar.
Seyrediniz bunları, biz göçüp gittikten sonra."

Bu yazının yukarıda verdiğimiz çevirisi acemicedir. Ama yine de yazanın ya da elişini örenin ne demek istediğini anlatabildiğimizi sanırız.

ALANYA VE ÖTESİ

Alanya'da, Alanya'nın iki yönünde uzayan büyük plajlarla, arkada Toroslar, bir dağlar ordusu gibi yükselir. Anamur ve Silifke'nin doğusunda kıyılar ve cennet mavisi limanların kumsalları Akdeniz'in köpükleri ile yıkanır.

Dağdan inen suların Toroslar'da açtığı boğaz-

ların iki yanında —her biri beş, altı kilometre uzunluğunda— kuleler ve duvarlar görülür. Bunlar ören (viran) hallerinde bile güzel, küçük, berkitilmiş (müstahkem) kentlerdir. Başdöndürücü uçurumların kıyıcıklarında yükselirler. Denizden bakılınca, kulelerin ve burçların göğe karşı silueti insana, bir büyülü düş kentini seyretmekte olduğu sanısını verir. Ama o kent örenlerinin içinde yalnız parslar, ayılar ve kimi yol yaban keçileri yaşar.

Tarsus ile Antakya, Kilikya'nın doğu sınırlarına düşerler. Bu yerlerin, enlem dereceleri bakımından, tropik yerler gibi yanmaları gerekir. Ne var ki, kuzeyden Toros ve Amanos dağlarının karları ile soğuyan havaların serin serin esmesi, öteki yandan, güneyden ise Akdeniz'in soluğuyla serinler.

14

FIRAT İLE DİCLE

"Ey kutsal Ararat Dağı, sen ki, Hazreti Nuh'un kutsal gemisine limanlık ettin ve insanoğullarının dedesini Tufan'da boğulmaktan kurtardın!..."

Bir İngiliz papazı, Ağrı Dağı'nı böyle selamlıyor.

Dağ başında gemi limanı olmaz ama işte, Tufan'ın suları çekilmeye başlayınca, teknenin karinası (dibi), "Gümm!" diye Ağrı'nın tepesine oturmuştur.

Nuh'un Gemisi'nin kalıntılarının arandığı, gazete havadisi olarak yazılır durur. Ama gemi, gazetelerin diline düşmeden çok önce, *Gemi*'nin parçalarının, şunun bunun eline geçtiği söyleniyordu.

Oralarda oturanların kimileri, her ishale uğrayışlarında, akıllarına tufan gelirmiş!... Bundan dolayı da düşlerinde, bir ya da birkaç meleğin, kendilerine Nuh Gemisi teknesinden kalma bir tahta parça-

sı verdiğini görürlermiş. Bu düşü görenlerin ishali hemen kesilirmiş.

Her neyse, Ağrı Dağının komşularından olan Aladağ ile Dumludağ, Fırat ırmağının başlangıç sularını eteklerinde toplayıp akıtırlar. Genç Fırat bu iki dağın eteklerinde büyümeye koyulmuştur.

Dicle de (Dicle'nin eski adı olan Tigris, 'Ok,' anlamına gelir), Ağrı Dağı'nın bir başka komşusu olan Mastar Dağı eteklerinden güney yönüne doğru seğirtmeye koyulmuştur.

Sanki Toros Dağlarının göbeğinde korkunç bir şimşek çakmış, dört yana göz kamaştırıcı beyaz ışınlar saçılmış, bu ışınlar, dağları parça parça ederek kendilerine yol açmışlar; ışınların geçtiği yerler Fırat'la Dicle'ye yatak olmuştur.

Eskiden, ırmakların heykelleri yontulurken, ırmaklar erkek olarak yontulurdu. Nehirler denizlere değil, başka nehirlere akarsa, onlar erkek olarak değil, genç birer kadın olarak gösterilirdi. İster erkek olsun, ister kadın, nehir heykellerinin yanına yatırılan uzun bir testiden (amforadan) su dökülmekte olduğu gösterilirdi. Testinin ağzı aşağıda, dibi de yükseğe kaldırılmışsa, nehrin suyunun hızlı aktığı, testi yamyassı yatıyorsa, akıntının ılımlı olduğu anlaşılırdı.

"MECNUN" FIRAT İLE "LEYLÂ" DİCLE

Fırat, Dicle'ye göre daha uzundur. Boyu iki bin kilometreyi aşar. Dicle daha kısadır. Bundan ötürü Fırat'ı erkek saymak ve adına da *"Mecnun"* demek; Dicle'yi kız saymak ve onun adına da *"Leylâ"* demek doğru olur. Zaten Dicle, Fırat'a sokulup, başını omuzuna dayayarak, yüzyılların düşlerine dalar.

Fırat'ın kuzey kolu "Karasu" adıyla Erzurum' dan ve Erzincan'dan geçer. Aktıkça, sağdan soldan katılan başka sularla güçlenir, kabarır ve rengi koyu yeşil olur. Billur yeşili suları parlak bir ayna gibi gök mavisi ve güneş parıltısıyla yaldızlı, mavi-yeşil bir kordela gibi kıvrıla kıvrıla uzanır. Fırat'ın bu kolu Çemişkezek'e dek "Karasu" diye anılır ama, bu nok-

tada Murat suyuyla birleşir. İşte oradan sonra ona "Fırat" denilir.

Durmadan, dinlenmeden, çok taşkın bir akışla Malatya (Melitene) ve Pötürge demez, Adıyaman'ın yaman adına gülerek, har vurup harman savurur ve Birecik'te ovaya boşalır. Artık çocukluğu geride, Anadolu'da kıvrak ve çevik Toroslarda oynadığı zamanlarda ve yerlerde kalmıştır. Artık Leylâ'nın Mecnun'u delikanlıdır.

Tatvan dolaylarından yola çıkan Dicle ise, Bitlis'te kendini dik bir meyil üzerinde bulunca, "Mecnun'a kavuşacağım" diye, kendini kaldırıp aşağı atar. Mezopotamya'nın kızıl güneşte yanan düz ovalığı gözünde tütmektedir. Mecnun oraya çoktan varmıştır. Diyarbakır'a, har vurup harman savururcasına akar. Sonra doğuya döner; Batman, Garzan ve Botan sularıyla çıldırasıya kabaran Dicle, çok coşkun bir akışla Cizre'de Türk sınırını geçer, Musul'a yönelir. Orada Fırat'ı bulacağına emindir. Ona orada, *"Unuttun mu, çocukluğumuz Anadolu'da Torosların arasında geçmişti!"* diye bağırmaya can atıyordur.

Fırat, Trablus'ta doğu ufuklarına göz gezdiren, hiçbir yerde Leylâ'yı göremez. Doğuya doğru yön değiştirir. Deir-ez-Zor'u bile geride bırakır. Dicle ise çoktan Bağdat'a varmıştır. Burada, kendi ozanı Fuzuli'yi düşünüyordur. Ama hep içinden, *"Mecnun nerede kaldı?"* sorusu geçiyordur.

Ne tuhaftır şu Bağdat kenti! Dört beş kez ad değiştirmişti tarih boyunca. Bir sıra, adı "Babylon" du, yani *"Tanrının Kapısı"* (Babı Elih). Sonra Ctesiphon, sonra Seleucia.. Bunlar ayrı kentlerdi ama, Bağdat'ın mahalleleri gibiydiler. Harun Reşid'in Türk veziri Barmeki'nin (Parmakçı'nın) yurduydu burası. "Leylâ ile Mecnun" gibi, *"Şehir Azad ile Sindibad-ı Bahri"*nin ve *"Binbir Gece"*nin âlemiydi. Onlar da masal olmuştu. Ama bunların toprakları kazılınca ortaya çıkan Sümer uygarlığına karşın *Ctesiphon, Seleucia, Harun Reşid, Parmakçı, Şehrazat ve Leylâ* ile *Mecnun* düne ait bir öykü olurdu.

SÜMERLER

"Sümer" adı, 1922 yılına kadar, sadece ara sıra, Mezopotamya bilginlerinin ağızlarında dolaşırdı. Ama "Sümerler" diye bir toplumun varolduğu pek bilinmiyordu.

Tıpkı Schliemann'dan önce Troyalıların bilinmediği gibi...

Sir Leonard Wooley, 1922'de Sümer'deki Ur kentini kazmaya koyuldu. Kazılar, bu Ur kentinin, İ. Ö. 4. yüzyılda tamamen terkedilirken, dört bin yıl önce, içinde oturulup yaşanmış olduğunu saptadı.

Orada Kraliçe Subad ile kocası Kral Ambargi' nin kabirlerinin açılmasıyla meydana çıkanlar, Schliemann'ın Troya'yı kazmasıyla ortaya çıkanlarla omuz öpüşebilirdi. Ne yazık ki, Sümerler Hellen değildiler. Hem de üstelik, incelemeler sonucu, Sümerlerde az ya da çok bir Türk karışımı olduğu anlaşılmıştı. Mezarın açılmasından anlaşıldı ki; Kral Ambargi ölünce kralın özel hizmetçilerinden altmış beşi, efendileri ile birlikte öteki dünyaya göç etmek istemişlerdi!

Kraliçenin saray kadınlarından yirmi beşi de en görkemli ve süslü ziyafet giysilerini giymiş olarak, uyuyorlarmış gibi, yan yana uzanmış olarak bulundular mezarda.

Ceset kalıntılarının hiçbirinde çabalamış ya da ölüme zorlanmış olduklarını gösterir bir karışıklık yoktu. Anlaşılan, saray kadınları hanımefendilerine bağlı olarak, onunla birlikte öteki dünyaya gitmek istemişlerdi. Hatta, hepsi başlarına birer fiyong takmış oldukları halde, bir tek kızın başında fiyong yoktu. O kızın fiyongu da cebinde bulundu. Demek ki, takmayı unutmuştu. Hepsinin yanında, süslü birer içki çanağı duruyordu. Demek ölürken sıkıntı çekmemek için uyuşturucu birer içki içmiş, sonra uzanıp yatmışlardı.

SARAY GİBİ KABİR

Başı altın taçlı bir harp çalıcısı, Kraliçe Subad'ı eğlendirmek için, kraliçenin buyurmasını bekliyordu. Müzik aracı, kakmalarla, lacivert taşlarla süslüydü.

Kralın arabası da altın ve değerli taşlarla süslü olarak, bir eşek iskeletine konulmuş durumda, bir köşede duruyordu. İki arabacı ve kargılar tutan, başları bakır miğferli altı koruyucu (muhafız) asker de hemen yürümeye hazırdı.

Kraliçe ve saray hanımları, bu son konutlarına sanat değeri büyük birçok lüks eşya taşımışlardı. Birçok altın ve gümüş kupa ve bardak, sedef, fildişi, lacivert taş, kırmızı akikle süslü satranç tahtası, bunlardan başka müzik aletleri ve birçok mücevher taşınmıştı...

Bir Fransız arkeoloğu da 1933'te, Sümerlerin tarihini meydana çıkarmak üzere onlara ait "Mari" kentinde kazılar yaptı. Fırat kıyılarında, Girit'in Knossos sarayına denk büyüklükte bir saray bulundu. Sarayda Mari krallarının güler yüzlü yontuları, saray duvarlarında da Sümer'de pek ender olan freskler meydana çıkarıldı.

Bunlardan başka, şehirde mükemmel bir lâğım sistemi de bulundu. Lâğımlar, İsa'dan 4000 yıl önceye ait oldukları halde, bugün bile kullanılabilecek durumdadır.

Bulunan yirmi beş bin çivi yazısı tablet, o kentin ve devletin diplomatik ve ekonomik durumunu enikonu aydınlatmış bulunmaktadır.

TÜRK KARIŞIMI

Sümerlerle ilgilenmiş olan, onlara değgin arkeolojik —ve başkaca— araştırma ve incelemeler yapmış kim varsa, onların kuzeyin dağlık ovasından güneye geldiklerinde; kesinlikle İndo-Avrupasal ve Sami olmadıklarında; bilinmeyen başka kandan insanlarla bir Türk karışımı oldukları yargısında birleşiyorlar. Bunun birçok nedenleri var:

Sümer'de hiç dağ yoktur. Bunlar yurtlarında, gök tanrılarına, *"Ziggurat"* dedikleri dağ taklidi tepeler yükseltiyorlardı set üstüne set oturtarak. Bu yapma dağları gerçek ağaçlı dağlara benzetmek için de setlere ağaçlar dikiyorlardı. Zigguratlar, insan yapısı birer Olympos dağı oluyordu.

Dilleri, filolojide *"Agglutinatif"* denilen türden. Türkçe, Macarca, Fince gibi. Sözcüklerin ve nesnelerin Türkçe'deki gibi dişili (müennesi) ve erili (müzekkeri) yok. Önemli sözcükler Türkçe ya da Türk dili kökündendir.

Örneğin :

Dingir Tanrı,

Ata - Baba.

Sümerliler, insanın en büyük buluşlarından biri olan tekerleği icat ettiler; ayrıca sabanı, bir de çivi yazısını...

SÜMER BÜYÜSÜ

Sümerlerde bilimsel bir güç de biliniyordu. Ama, büyü dünyasından tamamen ayrılamamış olduklarından, kimyaları simya, astronomi de astroloji oluyordu. Ama unutmamalı ki, dairenin 360 dereceye ayrılması, her derecenin 60 dakikaya bölünmesi, her dakikanın da 60 saniyeye ayrılması onların buluşu ve hesabıdır.

Daha önce de söylendiği gibi, Sümer tanrıları, hep gök tanrılarıydı. *"An"* tanrıların babası idi. Havalar Tanrısı olan *Enlil,* dolunayı, yani *Nanna*'yı doğurdu. *Nanna* güneşi, yani *Şamaş*'ı (Arapçası Şems olur) ve *İnanna*'yı doğurdu. *İnanna* güzellik ve sevgi tanrıçası idi. *Tammuz* ilkbahar tanrısıydı ve *İnanna*'nın sevgilisiydi.

İnanna'nın Babil'ce adı *"İştar"* idi. *İnanna* için bir sürü Sümer ilâhisi vardır. İsa'dan 1600 yıl önce yazılmış bir ilâhi :

"Saygılar olsun kadınların kraliçesine. Varlığı sevinçtir, sevgidir ve sevgi ateşidir. Tüm tatlar dudaklarındadır. Ağzı candır, can verir. Onun gelişiyle mutluluk, evce varır. Şanlıdır her duruşu, her bakışı bir parlayıştır..."

"GILGAMIŞ DESTANI"

Dünyanın ilk epik efsanesini, İsa'dan 4000 yıl önce *"Gılgamış Destanı"* diye, Sümerler yazdılar. İ.Ö. 2000. yılda efsane, Anadolu'nun Ege kıyılarına varmış olacaktır. Çünkü *İlyada*'nın birçok yerlerinde Homeros'un *Gılgamış*'tan nasıl esinlendiği bellidir.

Hele *Odisseia*'nın birçok yerleri ve tanrıça Kirke'ye ait olaylar, *Gılgamış*'tan alınmadır. Zaten iki yapıtta da kahramanlar gurbete çıkarlar: *"Gılgamış"* da gurbete, Gılgamış'ın kendi çıkar; *"Odisseia"*da Odisseus'un kendi. İki epikte ya da destanda da masal kahramanları, başlarına gelen birçok olaylarla bilgi ve tecrübe kazanırlar. İki bahadır da tecrübe ve bilgi edindikten sonra evlerine dönerler.

Gılgamış Destanı, Hititlerin komşusu Hurriler tarafından Hurriceye çevrilmişti. Bu iş, İ.Ö. 2000 yılından az sonra oldu. Sonra *"Gılgamış Destanı"* Hititçeye çevrildi. Hititler de Anadolu'nun her yerine nüfuz etmişlerdi.

İmkânı var mıydı ki Anadolulu Homeros bu efsaneleri duymamış olsun? Zaten *İlyada*'da ve hele *Odisseia*'da yazılmış olanlar, Homeros'un Gılgamış efsanelerini çok iyi bildiğini kanıtlar.

Gılgamış efsanesinin önsözünde, Gılgamış'ın kim olduğu şöyle anlatılır:

"Ey Gılgamış; Kullab'ın yüce hakanı; sana ölümsüz olsun övgümüz. Her şeyin bilgini dir o ulu kişi. Bileni idi her şeyin ol bahadır kişi. Bilirdi o yeryüzünün uzak - yakın tüm ülkelerini. Görücüsüydü o tüm uzakların; çözücüsüydü o tüm gizlerin. Değme gurbetlerde yorgun, değme uğraşlarda argın düştü. Bizlere o koca tufanın öyküsünü anlattı. Az gitti, uz gitti, uzak yerlerden, uzun yolculuklardan döndü. Gılgamış görüp geçirdiklerini katı taşlar üzerine oyup, işte meydanda bıraktı."

Gılgamış'ı yaratan tanrılar, gövdesini eksiksiz ve aksaksız eylediler. *Şamaş* (Güneş Tanrısı) onu güzel kıldı. Kasırgalar ve boralar tanrısı *Adad* ona, yılmak nedir bilmez bir gözüpeklik bağışladı. Ulu tanrılar kurultayı, daha üstünü hiç bulunmaz bir

yakışıklılık yakıştırdılar ona. *"Onun iki bölümü tanrı, bir bölümü de insan olsun!"* buyurdular.

YOLCULUK ÖYKÜSÜ

Her ne kadar *Gılgamış Destanı*'nda tanrının rolü büyük ise de efsane dinsel değil, Homeros'un 1500 yıl sonrası *Odisseia*'sı gibi, gurbet ellerinde bir yolculuğun, o yolculukta başa gelenlerin öyküsüdür.

Masal başlarken, Gılgamış, tanrı dölü bir çocuk değil, yetişkin bir insandır. Kişiliğinin bir yanı tanrısal olduğu için, her gün görülegelen olağan yaşantıya gönlü yatışmaz. Anlı şanlı eylemleredir özlemi. Ama sevgide de savaşta da kendiyle boy ölçüşebilen birine rastgelemediği için, acı bir yalnızlığın içinde geçirir günlerini.

Dağlarda doğal insan *Enkidu* vardır. Yaban hayvanları arasında büyümüştür. Ormanların ceylanı kadar çevik, yaban boğaları kadar güçlü, bütün bu hayvanlar kadar da masumdur. Ama toprağı işlemesini hiç bilmez *Enkidu*. Hayvanlara tuzak kuran bir avcı, bir gün *Enkidu* ile karşılaşır. Ödü kopar, korkudan dizlerinin bağı çözülür. Gördüğünü babasına anlatır. Babası, o gördüğü yaban insanıyla ancak Gılgamış'ın başa çıkabileceğini söyler; durumu ona bildirmeyi salık verir.

ENKİDU'YA TUZAK

Gılgamış, tuzakçının yanına, Tanrıça *İştar*'ın tapınağının bir rahibe orospusunu katar. Yaban insanı *Enkidu* böylece kentleştirilip uygarlaştırılacaktır. Rahibe, tat çocuğu bir yosmadır. Tuzakçı ile yosma, gidip girerler koyu ormana.

Tat kızı yosmaya, Tuzakçı der ki:

"Bak işte, yaban adamı yaklaşıyor. Durma, memelerini göster! Aç! Korkma, utanma! Çabuk ol! Yaban adamının sevgisini hoş karşıla. Dişiliğinin becerikliliğini göster. Dişiliğinin çekiciliği onun tüm sev-

gisini çeksin. Yaban insanı seni çıplak görsün. Gövdeni alsın. Gövdenle bir ziyafet çek ona. Ondan sonra, dağlarda yaşamlarını paylaşmış olan yaban yaratıklar onu horlarlar, ondan kaçarlar..."

Yosma *Samsat,* memelerini açıp gösterdi:

"Enkidu gördüklerinin büyüsüne vuruldu.
Kadın kaçmadı, sevgisini kabullendi
Enkidu onu giysilerinden soydu.
Onun üstüne yattı,
Enkidu'nun sevgisi ona eğildi.
Altı gün, yedi gece Enkidu, Samsat'ın tadını emdi.
Samsat'ın tadından doyunca,
Hayvanların yönüne yürüdü,
Ama ceylanlar ondan kaçtılar..."

Yalnız kaldı Enkidu. Yosma ona şöyle dedi:

"Şimdi Enkidu, sen tanrılaştın, ermiş insansın. Neden yaban hayvanlarıyla yeniden yabanlaşacaksın? Gel birlikte, sağlam duvarlı Uruk kentine, kutlu İştar Tapınağı'na varalım. Uruk'ta Gılgamış yaşar, boğa gücündedir; sözü, Uruk'ta herkese boyun eğdiren kesin buyruktur..."

Enkidu, yosmanın sözlerinden hoşlanır. Uruk'un yolunu tutarlar yosmayla birlikte. Geceleyin düşünde Gılgamış, Enkidu'nun geleceğini görür ve bir kadın sevgisinin çekiciliğine tutulmuş gibi, onu bekler. Onu karşılamak için çalgılı çengili, alabildiğine açık bir salon düzenler.

Enkidu gelince, Gılgamış onu şölene buyur eder. Bu kez, dağların yaban ama masum insanı Enkidu, Gılgamış'ın şölenini hoş görmez. İki dev bahadır, birbirlerine girip ortalığı altüst ederler. Enkidu yenilir ama, bu iki güçlü kişi küsüşmezler; denk olduklarını görünce, birbirlerine sarılırlar. İçten gelen bir bağlanış olur bu. Böylece yoldaşlıkları başlar.

Gılgamış Destanı'nın birinci bölümünün bir parçası, burada kıyasıya kısaltılarak verildi.

HUMBABA

Enkidu, Uruk'ta bir türlü mutlu olamıyordu. Kent eğlenceleriyle kadınlı çalgılı şölenler yıpratıyordu onu. O sıralarda Gılgamış, ülkeyi kötülüklerden kurtarmak için, uzaklardaki katran ormanına giderek, ulu katran ağaçlarının bekçisi, ağzından alevler saçan Humbaba'yı öldürmeyi kafasına yerleştirdi.

Enkidu, yabanlığı süresince yaban yaratıklarla birlikte, ulu katran ağaçları ülkesine gitmişti. Gılgamış'a, yolculuklarının olumlu sonuçlanabileceğini anlattı.

Gılgamış, "Yeryüzünde ansız şansız uzun yaşamaktansa, dünyada ün bırakarak kısa yaşamak yeğdir" dedi.

Gılgamış'la Enkidu, güçlü bileklerine yaraşacak pusatlar edindiler. Yaren olarak el ele tutuşup Tanrıça Ninsun'un sarayı Egelmah'a vardılar.

Gılgamış, "Beni dinle, Ana, uzun yolculuğa çıkacağım" dedi. "Humbaba'nın ülkesine uğrayacağız. Yaban yollardan geçecek, beklenmedik düşmanlarla savaşacağız. Yola düzülüp ormana ulaşınca ve insanların başına belâ kesilen Humbaba deviyle savaşırken, sen çık ve yalvar Şamaş'a. 'Güneş Tanrısı' bizi korusun ve yardım etsin bize, insanlara kötülük eden Humbaba'yı yok etme çabamızda!" diye yalvardı anası Ninsun'a.

Tanrıça Ninsun odasına çekildi. Kendine yakışan bir giysi giydi. Takındı mücevherlerini gerdanına, kendini yalabıkladı. Başına parlak tacını koydu. Etekleri tabanı süpüren Ninsun, basamak basamak yukarı çıktı, çıktı da Egelmah Sarayı'nın tepesinde kurulu duran güneş tanrısı Şamaş'ın mihrabının önünde durdu. Güzel kokulu günlüğü (buhuru) ateşe koydu. Tütsü tellenip göklere yükselirken, Ninsun ellerini Şamaş'a kaldırdı:

"Ey ulu Şamaş, niye oğluma atılgan bir yürek

verdin? Niye, niye? Söyle! Niye ona taşkınlık verdin? Şimdi Humbaba'nın ülkesine, uzun bir yolculuğa çıkarak yaban yollarda beklenmedik düşmanlarla savaşacak. İşte bundan ötürü, yola çıkışından, Humbaba'yı yokedip dönüşüne, yani senin lanetlediğin kötülüğü ortadan kaldırana dek Gılgamış'ı unutma! Gelinin, can sevgilin Ay'a, gün sönüp karanlık bastırınca, Gılgamış'ı unutmamasını buyur. Aydınlığından onu yoksun bırakmasın, korusun onu!"

Ninsun yakarışını tamamladığında tütsüyü söndürdü... Enkidu'ya döndü

"Güçlü Enkidu, sen gövdemin yavrusu değilsin ama oğulluğumsun. Şu kadınlarımın, tapanlarımın, papazlarımın önünde, seni çocuğum saydığıma ant içerim!" dedi ve Enkidu'nun gerdanına kutsal muskasını taktı :

"Oğlumu sana emanet ediyorum. Onu sağ salim bana getir!" diye ekledi.

GILGAMIŞ DESTANI İLE HOMEROS'UN ANLATTIKLARI

Şimdi, *Gılgamış Destanı* ile Homeros'un anlattıkları arasında göze batan birkaç benzerliği belirtelim :

1. Kahraman Gılgamış'ın anası Tanrıça Ninsun'un tanrı Şamaş'a yalvarışı, *Gılgamış Destanı*'nın başındadır.

Kahraman Akhilleus'un anası Thetis'in tanrı Zeus'a yalvarışı *İlyada* destanının başındadır.

Yani burada, orkestra şefi çubuğunu havaya kaldırıp müziğin ana notasını öttürsünler diye, orkestraya kesin işareti vermiştir; *"Daaaan! Daaaa... Daaaaa!"* diye. İkisinde de bir uvertürdür, bir perde açılışıdır. Bundan sonra, destanın boylu boyunca neler olup bitecek, neler denecekse, bu başlangıçtan başlar, her şey bu başlangıca bağlanır.

2. Kahraman Gılgamış'ın anası Ninsun tanrıçadır; babası tanrı değil, ölümlü insan Lugulbanda'dır!

Kahraman Akhilleus'un anası tanrıça Thetis'tir; babası tanrı değil, ölümlü insan Peleus'tur.

3. Tanrıça Ninsun, Tanrı Şamaş'a yalvarmak için Egelmah sarayının tepesine çıkar. Egelmah sarayı bir Sümer zigguratı, yani insan yapısı bir Olympos dağıdır.

Tanrıça Thetis, Tanrı Zeus'a yalvarmak için Olympos dağının tepesine çıkar. Zeus'un önünde, Ninsun gibi bir saygı durumundadır. Zeus'un önünde diz çöker; bir koluyla Zeus'un bacaklarını, öteki eliyle de sakalını sıvazlar, okşar...

Zeus onun ricasına, "Evet" makamında başını sallar, Tanrı'nın "Olsun!" demesiyle Olympos dağı, temeline dek zangır zangır titrer. Yalnız, batılılarca Zeus'un saçı sakalı, kuzeyliler gibi sarı olmalıydı...

GILGAMIŞ - ODİSSEİA (ODYSSEİA)

Şimdi de Gılgamış efsanesi ile Homeros'un *Odisseia*'sı arasındaki benzerliklere geçelim:

Gılgamış'ın yolculuğunda, Enkidu'nun ölümünün acısı, Gılgamış'ın yüreğini burkar. Gılgamış, sonsuz hayatı ölümsüz yaşantıyı bulmak için yola çıkmıştır. Bunun için *Utnapiştim*'e varmalıdır. Utnapiştim, Babil dilinden bir sözdür; Sümercesi *"Ziyusudra"*dır. Ölümlüler arasında yalnız ona Tanrılar ölümsüzlük vermişlerdir. Gılgamış, nasıl ölümsüz olabileceğini öğrenmek için ona doğru yolculuğuna çıkmıştır.

Güneş Tanrısı Şamaş, Gılgamış'a, "Aradığın sonsuz hayatı hiçbir zaman bulamayacaksın" der.

Gılgamış "Bu uzun yolculukta, buraya dek ulaştıktan sonra şimdi uzanıp, uyanmamak üzere toprağın beni örtmesini mi bekleyeyim? Gözlerim güneşi görsün kamaşıncaya dek. Ölülerden farksız isem de güneşin ışığını göreyim" diye yalvarır.

Gılgamış'ın üstü başı paramparçadır. Yüzü yorgun, bakışları umutsuzdur. Tanrıça Siduri, onu bir serseri sanarak korkar; kapıyı sürgülemeye uğraşır ama, beceremez.

Gılgamış ona şöyle der:

"Kapını sürgüleme, ben göklerin boğasını öldüren, ulu katran ağaçları ormanında Humbaba'yı alteden Gılgamış'ım..."

Gılgamış ile Siduri arasında kısa bir konuşma geçer... Gılgamış Enkidu'yu, can arkadaşını kaybettiğini ve Utnapiştim'e gitmekte olduğunu anlatır.

Siduri, "Özlediğin hayatı hiç bulamayacaksın. Tanrılar insanı yaratırken onun kaderine ölüm yazdılar. Ölümsüz yaşamı kendilerine ayırdılar. Onun için Gılgamış, mideni gece gündüz güzel gıdalarla doldur; dans et; esen ve güleç ol; giysilerin hem temiz, hem serin olsun; sularda yıkan; elini tutan küçük çocuğu sev. Koynuna aldığın karını da mutlu kıl. Çünkü hep bunlar insanın kaderidir" der.

Gılgamış, genç ve güzel Siduri'ye der ki:

"Sevdiğim Enkidu toz toprak olunca nasıl rahat edebilirim? Ben de toz toprak olacağım. Genç kadın, Utnapiştim'e giden yol nerededir? Okyanusu aşarım mümkünse; değilse çölü aşarım."

Bira ve öteki içkilerin tanrıçası ve yapıcısı olan Siduri der ki:

"Okyanus aşılmaz. Taa eskiden beri Okyanus'u geçen olmadı. Onu yalnız, sabahtan akşama Şamaş (Güneş) aşar. Unutma, ölümün suları derindir! Ölümün sularına varınca ne yapacaksın? Ama, orman kıyısında Utnapiştim'in kayıkçısı vardır; o sal yapar..."

GILGAMIŞ'LA İŞTAR

Tanrıça Siduri, Batı Anadolu'da, Homeros'un *Odisseia*'sında Tanrıça (Kirke) olur. Kirke olunca, Siduri tatlı, güzel, canayakın bir genç kadınken hain, kavgacı, uğursuz büyücü oluyor. Çünkü Homeros, kavgacı, hain İştar'ı Siduri'ye yapıştırarak Kirke'yi yaratmıştır.

Gılgamış epiğinde, Gılgamış'ın İştar'la karşılaşması şöyle anlatılır:

Gılgamış ulu katran ağaçları ormanında Humbaba'yı altetmiş, kahraman olmuştur. İştar onu görür, kendine, "Gel, gel de erkekliğinin tadına varayım. Sen kocam ol, ben de senin gelinin olayım" der, ona neler armağan edeceğini sayıp döker.

Gılgamış'ın cevabı şudur:

"Ey şanlı İştar. Sevdiklerin, senin yaman bir ateş olduğunu anlamışlardır. Sen, içindeki kışlanın üzerine yıkılıp onu ezen bir kulesin! Sen saçaktan düşen taşsın. Hangi sevgilidir ki ihanetine uğramamıştır? Elvan elvan mavi kuzgun kuşunu sevdin sonra onun kanadını, kolunu kırdın. Şen küheylanı sevdin ama ona kamçı ile mahmuzu lâyık gördün. Çobanı sevdin büyüleyip kurda dönüştürdün, onu kendi köpekleri parçaladı! Babanın bahçıvanı İşşillanu'yu sevdin, sonra da ona bir vurdun, köstebeğe çevirdin!"

Gılgamış, yukarıda kısaltılarak verilen bu cevaplarla, İştar'ın önerisini reddeder.

ODYSSEUS İLE KİRKE

Şimdi Homeros'un Odisseia'sının 10. Kitabında —Odysseus da Gılgamış gibi bir kahramandır— Odisseus ile Kirke'nin karşılaşmasına geçelim.

Önce, Kirke'nin de Siduri gibi, güneş tanrısının kızı olduğunu söyleyelim. Odysseus'un arkadaşları Kirke tarafından bir şölene buyur edilir, ama yiyip içtikten sonra, kimi domuza, kimi de kurda kuşa çevirilirler. Tıpkı İştar'ın kimi sevgililerini hayvanlara çevirdiği gibi...

Odysseus, deniz kıyısında uzanmış dururken, tayfasının hayvanlara çevrildiğini, Kirke'nin yanında neler olup bittiğini gözlemesi için yolladığı bir tayfasından öğrenir. Bu kez Kirke'ye kendi gitmeye karar verir. Tanrıların habercisi Hermes, Odysseus'a, Kirke'nin büyüsünü bozacak bir ot verir.

Odysseus gider ama, Hermes'in verdiği ot, Kirke'nin sunduğu içkinin büyüsünü bozar. Kirke de tıpkı İştar'ın Gılgamış'a yaptığı gibi, içki içmeyi, soyunup yatmalarını önerir:

"Sevgide ve uykuda karşılaşır kaynaşırsak, birbirimize içten güvenle kaynaşır, rahat ederiz" der.

Odysseus, arkadaşlarını hayvanlara çeviren büyünün bozulması, çözülmesi için, tanrılar adına ricada bulunur.

Kirke bu dileği kabul edeceğini söyler ve gerçekten, hayvan olmuş tayfalar yeniden insan olurlar. Kirke bile, onların sevincinden duygulanır.

İşte burada Kirke'nin İştar'lığı biter, Siduri'liği başlar.

Odysseus ve arkadaşları, bir yıl süreyle Kirke tarafından konuk edilir, yedirilip içirilirler. Bu noktada Kirke, aynı Siduri gibi bir hayat felsefesi açıklar; yani:

"Mideni güzel gıdalarla doldur, ye iç!" der.

Odysseus artık Kirke'den ayrılacaktır.

Gılgamış'ın, Siduri'den ayrılacağı zaman, Utnapiştim'e varmak için ölüm denizini aşmak amacıyla Siduri'den yardım istediği gibi; Odysseus da İthake'ye varabilmek için, Okyanus'u aşmak ve Hades'te* bilici Tiresiyas'ı görmek konusunda Kirke'nin yardımını diler.

Kirke, Hades'e hangi yollardan gidileceğini anlatır:

"Stiks ırmağı ile Kositos ırmağı arasında bir kaya vardır; orada toprağa bir çukur kaz. Deliğe önce bira dök; sonra şarap, sonra su dök; onun üzerine de un serp. Bu şeyler ölülere adaktır" diye salık verir.

16

GEDİZ VE BÜYÜK MENDERES

Putlara tapınılan çağlarda insanlar, tanrıları ve tanrıçaları düşünmüşler, uzun ya da kısa süre onlara inanmışlar, sonra başka tanrıları düşünmüşler. Yeni tanrılara inanılınca da eski tanrılar şeytan olmuşlar...

* Ölümden sonraki yeraltı dünyası.

Putları taştan yapılsa da hiçbir tanrı, gözle görülür, elle dokunulur, gerçek doğal varlıklar değildi.

Bu tanrıların düşünüldüğü yerler, onların doğdukları yerler sayılırdı. Örneğin *Bakkhos* (Bira ve Şarap Tanrısı) Anadolulu idi. Özellikle bir Lydia ve Phrygia tanrısı idi.

Eski çağın büyük sanatçılarından ve sahne oyunları yazarlarından Euripides, *"Bakkhalar"* adlı oyununda, Lydia dilinde adı Bakkhos, Hellen dilinde adı *Dionysos* olan bira ve şarap tanrısına değgin şunları yazar:

"Asya topraklarından,
Tmolos'tan acele geliyorum.
Bromios için tatlı işimi görmek için
Kimdir o? Yolumuzun üzerinde duran kim?
Çekilsin evine; dudakları kutsal sessizlikle kilitlensin
Çünkü Dionysos uğruna türküm yükselecek.
Onun buyurduğu ilâhi için..."

Tmolos, Bozdağ'dır.

Bozdağ'ın kuzek eteklerindedir Lydia'nın başkenti Sardis, Bromios, "Boğa Sesli" demektir. Bakkhos'un bir adı da "Boğa Sesli"dir. Çünkü Bakkhos, ara sıra boğa kılığında görünür.

Bu Euripides'in uzun şiirinde tekrar tekrar Bakkhos'un Anadoluluğundan söz edilir:

"...gece dağlar üzerinde Bakkhos'a dans eder
Ve her şeyin anası olan Kybele dinsel törenidir bütün bunlar
Fırıldayan Thirsios'la..."

Thirsios bir çomaktır, ucuna dek bir asma dalı sarılır.

Ve yine:

"Phrygia dağlarından inerler Hellenistan yollarına."

Euripides'e göre, Hellenistan sanatına serbestlik veren, Bakkhos'un sanat akımıdır.

"Phrygia, Lydia dağlarında koşarken;
Rehber Bromios'tur
Evohe! çağırışıyla..."

Bakkhos, *"Evohe!"* diye çağrılır.

"Ey Bakkhalar!
Altın akan zengin Tmolos'ta
Dağlar Bakkhos diye çınlasın!..."

Bakkhalar dans eden İbakki'ler, yani zeybeklerdir.

"Bağıran, çağıran Phrygia sesleri duyulsun,
*Tatlı sesli kamış (ney) da ötsün..."**

Bakkhos için söz söylemeye yetkili biri varsa, o insan da Euripides'dir. "Bakkhae" onun, son yapıtlarından biridir. Bir çeşit Bektaşi idi Euripides: ömrünün sonunda Makedonya'ya gitti ve orada öldü. Epir ve Arnavutluk, o eski zamanlardan beri Bektaşi idi. Zeybeklerin ve Efzonların püsküllleri aslında Bakkhos danslarında havaya savrulan takma uzun saçlardı.

Hatta Büyük İskender, Kral Filip'in değil; Bakkhos'un oğlu olmakla, yani bir tanrı dölü olmakla övünürdü. Çünkü anası Olympias bir gece düşünde yılanla yatar. Bakkhos boğa şekline girebildiği gibi, yılan olarak da görünürdü.

---

* Bu çeviri Sabahattin Eyuboğlu'nundur.

"HER TUTTUĞUM ALTIN OLSUN!"

Anadolu'nun hemen her yerinde, o yere ait efsaneler türemiştir. Anadolu'da ortaya çıkan efsanelerin çoğu liriktir. Kimi de felsefi bir anlam taşır. Bunların pek derin olanlarından birinin yurdu *Sardis*'tir ve Kral *Midas*'la ilgilidir.

Pek eski zamanlarda Anadolu'da bir görenek vardı: Gömerken, ölülerin gözlerinin üzerine bir para sikkesi korlardı. Herhalde, göç ettikleri öteki dünyada gözlerini açınca para görsünler diye değil! Karıncalar ölülerin gözlerine musallat olurlarmış. Herhalde, gözleri karıncalardan korumak için konurdu gözlerin üstüne para!

Ne var ki; kimi insanlar daha diri iken gözlerine para koyuyorlar galiba. Çünkü neye, nereye baksalar para görürler. Yaşadıkça insanın gördüğü çok iç açıcı görünüş ve görünümler olur. Örneğin, bir güneş batışı, bir çocuğun gülüşü gibi... Onlar bu şeylerin hepsine kör olurlar.

Başkaları vardır, başları topraktan yapılmış toparlak para kumbaraları gibidir. Deliği, para girecek ya da geçecek kadardır. Ama o delikten ışık giremez! Bu olayın en güzel ve nükteli, hatta Nasreddin Hocamsı anlatılışına, bir Kral Midas masalında rastlanılır:

Bakkhos'un çocukluktan beri lalası, şişman Silenos'tu. Bir gün Silenos, çekmiş kafayı.

Öyle ya, *Mevlâna* bile *Mesnevi*'de:

"Cuşiş-i aşkest kandri mey futad,
Ateş-i aşkest kandrı mey futad."

der. Yani, binlerce dizelik *Mesnevi*'de hemen hiçbir tekrar olmadığı halde, mey konusunda tekrar vardır...

Silenos güzel havada çiçekler açmış, bülbüller öter, kumrular "Hu! Hu!" diyerek tanrıya şükürler ederken, bakar ki, tanrı aşkı içinde azalıyor; tanrı aşkını parlatıp veryansın etmek için birkaç kupa

içer. Ey, o güzelim havada bir şekerleme kestiresi gelir. Uyur.

Bakkhos'un öteki tayfaları ise yollarına devam ederler.

Silenos uyanınca, kendini bir yaban yerinde, yapayalnız bulur.

Kral Midas'ın adamları görürler Silenos'u ve onu alıp krala götürürler. Kral onu konuk eder ve Bakkhos'a, Silenos'un kendi sarayında olduğuna değgin haber salar.

Bakkhos, çok memnun olur, Midas'a, *"Dile benden ne dilersin"* der.

Bakkhos bu dilekten hazetmez, çünkü işin sonunda ne olacağını bilmektedir. Midas ısrar edince Bakkhos onun dileğini yerine getirir.

Midas şunu tutar, altın olur; bunu tutar, altın olur... Midas bu işe bayılır. Her tuttuğu —mintarafillah— altın oluveriyor.

Ama sıra yemek yemeye gelince, lokmalar da taş gibi altın külçe; içtiği su da tatsız tuzsuz erimiş altın oluyor. Kızının yanağını okşayayım der, kız altın bir heykel oluverir.

Midas hemen, tanrının ayağına kapanmış:

"Ey tanrım, ben bir halt ettim; senin tanrılığına yakışmaz, sen halt etme!" demiş.

Tanrı gülmüş, *"Haydi git, şu Paktolos çayında yıkan, sonra gel buraya, şu sana vereceğim bardak dolusu şarabı da iç!"* demiş.

Eh, öyle..... Bugüne bugün, her tuttuğu altın olsun diye, nice insan, dünyanın bedava büyük mutluluk ve sevinçlerinden kendilerini yoksun ederler...

ESKİ ANADOLU VE ZEYBEK

Asya'dan Avrupa'ya ve Afrika'ya yapılan büyük küçük göçlerin çoğuna, binlerce yüzyıl süresince hep Anadolu köprülük etmiştir. Çünkü Uzakdoğu'dan gelen büyük kervan yolu Anadolu'dan geçerek Batı Anadolu liman kentlerinde Akdeniz'e ulaşıyordu.

Troya'da, İ.Ö. 3000 yıllarında, yalnız Uzakdoğu' da bulunan lapizlazuli taşına rastgelindi. Anadolu eskiden beri bolluk içinde olan ve kalabalık toplumların yaşadığı bir yerdi. Dünyada ilk nüfus sayımı, İmparator Augustus zamanında Anadolu'da yapıldı. O çağda Anadolu, Roma İmparatorluğu'nun en zengin ve en aydın yeri idi. Hititler geldiklerinde Anadolu'da yirmiden çok dil konuşuluyordu. Bu diller birbirlerinden çok sözler aldılar.

Anadolu'ya gelen Türkler, Anadolu'da buldukları dillerden birçok sözü, kendi dillerine aktardılar. Örneğin *"Baba"* ile *"Çocuk"* sözleri Hititçedir. Bunların Türkçeleri *"Ata"* ile *"Oğul"*dur; *"Kızoğlan" "Kızçocuğu"* demektir. İon dilinden alınan, eve değgin sözler şunlardır : *Doma*-dam, Frenkçede *domaine, dominion, domicile, domestique, dome* vb. hep bizim *"dam"* sözümüzün soyundan sopundandırlar. *Themelion,* temel; *aule,* avlu; *anihtarı,* anahtar (Türkçede açgıç ya da açgıt denmesi gerekir); *klidi,* kilit; *pniguri,* bulgur; *aulaks,* evlek...

Diller ayrıldıktan sonra, bazı sözler, ilk ötüşlerini her nasılsa koruyabilmişlerdir.

ZEYBEK

Nitekim, İon dilinden olduklarını söylediğimiz sözlerin epeycesi, daha erken dillerden gelmektedir. Örneğin "Aulaks-evlek". Homeros bu sözü "oolaks" diye omega ile yazar. Omega ise, anatanrıçanın ilkbaharda doğurduğu dünya yumurtasının, gene ilkba-

harda ikiye bölünerek iki ayrı "o" olmasıdır. Bu yarılan yumurtadan tüm yaratıklar ve bitkiler çıkmıştır. Bir Anadolu efsanesidir bu.

Anadolulu puta tapanlar, Hıristiyanlığı kabullendikten sonra bu eski efsaneyi sürdürdüler; dünya yumurtası da yaldızlı maldızlı Paskalya yumurtası oldu!

Böylece de *"Obekkos"*, *"To bekkos"* ve *"İbakkhi"* sözleri *"Zeybek"* sözü oldu! Batı Anadolu'da bu adlar, tanrı Bakkhos tarikatına ya da dernek ve birliklerine bağlı olanlara verilen adlardı.

"Bakkhos" sözü Grekçe değildir, İndo-Avrupasal bir dilden alınma da değildir. Sözcüğün yapısı, İndo-Avrupasal dillerinin hiçbirine uymaz, hiçbir köküne bağlanamaz.

Son yıllarda, Sardis Artemis Tapınağında iki dilde kazınmış bir yazıt (hem Lydia, hem de İon dilinde) bulundu: Lydiacası *"Bakkıfalis"*, İoncası da *"Dionysikles"*. Böylece, Şarap Tanrısının adının İoncası ile Lydiacası anlaşıldı. Bakkhos, şarap tanrısının Lydiacasıdır. Bundan başka, anatanrıçanın Anadolu'daki papazlarına da "Bakelos" deniyordu.

"İbakki" sözünden *"zeybek"* sözünün çıkması ve bu kelimedeki "z" harfi ve ötüşü, akla kılçık kaçırır. Ama bu "z"lerin birçok örnekleri, konuyu aydınlatır:

*"Stin"*e eskiden "harf-ı tarif" derlerdi, şimdi ne dediklerini bilmiyorum: "tanımlama harfi" ya da "tanımlama takısı" denebilir. *"Stinpoli"* kenti İstanbul olmuş; *"Stinkos"* İstanköy olmuş. Ama kimi yol *"stin"* yalnız "s" ya da "z" olarak ötülür. Örneğin *İzmit, İzmir, İznik...*

Homeros *"İlyada"*da, Amazon Kraliçesi *"Myrina"*dan söz eder. Myrina, Grekçe değildir. Anadolu'nun unutulmuş bir dilindendir. Anadolu'da üç Myrina kenti vardı: Biri İzmir'in 50 kilometre kuzeyinde, ikincisi İmros adasında, üçüncüsü de İzmir'in kendi... *"Stin Myrina"* önce *"Simirina"*, sonra *"Smirna"*, en sonunda da *"İzmir"* olmuştur. *"Stin Nikea"* İznik, *"Stin Nikomediya"* da —kısaltılarak— *"İzmit"* diye söylendi.

Ne var ki, Türkçede "s" ya da "z"den sonra sesli bir harf gelirse, "s" ya da "z"nin önüne "i" konmaz. Safranbolu, Zifos, Zigana, zerde ve zeybek gibi...

Bakkhos'un Grekçe adı Dionysos'tur. Ama bu sözün de ne anlama geldiği bilinmiyor. *"İki kez doğmuş,"* anlamına gelebilir... Çünkü, Grek mitolojisinde Bakkhos, anası Smele'nin rahminden alınarak Zeus'un baldırına aşılanıyor, o baldırdan doğuyor. Hem anasından, hem de Zeus'un baldırından doğmuş olduğuna göre, iki kez doğmuş sayılıyor olabilir.

Dionysos adı, *"Nisa Dağının Işık Tanrısı"* anlamına da gelir. Anadolu'da üç Nyssa, Trakya'da da üç Nissias, Musul'da bir Nysa ve Arabistan'da da bir Nisia kenti vardır...

ŞARAP TANRISI

Bakkhos, şarap tanrısı olarak tanınır. Yaban üzüm asmalarının yalnız Güney Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de yetiştikleri anlaşılmıştır. Anadolu göçmenleri asmayı buradan İtalya, Yunanistan, Güney Fransa ve İspanya'ya taşıdılar. Ama Bakkhos, yalnız şarap tanrısı değildir. İvriz'deki Hitit kabartmasında Bakkhos, bir elinde üzüm salkımı, öteki elinde de bir demet arpa ya da buğday başağı tutmaktadır. Çünkü insanoğlu, şaraptan önce bira yapmanın sırrını bulmuştur. (Resim : 18)/

Biranın, İsa'dan 6000 yıl önce Mezopotamya'da, Firavunların Mısır'ında ve bir de İsa'dan 4000 yıl önce Girit'in Minoen uygarlığında hoş, besleyici ve pek sevinçli bir hoşluk verici bir içki olarak içildiğini arkeoloji buluşları gün gibi ortaya çıkarmıştır.

İnsan mağaralarda yaşar, avladığı hayvanların etleriyle beslenir ve geçinirken bile, beslenmesi yalnız av etlerine dayanmazdı. Çocukları dolayısıyla erkeklerle birlikte ava çıkamayan kadınlar, mağaraların çevresinden pek uzaklaşamazlardı. Bunlar, toprak yüzündeki kimi bitkiler, yemişler, patates ve so-

ğan gibi topraküstü ve toprakaltı ürünleri ile geçinirlerdi.

Dünyanın son buz çağında, yeryüzünün en sıcak kuşağı, Avrupa'nın güneyinden başlar, Asya'nın güneyinde biterdi. Antalya'nın Karain mağaralarında bir Neanderthal çocuğunun dişi, tarihöncesi insan kalıntıları ve insanların yemiş oldukları mamut fillerinin kemikleri bulunmuştur. O çağın insanları mamut gibi büyük ve güçlü yaratıkları kolayca haklayamazlardı. Birçok erkekler birleşerek, filin dört yanını sararlar, fırsat bulunca ileri fırlayarak kargılarını filin ötesine berisine saplar, hayvanı yaralarlardı. Filin yaraları işler, yürüyecek gücü kalmazdı. Fil devrilince, avcılar başına üşüşür, onu öldürüp etlerini parçalayarak mağaralarına taşırlardı.

TARIMIN BAŞLANGICI

Soğuk ülkelerde etler uzun süre dayanır, insanları beslerdi. Sıcak ülkelerde etler kurutulsa bile uzun boylu dayanamazdı. Ne var ki; iklimin sıcaklığında, toprak ürünleri bereketli olurdu. Dolayısıyla tarım, sıcak ülkelerde başlayıp gelişmiştir.

Tarım ürünlerinden de asıl tahıllar, arpa, buğday, çavdar ve darı gibi toprak ürünleri yaz sıcağında, kış soğuğunda bozulmuyorlardı. Zamanla insanoğlunun varlığı, hep toprak ürünlerine dayandı. İnsanoğullarının açlığa karşı on binlerce yıl süren ölüm-kalım savaşlarında insan soyunu yokolmaktan kurtaracak başlıca besin bulunmuştu.

Tahıllardan —arpa ve buğdaydan— ekmek yapılıyordu. Ekmek, insanoğlunun geleceğini sağlama bağlıyordu. Türk köylüsünün dediği gibi,

"Ağacın kökü toprak, insanın kökü ekmek"tir.

Ekmeği kim buldu? Bu, insanoğlunun baştan sona yarattığı uygarlıkların tümünden, yıldızlara göçten çok daha önemli bir buluştu! Kimdi o dahi ki, cıpcılız, çelimsiz bir ottan, tüm insan soyunun —belki de sonsuz geleceklere dek—, açlığı altetmesini sağlamıştı? Onun adı da sanı da geçmişin karan-

lıklarında kaybolup gitti. Belki varlığı bir masal olmuştur!...

Düşünülsün bir kez: günün birinde, insanın önüne bir parça ekmek kondu! Milyonlarca yıl süren mağara çağı bitmişti artık! Üzerinden çok zaman geçmedi ki yanık bir ananın dudaklarına ateş gibi yanan havada arpa suyundan elde edilen ve bugün "bira" denilen koca bir kâse dolusu tahıl şerbeti sunuldu... ananın memelerine şarıl şarıl süt indi.

Ekmek bulununca, çok geçmeden, tahıl şerbetiyle insanın başına bir hoşluk geldi. Belki tahıl şerbetini bulan insan tanrılaştırılıp masal oldu ve ona "Bakkhos" dendi...

Tarıma kadınlar ön-ayak olmuşlardır. Erkekler, haftalarca av peşindeyken, çocukları ile analar, besi için, mağaralar çevresinde toprağa bağlı kalırlardı.

Tarihöncesi Mısır'ında, Sümer'de ve Ege'de tahılı ve ekmeği yaratan kişinin tanrı değil, galiba tanrıça olduğu sanılırdı. Eski Mısır'da o kişiye "Tanrıça İsis" denirdi. Tanrıça İsis'in kocası Tanrı Osiris idi; başka bir deyimle Nil ırmağı idi. Her yıl toprak ananın üzerine, Nil ırmağı akardı. Nil'in sularıyla toprak ana döllenir, uyanır, köpürürcesine göverir ve insanoğullarını yaşatacak tahılları yaratırdı.

İLK BİRA

Çok eski Sümer'de, içkinin piri olan tanrıçaların başlıcası Tanrıça Siduri idi. Hem biranın, hem de şarabın tanrıçası olan Siduri'nin adı, Sümer efsanelerinde çok geçer. Bu efsanelerde anlatıldığına göre, Tanrıça Siduri, Sümer'de değil, *"Deniz kıyısında, güneşin bahçesinde"* yaşarmış. Sümerlilerce Anadolu kıyıları bu sözlerle anılırdı... Belki de "Siduri" denmekle, Toprak ve Tahıl Anası olan *"Bereket Tanrıçası"* Demeter murat edilmektedir.

Şaraptan önce, ilk içki bira idi. Çünkü ekmek bulunduktan az sonra bira yapıldı. Çünkü bira ekmekten yapılıyordu.

Tarım, hemen et yiyiciliğin ardından başladı. Ekmek pişirimine İsa'dan 8000 yıl önceleri rastlanır. Sümer'in ve Mısır'ın en eski kayıtlarına göre, İ.Ö. 6000-5000 arasında çok çeşitli biraların yapıldığı ve bira yapımının çok önemli bir endüstri haline geldiği besbellidir.

İsa'dan 3500 yıl öncesinden kalma Babilonyalı bir tablette, orada on altı çeşit biranın içildiği ve bira yapımının, her gün gelişen bir endüstri olduğu anlatılmaktadır.

Mısır'da bira, kimi yol hurma ve balla tatlandırılıyor ve çeşitli ısırıcı tatlı otlarla ısırıcılandırılıyordu. Ama köylülere ve emekçilere verilen bira çoğu kez, süzülmeden, tahıl tortularıyla veriliyordu.

ANADOLU VE ŞARAP

Tuhaftır, bitkisel ilaçların babası olan Anadolulu (Bergamalı) hekim Gailen, hastalara, kaplıcada yapılan biraları yasaklıyor ama öteki çeşit biraları kimi hastalarına ilaçla karıştırarak içmelerini salık veriyordu...

İvriz'de bulunan Hitit kabartmasında, Bakkhos'un bir elinde arpa ya da buğday demeti tutması, onun çok eski bir şarap tanrısı olduğunu gösterir. Yani, bira tanrıçası iken, şarabın yapılması ile, daha ta o zamanda şarap tanrısı olduğunu saptar.

Hititler İ.Ö. 2000 yılından daha evvel gelmişlerdi Anadolu'ya. O sıralarda şarap biliniyordu ve dünyaya yaygındı. Hititler, kendilerinden çok önce Anadolulu bir şarap tanrısı bulmuşlardı ki İvriz'deki o kabartmalara onun yontusunu yonttular. Hitit Panteonu'nun bin tanrılarından söz edilir. Çünkü Hititler, Anadolu'da ne kadar tanrı buldularsa topunu da kendi tanrıları diye kabullendiler.

İvriz kabartmasında Bakkhos, başında boynuzlar taşır. Gerçi boynuz, erkek tanrıların şanındandı ama, Bakkhos'a, *"Boğa gibi gürler"* anlamına gelen *"Bromios"* da denirdi. Bakkhos, boğa, aslan ve yılan kılıklarına da girerdi.

SEVİNÇ FIRTINASI

Bakkhos, hayatta sevincin çıldırtıcı tanrısıdır. Bu dinde, kadınlı erkekli alaylar dansla, çalgıyla, tanrının adını çağıra çağıra, tanrısal bir çılgınlık içinde kendilerinden geçerek, tanrı ile birleşirler. Bakkha'lar böylece birer birer Bakkhos olurlar. Dervişlerin *"Hu! Hu!"* çekerek, mistik bir tanrıya kavuşarak onda yokolmalarına, onun katına varmalarına çok benzerse de Bakkhos dinindeki törenlerde *"Mutlu kable, entemutu,"* yani ölmeden önce ölmek, bir de *"katl-i şehevat,"* yani nefsini kesmek hiç yoktur.

Bakkhos tarikatında *"dünya ve mafiha"* yani ruhun gövdeden ayrılması yoktur. Ruh da gövde de bir ve bu tek nesne de doğanın bir parçası sayılınagelir. Her kişi, evrensel yaşama sevinci ve coşkusunun bir parçası, bir bölümüdür Bakkhos dininde.

Yukarıda sayılan nedenlerden ötürü, Bakkhos'un çok önemli adlarından biri de *"Poligetes"*tir. Bu da *"Sayısız hoşluklar ve coşkun sevinçler veren tanrı"* demektir. Bu sevinç ve coşkuya "Ganos" deniliyor. Bu *"Ganos"* sözünün hiçbir dilde tam karşılığı yoktur. Parlayış, harlayış, gözalıcı çakış, ışık çıldırışı anlamına gelir bir yandan; öte yandan da nem, su, cansuyu anlamındadır. Örneğin bitkilerin özünde —ki bu öz yaprak, çiçek ve yemiş kılığında fışkırır—, arıların çiçeklerden aldıkları balda, nemli çayırlarda, ineklerle koyunların sütlerinde *"ganos"* vardır. Özellikle şarap, Bakkhos'un *"ganos"*udur.

Bakkhos alayları, geceleri dağlarda harıl harıl yanan meşaleleri ve narteks bitkilerini başlarında fırıl fırıl döndürerek kadın erkek oynar, bir sevinç fırtınası koparırlar! Bu cümbüşe davullar —davuldan çok kudümler—, zurnalar tempo tutar.

Bu tarikat ya da birlikler, Anadolu'da gelişmişti. Zeybeklerde, Bektaşilerde etkisi görülür. *"Ayin-i cem"*ler, eski *"orgia"*lardır. Daha hafif olmakla birlikte, Bakkhos eğilimi, Mevlevilerde görülür.

Mevlâna'nın *"Mesnevi"*sinin şu iki dizesindeki meydan okuyuşu, aynı cinstendir:

Cuşiş-i aşkest kandri mey futad,
Ateş-i aşkest kandri mey futad.

Yani bakıldı ki tanrı aşkı azaldı yürekte; bir çekildi miydi mey, sevgi gönülden bir dinamit hızı ile patlar; dünyasına da insanına da sevinçle iyilik yayar. Taa içten kopan *"Hey, heeyy"*, yedi kat göğü deler, tanrı da kul da razı olur bu işe...

BAKKHOS AKIMI

Bakkhos'lar ve Bakkhos akımı, içi içine sığmayan aşkın ve taşkın bir hızla yayılarak, dört yanı sardı. İ.Ö. 7. Yüzyılda Hellenistan'a geçti ve Bakkhos, on iki Olymposlu tanrıdan biri oldu. Onun için de Zeus'un oğlu olması gerekiyordu.

Efsaneye göre, Zeus önce Semele ile çiftleşir ve Semele'yi gebe bırakır. Ne var ki; Semele, Phrygia dilinde "Anatanrıça" demektir. O sıralarda matriyarkal toplum düzeni, patriyarkal bir düzene dönmekte idi. Onun için Anatanrıça'ya bir tanrı doğurmak onuru verilemezdi. Baba Tanrının Ana Tanrıya baskın ve üstün gelmesi gerekiyordu. Onun için Dionysos (yani Bakkhos) Zeus'un baldırına aşılandı ve böylelikle Bakkhos'u Zeus dünyaya getirmiş oldu.

Sabahattin Eyuboğlu'nun, Euripides'in *"Bakkha'lar"* çevirisinde Zeus şöyle der:

"Gel Dithyrambos, baldırıma gir, bir erkeğin rahminde büyü..."

Dithyrambos, Dionysos'un bir adıdır. Mitoloji değil mi? Uydur gitsin!... Mitolojinin kendi değil, onu uyduranların, ne niyetle uydurdukları çok önemlidir.

Bakkhizm'in gözünü budaktan sakınmayan atılganlığı ile coşkusu, o zamanın Hellenistan toplumunun kapalı, tutucu ve akademik kültür yapısının ka-

pısını paldır küldür devirerek açması ve bütün candanlığı ve parlayışıyla kıyametler koparark içeri dalması, sanatlara yeni canla kan verdi, tragedya ile komedyayı Hellenistan'a götürmekle kalmadı, onlara yeni bir fırlayış, yeni bir dahediş verdi.

BAKKHALAR

Euripides, *"Bakkhalar"* oyununda bunu adamakıllı belirtir. Piyeste birbirine karşıt olarak başlıca çatışanlar, "Bakkhos" karşısında Thebai Kralı Pentheus'tur. Bakkhos, Hellenistan'a giren *"Başik"* ya da Dionizyak akımı temsil eder. Pentheus, o zamanki Hellenistan'ın gerici durumunu dile getirir.

Euripides, piyesin temel anlamını açıklamak için Pentheus'un maskeleri ile Bakkhos'un maskelerine ayrı ayrı renk ve ifadeler verir. Pentheus kapkara sakallıdır; karanlık kafalılığını belirten karanlık yüzlüdür. Zaten *"Pentheus"* sözü yas (matem) anlamına gelir. Oysa Bakkhos'un maskesi, uzun sarı saçlı, genç ve güleç bir delikanlının aydın yüzüdür. Oyunda "Haberci" diye anılan kişi, Pentheus'a şöyle der:

"...çünkü senin parlayan öfkenden, sert ve müstebit huyundan korkuyorum."

Sert ve müstebit huy ise, gericilik ile tutuculuğun özelliklerindendir.

Bakkhos'un günümüz Türkiye'sindeki etkisinin tam anlaşılabilmesi için, ilk bakışta konuyla ilgisi yok gibi görünen hususların ele alınması gereklidir. Hellenistan'da kadınlar, evlerinin arkasındaki iç avluya açılan penceresiz odalarda bir tutsak hayatı yaşarlardı.

Euripides'in *"Bakkhalar"* tragedyasından da anlaşılacağı gibi, Bakkhos Hellenistan'a birçok Asyalı, yani Anadolu'lu kadınla gelir. Thebaili kadınlar evlerinden fırlayıp onlara karışır, geceleri dağlarda meşalelerle dans ederler. Karanlık düşünceli olan Pentheus, bunların dağlarda kadın erkek çiftleştiklerine hükmeder. Oyunda "Haberci", bu kadınların temiz olduklarını, uslu edepli yattıklarını söyler. Ama inanan kim?

Bakkhos, Pentheus'la şöyle konuşur:

"Bakkhos: Cümbüşlerin gece karanlıkta bir başka görkemi var.

Pentheus: Evet, karanlık, kadınları baştan çıkarmaya daha elverişlidir.

Bakkhos: Kötülük güpegündüz de yapılabilir."

Kadınların günahsızlığına inanmayan Pentheus, yani namusluluk taslayan Pentheus, kadın kılığına girerek, görünmemek için ağaçların arkasına gizlenir, ağzının suları aka aka Bakkha'ları seyre koyulur.

Pentheus'un aklında hep şu düşünce vardır ve o düşünceyi de söyler:

"Ne yapayım, benim kölem olan kadınların kölesi mi olayım?"

Euripides, bu piyeste ne demek istediğini açık açık anlatır. Ne tuhaftır ki, batılılar, piyeste Euripides'in demek istediğini değil, kendi kafalarındaki Atina hayranlığını okumuşlardır.

HERODOTOS VE BAKKHOS

Herodotos da Bakkhos'u anar; iki İskit'in Bakkhos tarikatından olduklarını anlatır. Bunlar, kendi eski göreneklerine ve atalarından kalma dinlere pek bağlı olan İskitler tarafından öldürülürler. Herodotos bu olayları anlatır. *(Kitap VI, s. 73-76).* İskit'lerin birincisi *Anakarsis*'tir. Bu adam yurduna, yani İskiteli'ne dönerken, şimdiki Bandırma'da —*Kyzikos*— Anatanrıça törenlerini görür. Yurduna dönünce tanrıçayı, tıpkı *Kyzikos*'ta gördüğü gibi kutsar; yani bir ormanda davul dümbelek çalar ve üstbaşına suretler takar. Bu suretler, zeybeklerin takındıkları *"pazubent"*lerdir. İskit'ler onu bu durumda görünce, "Vay alçak! Sen yabancı tanrılara taparsın ha?" diyerek, üstüne varıp öldürürler.

Bakkhos, İ.Ö. 2. yüzyılda Roma'ya gelir. Orada "Bakkhanalya" şenlikleri kurulur. Roma'da imparatorlar süresince *"İbrakki Dernekleri"* vardır. Latin ozanları bunlara bol bol değinirler. Anadolu'da *'Kanan'*lar, Suriye'ye sonradan *"Diyar-ı Kenan"* dedir-

tenler, bir de Anadolu'dan göç edip *"Pulasati"* olan adlarını *"Palestin"* olarak Filistin'e verenler; Bakkhos törenlerini Suriye ve Filistin'e taşıdılar. Nitekim *Tevrat*'ta (*Samuel* kitabının 10. bâbının 5. cümlesi) şöyledir :

"Ondan sonra, Filistin askerlerinin bulunduğu Allah tepesine varacaksın ve vâki olacak ki; kente girdiğin zaman, önlerinde santur ve tef ve zurna cenk olarak yüksek yerden (yani dağdan) inmekte olan peygamberler zümresine rastlayacaksın. Ve onlar peygamberlik etmekte olacaklar ve senin üzerine rabbin ruhu kuvvetle gelecek ve onlarla birlikte peygamberlik edeceksin..."

Onuncu cümle de şu :

"Ve oraya Gikea'ya gelince, işte onu bir peygamber zümresi karşıladı ve kendi üzerine Allah'ın ruhu kuvvetle geldi ve onların arasında peygamberlik etti..."

7. *Samuel* kitabının 19. bâbında yine bu konuya değinilir.

G. Hoelscher, peygamberler hakkındaki kitabında, halkın dinsel törenlerde hep birlikte, kolektif bir coşkuyla dans etmesine Beni İsrail dilinde *"Nabi'lik yapmak"* denildiğini yazıyor.

Yukarıdaki *"Peygamberlik edeceksin"* sözü, "Nabilik edeceksin" anlamına gelir. Nabilik etmenin doğrusu *"Bakkhos'luk etmek"*tir.

Tevrat çağının İsrail'inde Yahudi Kenanlıların "tabernacle", yani kutsal emanetler töreninin kaynağının Bakkhos törenleri olduğunu ileri sürenler çoktur*. Bu törenlerde, bir ellerinde arpa başakları, öbür ellerinde yeni şarap kupaları, gece, meşalelerle sabaha dek dans edilir, kurbanlar kesilir ve rastgele cinsel ilişkide bulunulurdu.

---

* The Greek Mythology - Robert Graves, s. 27, 1.

Hatta, İbrani dilinde Tanrı Yehova adının, "Bakkhos"u çağırırken bağırılan sözlerden ileri geldiğinde ayak direyenler vardır. Bu sözün aslı *"İaiiyee"* idi. Bakkhos'un Grekçe çağırılışı *"Eioi"*dir. Ama bu çağırış da Grekçeye çevrilirken değiştirilmiştir. Bu bağırış, Akdeniz Kuzey Afrika'sında —Araplarda— hızla söylenen *"İyu! İyu!"* bağırışına benzer. Avrupa'da ise Bakkhos çağırışı, *"Evohe"*ye döndü. Zeybekler, *"Ehaaa"* ya da *"İiihaa!"* diye bağırırlar. Bunun "Bakkhos" çağırışı ile ilgisi olabilir.

İspanya Araplarının dans ederken *"Allah!"* demeleri (Türkçe'de de böyle çağrılır ya), günümüz İspanyollarında *"Olle"*ye çevrildiği gibi, "Bakkhos" ünleyişi de çok değişikliklere uğramıştır ya da her ulus kendi dilince bir aşka geliş bağrışı tutturmuştur.

HER YERDE ANATANRIÇA

Erken taş çağında insanlar nerede olurlarsa olsunlar —ister Asya'da ister Avrupa'da— hepsinin de taptıkları tanrı, yeryüzünün anatanrıçası idi. İskandinavya'da da Akdeniz'de de bu böyleydi. Ne var ki, anatanrıçanın adı tapınıldığı yere ve o yerde konuşulan dile göre değişiyordu.

Daha önce "Semele"nin Phrygia dilinde anatanrıça demek olduğu yazılmıştı. Apuleius *(İ.S. 2. yüzyıl), Rhea, Hera, Leto, Artemis, İsis* ve daha başkalarının, başka başka adlarla çağrılan hep aynı anatanrıça olduğunu yazar. Rhea ile Hera Türkçede *"yer"* yani yeryüzü, yer anası sözü ile aynı köktendir.

Ama bir yerde bir adla anılan anatanrıça, başka bir yerde önceki yerin adı ile anılıyorsa, o anatanrıçanın önceki yerden sonraki yere taşındığı anlaşılır.

Kadının üstün olduğu anaerkil toplum düzeni, erkeğin üstün olduğu babaerkil düzene dönünce, işler karışır. Dişilerin dişiyi de erkeği de doğurduğu gibi, anatanrıçalar da baba erkek tanrıları doğururlar. İlkin oğulları olan tanrılar, sonradan bakarsınız

babaları, ya da erkek kardeşleri olur. Kimin kimden ve kimin nesi olduğu işi arapsaçına döner. Bunların girdisi çıktısı işi, konumuzun dışındadır.

Bir yerde bir adla anılan tanrıya, başka bir yerde aynı adla tapıldı mı, o tanrının ilk yerden sonraki yere taşındığının belli olacağını söylemiştik. Anadolu'dan Suriye ile Filistin'e, hatta Hicaz'a taşınan Bakkhosal tanrıçalardan örnek verelim

HAVVA ANAMIZ

Anadolu'nun Phrygia bölgesinde Semele diye bilinen anatanrıça, Orta Anadolu'da *Kybele* ya da *Hepa* diye anılıyordu. Güneybatı Anadolu'da, yani Lykia'da ise, Lykia dilinde *"Lat"* diye anılır. Hepa, Batı Anadolu'ya taşınınca *"Hebe"* olur ve Olympos tanrılarına nektar şerbetini sunan saki olur. Ama Tanrılara kevser şerbeti sunarken ayağı kayarak düşer. Ve Tanrılara nah sana dercesine gayet laubali kıçını çevirir. Onun için kovulup sonra Olympos'ta Hercules'le yani "hergele" ile evlendirilir. Ama Filistin'e kendi adlarını veren Anadolu göçmeni Pulasati'ler, Hepa'yı *Yürselim* (Kudüs)'e taşırlar. Orada Hepa *"Heve"* yani Havva Anamız olur. Onu, Yürselim kahramanı, daha doğrusu Kan'an'lıların kahramanı olan Adamos'la evlendirirler.

Hepa, küçük çocuk olan Bakkhos'u bir sepet içinde başında taşırmış —üzüm sepeti olacak—. Kybele (Sibel), Mekke'de *Hibel* ya da *Kibel* diye anılırdı. Derken, Kureyş kabilesinin özel tanrıçası oldu. Uhut gazasında Ebu Süfyan, onun adına kılıç çekti. İslamlıktan önce Kâbe'de, bir kolu altın, büyük bir putu vardı. Gel zaman git zaman Late, Miletos kentinin karşısında Lade adası olur.

Lykia'lı Lat'ı (İngilizcedeki *lad* ile *lady* aynı köktendir) Grekler Leto'ya çevirdiler ve Apollon ile Artemis'in anası yaptılar. Apollon da Lykia'lı olduğu için, Atina'daki bahçesine *"Likeum"* denildi; *"lise"* sözü buradan gelir.

Atinalılar Leto'nun adını *Leda*'ya çevirdiler. Leda, kuğukuşu kılığına giren Zeus'la çiftleşir ve bir

yumurta yumurtlar. Gene anatanrıçanın dünya yumurtasıdır bu ama Leda'nın yumurtasından Helene doğar. Helene'nin Troya'ya kaçırılması Homeros'un *İlyada*'sına konu olmuştur.

Böylece, Bakkhos'a bağlantılı olan Kibel, Hubel hatta Lat ve Bakkha anlamına gelen *"Mainad' lar"*, put olarak Kâbe'ye dikilir.

Kur'an-ı Kerim'in *"Velnecm"* suresinin bir ayetinde bunların adları verilmektedir : *"Efereytümül Late vel Uzza vel mennatel salisetul uhra."*

Burada Late putu, anatanrıça *Lat*'tır. Mennate ise Mainad'ları, başka bir deyişle *Bakkha*'ları anlatır.

Bu putların kimi tahtadan, kimi de taştandı. Nitekim, kutsal taş *"Hacer-i Esved"* kalmıştır. Kâbe'deki putların hepsi, dişi tanrılar, yani tanrıçalardı. Örneğin Halid bin Velid bunları kılıçla kırarken, içinden şeytanın çıplak bir kadın kılığında, dişlerini göstererek kaçtığını görmüş...

BİLİMİN DOĞUM YERİ

Anadolu, orgiyalı taşkın törenlerin kaynağı olmakla birlikte doğa biliminin de ilk kurulduğu yerdir. Dünyada ilk olarak, kendini özgür duyan insanoğlu, gene dünyada ilk kez olarak, doğa ve evrenin natüralistik ve fiziksel bir yorumunu yapabilmiştir.

İ.Ö. VI. Yüzyılda Miletos'lu Thales, güneş tutulmasını, tutulmadan bir yıl kadar önce hesaplamış ve güneş saatini de icat etmişti. Thales'le ondan sonra gelen fizikçiler, Lavoisier'den çok ileri idiler denebilir.

Ephesos'lu Herakleitos modern atomcuların katında idi. Avrupa uygarlığının ana kökü olan bilim Anadolu'da başladı. Bunun nedenini orada insan kafasının mistik düşüncelere uygun yetişmemesinde aramalı. Anadolu düşünürleri kendilerine filozof değil, "fusyologos" yani fizikçi diyorlardı. Ama bunların giriştikleri gelişmenin önü, kendilerine filozof diyenlerce kesildi. Herakleitos, *"gerçek şimdi ve buradadır"* demekle, Einstein'in zaman ve uzaklık ku-

ramını hazırlamış oldu. Yoksa Sokrates ve Platon' lara bugünün atomik buluşları, Einstein'in kuramı anlatılsa, adları *"hikmeti seven"* anlamına gelen bu filozoflar, bu buluşları yapanları deli sayarlardı.

Onlar, *"şimdi ve burada"*yı inkâr ederler, şimdiyi de buradayı da, dünyanın yalancı görüntüleri sayarlardı. Hani, şu mağara duvarındaki aldatıcı gölgeler olur; şimdisi de Platon ve Yeni Platonculuk buradası da... Onlar gerçeği bırakıp *ideal*'lere gerçeksiz kavramlara kaçtılar. Ama asıl tuhafı, *idea* sözü bile öznel, yani sübjektif bir görünüştür. Neyse... İnsanoğluna yüzyıllarca zaman kaybettirdiler.

Platon'un ideal akımı, pek doğal olarak *neoplatonizm*'e, sonra da dinlere karıştı. Sokrates'ler, Platon'lar cennetmekan olduktan sonra *"Sofia"* meşalesi, Olimpiyat meşalesi gibi, Bizans İmparatoru Theodosius'a verildi. Hatta Aya Sofia inşa edildi. Aya Sofia da sofuluk olarak tasavvuf diye Türk düşüncesini söndürdü. O da meşaleyi kapınca, İskenderiye Kitaplığı'na koşup, kütüphaneyi tutuşturdu. Ama bu, konumuzun dışındadır. Anlatmamızın nedeni; *Bakkha*'lar, *Silen*'ler, *Pan*'lar ve *Satir*'ler alayları ile yukarıda anlatılanlar arasında bir ilinti olmadığına parmak basmaktır. İlinti olsaydı eğer, zeybekler dağ başında *"Dağlar bizimdir"* diye oynayacaklarına, semâhanede, babası tutmuş *Rufai* dervişleri gibi zikrederlerdi.

ZEYBEKLER

Türkçe sözlük, kamus ve öteki başvurma kitaplarında *"Zeybek"* sözünün, Arapça *"Civa"* demek olan *"Zibak"* sözünden geldiği yazılır. Zeybekler oynarken, civa gibi atik imişler de ondan. Bunlar zeybek oyununda bir atiklik, çeviklik görmüşlerdir. Neyse.

Hüseyin Kasım Kadri, "Türk Lugatı"nda zeybeği şöyle tanımlıyor:

"Aydın ve Bursa illerinde efelere verilen unvan; bazen kardeş ve arkadaş olarak hitap yerine kullanılır (hafif tüfekçi asker). Selçuklu Devleti za-

manında Teke ve Aydın yöresinde bulunurlardı."

Grekler de "zeybek"i Grekçe sayıyorlar. Zeus sözüne, ekmek anlamındaki *"Bekos"* sözünün eklenmesi ile meydana geldiğini söylüyorlar.

Son zamanlarda, Türkçülük çabası ile, zeybeklerin kaynağının, Türkistan'dan İ.Ö. 3000 yıllarında Anadolu'ya göç etmiş Türklere bağlanmaya çalışıldığı oluyor.

Zeybekleri uçbeyleri (bek'leri) sayanlar da var. Gerçeğe en yakın yorumu, gene Hüseyin Kasım Kadri yapmaktadır. Çünkü *"O bekos"* ya da *"İo bakkhoi"* derneği, Batı Anadolu'ya yayılmış bir "Kardeşler Birliği" idi. Roma İmparatorluğu çağında bile *"İo bakkhoi"* birliklerinden söz edilmektedir.

Doğu zeybeklerine *"seymen"* denilmektedir. Bunlar zeybek değildir. Seymen, yeniçerilerde de vardı *"Seymen başı"* diye. Zeybek yalnız Batı Anadolu'da, özellikle *Sardis, Aydın ve Ödemiş* bölgelerinde kullanılan bir sözdür.

ZEYBEK KIYAFETİ

İsa'dan az önce yaşamış Latin ozanı Properitus, *"Obekkhos"*ların dans ederken Tyr (Suriye'de Sur kenti) külahı ile tutunan uzun saçlarını havaya savurduklarından söz eder. İlkçağda Sur kenti kırmızı boyası ile ün salmıştı. Bu kırmızı külah, olsa olsa festir. (Acaba kızılbaşların bu işle bir ilgisi var mı?)

Anadolu zeybekleri fes giymiyorlarsa da uzun keçe külah giyerlerdi. Bu külah, Ahilerin börk dedikleridir. Mevlevi külahları ve çok daha uzun olan Yeniçeri külahları, bu Ahi börkleridir. Yeniçerilerinki aşırı uzunlukta olduğu için, arkaya sarkar. Herkeste upuzun saç bulunmaz. Belki de püsküller, uzun takma saçtı başlangıçta. Latin ozanı *"Oibakkhoi"*lere *"Üzümü çiğneyen ayaklarınız"* —yani dans ederken— *üzümün kırmızı suyu ile boyanmaktan yoksun kalmasın"* diyor.

FES İLE PÜSKÜL

Fes ile püskül, Ege denizi kıyıları ve özellikle Yanya dolaylarında çok kullanılan bir *"Baş-kapı"* (serpuş) idi. Zeybekler püskülü tartı ile alırlardı. En hafif püskül yüz dirhem (300 gram kadar) idi. Ortalama 700 gram olurdu ama bir kilogramdan daha ağır püskül takanlar da vardı. Hafifleri bir omuzdan aşağı, ağırları ise iki omuzdan ve arkadan sarkıtılırdı. Belki çok eski çağlarda püskül at yelelerinden ya da kuyruk kıllarından yapılırdı. Sarayın yemekleri ile uğraşanlara —saray bekçiliği de yaparlardı bunlar— *"zülüflü"* denirdi. Burada yemekle ilgilenmesi önemlidir, çünkü Bektaşi olan Yeniçerilerin bayrağı kazanları idi. Hitit miğferlerinden aşağıya at kılı sarkardı. Bu miğfer sonraları Hellenistan'ın *"hoplit"*lerince benimsendi. Miğferin enseden başlayıp yüksekte öne doğru kıvrım yapması ve bu kıvrımdan at kılları akması, atın kıvrımlanan boynunu ve yelesini temsil eder.

Çok eskiden İbaki kurulu, Anadolu'dan Balkanlar'a sıçradı ve orada adamakıllı kökleşti. Özellikle Yanya —yani Epir— bölgesinde belki bu nedenden Arnavutların çoğu Bektaşidir. Hatta Büyük İskender'in, Filip'in değil de Bakkhos'un oğlu olduğu kanısı yayılmıştı. Çünkü Filip, bir gece, İskender'in anası Olympias'ın yatakta koca bir yılanla çiftleşmekte olduğunu görmüş. Yılan, mitolojik *"Ofyon"* yılanıdır. Anatanrıçaya "Dünya" yumurtasını doğurtur. Havva'ya elmayı veren de bu yılandır. Demek ki Olympias bir Bakkha, bir "Mainad" idi. Kraliçenin, geceleri başını aldı mıydı, dağlara kaçıp oynadığı tarihsel bir gerçektir. İskender'in de tanrılığı *"zülkarneyn"* yani iki boynuzlu olmasından belliymiş!

Bakkhos'un bir ekadı (unvanı) da "Broimos"tur. Ulu ürüyücüdür, gök gibi gürler. Öküz, okus ve İngilizce *oks* (ox) aynı köktendir ve boğa demektir. Onun için İskender'i iki boynuzlu yaptılar.

Orta Asya'da, yani insanın insanlaştığı yerde bir yaban boğası ekspres lokomotifi gibi bir yaratıktır.

Bir insana "aslan" denince, dört ayağı ve bir de kuyruğu olduğu anlaşılmaz, *"Yürekli, cesaretli"* demektir burada bu söz. Bu nedenle tanrılara, bu arada Bakkhos'a boynuz takılırdı. Büyük krallar, miğferlerine boynuzlar takınırlardı. Michelangelo da erkeklik şanını belirtmek için, Musa'yontusuna iki boynuz taktı. Belki de Epirlilerin —örneğin *Efzon*'lar gibi— feslerine uzun püskül takmaları *ibakki*'likten kalmadır. Unutulmamalı ki, *Euripides* yaşamının sonunda Bakkhos birliğine girdi ve son tragedyası *"Bakkhalar"*ı yazmak için Epir'e gitti ve orada öldü.

Püskül konusunu kapatmadan önce şuna da parmak basalım ki, ilk püsküller Sultan Mahmut ve Mecit zamanında, fesi çepeçevre örterek aşağıya sarkardı. Yalnız önde, gözleri örtmemesi için bir aralık bırakılırdı.

Zeybeklerin çiçekli ve yapraklı baş çemberleri kuşkusuz Bakkhos'sal simgelerdir. Bu kesindir, hem de bu çemberler asıl Aydın zeybeklerince takınılır. Muğla, Balıkesir, Bursa zeybekleri başka şeyler takınırlar. Aydın ve hemen dolayları ise, Euripides'e göre, asıl Bakkhos tarikatının doğduğu yerlerdir. Yazın asma dal ve yapraklarından, kışın üç köşeli yapraklı "kayakapan" sarmaşıklarından, yaz-kış ise dağ çiçeklerinden yaptıkları çelenkleri, *ibakki*'ler, başlarına çember diye takarlardı. Bu çelenkler mutlaka takınılırdı, çembersiz Bakkhalar olmazdı. Ona çiçek tacı deniliyordu.

Asıl zeybek bölgesinin *Sardis* çevresi olduğunu, *"Bakkhos"* sözünün de Lydia dilinden olduğunu söylemiştik.

POST, PAZUBENT VE AHİLER

Türklerde baş kabına büyük önem verilirdi. Öldükten sonra bile mezar taşlarına başlık olarak, mesleklerini gösteren kavuk ve sarıklarının şekli yapılırdı. Yeniçeri ocağı kaldırılınca halk, Yeniçerilerden öcünü, Yeniçeri mezar başlıklarını kırarak aldı. Öyle ki, galiba yalnız Eyüp Sultan mezarlığında bir Yeniçeri başlıklı mezartaşı kaldı. "Başı bozuk", son-

raları asker olmayan, sivil anlamına geldi ama, önceleri "mesleksiz" demekti. "Dalkavuk"da öyle, yani çıplak, kavuğunun üzerinde mesleğini, inancını gösteren bir belirtisi olmayan demektir. İnançsız, mesleksiz, boş adam!

Subayların başlıklarının önündeki ay yıldızı saran bronz yaprak çelengi, zeybek çemberinden esinlenilerek yapılmıştır. Bunlar defne dalı olmakla birlikte, Apollon ile bir ilişkileri yoktur. Yeri gelince anlatılacaktır.

Zeybeklerin giydikleri ceketin kolları varsa *"cepken"*, kolsuz ise *"camadan"* olur. Bunlar, üzerleri siyah işlemeli, koyu renkli çuhadandır. Sırmalı işlemeleri efeler değil, kızanlar giyer. Zeybekler, bellerine birer şal dolanırlar; onun üstüne de meşinden bir silahlık. Şalvara *"Çakşır menevrek"* denir. Şalvar dizkapaklarına gelir ama, dizkapaklarını örtmez. Dağ donudur bu. İskoçyalıların kısa fistanları ve bir de Epirlilerin *"fistanela"*ları gibi. Alp dağlarının tırmanıcıları da böyle giyinirler. Yün çorap üzerine meşinden "kepmen" bir dizlik çekerler. Camadan, *"cam'edan"* olsa gerek. Cepken de *"cebe"*dendir. *Cebeciler* vardı ya. Cepkeni Yeniçeriler de giyerlerdi. Gövdeyi taştan, oktan korumak için kalın gönden cepken giyilirdi. Sonraları gön ve meşin yerine zırh giyilir oldu.

KUTSAL ET

İbakkiler sırtlarına *"nebris"* dedikleri keçi, ceylan ya da pars derisi takarlardı. Bu hayvanları öldürdükleri zaman etlerini yerlerdi. Bu et kutsal sayılırdı; o eti yiyenin, tanrının kutsallığı ile kutsallaştığı sanılırdı. Bu nedenledir ki, Hercules (Herakles) aslan postuna bürünür. Postun ne denli kutsallaştığını "Altın Post" efsanesi belirtir.

Minoen Girit'te boğa başlı ve insan gövdeli *"Minotauros"* yenildikten sonra, boğa başını kendi başına takan papazdır. Katolik inancında *"Ukaristi"* töreninde papaz, İsa'nın etidir diye, bir ekmek hapı yedirir dua edene; İsa'nın kanıdır diye de biraz şa-

rap içirir. Bu pek eski göreneğe *"Tanrı'yı yemek"* denilirdi. İnsan tanrıyı yemekle tanrılaşmış olurdu sanki. Yamyamlıkla ilgisi vardır bunun. "Cebe" giyilen bir yaratık derisi olması, akla yaratığın yenildiğini getirir.

Bektaşiler, içki dolayısıyla, *Bakkhos*'sal bir tarikatın üyeleridir.

"Demine devranına hû diyelim!" çağrısında *"Devran"* toparlak danstır; *"dem"* de kan demektir.

Bektaşi ve başka tekke şeyhlerine *"post nişin"* yani (posta oturur) denirdi. Post, kutsal sayılan bir çeşit tahttı tıpkı. Posta şeyhten başkasının oturması, hele üzerine basması korkunç günah sayılırdı. Şeyhin kürkü de kutsal sayılırdı; onu bir başkası giyse yanacağına inanılırdı.

Sırta takılan ceylan ya da pars postlarının bacakları, Bakkhaların omuzlarından aşağıya sarkardı. Camadanın omuzlarından iki kanat gibi sarkan iki takıntının kenarlarında bir düğme ya da düğme deliği kalıntısı yoksa, o iki kanadın post bacakları kalıntıları olması muhtemeldir. İncelenmesi gereken bir noktadır bu. Dans edilirken, baştaki uzun püsküller gibi, bu kanatlar da oyuna kaygın kıvrılışlar katar. Bugün bile Anadolu'da, sırta post takılarak oynanan oyunlar vardır.

PAZUBENT

Pazubende gelince :

Bunun ne olduğunu ne zeybekler biliyorlar ne de onların göreneklerini bilenler... Kimi zeybekler bu pazubentler için, "Kurşun geçmezliği sağlayan bir muska ya da tılsımdır" diyorlar.

Ama, kurşun geçirmeyen başka bir muskaları var.

Pazubentten başka bir de gümüşten "En'am" kutuları vardır. Bu kutular da Herodotos'un anlattığı *"suretler"* takımından olsa gerektir.

Bunlardan başka bir de *"maşa"* dedikleri, iki halkalı bir demir çubukları var. Onun neye yaradığı da belli değil. Ne var ki, onsuz zeybek olmazmış.

Kimi yazarlarımız da pazubentlerin üzerinde, ne oldukları anlaşılmayan işaretlerin Orhun yazılarına benzediğini savunuyorlar.

AHİLER

Konu ile ilgisi dolayısıyla burada kısaca *"Ahi"* lerden söz etmek gerekiyor.

Ahiler, esnafla zanaatkâr birlikleri idi. Daha doğrusu bunlar sendikalara benzer birer kuruluştu. İngilizlerin *"guild socialism"*ine çok benziyordu. Demek ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme çağındaki ekonomik yapısı Ahilere dayanır. Bu kuruluşun ekonomik temellerinin bozulmaması için, bunlar dinsel ilkelere bağlanmıştı. Ama bu dinsel ilkeler, Müslümanlığın Ortodoks ve Sünni yönünü değil, *"Heterodoks"* ve *"Alevi"* yönünü kolluyordu. Gene de Ahilik, hemen hemen çağdaş anlamdaki sendikacılık idi. Üretimde standartizasyonu, malı piyasaya sunmakta ve fiyatta birliği, kalitede belirli bir seviyeyi, kazançta topluluklar arasında eşitliği sağlıyordu. Anadolu'dan geçen ticaret yolları Ahilerin ellerinde idi. Sonra, hangi din ve ulustan olursa olsun —Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Arap, Ermeni, Rum— herkes bu sendikalara üye olabilirdi.

Mevlâna'nın şu dizeleri, kendinin Ahi olduğunu açıklar :

"Gel! Gel! Her kim olursan gel!
Kâfir, ateşperest, putperest olsan da gel!"

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda Ahilerin büyük payı vardır. Ahi başkanı ya da *Evren*'i *Edebâli*, kızını *Osman Bey*'e *Osman Bey, Ahi* olduktan sonra vermiştir. İlk sultanların çoğu *Ahi* idiler; çoğu sadrazam da öyle.

Bizans İmparatorluğu çözülürken Tekfurlar (Nikoforlar), yani kale sahipleri, başıboş birer derebeyi olarak halkın baş belâları olmuşlardı. Bunlardan korunmak için halk, Osmanoğullarına sığınıyordu. O Osmanoğulları ki, Ahi idiler. Osmanoğulları da

Ahilerin halk üzerindeki etkilerinden yararlanıyorlardı.

Bunlardan ayrı olarak, ayrı ayrı dinlerden, uluslardan ve dillerden olanlar, evlenme ve başka yollarla birbirlerine karışıyorlardı. Bu arada, Anadolu'ya ait eski inançlar, bir gizlilik içinde süregidiyordu. Kimi Türkmenler, Tahtacılar, Kızılbaşlar ve Bektaşiler bu aradadır.

EFE NEDİR, NASIL OLUNUR?

Osmanlı tarihine başlangıcında büyük etkisi olmuş birliklerden biri de Bektaşiliktir. Belki de başlangıçta Bektaşilik ile Ahilik birbirine bağlıydı. Ahilerin belirmesi, Şiî eğilimli Bektaşilerin Balım Sultan tarafından teşkilâtlandırıldıkları zamana rastlar. Zaten Ahi piri sayılan Ahi Evren, Hacı Bektaş'ın yakın dostu idi. Kırşehir'de gömülüdür.

Zeybeklerin başkanlarına "Efe" denir. Ama zeybekler, yalnız Ege Bölgesinde bulunurlar. Efe ise, Anadolu'nun her yerinde bulunur.

"Efe" sözünün kaynağı hakkında en güçlü olanlar şunlardır:

Yukarıda söylenenlerden, efelikle zeybekliğin ayrı kaynaklardan geldikleri anlaşılır. *Efe* sözü "efendi" sözünün kısaltılmışı gibi geliyorsa da efendi ile efenin anlamlarında büyük ayrılıklar vardır. Efendi Rumcadır; prens, ağa, usta, okur-yazar demektir. Rumca *"efendevma"* hükmünden *"efendikos"* da efendi, yani aklı başında, bilgili anlamına gelir. Örneğin: *"Hoca Efendi", "Salli aleyhi ve sellem", "efendiden bir adam"* denir de; "Hoca efe", *"Efemiz salli aleyhi ve sellem", "efeden bir adam"* denmez. *"Kalem efendisi"* denir de *"kalem efesi"* belki vardır ama, denmez.

Efe sözü bugün yiğitlik, savaşçılık anlatır. Bu söz, Anadolu'daki *"efeb"* sözünden türemiş olabilir. *"Efeb"* delikanlı, sakalını tıraş edecek çağa gelmiş genç demektir. "Delikanlı" sözünde ise Dionizyak bir fırlayış var.

Ahilere verilen *fütuvvet* ya da *feta*'nın temel an-

lamı gençlik, erginlik, gençliğin gücüyle güçlü demektir. O çağdaki çoğu gençler "deme"lere, yani halk topluluklarında savaşçılığa ayrılırlardı. İki yıl, kentlerden uzak, dağ başlarında ok atmayı, kargı savurmayı, kılıç kalkan kullanmayı öğrenirlerdi. Bu *"efeb"*ler bir kazandan yemek yerlerdi, kazanlarını kutsal bayrakları sayarlardı. Öğrenimlerini bütünlemiş olanlar Bakkhos'un —o zaman yuvarlak olan— tiyatrosunun yuvarlak alanında (orkestrada), silah kullanıştaki çeviklik ve ustalıklarını gösteren yuvarlak bir dans oynarlardı. *"Demine, devranına hû diyelim!"* zeybek dansları da yuvarlak bir iz kollar.

YENİÇERİ KAZANI

Yeniçeriliği, Bektaşilerle Ahiler kurdu. Bektaşi ortalarının birlikte yedikleri kaplar, özellikle kazanları kutsal sayılırdı. Her ortanın üç kazanı vardı. Yeniçeriler kendi ortalarına değgin bir şey görüşecekleri zaman, kazanlarının başına toplanırlardı. Başkaldıracakları zaman kazanlarını kaldırıp alana çıkarlardı. Savaşta kazanlarının düşman eline geçmemesi için ölesiye savaşırlardı. Ortaların özel kazanlarından başka Yeniçerilerin hepsinin bir ortak kazanı vardı. Ona *"Kazan-ı Şerif"* denirdi. O kazanda Hacı Bektaşi Veli'nin çorba pişirip Yeniçeri Ocağına armağan ettiğine inanılırdı. Onun için Yeniçeri subayına *"Çorbacı"* denirdi. Bu kazan kaldırılıp yerine su dökülürse, kıyametin kopacağına inanılırdı.

Ahilerde iki akım vardı; biri cömertlik —ki bu akım güzel sanatlara gidiyordu—, öteki akım cesarete ve civanmertliğe akardı. Zeybeklerdeki silahlar, ikinci akımdan gelmiş olabilir.

Zeybeklerin dağlarla ilgileri vardır, yedi dağların bekçileridirler. Saray, Ahilerin yardımı ile, Ahileri gereksinmeyecek derecede güçlenince, Ahiler ortadan kaldırıldı ya da İoncalara çevrildi. Onun için, *"Ferman padişahın, dağlar bizimdir"* dendi.

Efelik, bir çeşit seçimle olur. Efenin oğlu, babasının değerinde ise efe seçilir. Artık her şey onun buyruğu ile yapılır. Efenin oğlu seçilmezse, zeybek-

ler aralarından birini efe seçerler. Bu seçimin kuralları, töreleri vardır.

Zeybekler ise, efenin buyruğu ile kızanları yetiştirirler. *"Kızan"* çocuk anlamına gelse gerek. Çünkü Anadolu'da kimi oyunlarda kızlar delikanlı, delikanlılar da kız giysisi giyerler. Kızan belki de önceleri başka anlam taşırdı. Sözler zamanla öyle değişiyor ki; Bizans'ın *"nikoferos"*u *"tekfur"* oluyor, o da *"tekir"* oluyor. Örneğin *Tekirdağ*...

ZEYBEKLİĞE GEÇİŞ

Zeybekler, efelerinin buyruğu ile kızanları yetiştirir. Kızanlar da belirli kurallar ve törenlerle zeybek olurlar.

Tanyeri ağarırken tören için zeybek grubu dağa çıkar. Dağa çıkma çok önemlidir. Daha önemlisi bir defne (tehnel derler) ağacının yanında halka olurlar diz çökerek. Yalnız zeybek adayı kızan ayakta durur, *"Yatağan"*ını çeker. Üç kez öpüp Efenin önünde diz çöker. Efe, kimi sorular sorar, zeybekler bir ağızdan bu sorulara karşılıklar verirler. Birkaç örnek verelim :

"Bu koca dağların sahibi kim?"
"Erimiz!"
"Yiğit kim?"
"Efemiz."
"Yiğit kime derler?"
"Sözünde durana!"
"Korkak kime derler?"
"Sözünden dönüp aman diyene..."
"Şeytana bel bağlanır mı?"
"Yardımcımızdır, bağlanır."
"Var yemezlere acımak mı gerekir, dayak mı?"
"Dayak gerekir!"

Bu sorular bitince, Efe kalkıp defne ağacının yanında durur. Zeybekler, çevresinde toplanırlar. Efe "yatağan"ını defne ağacına saplar. Yeni zeybek, Efesine sadık kalacağına ant içer, sonra yedi kez yatağanın altından geçer. Onun ardısıra ötekiler

de geçerler. Efe, zeybeğin alnını, zeybek de Efenin elini öper.

Efe, yatağanı ağaçtan çekip zeybeğe verir.

DEFNE EFSANESİNİN AÇIKLADIĞI

Anlattığımız zeybek törenlerine defne ağacının karışması çok önemlidir. Bunun anlaşılması için, mitolojik karanlığa dalmak gerekir.

Hellenistan'da Delphoi (Delfi) kenti, anatanrıçanın kutsal yeri idi. Sonra, anatanrıça bir yana itilerek Apollon'un kutsal yeri oldu. Ama anatanrıçanın göbeği, yani *"Omphalos"* taşı, bilicinin (kâhinin) üç ayaklı sandalyesi ya da sehpası, anatanrıçanın dişi bilicileri yani *"Pithia"*lar orada kaldılar. Üç başlı yılan da vardı. O bronz yılanlar şimdi İstanbul'da, Sultanahmet alanındadır, başları kırılmıştır.

Bakkhos'la Apollon, hemen hemen aynı zamanda Anadolu'dan Hellenistan'a geçtiler ya da taşındılar. İkisi de insanoğlunun iki huyunun tanrılaştırılmışı idi. Birisi Semele'nin, öteki de Lat'ın oğlu idi ki bu adlar, anatanrıçanın iki ayrı adıdır. Böylece iki tanrı arasında kardeşlik kadar yakınlık sezilirdi. İkisi de güzel sanatların temsilcisi sayılırdı. Yalnız Bakkhos, sanatın atak ve anarşik akımını temsil ederdi.

Hellenistan'ın bu akıma nasıl karşı koyduğu daha önce görüldü.

Bakkhos'un Apollon'a yakınlığı dolayısıyla, en *"Çal oynasın vur patlasın"* danslar, asıl Delphoi'de oynanırdı. Atina Meclisi, oraya üç yüz "Thiyad"ın gitmesine izin verirdi. Apollon, kışın üç ayı süresince Parnassos Dağına çekilir, alanı Bakkhos'a bırakırdı. Orada Delphoi'li "maenad"lar, Atina'dan gelen üç yüz "Thiyad"a kavuşurdu.

Törenler başlayınca, ipi koparan kadınlar, meşalelerle soluğu dağda alır, her şeyi veryansın ederler. Bunu Sophokles *"Antigone"* tragedyasında anlatır. Plutarkhos da *"Delphoi Apollon'un olduğu kadar da Bakkhos'undur"* der.

DEFNE AĞACI

Euripides'in *"Bakkhalar"*ında sözü geçen büyük bilici (kâhin, bakıcı) Teiresias'ın iki kızı vardı: Biri *Defne* idi. O kız Delphioi'de *"bilici"* yani *"Pithia"* oldu. Defne'ye Apollon âşık olur. Kızı yakalamak için kovalar. Yakalayamayınca da onu defne ağacına çevirir. Apollon'un yüreği acı ile kıvranır, defne dalından kendine çelenk yapıp alnına dolar.

Anatanrıçanın *Koribant'ları* da Apollon'un *Pithia'ları* gibi defne yaprakları çiğnerlerdi. Defne yapraklarında potasyum siyanür vardır; güçlü ağıdır. Rahibeler onu çiğneyince delirmiş gibi olurlar. Gözleri dışarı uğrar, ağızları köpürür, abuk sabuk konuşurlar. Demek ki, bir çeşit *"maniya"* ya da *"mainad"* olurlar. Yanlarında duran papazlar da onların ne demek istediklerini bildirirdi.

İşte defne ağacı böylece kutsal oldu.

APOLLON'UN VATANI

Apollon, aslında Anadolulu bir tanrıdır. Apollon'un en büyük dört tapınağı Batı Anadolu'da, Ege kıyısı boyunca sıralanır: Kuzeyden güneye *Grineum, Klaros, Didyma ve Patara*'dadır bunlar.

Grek mitolojisine göre Leto, Apollon ile Artemis'i Delos'un yanındaki Ortigiya adalarında doğurmuş. İmparator Tiberius zamanında Anadolu'da her iki adımda bir kutsal yerler ve tapınaklar varmış. Katili olsun, hırsızı olsun, bu yerlerin dokunulmazlığına kolayca sığınabildiklerinden, ülkede güvenlik kalmamıştı. Onun için, Anadolu'daki kutsal yerlerin temsilcileri Roma'ya, senatoya çağrılmışlar ki; bu yerlerin gerçeği ile yalancısı ayrılabilsin.

Şimdi sözü, Latin tarihçisi Tacitus'a bırakalım:

"İlk önce Ephesos'lular geldiler. Apollon ile Artemis'in, bilisizlerin (cahillerin) sandıkları gibi Delos'ta doğmadıklarını, kendi ülkelerinde Kenkriyos adlı bir suları ve Ortigiya denilen bir korulukları olduğunu, doğum sancıları ile kıvranan Leto'nun bu-

güne bugün orada duran bir zeytin ağacına dayanarak iki tanrıyı doğurduğunu bunun üzerine o korunun tanrı buyruğu ile kutsallaştığını; Apollon, Kirklops'ları öldürdükten sonra, Zeus'un öfkesinden orada korunduğunu, yine orada Bakkhos baba, savaşta başarı kazanınca, tapınak çevresinde toplanan Amazonları bağışlayıp salıverdiğini, İranlılar da oralara buyruk oldukları sürece tapınağın kutsallığını tanıdıklarını... söylediler." (Tacitus, Annale, 3, 58, 62.)

Bu Kenkriyos denilen su, suyun yanıbaşındaki *Kırkınca* denilen köyün suyudur. Kırkıncalılar sularını oradan alırlar. Rumlar Anadolu'dan göç etmeden önce bu köye *Kirkiyos* denilirdi. Kerkiyos da "*Circeos*"dan gelir. Çünkü "C" harfi hem "S" olarak, hem de "K" olarak okunur. Örneğin Büyük Ceasar'ın adı hem Sezar, hem de Kayser olarak okunur. Hatta Türkçe lafazan anlamına gelen "Çaçaron" adı ya da sözcüğü, Romalı söylevci *Cicero*'nun adından gelir. Ama bu büyük Romalının adının *Sisero* mu, yoksa *Kikero* mu olduğuna değgin epeyce tartışmalar olmuştur.

İndo-Avrupasal dillerinde aynı harf başka başka okunduğundan "yüz" (100) sayısı anlamına gelen "*centum*" sözünü "*kentum*" diye öttürenlerle "*sentum*" diye öttürenler arasında bir ayrım yapmak zoru doğmuştur.

Bilinir a; bir şeye Hint-Avrupa damgası vuruldu muydu, bilginler, kılı kırka ayıran incelemelere dalarlar. İndo-Avrupasal olmayanlara ise hiç aldırış etmezler. *Kırkınca* Türkçe sözünün *Kerkiyos* sözünden geldiği besbelli. Ama Kerkiyos sözü de Tanrıça Kirke, (Circe) ya da Circeos'tan gelir. Bu asıl Sümerli bir tanrıçadır. Homeros, *Odisseia*'sında bu tanrıçadan uzun uzadıya söz eder. Onu Fırat ve Dicle ile Sümer'e yolculuğumuzda anlatmış olduğumuzdan, burada yenilenmesi gereksinilmiyor.

ORTİGİYA

Ortigiya denilen yer, Solmissos (Bülbül) dağının kuzeyinde Arvaliya vadisindedir. O yer şimdi

Meryem Ana'nın evi olmuştur. Kenkiryos suyu da Meryem Ana'nın kutsal suyu oldu. Anadolu kurak olduğundan, su başları eskiden beri kutsal sayılırdı. Prof. J. Garstrang, *"Hitit İmparatorluğu"* adlı yapıtında, Hitit kabartmalarının su başlarında olduklarını yazar. Nitekim *Sipilos* (Manisa) dağının kuzey eteklerindeki Hitit Tanrıçası Hepa'nın (Havva) önünde de su akar. Bizans çağında, su kaynaklarının, ayazma olarak kutsal sayılması sürdürülmüştür.

Yukarıdan beri Bakkhos'la Apollon'un, zeybeklerle defne ağacının bağlantıları konusunda bir fikir vermeye çalıştık. Bu bağlantılarının tümünün anlatılması çok uzun süreceğinden, burada durmak gerek.

Zeybeklerin ant içme töreninde efenin defneye dayanması, bu ağacın zeybeklerce kutsal sayılmasındandır. Defne ağacının çok sık olduğu dağlarda zeybekler pek gezmezler. Defneye *"ölüm ağacı"*, o dağlara da *"ölüm dağı"* derler. Zeytin tanelerine benzeyen defne yemişlerini de silahlarına sürerler.

18

TANRILAR, TAPINAKLAR

Erken Taş Çağında tanrılara tapınaklar yapılmazdı. Tanrılara kutsal olan yerler vardı. Çoğu sık ağaçlı, karanlık, ormanlık ya da koruluklardı bunlar. Kutsallığının yanısıra şom ve netameli sayılırdı oraları.

Zavallı insanoğlu, milyonlarca yıl süresince sakıncalar, karanlıklar, fısıltılar ve bilinmezliklerle çevrili kalmıştı. Kutsal sayılan o gizemli (esrarlı) yere girerse insanı cin çarpabilirdi. İnsanın, yabanıllı-

ğı ile birlikte, düşleri de, için için iyilik özlemleri de vardı. Cinleri yavaş yavaş güzelleştirdi. İnsancıl yapıp kendine benzetmeye çabaladı. Ama nice insancıllaştırsa, tanrıların, gülen insan yüzlerinin ardında karanlıkları vardı ki; oradan ölüm hortlayabilirdi. Canlı insanın canının başlıca düşmanı ölümdü. Günümüzde bile çocuklar, gecenin karanlığından, mezarların hortlaklarından korkarlar. Çünkü çocukluk, yabanıllığa en yakın çağdır.

Tanrıların *yazı yanı* güleçken, *tura yanı* korkunçtu. İşte bundan ötürü, kutsal diye tanrılara ayrılan koruların eşiğine gelince insanlar, *"Aman, etme, eyleme"* diye yakarır, dua ederlerdi. Kutsal koruların kıyılarına, tanrıların gönlünü etmek için çeşitli armağanlar sunulurdu. Bu arada babalar, ilk doğan çocuklarını tanrılara kurban ederlerdi.

Bu koruluklara *"Temnos"* denilirdi. Zamanla, bu *"temnos"*ların kıyılarına ya da ortalarına birer sunak kuruldu. Sunak büyüye büyüye tapınak oldu.

İNSAN VE TANRI

İnsanın tanrılaştırıldığı da görülür. Örneğin, insanın biri insana yarayan bir aygıt bulursa, o insan öldürülse de birkaç kuşak sonra putlaştırılırdı. Thomas Cariyle, *"Kahraman ve Kahraman Tapınımı"* adlı kitabında, erken çağlarda kahramanın yani insana yarar insanın bir süre sonra tanrılaştırıldığını anlatır. Çağımızda da böyle bir eğilim vardır.

"Öldürülse de" dedik. Örneğin Prometheus, ateş tutuşturmak için bir aygıt icat eden adam olabilir. Ama, o yaşarken, tapınılmakta olan tanrının papazları, *"Tanrının işine karışıyor; ayrıcalık ve üstünlüklerine saldırıyor"* diye, *"Hezar-ı Fen Ahmet"* gibi öldürürlerdi onu. Ancak Prometheus'u öldürmediler, hiç olmazsa düş ve düşünce olarak, yalnız Kafkas Dağına zincirlediler. İnsan daha diri iken tanrılaştırılırsa, o zaman başka bir tehlike başgösterirdi. Tanrılaştırılmış insanın tanrısal gücü kendilerine geçsin diye, adamı diri diri parçalayıp yerlerdi.

Belki de Bakkhos, kimbilir hangi uzak bir geçmişte, arpa ya da üzüm suyundan nasıl bira ya da şarap yapıldığını bulup insanlara öğretmiş bir adamdı. Bakkhos öldürüldü mü, yoksa diri diri yenildi mi, orasını Tanrı bilir! Bilinen bir şey varsa, Bakkhos tanrı sayıldı ve insan gönlünde, uygarlığı kurucu, yaşama sevinci verici ve barışı sağlayıcı akımların temsilcisi oldu.

IŞIK VE SEVGİ

İnsan gönlü ışığa, sevgiye ve sevince can atıyordu. Ta Uzakdoğu'dan gelen yollar Hitit, Kassit, Mitani, Hurri, Pelasg (Pelaj), Leleg ve Minoen kalabalıkları ile tozarıyordu. Skamandros'ların, Gediz'lerin, Menderes'lerin vadilerinde göç üzerine göç, dil üzerine dil anaforlanarak, karışa karışa Arkhipelos'a (Eski Deniz, Ege Denizi) akıyordu.

Akdeniz'in uçurum karanlığında, uzak geçmişin *"bir varmış-bir yokmuş"*unda, görünür görünmez bir mavilik durup durup düşünüyordu sanki derin derin.

Yaşama sevinci hız ala ala, sonunda anatanrıçanın düdükleri ile kudümlerinde zilleri ile davullarında gürleye koydu. Deli gönüller burgaçlana dansa ve hoplayıp oynamaya veryansın ettiler! Işıkla parlayış insan kılığında "Apollon" diye tanrılaştı Ege'de. Sevgi, "Aphrodite" diye. Batı Akdeniz mavisinden apak köpük olarak süzülüp çıktı. İkisi de Troya savaşında kendi yurtları için savaşanların yanında idiler.

Birdenbire Doğu Akdeniz, dünyada *"her şey"* oldu. Dünyanın ışığı, sevgisi ve sevinci idi orası. İnsan gönlü Girit'ten Troya'ya, Troya'dan İonya'ya bağlanarak, insan uygarlığını yarattı. Artık orası, Homeros'un "şarap rengi" dediği deniz, insanoğullarına sunulan "mavi kupa"sı idi. Orası insanlığın beşiği, ilk insanlıktı. Sadyateslerin atlıları, Keyhusrevlerin develeri, Dara'nın ölümsüzleri, İskender'in falanksları, kohort'ları, savaş arabalarının tekerlekleri altında Ege topraklarını çiğneyip geçtiler. Kos-

koca imparatorluklar "Gümbürrr!..." diye, yeryüzünü sarsa sarsa devrildi. Tarih üzerine tarih yığıldı. Göz gözü görmez toz duman içinden, insan gönlünün çevik ve oynak yaşama sevinci sıyrıldı çıktı.

Ta Taş Çağının karanlığından beri Pan, *Sirinks*'ini Marsyas'a, Marsyas *flütünü* Kybele'ye, Kybele *zillerini* Apollon'a, Apollon *harp*'ını Bakkhos'a, Bakkhos *davulunu* Âşık Garip'e, Âşık Garip *sazını* zeybeğe verdi. Zeybek oynadıkça, onu oynatan "Dionizyak" hız, *Nasreddin Hoca*'yı güldürdü. O hız, Akdeniz'in karanlık geçmişinden dans ede ede —yüzünde denizin dalga çırpıntısı ile güneş çakıntısı sanki— kulaklara türkü, gözlere oyun, gönüllere sevinç ve tam imanına dek meydan okuma oldu. Aralarında İda dağları, Uludağ'ın dağ bekçileri, *"Ferman padişahın, dağlar bizimdir"* diye bağırıyorlar.

Dağların sesi yoktur. Olsaydı, onlar da *"Ferman padişahın, dağlar bizimdir"* diye ünlerlerdi.

19

APOLLON VE DİONYSOS *

Tarihte kimi generaller vardır, harp akademilerinde ne öğrenmişlerse onu savaşta noktası noktasına uygulamaya çalışırlar.

Örneğin, Napoleon'un İspanya savaşlarında, İngiliz Harp Akademisi'nden çıkma öyleleri vardı ki; akademide öğrendiklerine aykırı bir davranışla düşmanı yenmektense, okulda öğrendiklerine uyarak, düşman karşısında akademik bir çekilmeyi yeğ tutarlar, bilinen ve denenmiş yöntemler dışında davranmayı bilgilerine yediremezlerdi. Bu bilinen yol,

---

* **Merhaba Anadolu**'da aynı başlıkla yer almıştır, s. 168, 169.

yordam ve yöntem tapıcılarına "Akademik" denir. Ama öğrenilmiş olan yöntemler dışında davrananlar olur. Bunlar, değişmiş koşulları göz önüne alarak, hatta onları çiğneyerek hareket ederler. Bunlara da "Özgün" denir.

Sözgelişi, önceki savaşlarında, *Napoleon* kışın da askeri hareketlerde bulunuyordu. Çok tecrübeli ve ak saçlı Alman feldmareşalleri, Napoleon için, "Ne denli, askerlikten çakmaz adam... Kara kışta askeri hareket olur mu hiç? Ordular kışlık ordugâhlarına çekilir, hareket için baharı beklerler" dediler.

Başka bir örnek daha : İlk Dünya Savaşında İngiltere Harbiye Nazırı Lord Kitchener'e tanklar gösterildiğinde, Lord, "Böyle saçma sapan şeylerle harbedilmez" demişti.

İşte bundan dolayı, Kitchener'i akademikler faslına, tankı icat edeni de asker olsun, sivil olsun, orijinaller arasına katmalı. Bu ruhsal durum yalnız askerlerde değil, her insanda ve hayatın her şubesinde vardır. Örneğin, din alanında peygamberler orijinaldir. Papazlar ve softalar ise akademiktir. Dağda serbest büyüyüp gelişen ve dallarını sağa sola özgürlük içinde salan ağaçlar orijinaldir; fakat onları budayıp sözümona düzgün şekle sokan bahçıvanlar akademiktir. Güzel sanatlarda da bilim okullarında da akademik ve orijinal diye ayrılabilecek iki çeşit insan ve iki yöntem vardır. Bu iki çeşit hareketin elbette orijinali kıymetlidir. Çünkü akademikler alışılmışa fazla bağlı olduklarından yerlerinde sayarlar, her yeni gelişmeye engel olarak orijinalleri deli sayarlar.

Uçağı icat eden Wright Kardeşleri, üniversite profesörleri, önceleri olanaksız işlerle uğraşıyorlar diye, deli saymışlardı.

Bu iki çeşit hareket ya da iki çeşit insansal eğilimi, filozof Nietzsche pek güzel anlatmıştır. Kendisi, eski Yunan güzel sanatlarında ve kültüründe iki çeşit hareket ve akım görür. Birincisinin kaynağını, düş görme olayına bağlar. Bu tarza "Apollonien" ya da "Apollonvari" adını verir. Çünkü Apollon bili-

cileri, düş görerek geleceği bildirirlerdi. Bu Apollonien akım, akademiktir. Sözgelimi edebiyat alanında akademikler pürüzsüz ve aksaksız yazarlar. Fakat hızları ve atılımları hemen hemen yoktur. Akademiklerden Yunanistan okullarında öğretilen, güzeli anlatmak anlamına gelen retorik doğmuştur.

Bu çeşidin ustaları pek açık ve pürüzsüz bir dil kalabalığı ile hiçbir şeyi anlatmamak ve hiçbir duyguyu uyandırmamak hünerini gösterdiler.

Nietzsche, ikinci tarza, "Dionizyak", yani şarap tanrısı "Diyonizosvari" adını takıyor. Bunun kaynağını da sarhoşluk olayında buluyor. Bu hareket yöntemi türkü, müzik ve ditirambos şiirleri yolu ile en yüksek lirizme ulaşır. Bu iki çeşidin birbirine katılmasından folk türküleri ve sonunda tragedya doğar.

Nietzsche bu düşünceleri dolayısıyla, üyesi bulunduğu akademiden yaka paça çıkarıldı.

CİNSEL SİMGE

Nietzsche'ye göre, Yunan dünyası, Winkelmann ve Goethe'nin düşündükleri gibi, güzel bir basitliğin örneği değildi. Ona göre, Yunan kültürü Platon'un açtığı retorik idealizmle de başlamamıştır. Ona göre, Yunan kültürü, o idealizmden çok daha önce başlamıştır. O kültür, yaşam tutkunu ve dinç gerçekçiler olan Anadolulu İonyalılarla başladı. Onlar ki; hayatın her görünüşüne karşı derin saygı beslerdi ve sonradan Hıristiyanlığın hayatı reddedici tavrı ile alay edilen, hayatın cinsel simge ve organına saygı duyarlardı.

Nietzsche, Platon'dan nefret ederdi. Çünkü Nietzsche'ye göre o, İonyalıların asıl doğal eğilimlerinden ayrılmıştı. Nietzsche'nin sevgilisi, İonya'nın dev filozofu Herakleitos idi. Nietzsche, Atina'daki Stoa'nın ahlâkçı müritlerine bile o büyük filozofu kaynak olarak gösterirdi.

Nietzsche, Dionizyak akımdan şöyle söz eder: *"İonya için cinsel simge, en derin saygıya değer işaretti. Ölümü yenmeyi anlatıyordu; yeni baş-*

tan doğma yolu ile ölümsüzlüğü ve sonsuz hayatı temsil ediyordu. Her bireysel gebe kalış ve her doğum büyük şenliklerle kutlanır, doğum sancıları da kutsal sayılırdı. Ben bu İonya sembolizmi kadar yüksek bir sembolizm tanımıyorum. Böylece hayatın en derin doğal eğilimi, hayatın geleceği, hayatın sonsuzluğu kabul ediliyordu ve hayatın meydana geldiği yollar kutsal sayılıyordu.

Yalnız Hıristiyanlık, hayata karşı beslediği nefretle, cinsiyeti kirli bir şey saydı ve hayatın her çeşit başlangıcına çamur attı."

Bu tanıma göre, eski Bektaşi ayinleri, cemleri ve nefesleri ile şiddetle Dionizyak idi. Hatta Nesimi, *"Hak için medreseye, aşk için meyhaneye gittiğini"* söylerken, medreseden akademiyi, meyhaneden Dionizyak toplantıları ya da ona yakın şeyleri kasteder. Zaten bu iki şey, sık sık birbirine karıştırılır.

Bu iki akımı temsilen eski efsanelerden ikisini anlatacağız. Apollonien hareket için Apollon ile Daphnis (Defne) efsanesini alıyoruz. Zaten akademik sanat tacı, defne çelengidir. Defne yapraklarının böyle bir zafer çelenginde nasıl kaybolduğunu bu efsane anlatır.

APOLLON İLE DAPHNİS

Altın yay ve altın okların sahibi Apollon (Güneş) attığını vurur, nişanından şaşmaz bir tanrı idi. (Resim : 19) Küçük tosun ve toraman bir çocukcağız olan Eros (Cupido)'da bir ok ile yay görünce, ona, "Sen sevginin yavrususun, bana ait olan o silahları yanında ne diye gezdiriyorsun? A yaramaz çocuk, onun yerine, eline bir meşale al da seviştirdiğin insanların yüreklerini yak!" diye çocuğu azarladı.

Pembe çocuk, "Apollon, senin okun, her nişan aldığın yeri vurur, fakat kendi yüreğine saplanamaz. Ama ben senin yüreğine nişan alırsam, turnayı gözünden vururum" dedi ve böyle demesiyle birlikte, oku havada vızıldadı, Apollon'un yüreğine, en can yakıcı aşkla *Cızz!* diye saplandı.

O sırada, yaşlı Pene ırmağının kıyılarında, Pene'

nin kızı Daphnis (Defne), kendi kendine türküler söylüyor, çiçekler topluyordu. O vadi, peri kızı Daphnis için, çiçekten, düşten ve sessizlikten ibaret bir beşikti. Çırılçıplak göğsü, kar beyaz omuzları ve günahsız gülüşü, güneşte bir yalın kılıç gibi çakıyordu. Fakat o apak göğsün altında, kızın yüreği, erkeklere karşı, en ufak duygudan en yüksek doruklardaki karlar kadar bakirdi. Çünkü Daphnis (Defne), sonsuza dek bakire kalacak Tanrıça Artemis'in perilerindendi.

Genç kız, "gelin" sözünü ve hiç denemediği zifaf odası döşeğini hakaret ve cinayet sayardı. Bu iki şey önünde anılınca, yüzü kat kat pembeliklerle kızarıp utanç rengi ile kıpkırmızı harlardı.

Apollon onu gördü, Tanrı artık, Daphnis'in canevinden vurulmuş vurgunuydu. Tanrı, peri kızı Daphnis'e kavuşmayı can yakıcı bir susayışla özlüyordu. "Daphnis! Daphnis!" diye çağırarak kıza doğru koştu. Çağrıldığını duyan kızın yüreği göğsünde korkuyla hopladı, sonra kız alabildiğine kaçmaya koyuldu.

Apollon, güzel kızoğlankızın peşine düştü, ona, "Ey peri kızı, dur! Ben senin düşmanın değil, özlemle yanan tutkununum" diye bağırdı.

Kız durmadı, hızının rüzgârıyla etekleri havada uçuyordu; uyumlu, pürüzsüz kalçaları ve upuzun bacakları güneşte pırıl pırıldı. Tanrı'nın isteğine kat kat istek katıyordu. Artık Apollon bacaklarının gücünden çok, isteğinin hızıyla kızın peşinde uçuyordu. Sonunda Apollon'un ateşli soluğu Pene ırmağının kızının parlak ensesini ve kıvırcık saçlarını yakmaya başladı. Çıldırasıya koşan kız, çığlık çığlığa babasını imdada çağırıyordu :

"Baba! Baba! Tanrı'nın isteği beni yakıyor... Baba, baba! Beni kovalayan ateşin hızından beni kurtar! Dizlerimde artık derman kalmadı. Büsbütün titreme kesildim. Artık düşeceğim. İşte, şimdi Tanrı beni sarıyor."

Ne var ki, kızın damarlarındaki tatlı kan ve te-

peden tırnağa o şiddetli güzelliği, Tanrı'yı başka bir dilden, "Gel, gel!" diye çağırıyordu.

Kız, "Artık koşamıyorum, kendimi salıverdim" diye inledi ve gözlerini kapayarak titrek ve çıplak durakoydu. Topuklarına kadar inen gür saçlarının arasından, Tanrı'nın sadağının (ok muhafazasının) tıkırdadığını duydu. Onun sarılmasını bekliyor ve artık babasını çağırmıyordu.

Apollon, "Daphnis! Daphnis!" dedi.

Kız o zamana dek öylesine güzel bir erkek sesi duymamıştı. Uzun kirpiklerini aralayıp baktı, Tanrı'nın yüzünü ve onun susayan dudaklarını gördü. Artık peri kızı kendinden geçmiş, kendini ışıklı gücün kucağına salıverdi. Daphnis, son olarak sevinçli bir çığlıkla ürperdi.

Avcılığın aç arzusu ile soluyan Apollon, perinin yumuşak çıplaklığını örten saçlarını bir yana atarak kızı bütün isteyişiyle sardı. Artık Daphnis boylu boyunca kavranmıştı. Apollon, kızın isteksiz karşı koymasına karşılık, kendini teslim etmekte olduğunu anlıyordu. Kız, parlak bir kap içinde sıcak bir ilikti. Tanrı onu yavaş yavaş büküyordu. Kız gerdanını veriyordu. Fakat gerdanının alt tarafı, sanki yere saplanmış gibi hareketsizdi. Tanrı, içini burkan bir acıyla bağırdı:

"Aman Daphnis, ağaç oluyorsun!"

Daphnis korktu; yüzü, gerdanı ve memeleri yemyeşil soldu. Üzüntüsünden yere yıkılıyor gibi oluyordu. Ne var ki; kalçaları ve bacak ek yerleri taşlaşmış gibi idi. Kız boşuna çabalıyordu. Yerden kurtulmak için yaptığı hareketler, göbeğini ve üst tarafını burkup burkup sarsıyordu. Apollon, "Daphnis' ciğim, değişiyorsun!" diye hıçkırdı. Fakat Tanrı'nın yakınması fayda etmiyordu. Kızın ayakları, kıvrılan kökler gibi nemli topraklara dalıyor, oradan yukarıya doğru, kalçalarına kadar olan yerini bir ağaç gövdesi sarıyordu.

Kız, bu kez başka bir acıyla:

"Ey Apollon, al beni! Hani ya deminki arzun? Sen bir tanrı değil misin? Beni bu pis topraktan sök ve kurtar! Benim sıcak kanımı kana kana iç. Beni

şiddetle kovaladın, şimdi ise beni istemiyorsun! Gövdemi, koynumu, arzunu doyurmak için kurtar" diye yalvarıyor artık ağaç dallarına benzemeye başlayan kollarını uzatıyordu. Bir yandan da ayaklarından yukarıya doğru yeşermeğe devam ediyordu.

Daphnis;

"Beni örten saçlarımı seviyorsan, onlardan okunun yayına kiriş ve bağ yap! Al beni Apollon!" diye heyecanla, fışıl fışıl yapraklanan ellerini Tanrı'nın boynuna sarmaya çabalıyordu. Ama artık kolları, dirseklerine kadar, dallara dönmüştü. Derisinin kar aklığı yeşillere karışa karışa, göbeğinden memelerine yayılıyor ve onun ardı sıra da bir ağaç gövdesinin kaskatılığı ulaşakoyuyordu.

Kızın içli yakınmaları boşunaydı artık...

Kız:

"Yardım et, Apollon! İmdadıma yetiş. Göğsüm beni sıkıyor, yüreğim katı bir kabuğun içinde sıkılıyor. Madem beni öylesine şiddetle kovaladın, beni kurtar. Şu çimenlerin ve uzun saçlarımın üzerinde çırılçıplak senin olacağım. Sen beni nasıl istiyorsan, ben de seni öyle istiyorum. Ne duruyorsun? Bütünümle ağaca döndüğümü duyuyorum. Hani ya demincekki iştahın?" diye yalvarışını sürdürüyordu.

Gelgelelim, artık saçları bile körpe yapraklara dönüşmüştü. Pene'nin kızı artık sarışın değildi. Ne peri kızı vardı ve ne de defne fidanı idi daha. Yalnız yalvaran dudakları kıpkırmızı kalmış, fakat yalvaran soluğu artık serin serin defne kokusu vermeye başlamıştı. İnleyişleri ile birlikte, gözyaşları cömert defne özsuyu halinde sızıp acı acı, şıp şıp damlıyordu.

Artık Daphnis, bütün bütün yeşil kabuktur. Yalnız kırık, güdük hecelerle yakınmayı sürdüren dudakları kıpkırmızı kandır. Apollon, istekli bir üzüntünün çelik avucunda kıvranmaktadır. "Daphnis! Daphnis!" diye onu çağırmaktadır ve yeni peydahlanan defne fidanına şaşkınlıkla bakmaktadır.

Daphnis artık yalvarmıyordu! Apollon'un, "Daphnis! Daphnis!..." diye çağrışlarına da cevap yoktu. Artık kızın boğazı ağaç, göz kapakları titreşen iki

yaprak, gözleri iri iri iki damla ağaç özsuyu ve gözyaşı olmuştu. Bir ağacın öz canından süzülüp gelen ağır sakız damlalarıydı onlar. Yalnız, Daphnis'in süzgün dudakları hâlâ kırmızıydı ve kendilerini istekle Tanrıya veriyorlardı. Apollon eğilip onları, sınır bilmeyen bir istekle öptü.

Bütün taze fidan, en yüksek yaprağından en derin köküne dek titreyip, sevgi ile sarsıldı. Ağacın gölgesi bile, tanyeri gibi aydınlandı. Fidanın bütün dalları şiddetli bir duygu ile tiril tiril pırıldayarak aydınlandı ve Apollon'a doğru eğilerek, alnını sanat ışığıyla donattı.

Apollon, "Ah Daphnis! Hep fidan oldun! Katı gövde ve gür yapraklardan ibaret kaldın. Sonsuz ve ölümsüz bir ateşle yanar gibi olan dudakların kabuk, çimenleri üzmeyen hafif ayakların kök oldu. Beni duyuyor musun, Daphnis? Cevap versene?" diye bağırdı.

Bu sözler duyulunca, ormanın tekmil ağaçları heybetli bir iç çekişiyle fısıldadı. Ondan sonra fidan da koca ormanın köklü bulunduğu yamaç da sustu. İşte o zaman Tanrı'nın acısı türkü ve müzik şeklinde yükseldi. Onun sesini ıssız dağlar, serin vadiler, zümrüt adalar ve uzak enginler duydu. Öyle ki, her yana Daphnis'in güzelliği sindi. Onun gövdesinin zarif organları, görümüne doyulmaz yaradılışın dereleri-tepeleri, pınarları ve akarları oldu. Yüzünün iç açıcı ışığı, ferah ufukların cana can katan maviliği oldu.

Gece idi. Dağ artlarından yıldızların biri doğuyor, biri batıyordu. Tanrı, Daphnis fidanının altına uzanmıştı. Türküsünü duyan ağaç, ateşte kızartılan turunç gibi yanıyordu. Türkü usul usul acı bir hüzünde susunca, fidanın en uzun iki şah dalı, Apollon'un alnını, biri sağdan, öteki soldan sardı ve başına apaydın bir taç ve nur çelengi oldu.

Tanrı, "Ey, Daphnis, artık bu geceden sonra bütün insanlar senden bir dal ve bir çelenk isteyecekler. Bu çelenk, bir Tanrı'nın bu gece göklere boşalan ölümsüz ilâhisinin belirtisi olacak..." dedi.

Her ne kadar yukarıdaki efsane daha çok Dionizyak bir hızla anlatılmışsa da akademiklerin, yani Apollonien olanların belirtilerinin kaynağını gösterdiği için yerindedir.

Günümüzde defne dalı çelenginin ufak bir tunç halka şekline girişini, subayların, okul öğrencilerinin ve birçok başka mesleklerde olanların şapkalarının önünde görürüz.

Bu kıssadan alınacak hisse ise, insanın, yalnız şehvetle kovaladığı bir kadına sahip olunca, kadının hemen som seksen kiloluk bir ağaç kütüğüne dönüştüğüdür.

AK BOĞA

Dionizyak atılıma gelince, Dionysos'a ait olup da Apollon ile yarışan bir efsane yoktur. Onun için, Girit'e ait İkarus efsanesini seçmek zorunda kaldık. Ancak o efsaneye geçmeden önce, bazı açıklamalarda bulunmayı uygun gördük:

Minos, Girit Kralı, Pasiphae'nin kocası idi. Pasiphae, güneş tanrısının kızı idi. Aphrodite (Venüs), bu güneş tanrısına büyük bir hınç besliyordu. Çünkü Aphrodite Olympos'ta savaş tanrısı Mars ile gizli gizli zina işlerken, "Güneş", sanki başka işi gücü yokmuş gibi, karanlıkta sevişmekte olan çifte ışığını salarak, onların ne halt etmekte olduklarını Olympos'ta toplanmış tüm tanrılara göstermişti.

Durumu gören tanrılar gümbür gümbür gülerek, bütün ufukları gökgürültüsünü andıran alaylı kahkahaları ile gürletmişlerdi.

Aphrodite utançtan büsbütün pembe kesilmiş yerin dibine geçesi gelmişti.

Ö sıralarda Deniz Tanrısı Poseidon, kendisine kurban edilmesi için Girit Kralı Minos'a birkaç boğa yollamıştı. Bunların içinde pek güzel bir ak boğa vardı. Aphrodite, Güneş'ten öcünü almak için, Güneş'in kızı olan Girit Kraliçesi Pasiphae'nin gönlünde, ak boğaya karşı bir sevgi uyandırdı. Boğaya tutkun kesilen Pasiphae de dere tepe gezer ve sığır sürüsünden ayrılmaz oldu.

Üzerleri çiyli çimenler ve çiçekler toplayıp ak boğaya yedirdi. Ne var ki; Pasiphae'nin yüreğinin iki boynuzlu sultanı hiçbir şey anlamıyordu, pırlanta küpelerden ve mücevher gerdanlıklardan etkilendiği yoktu.

Pasiphae ise bu delice aşkı yüzünden, bir inek olup boğaya kavuşamadığı için içi yanıyordu; inekleri kıskanıyor, onları öldürüyordu.

Evet, kraliçe idi ama başındaki taç kaç para ederdi? Taç yerine, inek olarak başına iki boynuz geçirebilmek için hiçbir şeyi esirgemezdi.

Pasiphae bu çılgın tutkusu dolayısıyla sevgili ak boğaya kendini inek kılığında göstermek istedi. Kraliçe, o zamanlar Girit'te bulunan ve Girit'in binbir kapılı, binbir dolambaçlı ve çıkmazlı Labirent denilen binasını yapan büyük sanatçı Daidalos'a başvurur ve ondan, inek derisinden yapılma bir heykel ister. Amacı inek heykelinin içine girerek ak boğayı aldatıp ona kavuşmaktır.

Daidalos böyle bir heykel yapar ve Pasiphae de içine girer. İneği görünce boğanın gözleri arzuyla kan çanaklarına döner ve yerleri gürleterek koşup aşar. Pasiphae, kendi ayakları ineğin arka ayaklarının yerlerine gelecek şekilde inek heykelinin içine girer. Azgın boğa, gerçek inek sanarak, inek heykelinin içine yerleşmiş bulunan Pasiphae ile birleşir.

Bu birleşmeden dokuz ay sonra Pasiphae'den, başı boynuzlu insan başı ve altı yanı boğa olan bir ejder doğar. Minotauros (Minos Boğası) denilen bir yaratık Labirent'e kapatılır. Çünkü Labirent, arapsaçı gibi öylesine dolambaçlıdır ki; oraya bir giren bir daha çıkamaz.

Gelgelelim, boğa ile çiftleşmesine yardım ettikleri için, Daidalos ile oğlu İkarus da Labirent'e hapsedilirler. O Labirent ki, ne başı bellidir, ne de sonu! Menderes ırmağının denize gidişinde olduğu gibi, kendi üzerine kıvrılarak bazen ileriye, bazen de geriye gider görünür.

Daidalos oğluna, "Minos enginlere ve karalara buyruktur ama, mavi gökler özgürdür a..." der. Bu

arada da Girit'ten kaçmak için kendine ve oğluna kanatlar yapmaya koyulur.

Pek eski arkaik zamanlarda Atinalılar Giritlilere düşmandılar. Onun için Atinalılar şu şimdi anlatacağım olaydan, bu efsaneyi uydurdular: Girit'in Tauros (yani boğa; çünkü Girit'te boğa kutsaldı) adında bir amirali vardı. Bu adam Pasiphae ile ilişki kurdu. Kadın ikiz çocuklar doğurdu. Bunların biri Minos'a, öteki Amiral Tauros'a benziyordu. Bu olaydan, yarı insan-yarı boğa Minotauros efsanesi uyduruldu.

Bu olayın altında tarihsel gerçekler gizlidir. Zeus'un boğa kılığına girerek Europa'yı (Avrupa kıtasına adını veren kız) doğudan kaçırışı efsanesi ile Tauros (yani Boğa) dağlarının adı arasında büyük ilişki vardır.

APOLLON VE İKARUS

Aldı sözü İkarus :

"Babam Daidalos'un yaptığı ineği gördüm. Sanki otlakta taze otları istekle yemiş ve böğrünü adamakıllı şişirmişti. Ayaklarının çatal tırnakları, içi kof iskeleti ve ipek derisi öyle bir ustalıkla yapılmıştı ki, heykele canlı denebilirdi. Gövdesi sanki istekle şişkindi. Memeleri, âdeta cömert sütlerle kabarıktı, Pasiphae, hizmetçilerini geride bırakarak kukla ineğe merakla yaklaştı ve babamın, istekleri sabırsızlıkla kamçılayacak olan yapıtını, yanında yargıcı diye getirdiği sığırtmaçla birlikte uzun uzun süzdü. O adam inekte bir özür ve eksik bulamadı.

Pasiphae ineğe hayran kaldı. O kadar memnun kalmıştı ki; elini saçlarımın üzerinde gezdirerek beni okşadı. İçi çıra, reçine dolu bir fidan gibi, tepeden tırnağa, tek parça bir alev kesildim. Hey o aydınlık iklim ki, güneşinin ateşinde narlar, şiddetli gülüşler gibi patlar! Uzaktan uzağa güneşin kızı Pasiphae'nin hizmetçi kızlarının gergefte örecekleri tireleri kırmızıya boyarken söyledikleri türküler, Knossos Sarayı'ndan sağnak sağnak kulağıma yetişiyordu.

Güneş'in kızı Pasiphae'yi seviyordum. Fakat o, inek heykelinin içine girdi. Usta sığırtmaç, davullar gibi şişkin böğrünü, kamçısı kuyruğu ile gümlete gümlete yürüten boğayı getirip de Pasiphae'ye aşırttığı zaman, ben tepemden tırnağıma kadar öfke ve nefretle yandım.

— Ey Güneş! Ey Apollon!, diye bağırdım; Sana ve senin gibi Apollonien olan ne varsa, hepsine düşmanlığım sonsuz olsun! dedim.

Pasiphae, Güneş'in kızı idi ya...

Ne ettiğimin farkında olmayarak, okumu ve yayımı aldım. Göklerle omuz öpüşen İda Dağı'na çıktım. Tepede kayan geniş gölgenin üzerinde kalkmış olan koca kartalı gördüm. Okumu takmış olduğum yayım vıngıldadı. Çatal kuyruklu okum kırlangıç gibi uçtu. Yaralanan kartalın çağırışı, havaları kamçı gibi biçmişti. Yüzümde kanatlarının sert rüzgârını duydum. Kartal burgaç gibi döndü; dönerken kanının Şakk! diye alnıma damladığını duydum.

Gökler şimşeklerle gülerken, ağustos buğusunun cömert damlası gibi sıcaktı kartalın kanı. Kartal düşüp göğsünü kayaya çarptı. Kartalın uzun tüylerini yoldum ve babam Daidalos'a götürdüm. Babam, balmumu, zamk ve daha başka yapıştırıcı nesnelerle bana kanatlar yaptı. Fakat o kanatlar, engin isteğime pek cimri bir cevaptı!

Okla, yayla kartal, şahin, atmaca ve benzeri kuşları avlayıp tüylerini yoldum. Gökyüzünün her yüksek uçucusu, okuma hedef oldu. Hepsini babamın mağarasına yığıyordum. Babam, çam ağaçlarının gövdelerinden sızan çıralı sıvıları (reçineleri) arıların sarı mumuna katıyordu. Sağlam kınnaplarla, binlerce uçucunun tüylerini kördüğümlerle birbirlerine bağlıyordu. O tüyleri, birbirlerine uyar sıra ile, en kısasından en uzununa kadar düzenledi. Öyle ki, sonunda kanatlara, diriliğin durumunu verdi.

Kuraklık, toprakları, susamış dudaklar gibi çatlatmış, Pasiphae'nin yapma ineği, içi kurt kalabalığıyla şişip şişip inen bir leşe benzemişti. Pasiphae, karnında başı insan, alt yanı boğa olan piçinin oynaştığını duydukça, ağzı istekle köpürüyordu.

İşte, o piçin doğacağı geceydi. Göklerde yıldızlar çakıyordu. Denizler uyuyordu. Rüzgâr aldı. Engindi artık isteğimin kanatları...

Babamı sarsıp uykusundan uyandırdım; 'Artık uçuş saati geldi', dedim.

Babam, 'Oğlum, dikkatten, itidalden ayrılma. Yükselme. Kanatların güneşte erir. Benim arkamdan gel. Senin kılavuzun olayım. Sen böylece selâmete kavuşursun' yollu bayat sözler söyledi, öğütler verdi.

Ona söylemedim. Fakat dudaklarımın ardında yüreğim, 'Babanı yenmezsen, varlığının hikmeti kalmaz. Canım pahasına da olsa, senin çizdiğin itidal yoluna gidemem!' diye bağırıyordu.

Babam, 'Oğlum, ben yavaş yavaş uçmaya koyulacağım. Sen de tıpkı benim gibi hareket et ve ardımdan gel,' dedi yine.

Ben öleli binlerce yıl oldu. Galiba adım, dünyada hâlâ efsanelerde anılır. Lete ırmağını, yani unutkanlık sularını geçtim. Fakat hâlâ babamın o acı yalvarışını unutamadım. Neyse, ben en yüksek uçurumun kıyısına vardım. İşte oradan, öyle bir şiddetle kanatlarımı yükseklere verdim ki; ta aşağılarda, kanat üzerinde bulunan yüksek uçucu kuşlar, kanatlarını çırparak aşağılara süzüldüler.

— Ey aşk, ey özgürlük! diye bağırdım.

Şafak rüzgârı serin serin altımda esiyordu. Kızgın havada avlandıktan sonra, beni tozlu terlerimden kurtaran serin sular böylesine çıldırtıcı bir sevinçle çırpınmamıştı... Aklımda ne Pasiphae'nin sevgisi, ne de o sevginin acısı kaldı.

Babamın, 'İkarus! İkarus! İkarus! Nereye gidiyorsun?' diye bağırış ve çağırışlarını sağnaklar arasında şimdi duyuyor, şimdi duymuyordum. Sesi gitgide daha uzak ve daha zayıf geliyordu.

Bir buluttan süzülüp geçtim. Yalnızdım göklerde. Ta aşağıda, koskoca gemileri küçücük gördüm. Ondan sonra, alçaklarda kalan yeryüzünü ve engini göremez oldum. Artık kanatlarımı bir gün ölüp çürüyecek kısa kollarım değil, sonsuz arzum uçuruyordu.

Yükseldim, yükseldim, Apollon'un arabasına yaklaştım. Atlarının şimşekler salan nallarını ve arabanın tekerleklerinin gürültüsünü duyuyordum. Güneş Tanrısı'na gitgide yaklaşıyordum. İçimi ateş sarıyordu. Kanatlarım, artan arzumdan hız aldı.

Bir aralık aşağılara baktım, tüylerim ak ak uçuşuyordu. Kanatları omuzlarıma ekleyen mumlar Güneş'in ısısından eriyordu. Yine de içimde ne korku, ne de pişmanlık vardı. Güneş'in yukarısına doğru uçtum. Güneş Arabası da onu yöneten Apollon da benim aşağımda kalmıştı. Ellerim boştu. İki kanadımı, ta köklerinden sökerek Apollon'un başına çaldım. 'Al sana, kahpe Tanrı!' diye bağırdım.

Apollon arabasına, atlarına ve tepesinde uçuşan defne çelenginin yapraklarına karışarak, tıngır mıngır aşağı düşüyordu.

Ondan sonra ne oldu, bilmiyorum. Sanki varlığa döndüm ve,

— Ey Varlık, elimden çıkan bu kanatları hiç kimseye değil, fakat onları, güneşi aşan sanatçılara adıyorum! diye bağırdım.

Ondan sonra ışıklar içinde yuvarlanarak mavi engine düştüm..."

İşte bu da Dionizyak atılış olur.

20

LYDİA

Lydia'nın eski adı —Homeros, Herodotos ve başka yazarlara göre— Maionia idi. Maionia'nın eski kraliçesi Omphale, Hercules'e (Herakles) gönül kaptırmış ve onu birkaç yıl sarayında konuk etmiş. Başkalarına göre kraliçe Omphale, güçlü Hercules'i kendine jigolo edinmiş. Omphale'nin Hercules'den Lidus adında bir oğlu olmuş. Bu Lidus'tan ötürü Maionia adı Lydia'ya dönüşmüş.

Bu hanedanın soyu babadan oğula kral ola ola, Herodotos'a göre iki yüz yirmi kuşak sürmüş.

Mitolojik abartmalar bir yana atılırsa, Lydia krallığının ya da devletinin binlerce yıl süren bir kurum olduğu anlaşılır. Lydia'lılar çoktan beri kendi yurtlarının yerlisi olmakla birlikte, tarihten önce Karia'lılara, Lykia'lılara ve Girit'lilere karışmış oldukları, kimi geleneklerinden anlaşılır.

Herodotos, Lydia Kralı Kandaules'ten söz eder. Kandaules'e dek süregelen krallar, Omphale ve Hercules'den dolayı Hercules soyundan sayıldılar ve "Hercules'in Torunları" anlamında "Heraklidae" diye anıldılar. Ama, biraz sonra anlatılacağı gibi Kandaules, Giges tarafından öldürüldü ve Giges kral oldu.

Giges'ten sonraki Lydia kralları —Kroisos'a değin— Mermenad Hanedanı adıyla anılırlar. Bu arada Lydia'da bir kıtlık kıranlık olur. Anadolu'dan kimi Lydialılar —Herodotos'a göre— Tirhenos adlı prensleriyle İtalya'ya göç ederler. Bundan dolayı İtalya'nın batı kıyısından Korsika ve Sardenya adaları arasındaki denize Tirenyen Denizi* denir.

KİMMER'LER TUFANI

Lydia devleti, Pers İmparatoru Kiros (Kurus) tarafından yıkılıncaya dek süren upuzun tarihinde, geçirdiği en büyük tehlike, yabanıl İndo-Avrupasal soylu Kimmer'lerden geldi. Bunlar, kadın erkek, yaya ve at üzerinde, pek büyük kılıçlar ve kurtlardan daha yırtıcı köpekler kullanarak savaşıyorlardı. Bunlar Karadeniz'de İonyalı Miletos'luları yenip Sinop'u başkent edindiler. Oradan yayılmaya başlayarak Phrygia'yı işgal ettiler.

7. Yüzyılda Lydia Kralı Giges, Asurluların yardımıyla Kimmer'leri püskürttü. İkinci saldırıda Gi-

---

* Tirhenus ya da Tirhenos, Kule Sahibi demek olan Tiran sözünden gelir. Derebeyliği zamanında kule sahibi olanlar kötü sayıldıkları için, Tiran sözü, zorba anlamında kullanılır olmuştur.

ges öldürüldü ve Kimmer'ler Sardis'i ele geçirerek talan ettiler. Ephesos'a saldırdılar, Ephesos kenti, çok ölü verdirerek kendini savundu. Ama Artemis Tapınağı, kent duvarları dışındaydı. Kimmer'ler, tapınağı yağma edip yaktılar. Menderes Magnesia'sını (Manisa) da elegeçirdiler, talan edip yaktılar. Ancak Giges'ten sonra Lydia tahtına oturan Ardis, Kimmer'leri, artık Anadolu'ya sulanacak hal bırakmamacasına yendi ve Anadolu'yu büyük bir felâketten kurtardı.

Lydia'lılar İtalya'nın, kuzeyde Bolonya'dan başlayarak, Apenin dağlarının orta bölümünü, güneyde Roma dahil, Roma'ya dek olan kısmını işgal ettiler. Bu yere Etruria adını verdiler. İtalya'ya, Anadolu'nun simgesi olan *labris*'i —yani çift yüzlü baltayı ve baltanın sapını saran değnek demetini— getirdiler (Değnek teker teker oldu muydu kırılır ama, demet oldu muydu kırılmaz; çünkü birlik ve beraberlikten kuvvet doğar. Bu değneklere *faşi* dendiği için, *faşist* sözüne kaynak olmuştur).

PALATİN DAĞINDAKİ TAPINAK

Roma'nın adı *Etrüsk* dilinden olduğu ve Roma'nın ilk kralları Etrüsk oldukları için, Roma İmparatorluğu'nun simgesi de çift ağızlı balta ile değnek demeti olmuştur. Aynı zamanda Roma, Kartacalıları yenmek için ne yapmaları gerektiğini Kumae (Napoli'nin yanında) bilicilerine sorunca, "Tanrıça Kybele'nin kutsal taşını, Anadolu'da Bergama'dan Roma'ya getiriniz!" cevabını almıştır.

Kutsal taşı, Roma'nın kutsal tepesi olan Palatin Dağı'na götürüp, orada yaptırdıkları Kybele tapınağına koymuşlardır. Bugüne bugün İtalya'yı ana Tanrıça Kybele simgeler. Posta pullarında bile, Roma'yı simgeleyen kent duvarı, Tanrıçanın başında taç olarak görünür.

Etrüskler ya da Lydia'lılar modern kentçilik bilgilerini Roma'da uyguladılar. İtalya'da buldukları İndo-Avrupasal barbarları uygarlığa zorlayıp alıştırdılar. Roma kentini de kurdular. Hatta, ta Sümer'

den edindikleri bilgi ile, Avrupa'da siftah olarak kent suyu ve lâğım sistemini gerçekleştirdiler. Roma'nın ilk lâğım sistemi *"Kloaka Maksima"* bugün bile, Roma'da bu yoldaki en modern sistemler arasında yer almaktadır.

İLK PARA

Lydia sikke olarak paranın icat edildiği ve ilk kez, basıldığı yerdir. Babilon'da, Fenike'de ve Mısır'da takas aracı olarak tartılmış altın ve gümüş kullanılırdı. Tartılmış bir parça maden, bir devlet tarafından basılınca ve ağırlığı ile saflığı devlet tarafından garanti edilince, o maden parçası "para" olur. Bu işi İsa'dan aşağı yukarı 700 yıl önce dünyada ilk defa Lydia yaptı. Belki de Giges zamanında.

Lydia paraları —akaltın, ya da elektron denilen— altınla gümüş karışımındandı ve bu karışımda altın daha çoktu. Sardis'in bir akaltın sikkesi, aynı ağırlıktaki gümüş sikkesinden on üç kez daha değerli idi. Aynı ağırlıktaki saf altınınsa dörtte üçü değerinde idi. Bu parayı bütün Anadolu —doğusuyla, batısıyla— hemen kabul etti. Çok geçmeden de bakır ve küçücük gümüş sikkelerle ufaklık para basılmaya başlandı.

O güne dek bir yerden bir yere giden toptancı tüccar, yanlarında çeşit çeşit boy posta ve ağırlıkta tartılar, bir sürü maden parçaları ve ıvır zıvır, çuval çuval arpa, buğday ve başka tahıllarla ölçüler taşımak zorunda idiler. Perakendecinin işi de toptancınınkinden daha kolay değildi. Alıcı da satıcı da hile yapıldığından, gümüşe kurşun katıldığından kuşkulanırlardı.

Ephesos'ta Agora'da —yani pazar alanında— pazarlıklara, alavera ve dalaveralara tanık olan Pers İmparatoru Kiros, *"Bu yerde tanrılara, namuslara yemin ede ede herkes birbirini aldatıyor!..."* demişti.

Eh, ticaretin piri olan Hermes, aynı zamanda hırsızların da piri idi. Hatta Olympos'a ilk uğradığında işe babası Apollon'un koyunlarını çalmakla başlamıştı...

Para, sıkıntıların hepsini değilse bile, büyük kısmını ortadan kaldırıyordu. Paranın icadından önce büyük toprak sahiplerinin ürünlerini satmaları âdeta bir belâ oluyordu satıcıya da alıcıya da. Küçük çiftçiye gelince, eve yeni bir toprak çanak satın almak, tarlası için yeni bir saban ya da karısına ufak bir boncuklu cici bici almak âdeta bir sorun oluyordu. Ufak para olmayınca dönen dalavereler, alışveriş edenleri uzun uzun ve kara kara düşündürüyordu.

Sonra, gündelikçinin gündeliğini, yiyecek takası ile alması, gündeliğini çiğneye çiğneye yemek durumunda bırakıyordu adamı. Tutun ki, gündeliği dört kilo helva etti ve yevmiyesini helva olarak aldı; adam da bu dört kilodan iki yüz elli gram helvayı 250'şer gramlık parçalara bölüyor ve bunları kapı kapı gezdirerek, o helva dilimlerini, ihtiyacı olan başka maddelerle değiştirmeye uğraşıyordu. Bu da enikonu güç oluyordu.

Ufak para ile herkes uygarlığın ufak tefek ihtiyaçlarını satın alabilir ve uygarlıktan yararlanır oldu.

LYDİA UYGARLIĞI

Lydia'lılar Anadolu'da ulaştırma işini —yollar ve yollardaki hanlar, hamamlar, kervansaraylar ve yedek beygir ahırları örgütleyerek— düzene koymuşlardı. Lydia'lılar için, "Dünyanın en ileri kervancıları ve kervansaraycıları" deniliyordu. Bu işte Persler'in de ustalarıydılar. Sardis'ten Babylon'a, oradan da Susa yolu ile Persepolis'e, anlı şanlı *Kral Yolu* yapılmıştı. Sardis'ten Susa varan yol iki bin kilometre tutuyordu. O yol üzerinde kervansarayları ile ve yedek at ahırları ile yüz on bir durak yeri vardı. Bu yol doksan gün sürüyordu. Pahalı da değildi. Herhalde gününün milyoneri olmayan —aslında fukara idi— *Halikarnassos*'lu *Herodotos* Ephesos'tan Sardis'e ve oradan da uzak Babylon'a kolaylıkla git-

mişti. Parasızdı, çünkü memleketi Karia'dan sürgün edilmişti*.

Lydia'lılar ayrıca, borazan çalanların kullandıkları maden boruları da icat ettiler.

Dünyada ilk basılan paranın —yani Lydia parasının— bir yüzünde Lydia devletinin arması olan aslanla boğa kabartması vardı. Paranın üzerinde insan yüzü, ilk önce, *Büyük İskender* öldükten sonra, onun generallerinden *Lisimakhos* tarafından bastırılan paralarda görülür. *Lisimakhos, İskender*'e saygısı dolayısıyla, paranın yüzünde onun resmini bastırmıştı.

21

PAN İLE APOLLON'UN MÜZİK YARIŞMASI

Pan yaban ormanların, dağların tanrısı, çobanların da piri idi. Yaban yerlerin hepsinin tanrısı olduğu için adı, *"Hep"* anlamına gelen *"Pan"* idi.

Pan yabanlarda gezer tozar perilere danslarında rehberlik ederdi.

Bir gün *Sirinks* adlı peri kızına deli divâne âşık oldu. Onu ağaçlar arasında kovaladı. Peri, kız oğlan kız kalmak istiyordu, yakalanacağını anlayınca bir ırmağa, *"Beni kurtar!"* diye yalvardı. Irmak, kızı suya dönüştürdü... Pan onu tutayım derken avucuna yedi tane kamış geldi. Bu yedi kamışı, en uzunundan en kısasına balmumu ile yapıştırarak, yedi ötüşlü bir düdük yaptı ve ona, peri kızının adından do-

* Babasının Likses adı da amcasının Panyasis adı da Karla dilindendi. Asıl dili Karia dili idi. Hellence yazıyordu. Çünkü Hellence edebiyat dilindendi. Nitekim, bir Türk olan Mevlâna da İran diliyle yazmıştır.

layı *"Sirinks"* dedi. Bu düdük acı acı öttükçe Sirinks'in sevgisiyle Pan'ın yüreği *"Cızz!"* ederdi.

Yaban yerler tanrısı Pan'ın alnı iki keçi boynuzu ile süslüydü. Sakalı, kulakları ve bacakları tıpkı keçilerinki gibiydi. Yaban ormanlarında rüzgârın yaprakları fısıldatışı ve iç çekişler gibi garip seslerden kimi yol insanların korkmalarına, Pan'dan dolayı *"Paniğe kapılmak"* denir.

MİDAS GELİNCE

O sırada Frigya (Phrygia) kralı Midas, Sardis'e konukluğa gelmişti. Ara sıra Tmolos Dağı (Bozdağ) yamaçlarında, tenha bir gölgelikte dinlenirmiş. Bir gün Pan ona görünür, önünde hoplaya zıplaya oynar, perendeler atar. Midas'a Sirinks dinletir; Sirinks'i ne güzel çaldığını söyleyerek kendini över; hatta müzik tanrısı Apollon'dan bile büyük bir müzikçi olduğunu ileri sürer.

Bu sözler Apollon'un kulağına ulaştırılır. Bu da Apollon'un tepesini, şarap tıpası gibi attırır. İki tanrı yarışmaya karar verirler. İki tanrının yarışmasını ve hangi tanrının daha iyi çaldığını kararlaştırmak için Kral Midas ile tepesi ormanlı ve bulutlu Bozdağ yargıç atanırlar.

Yarış günü Pan, Sirinks'i eline alarak Apollon'un önüne çıkar, çok korkar, ama ne de olsa sanatçıdır. Sirinks havada üst üste ötüşlerden, gökkuşakları çevirirken ağaçların yaprakları bile tüyleri ürperiyormuş gibi titrer. Koca Bozdağ'ın başındaki ormanlar bile bir baş dönmesine tutulurlar. Mevlâna dervişleri gibi dönmeye koyulurlar.

Sıra Apollon'a gelmiştir. Koca Bozdağ, iyice dinlemek için kulaklarını parmaklarıyla ağaçlardan temizler. Bin şu kadar metre boyu ile eğilir ki, daha iyi kulak versin! Apollon ise, başında defne çelengi ve yerleri süpüren al harmaniyesinin eteklerini sürüyerek ilerler. "Lir"ini sol eliyle kaldırarak, sağ elini tellerin üzerinde gezdirince sanki gökler açılır ve cennette yüreklere tatlar damlatan bir *"Din!... Din! Din!..."*dir işitilir.

Tüm doğa kulak kesilmiştir.

Müzik durunca Tmolos dağı kalın, davudî bir sesle, *"Yarışı Apollon kazandı!.."* diye bağırır.

Dağın sesi duyulunca, zavallı Pan'ın yüzü paldır küldür yıkıldı. E doğrusu Midas, dağ yalnızlığında müziği ve perendesiyle gönlünü şen eden Pan'çığa acır. Zaten yıkılan yüzünün üstünden Pan'ın acı gözyaşları şakır şakır akmaktadır.

Midas, *"Bu işte Hellen parmağı vardır. Şu Anadolu'muzun sütbesüt çocuğu olan Apollon'un, doğuştan ne insan yürekli olduğunu biliyoruz. Troya savaşında, kibirli Akhilleus'un cart curtuna dayanamayarak, oku onun topuğuna göndermişti. Hellenler, Anadolu'yu kıskanmaları dolayısıyla Apollon'a neler de yaptırmazlar.*

Unutmamalı ki 'Lir' Anadolu'nun ve Minos Girit'inin bir müzik âletidir. Müzik de Lydia, Phrygia ve Girit'ten geçti Hellenistan'a!" dedi.

Apollon cevap vermeden, batılı batılı sesler duyuldu :

"Müzikten anlamayan Midas'ın kulakları eşekoğlu eşek kulakları kadar olsun!.." diye.

Hemen Midas'ın kulakları marullar gibi uzadı ve daha kötüsü, nutuk atanlara alkış tutarcasına birbirlerine çarparak, *"Şak, şak!"* etmeye koyuldu.

Eski çağ müziğinin asıl geliştiği yerin yerlisi olan Phrygia'lı Midas yerin dibine geçti. Hemen saraya girip karısına, kulakları örtecek davul kadar bir sarık dolattırdı başına.

Midas çok güzel bir erkekti. Midas'ın eşinin arkadaşları olan kadınlar, "Mutlusun ki, böyle güzel bir kocanın eşisin..." diye Midas'ı överler, eşini de kutlarlardı.

Bir gün, Midas'ın eşi Artemisia ile arkadaşları, Paktolos çayının kıyısında toplanmışlardı. Övgülerden ve kutlamalardan bıkan Artemisia, "Aman sormayın başıma ne geldi. Daha doğrusu benim değil de Midas'ın başına..." diye fısıldamış.

Çoğu kadınlar dedikoducudur.

"Başına ne geldi? Yoksa taş düştü de başı mı yaralandı?" diye sordular.

Artemisia da, "Hayır, taş maş düşmedi ama, kulakları eşek kulakları gibi büyüdü,.." diye cevaplamış.

Kadınlar, "Canım, onun zararı yok. Belki kulakları onu kem gözlerden korur; başka önemli yerlerinin kazaya uğramasını önler" diye fısıldamışlar.

Bu kadın fısıltılarını Paktolos'un kıyısındaki saz ve kamışlar duymuşlar ve yel estikçe, *"Midas'ın kulakları eşek kulaklarıdır..."* diye inlemeye koyulmuşlar...

Çünkü Midas'ın kulakları, o batılı sesler duyulunca hemen büyümüş. Bunu ilk gören, sonradan gelip büyüyen saçlarını kesen berber değil, o gün onun başını sarıklarla saran, o gece de birlikte yatan eşi olmuştur. Ne var ki; Hellenlerin Midas'ı kötülemekteki aceleleri, uydurmada daha dikkatli davranmalarına zaman bırakmamıştır. Çünkü her tuttuğunun altın olması isteği gibi, derin psikolojik bir efsaneyi yaratan akıl, böyle kinin ürünü olan kaba saba ve eşekce bir efsaneyi düşünmeye tenezzül etmezdi.

OMPHALE İLE HERCULES

Hercules, *İfitus* adlı birini öldürür ve onun üç oğlunu öksüz bırakır. Tanrılar, öksüzlerin geçimini sağlamasını Hercules'e buyururlar. Ama Hercules'in parası olmadığı için, kendinin köle olarak satılması ve parasının da öksüzlere verilmesi uygun görülür. Her önemli alım-satım işini gören, ticaret tanrısı Hermes olduğu için, Hermes Hercules'i satılığa çıkarır ve onu, Lydia kraliçesi Omphale'ye üç talente satar. Üç öksüzden her birinin payına bir talent düşer. Ama öksüzlerin babasının ruhu, oğullarına seslenir:

"Benim kanıma karşılık para değil, kan isteyin..."

Bunun üzerine, öksüzler parayı kabul etmezler. Paranın ne olduğunu mitoloji yazarları bildirmiyor-

lar. Ama bildirmelerinin ne gereği var? Ticaret tanrısı Hermes, aynı zamanda hırsızlık tanrısı değil midir? Ticaretle hırsızlık namuslu nikâhlı karı-koca gibidirler.

Hercules, köle olarak kraliçe Omphale'nin sarayına alınır. Omphale, genç ve güzel bir duldur. Kocası Tmolos, bir gün dağda avlanırken, bir azılı yabandomuzu tarafından öldürülmüştür. Tmolos'u, öldürüldüğü dağa gömmüşler, dağa da "*Tmolos*" adını vermişlerdir.

Omphale, Hercules'i görünce, ona hoşlukla gönül kaptırır. Hercules ise, Omphale'ye can ve gönülden vurulur, onun deli divane tutkunu olur. Artık onun ayakucuna sokulur. Miniminicik, çıtıpıtı, tüy siklet bir hanım kızmış gibi Omphale'nin yanında onun öteki halayıkları ile birlikte gergef örer. Kadın kadıncık, hanım hanımcık giysiler, dört beş parçalı uzun etekler giyer. Kimi yol, gergefte yanlış bir düğüm attığı zaman, Omphale küçük altın terliğini çıkarıp bir kumrunun kanat çırpışını andıran çıt-pıt terlik okşayışıyla onu, sözümona döver. Böylece bir iki yıl geçer.

İnsan hep bal yiyince, baldan bile bıkarmış. Omphale de bir ara sarayın yatak odasında saray âlemi yapmaktan usanmış, Hercules'e, "Bu gece dağ ve mağara âlemi yapacağız!" diye buyurmuş.

Haddine mi düşmüş Hercules'in Omphale'nin buyruklarına karşı gelmek? Piliç siklet bir kızmış gibi, "Emredersiniz canım hanımefendim" demiş.

Omphale, Hercules'in aslan postuna bürünmüş, onun koca sopasını eline almış. Hercules ise sevgi ateşiyle yanıyormuş. Kızoğlankızların giydikleri çiçek kokulu giysi bile ağır geliyormuş ona.

Bozdağ'da içi sıpsıcak, yumuşak yosunlu bir mağara bulmuşlar. Orası sanki dağın koynu imiş; girmişler, birbirlerini karşılıklı ziyafet çekmişler birbirlerine, tepelerinden tırnaklarına dek. Sonra uykuları gelmiş. Her biri, mağarının bir kovuğuna uzanmış ve hülyaları tatlı düşlere dönmüş.

Ormanlar ve dağlar tanrısı Pan, o çelimsiz gövdesiyle uçarı bir çapkın olurmuş kimi yol. Dağda, her

günkü dağ çiçeklerinden başka, insanı sevgiye ve sevişmeye kışkırtıp gıdıklayan bir cennet kokusu gibi, bir esinti sezmiş havada. Ve burnu havada, koklaya koklaya yürümüş. Av zağarı gibi, "Bu ota değmiş, bu ota değmemiş; hah bu çimene değmiş" diye sağı solu içine çeke çeke, mağarahın kapısını bulmuş. Dağ tanrısı biliyormuş zaten Omphale'nin nasıl burcu burcu koktuğunu. Omphale'nin kokusu geliyormuş mağaradan.

Pan, "Hah, buldum aradığımı" diyerek, usulette içeri kaymış ve gene usuletle ilerlemiş. Çünkü, çapkınlık iyi imiş ama kimi yol insan bir haşarısına çatarak: "Haydi ordan, edepsiz herif!" diye silleyle tokatların kulakta ziller çınlatanlarına rasgeliyormuş.

Neyse, Pan ilerlemiş ilerlemiş; eli bir sopaya değmiş. İçinden, "Hafazanallah; az kaldı zebellâ boylu Hercules'i uyandırıyorduk. Herif, 'Ya fettah' diye bir konaydı enseme, ezilmiş örümceğe dönerdim" diyerek, bir kaza çıkmadan gerilemiş. Ama gerilerden sağ tarafından Omphale'nin kokusu gelmiş burnuna bu kez. Yüreği heyecanla "Pat, pat!.." ederek, o yana yönelmiş. Mis kokulu giysiyi kaldırıp o tatlı koca yuvarlağa ulaşmış "Yüreğim heyecandan çattadak çatlayacak" diyerek ve, "Şu sıcacık yerde hele biraz dinleneyim" diye düşünerek kıvrılmış oracıkta. Bunca heyecandan sonra uykusu gelmiş. Kendinden tam geçeceği sırada, yeri göğü inim inim inleten bir boru ötmüş. Bir de rüzgâr ki, alimallah dağ devirir. Pan, havada perende atar bulmuş kendini. Sonra, bir meşale tutuşturularak, ışıkla aydınlanmış her yan. Omphale ile Hercules, öyle bir kahkaha tutturmuşlar ki, Pan, içinden, "Keşke dağ başına çıkacağıma, yedi kat yerin dibine geçeydim!" diye düşünmüş ve fena utanmış doğanın dere tepe başıboş gezen sevimli tanrısı. Topallaya topallaya çıkmış mağaradan, kendi gibi doğal ağaç kardeşlerine sarıla sarıla, onları okşaya okşaya avunmuş garip gönlü.

O anda şafak yıldızı Aphrodite, parlaya güle, dağ ardından fırlayıp çıkmış. Bir kuş ötmüş şafa-

ğın eşiğinde. Pan, "Sağolsunlar Omphales de Hercules de..." diyerek, yeni doğan güzelim günde tüm kaygulardan soyunarak ağaçlar arasında ağaç olarak ormana karışmış...

Ressam Picasso, Pan'ın bu zamparalık olayını bütün Sinop'lu Diyojenimsi ve Nasreddin Hocamsı güldürücülüğü ile birçok kez resmetmişti.

GEDİZ BOYUNCA

Gediz (Hermos) suyu, ta Demirci yörelerinde, Murat Dağı'nın eteğinden akmaya koyulur. Murat —eski Dindimos— Dağı, Kybele'nin Anadolu'daki en kutsal dağlarından biridir. Öyle ki, Kybele kimi kez bu dağın adıyla, yani "Tanrıça Dindimene" diye anılır.

Omphale "göbek" demektir. Yeryüzünün ortası, Dindimos'un göbeği sayılırdı Phrygia'da. Çünkü Anatanrıça yeryüzü sayılırdı.

"Midas" Phrygia'lı bir addır, Lydia dilinden değildir. Midas adlı birinin Sardis'te kral olarak anılması, pek eski bir zamanda Phryg'lerin Lydia kuzeyinde Lydia'lılara karışmış olduklarını gösterir. Bu ayrıca Lydia'nın da Phrygia'nın da anaerkil bir sosyal düzenin mensubu olduklarını gösterir. Lydia kraliçesi Omphale aynı zamanda İzmir'li Tantalos'un anasıydı. Bu da Lydia ile İzmir'in ilişkisini kanıtlar.

Koca Gediz suyu, ancak Murat dağında bol sular toplayarak kocaman olur. Gediz'de de birçok Güney Anadolu sularında olduğu gibi yayınbalıkları doludur. Bu balıkların yüz kiloluk olanları da bulunur. En iyi deniz balıkları kadar aranan bir balıktır. Hatta Fransız Hükümeti bu balığı, Fransa'nın Rhone gibi güney sularında da geliştirmek için milyonlar harcamıştır. Başardı mı, başaramadı mı, bilinmiyor.

Gediz, Sardis'in önünde, yüz kiloluk yayınbalıklarını yetiştirebilecek büyük bir ırmak olur. Güneyinde Bozdağ, onun eteğinde de Sardis kenti yıkılarını, kuzeyinde de *Bin Tepeler* denilen ve sularına paralel olarak sıralanan tepeleri bırakır. Bunlar, başka başka boyda toprak yığınlarıdır ve Lydia kralları ile asilzadelerinin mezarlarıdır.

KANDAULES'İN AŞKI VE SONU

Lydia'nın son Herakleitos (Hercules soyundan) kralı Kandaules'in nasıl öldürüldüğünü Herodotos şöyle anlatır:

"Kandaules kendi karısına âşık olmuş; âşık olunca da dünyadaki kadınların en güzeline sahip olduğu kanısına varmış. Sarayın bir kargıcısı olan Daskilos'un oğlu Giges, Kandaules'in en sevdiği adamıydı. Kral, Giges'le ciddi devlet işlerini görüşürken, sözü karısının güzelliğine getirerek, onu çok, ama pek çok övmüş. Aradan az zaman geçtikten sonra da bir gün Kandaules, canı sıkılınca, Giges'le şöyle konuşmuş:

'Ben karımın güzelliğinden söz ederken, sözlerime pek inanmadığını sanıyorum. Çünkü insan, kulağının duyduklarına, gözlerinin gördüklerine inandığı kadar inanmaz. İşte bundan dolayı sen öyle davranıyorsun. Haklısın, karımın güzelliğini gözlerinle görmen gerek...'

Giges, 'Efendimiz, hanımınızı çıplak olarak görmeyi buyuran sözlerinize uymak, siz efendimize karşı uygunsuzluk olur. Bir kadın giysilerini çıkarınca, edebini de çıkarıp atmış sayılır. Eski adamlar tarafından şu gerçek söylenmiştir ki, ancak her insan kendi karısını çıplak olarak görmelidir. Ama ben inanıyorum ki; hanım efendimiz, dünyanın her kadınından çok daha güzeldir. Çok rica ederim, benden, uygunsuz bir davranışta bulunmamı istemeyin...' der.

Kandaules, bu sözlere şu karşılığı verir:

'Keyfini bozma, Giges. Ne benden kork, ne karımdan. Ondan sana bir kötülük gelmez. Çünkü ben bu işi öyle düzenleyeceğim ki, karım hiçbir zaman, senin kendisini çıplak gördüğünü öğrenemeyecek. Seni uyuduğumuz odaya götürüp kapı arkasına saklayacağım. Ben odaya girdikten sonra, hemen karım da içeri girecek. Kapının yanında bir koltuk vardır. Kraliçe giysilerini birer birer çıkarıp o koltuğun üzerine koyar. Sen de onu, durduğun yerden kolayca gözetlersin. Ama, yatağa gelmek üzere

arkasını dönünce dikkatli davran, o seni görmeden dışarıya kayıver...'

Böyle de yaparlar ama, kadın Giges'i görür. Ses çıkarmaz. Sabah olunca Giges'i çağırır. Kandaules kendisini arkadaşına çıplak gösterdiği, Giges de onu çıplakken gördüğü için, ikisinin cezası da ölümdür. Ya Giges öldürülecektir, ya da Giges Kandaules'i öldürüp kraliçeyle evlenince, otomatik olarak kral olacaktır. Kral olunca da cinayeti bağışlanacaktır."

TANTALOS İŞKENCESİ

Herodotos'un anlattıkları bir Hellen uydurmasıdır. Aslında sarayda bir ayaklanma olmuş; Kandaules öldürülmüş; ayaklanmayı yöneten de kral olmuştur.

Gediz ovası, Sardis'in biraz doğusunda, Salihli'den Manisa'ya hatta Menemen'e ve Foça'ya kadar çok bereketlidir. Şimdi bile bu topraklar bol bol üzüm yetiştirir. Şarap tanrısı Bakkhos'un neden Sardis'li olduğu ortadadır. Çünkü daha doğuda, İvriz' deki Hitit Bakkhos'u ya da içkiler tanrısı, bir elinde arpa ya da buğday taşıdığına göre, büsbütün şarap tanrısı değil ama, biranın da tanrısıdır.

Euripides'in *"Bakkhalar"* oyunundan şu sözleri (Sabahattin Eyuboğlu'nun çevirisi) buraya alıyoruz:

"Haydi Bakkhalar alayı, Lydia'nın kalesi Tmolos dağından gelen sizler, yabancı ülkelerden toplayıp kendime eş ve yoldaş ettiğim kadınlar, alın Phrygia'dan getirdiğimiz davulları, anamız Rhea ile benim için icadedilmiş olan davulları, Pentheus'un sarayını dört yandan sarın."

Artık Gediz, yeşil ovalar arasında sereserpe aka aka, Manisa ovasına ve Manisa dağına iner. Anadolu'nun hemen hiçbir yeri yoktur ki, bütün insanoğluna mal olmuş söz ve deyimlerin kaynağı olmasın. Sözgelimi, bütün dünya dillerinde *"Tantalos İşkencesi"* diye bir deyim vardır. Bu sözün kaynağı İzmir ve Yamanlar (Spylos) dağıdır. Ama Yamanlar Dağı, Manisa dağ zincirinden bir tepedir.

Yamanlar dağında oturan Lydia Kralı —demincek sözü edilen Kraliçe Omphale'nin oğlu— Tantalos, tüm tanrılarca sevilen ve saygı gösterilen bir insandı. İnsan olarak yalnız o, tanrıların şölenlerine katılır. Tantalos, tanrıların farkına varıp varamayacaklarını sınamak için oğlu Pelops'u parçalayıp kazanda pişirir; oğlunun pişmiş parçalarını tanrılara buyur eder. Tanrılar işin farkına varırlar. Nefretle masadan kalkarlar ve Tantalos'a şöyle bir ceza biçerler:

"Tantalos'u Hades'e, yani cehenneme gönderirler. Orada suçlu, dizboyu su içinde durur. Susuzluktan içi yanar, suya varmak için başını eğdi miydi su alçalır, suya dudak ucunu bile değdiremez. Başının üstünde türlü yemişlerle yüklü dallar sallanmaktadır. Açlık ve susuzluktan ağzı acı tutkallarla yapıştığından yemişi koparmak için elini kolunu uzattı mıydı, esen bir sağnak, dalları, erişilemeyecek bir yüksekliğe fırlatır.

Böylece Tantalos, suyun içinde ve yemişlerle dolu dalların altında, sonu gelmeyecek bir susayışa ve açlığa mahkûm yaşar..."

Gelelim bu masalın niçin uydurulduğuna:

İlk önce Hellenistan'ın Anadolu'ya karşı dinmez durmaz, nedensiz bir kıskançlığı... Tantalos, eski matriyarkal, yani erkeklerin değil, kadınların buyruk oldukları anaerkil bir sosyal sistemin uygulandığı bir toplumun üyesi idi. İzmir'deki mezarının üzerine dikilen koca fallos —erkek üreme organı— buna işarettir. İşte, kine bu bahane olmuştur. Çünkü *babaerkil* —patriyarkal, pederşahi— olanlar, anaerkil olanları kâfir sayıyorlardı.

OLİMPİYAT OYUNLARI

Evet, mitoloji uydurmadır ama, mitoloji böylesine ıktırılıp zorlanmaz a! Zırvanın bile bir haddi olur. Adama durduğu yerde, oğlunu kestirip kazanda pişirtirler. *"Bunu niye yaptı?"* diye sorduklarında: *"Tanrıları sınamak için"* karşılığını verirler.

Asıl tuhafı, parçalanıp pişirilen oğlu Pelops,

Hellenistan'a gidip, oranın kralı olur ve adını, *"Peloponessos"* diye Mora'ya verdikten başka karısını kazanmak için yaptığı araba yarışı da Olimpiyat Oyunları'nın başlangıcı olur.

Üstelik Olympia'da en önce ona —yani Pelops'a— tapılır, sonra Hera'ya, son olarak Zeus'a tapılır. Hera, bir çeşit Kybele bozuntusu olduğuna göre, demek ki, Olympia'da Pelops'tan sonra ve pederşahi Zeus'tan önce maderşahi bir sistem varmış.

Bundan başka, Pelops, Troya savaşının üst başkanları Agamemnon'la Menelaos'un dedeleridir. Tantalos, oğlunu kesip pişirip tanrılara yedirmeye kalktığı için lânetlendi. Pelops da at yarışlarında bir hile yaptığı için lânetlendi. Pelops'un Atreus ile Thiyestes adlarında iki oğlu vardı. Thiyestes, Atreus'un karısını baştan çıkarır. Atreus Thiyestes'i önce kovar, sonra onunla barışır, davet eder. Thiyestes'in iki oğlunu pişirip onu buyur eder. Thiyestes nefret içinde kaçar; basar ağabeyine lâneti. Bu kez Atreus, kendi kızını baştan çıkarır. Bu lânetler, oğulları pişirip birbirlerini buyur etmeleri devam eder.

Mevlâna *Mesnevi*'de :

"Pes! Suhan kuteh bayed vesselâm."

Yani :

"Pes! Sözün iyisi kısadır, vesselâm" der. Biz de böyle diyerek, bu sonsuz mitolojik saçmaları burada kesiyoruz.

THEBAİ KENTİ

Anlaşılan İzmir'de bir hanedan vardı. Bu hanedanın oğulları ve kızları Hellenistan'a kraliçe ya da kral diye gidiyorlardı. İşte Pelops Mora Kralı oluyor, onun kızkardeşi Niobe (Tantalos'un kızı) ise Thebai Kraliçesi oluyordu.

Niobe çok güzel bir kız idi. Kocası Amphion ise bir müzisyendi. Ağabeyi, fındık kafalı, ayı gövdeli bir sporcuydu, dağ yarması gibi taşları tuttu muydu, tüy gibi kaldırıp bir saat öteye yorulmadan taşırdı.

Bir gün Thebai kentinin çevresine bir duvar

örmek gerekmişti. Pehlivan ağabeyi taşları ıhlaya ıhlaya taşıyan Amphion'la alay edip ona şöyle demiş :

"Sen düttürü düttürü diye düdük öttürmekten başka neye yararsın a düdüğüm?"

Amphion almış eline flütünü, hem üflemeye, hem de yürümeye koyulmuş. Ardısıra, en ağır taşlar yerlerinden sökülerek peşine düşmüş, tek sıra olarak hoplaya zıplaya Amphion'u izlemişler. Duvarın kurulacağı yere varınca, birbirlerinin üzerine hoplamışlar; duvarlar, müzikle kendiliklerinden örülmüş...

İşte, o duvarlı Thebai kentinde, Amphion'la Niobe uzun yıllar mutlulukla yaşamışlar. Birçok çocukları olmuş. Çocuklar büyümüşler. Günlük güneşlik bir Leto festivalinde Niobe, Leto'nun yalnız iki (Artemis ile Apollon) çocuğu olmuşken, kendinin on dört çocuğu olduğunu söylemiş.

Leto bu sözlere kızmış ve Apollon ile Artemis'e, Niobe'nin çocuklarını okla öldürmelerini buyurmuş. Onlar da öyle yapmışlar. Amphion bunu görünce, hemen oracıkta canına kıymış.

Niobe, bütün çocuklarının ölülerinin ortasında dinelirken birden sendelemiş, sonra durduğu yerde tepeden tırnağa taş kesilmiş. Acının yüzü olsa imiş, tıpkı Niobe'nin yüzü gibi olurmuş. O taş gözlerden "Dımm...! Dımm!" yaşlar damlamaya koyulmuş. Rüzgâr Niobe'ye acır, onun gözyaşlarını sileyim derken, acı yaşları, Niobe'nin anayurdu Manisa dağında "Taş Yüz" denilen ve Niobe'ye benzeyen bir taşa götürmüş.

Böylece, Tantalos'tan tutunuz da Pelops, Atreus, Thiyestes, Niobe, Agamemnon, Menelaos, Clytemnastra, Elektra, bütün anaerkil bir dine inananlar yedi atalarına dek lânetlenirler.

Homeros'un, "Çok burgaçlı koca Hermos suyu" dediği Gediz, tüm fırılfırıl dönen burgaçlarıyla kollarını kabarta kabarta şanla geçer Manisa'dan. Manisa dağının seksen-yüz metre yükseklikteki bir yalçın kayasına yontulmuş Kybele'yi selamlar. Kendisine üç dört bin yıldan beri mahzun mahzun bakan Niobe'ye, *"Artık düşüncen yurdundadır. Geçmiş*

ola!" der, ona bir öpücük gönderir; "*Acelem var, Akdeniz'e karışacağım!*" diyerek yassı suratlı yayınbalıkları, sazan, mazan nice yaratıkları varsa topu ile birlikte anaforlarla sarıla çözüle, yallah, cümbür cemaat deniz yolunu tutar. Menemen'de bir bel kırar, sonra tonlarca ağırlıktaki cömert sularıyla denize verir kendini.

Uzun gurbetten gelen Gediz'i koynuna alır deniz.

HEY KOCA MENDERES

Menderes yok mu, Gediz'in can kardeşidir. Hatta biraz da Fırat ve Dicle gibi, aynı denize birlikte paralel akarlar. "Hey koca Menderes ırmağı!"

Böyle bir ünlem ile başladığım için ayıplamasınlar beni. Menderes'ten söz açıldı mıydı, insanın deli gönlü coşar. Yurdun en şanlı ırmaklarındandır o. Isparta'nın batıkuzeyinde, Dinar'ın hemen güneyinde, Anadolu'nun ve Phrygia'nın denizden 900 metre yüksekliğe varan yaylasında Keçiborlu kentçiği vardır. Onun yanıbaşında Pınarbaşı denilen küçücük bir göl sığınır. İşte büyük Menderes (Meandros) ilk önce o gölün kıyısından harıl harıl boşalır. Eskiden o göle ve onun çevresine "*Avlokrene*" denirdi. Çünkü, Homeros'tan yüzyıllar önce "avlı" denilen flüt ya da ney, oralarda biten kamışlardan kesilip yapılırdı. Eski Phrygia flütü ilk önce orada yani Phrygia dağlarında, Anadolu tepelerinde angılandı. Orası belki dünyanın efsanelerle en zengin yeridir.

PHRYGİA VE MÜZİK

Kutsal Murat dağı, oranın kuzeyindedir. O dağın güney yamacında, Büyük Anatanrıça Kybele'nin tapınağı vardı Pessinus'ta. Kybele'ye adanan kutsal Selene (Kelenai) kenti, Menderes kaynağının yanındadır. Hani, Pan ile Sirinks'ten söz etmiştik ya! Pan, Sirinks'i orada peri kızı, kimse yok diye çırçıplak yıkanırken görmüştü. Pan kızı tutmak iste-

yince, işte bu Avlokrene gölü peri kızını kurtarır. Pan'ın elinde bir demet kamış kalır. Ondan "Sirinks" diye adlandırılan bir öttürü yapar. Bu öttürüyü üfleyince ondan, Sirinks'in yoksul yoksul sesi çıkar. Pan'ın da gözleri dolup gözlerinden acıyla ağır gözyaşları yuvarlanırmış yavaş yavaş.

Marsyas da demincek sözü edilen Selene kentinde dünyaya gelmiş. Kendi Phrygia havaları bestelermiş; Kybele, Pan ve Bakkhos gibi tanrılara ilâhiler düzermiş.

Anlaşılan Marsyas bir müzik dehası idi. Başka başka sesler çıkarmak için, Pan'ın Sirinks'i gibi, yan yana yapıştırılmış bir sürü kamış kullanmamış. Bir kamışta birkaç delik açarak, tek kamıştan birçok sesler çıkarmayı başarmış. Marsyas efsanesi, o yerlerin bir efsanesidir. Hani, Marsyas ile Apollon'un müzik yarışmasından söz ediyorum.

Bu efsane de babacan Anadolulu bir tanrı olan Apollon'un, Hellenlere geçtikten sonra, koca tanrının Hellenlerce yozlaştırıldığı zamana aittir. Ondan sonra Apollon'un işi gücü, elâleme eşek kulağı takmak ya da Anadolulu sanatçıların derisini yüzmek ya da güzelim elişi ustalarını örümceğe çevirmek olur. Bunlar, *Anadolulu* Homeros'un *Anadolulu* Apollon'a yakıştırdığı işlerden değildi.

Neyse... Bu yarış şöyle olmuş: (Yarışmanın yargıcılarından biri yine Kral Midas).

Marsyas flüt çalmaya başlamış. Apollon ise telli bir çalgıyı tıngırdatmış. Midas gene birinciliği Marsyas'a vermiş. Buna, dokuz sanat perisi (musalar-müzler), "Hayır olamaz! Apollon daha yüksek bir müzik çıkardı!..." diye karşı çıkmışlar.

Apollon Midas'a kızmış, "Bu eşek, eşek kulaklarıyla müzikten ne anlar?" demiş ama, asıl kızdığı Marsyas imiş.

Apollon Marsyas'ı bir ağaca bağlamış; eline bıçağı almış; usta bir kasabın koyun derisi yüzmesi gibi soymuş zavallı Marsyas'ın derisini. Bırakmış koca sanatçıyı kan revan içinde ve can çekişir durumda!..

Sözümona o deri, yüzlerce yıl, Selene kalesinin

eteğindeki bir mağarada asılı dururmuş. Ne var ki, ölüm bile Marsyas'ın müzik tutkusunu yok edememiş. Anadolu'nun karlı dağlarında kaval sesi, bir gelin kuşağı gibi çözülüp yamaçlardan aşağıya akınca, Marsyas'ın derisi duyguyla tirtir titrer, tüyleri de ürperirmiş...

Marsyas'ın flütünün ay ışığını andıran ötüşünden yoksun ve öksüz kalan dağ, orman, su ve göl perileri ağlamışlar, ağlamışlar; gözyaşları, Menderes'e boşanan "Marsyas Çayı" olmuş. Bakkhos'un kadınlı erkekli alayı, ellerde meşaleler, *"Evohe! Evohe!"* diye dağ tepelerini ateşe ve kıvılcıma boğarken, canlarından kopan çağrılarında Marsyas'ı da unutmazlarmış.

Pınarbaşı Gölü ve oradaki Akşehir, Hoyran, Eber, Karamık, Eğridir, Burdur gölleri ve başka göller, 2600 metreyi bulan tepesi dumanlı Murat Dağı, Sultan, Söğüt ve Samson dağları buzlarının, karlarının bemberrak erintileri ve sularıyla beslenir.

YİNE MENDERES

Menderes, her ırmak gibi, engin denizlerin aşkıyla bataklık demez, sazlık demez, geçer gider... Ne var ki; az ötede Sultan Dağı'nı önünde bulunca, yüzgeri etmez, "Bana bak! Bana dağ mı dayanır?" diye bir kahkaha salarak onu dolanır.

Örgü örgü saçları fıtasından uğramış Benli Fadik, hasır örmek için saz keserken, Menderes'e, "Yolun açık olsun!" diye el sallar.

Menderes, soluk soluğa koşarak, orada iki yanındaki pespembe zakkumlardan soyunarak, yapyalın ve çırılçıplak su olarak, dağın bir kovuğundan dalar. Orada kar beyaz köpüklerle kaynaşarak, topaçlar gibi fırıl fırıl burgaçlar, girdaplar çevirerek, bir ana baba günü yaratır. Yeraltından bin davul, bin zil, bin kudüm vurulup patlatılmaktadır sanki. Menderes, toprağa karıştıktan kelli, dört beş kilometre ötede, toprak içinden dışarı fırlar.

Yüzlerce yarın ve sarp derelerin sevgiyle kabaran yürekleri sanki; bir sürü sular gelir, kendi-

lerini kayadan kayaya dah edip patlata patlata, Menderes'e kavuşurlar. Bunlar koca akarı daha da büyütüp hızlandırırlar. Buralarda güneş gülmektedir; Menderes'e, "Yahu, seni yitirmiştim; toprak altına mı girdin, ne halt ettin?" der.

Güneşin gülüşleri Menderes sularının berrak diplerinde ışık oyunları oynatır. Sular hışıldayıp süzülür; hatta denize doğru uçar. Artık Menderes, uzak ufuklara dayanan Dinar ovasındadır.

Menderes, iki yanında fısıldayan sazlıkların ötesindeki göverilerde davarlarının başında, değneğine dayanan Hacı Mehmet'le, "Hoşçakal Mehmet Emmi!" diye merhabalaştıktan sonra, eski Selene kentinin bulunduğu yere varır.

Orada, Kiros'tan sonraki Pers İmparatorları, Darius, Kserkses-Mserkses saraylar yaptırarak, Anadolu'ya geldikçe keyfederlerdi.

Daha sonra Seleukos hanedanından Antiokhos Soteri, orada dizlerinin üzerinde ceviz kırarmış.

Menderes, başını dönerek, Hacı Mehmet'e, "Tasalanma Mehmet Emmi. Bak hele şu sularıma, Liman gibi akar. Bir gün yüzün güler yahu!" diye ünler.

Mehmet Emmi suların ne mırıldandığını anlamamış ama çoban köpeği kulaklarını dikmiş; "Evet," demek istemiş, ağzının pazıları onu konuşturamamış; bir *"Hav"* diyebilmiş ancak, çenenin öylesi ile.

Menderes, tıpkı o, "...Bir varmış, bir yokmuş, deve tellal iken, pire berber iken..." günlerindeki gibi kıvrak ve oynak *Apamea* denilen harabenin ortasından geçip gitmiş. Ordan sonra bir kurdela gibi kıvrıla kıvrıla, kuzeye doğru, yaradana sığınarak altmış kilometrelik bir eğmeç çizmiş ki, orası Anadolu'nun ortasında, gündüz par par yanan bir ateş ay, aylı gecelerde bir gümüş hilal olmuş...

Apamea'dan, (yani Dinar'dan) ayrılınca, yayın doğu ucunda Herodotos'un *Kataraktes,* yani çağlayanlar dediği bir su, Menderes'e kavuşur. Çoğu aklı başında, başı yerinde mitoloji bilginleri derler ki:

"Asıl Marsyas suyu budur ve daha batıdaki Çine çayı Marsyas değildir."

Her ne ise; varsın *Marsyas suyu* Anadolu'da iki tane oluversin. Bu Kataraktes, yani adı takatukaya benzeyen *çağlayanlar,* allı güllü gökkuşakları fırlata fırlata, setten sete zıplarlar. Menderes'in koynuna bir billur ve köpük kargaşalığıyla atılırlar. İnişi fıldır fıldır dört dönerler ve birbirlerinin akışına uyarak, gerdanları soru biçimli ak balıkçıl kalabalığıyla üç gölü geçerler. Orada sap yüklü öküz arabasıyla köprü üzerinden geçen Topal Recep Ağa'nın, *"Ülen Menderes, güle güle Akdeniz'e!"* diye selamını alırlar...

Topal Recep Ağa tarafından uğurlanan Menderes, ayağının ucuna basa basa, bir gölün kıyısına varır. Bu gölün kıyısında vaktiyle *Umenea* kenti varmış. Şimdi bir şey yok! Onun biraz ötesinde, *Işıklı* denilen köy mü, kent mi, bir şeyler var...

Bu "Işıklı" denilen yerin elektrifikasyon, atmasyon ve uydurmasyonu bol olsun duasıyla, artık bundan sonra Menderes'in başı mı döner, ne? Bir denize doğru fırlar, sonra "Acaba yolumdan saptım mı?" diyerek, tam tersine kara İç Anadolu'ya doğru döner. İşte bundan dolayı, ister su, ister yol olsun, sağa sola sapan her şeye, her dilden *"Menderesliyor"* denilir. Örneğin Fransızcada yol bir ileri, bir geri gidince *"La route meandre"* denildiği gibi, İngilizcede de *"The river is meandering"* denilir. Hatta, bir yöne uzanırken, dönüp, gerisin geriye yönelen süs çizgisine *"Meandros"* adı verilir. Herhalde bu sözcük, Menderes'in suyundan alınmıştır...

Her neyse! Eski *Pelte* (Şimdiki Karayahşiler köyü) yanında, Çivril'den —kuzeyden— inen *Kufi* çayı Menderes'e kavuşur. Artık ırmak, su çarpıntısı, leylek, balıkçıl ve başka nice kök parçasını andıran mavi, esmer vb. renkli kuşların kanat şakırtısıyla dolam dolamdır.

Bir an düz akar, İsabey kentine varır. Orada bir "Hey!" salarak dirseği döner ve "Haydindi kuzeye!" diyerek yükselir, yükselir; sık sık biçim de-

ğiştirir, koyulaşır, açıklaşır. Eski *Dionosopolis* (Bakkhos'un kenti, şimdiki Ortaköy) de hızla güneye döner. Paldır küldür Sarayköy'e ulaşınca, orada doğudan yetişen Çürüksu (Eski Likus)yu lıkır lıkır içer.

Ne var ki Menderes, Ege'den gelen serin deniz melteminin tuzlu kokusunu kapmıştır; deniz gözlerinde buram buram tüter artık.

Hierapolis'i (Pamukkale), Kolossai'yi (Honaz), Laodekia'yı (Denizli-Goncalı), Afrodisias'ı (Karacasu-Geyre) hep arkada bırakarak kum, toprak, dal yaprak ne varsa toplayıp kendi adını verdiği Menderes ovasına girer. Artık sağında bıraktığı Nazilli'ye, Sultanhisar'a (eski Nissa), Aydın'a (eski Tralles), dönüp bakmaz bile.

Hele güneyden gelen Vandalas, Akçay, Harpagos ve Çine çayı, Menderes'in acelesinden, aslan ağzına leblebi kadar bile gelmez...

Böylece Moralı'da Menderes Manisası'na (Magnesia sur Meander) varır. Sağında Samson (Mikale) dağları, solunda da Beşparmak dağları, duvarlar gibi kalkınmaktadır.

Marsyas'ın ve Pan'ın kamışlarını kesip flüt yaptıkları Avlokrene, zamanda binlerce yıl, mekânda yüzlerce kilometre geride kalmıştır. Uzaklarda, geçmiş bir masal olmuştur...

Menderes, binlerce yıldan beri sularıyla tarih akıtırken ve binlerce yıldan beri ta Mezopotamya Sümer'inden bu yana sularıyla yüzlerce uygarlığı doğudan batıya taşırken ve bugün Avrupa uygarlığı denilen uygarlığın kuşkusuz baş amili ve faili iken ve bu işi Hellenizmin engellemesine, hiç olmazsa iki bin yıl geciktirmiş olmasına karşın, Menderes'in ve Anadolu'nun ikinci ve hatta üçüncü derecede bir etken sayılması, insanoğlunun bugüne dek süregelen büyük bir haksızlığıdır...

İsa'dan 800 yıl önce, gemiler Menderes sularında, hemen Menderes Manisası'na varabilirken, bu yer şimdi denizden kilometrelerce uzaktadır. Birçok kıyı adaları, ovada tepe olmuştur, birçok limanların izleri bile kalmamıştır.

Bafa gölünün ortasındaki *Herakleia* kenti, ta

Anadolu içlerine uzanan *Latmos* körfezinin bir liman kentiydi. Oysa Menderes, zamanla, Samson ve Beşparmak dağlarının arasında 15-20 km eninde koca bir Söke ovasını yaratmıştır.

22

BATI ANADOLU VE EFSANELERİ

Bu Menderes ovasının yetiştirdiği, dünya çapındaki ölümsüz düşünürler, insanoğlunu günümüze yetiştiren eski çağ düşünürlerine değgin üç yüz sayfalık bir kitap yazılsa, on beş, yirmi sayfa ile geçiştirirler. Örneğin batıda bugünkü bilimsel uygarlığı yaratmış olan Anadolu düşünürlerini kısaca geçiştiriverir. Üstelik, Anadolu'nun bilim alanındaki düşünürlerini değil, sanat alanındaki eleştiri ve varışlarını ele alır batı.

Bundan önce, Anadolu'nun sanat alanında duygusal başarılarına ve efsanelerine değgin, fırsat elverdikçe söz edilmişti. Yerine göre, Anadolu'nun efsanevî duygularından örnekler verilmişti.

Şimdi, salt Anadolu'nun duygu özelliğini taşıyan efsaneler verilecektir.

Bunlar ister Hellespontos'a, ister Karia'ya ait olsunlar hep *Batı Anadolu* merkezinden parlayan ışınların rengini ve tadını taşırlar.

İçlerinde yabancı etkilerin karışımı görülenlerde, o yabancı karışımların ne yönden geldikleri kolayca anlaşılabilir.

EROS (KUPİDON) İLE PSYKHE

Miletos'un bir efsanesi :

Büyük Menderes'in Ege Denizi'ne aktığı yerin yanında, Ege Denizi'nin mavi dalgalarıyla sarılı Miletos yarımadası uzanırdı.

Oradaki bir kralın, biri ötekinden güzel üç kızı vardı. İki büyük kızı isteyenler pek kalabalıktı. İki kız, hemen dünya evine girdiler. Psykhe ("Can" ya da "Gönül" demektir) denilen en küçüğü —ona karşı sevginin çok üstünde bir hayranlık duyuluyordu— görenler, kızı sevilesi değil, tapılası buluyorlardı. Artık, sevgi tanrıçası Aphrodite'nin kar beyaz memeleri üzerine değil Psykhe'nin başı üzerine andiçiliyordu. Artık Aphrodite'nin tapınağına ne uğrayan vardı, ne de ona çifte kumrular adayan... Aphrodite'nin çıplak güzelliğini kurban dumanları örtmüyordu, eski kurbanların külleri de çoktan buz gibi soğumuştu.

Bu işe Aphrodite fena öfkelendi; oğlu Eros'a (sevgi demektir), *"Git, o yosmanın göğsüne sevgi okunu sapla; yosma yakışıklı bir civana değil, insanların en çirkinine tutulup rezil olsun"* dedi.

Eros, kanatlarıyla pır pır ederek uçtu. Kızın güzelliğine şaştı; okunu yayına takarken okun ucu kendi eline battı. Sevda iksiri gövdesini sardı ve Eros kızın deli divane âşıkı oldu.

Kızın babası, kızını kimsenin istemediğini görünce, bir biliciye başvurdu. Apollon'un bir papazı olan bilici, kızı geceyarısı Samson (Mikale) Dağının bir uçurumuna götürüp bırakmasını, büyük bir yılanın gelip kızı kendisine eş edeceğini söyledi. Baba ve ana, ağlaya ağlaya Psykhe'yi uçurumun kıyısına götürüp bıraktılar.

Kız korku içinde beklerken, rüzgârın mavisi ve tatlısı Zephyros, kelebek kanatlarıyla yetişip kızı, —sanki tatlı bir düş görüyormuş— yumuşak bir çimenliğe bıraktı. Kız uykuya daldı. Güneşle birlikte gün olup da kuşlar cıvıldaşmaya başladığında, ıssız gökte yapayalnız bir kartal çarkediyordu. Psykhe'nin önündeki durgun gölün cam gibi sularında da ağır ağır bir saray yükseliyordu. Saraydan tatlı ve canayakın sesler Psykhe'yi çağırıyorlardı:

"Bu saray senindir; biz ise senin hizmetçilerin peri kızlarıyız. Senin hemen yanındayız!.."

Akşam olunca, günün sonu bir müzik finalini andırdı. Gece oldu tüm yıldızlarıyla. Yıldızlar, kıpır-

dayışlarıyla sanki fısıldaşıyorlar, Psykhe de merak içinde kulak veriyordu onlara.

O gece zifaf gecesiydi kızın. Kızoğlankızın zifaf gecesini beklerken duyduğu heyecanla kızın yüreği öksecinin avucundaki kuş kanatları gibi çarpıyordu.

Sonunda kocası geldi. Karanlıkta görünmüyordu ama, yılan değil bir insandı. Adam, tanyeri ağarmadan ortadan kayboldu. Kız, tuhaf olduğu kadar tatlı ve hoş olan duruma şaşakaldı. Ne var ki, zamanla bu hale alıştı. Gündüzleri, "Ah, gece olsa da o gelse!" diye geceyi beklemekle geçiriyordu.

Aradan epeyce zaman geçtikten sonra Psykhe kocasına, kendisinden haber alamamış olan ana, baba ve kardeşlerinin meraklanacaklarını, belki de yılan tarafından yutulmuş olduğunu sanacaklarını söyledi. Gündüzün ailesini ziyaret etmesine izin vermesi için yalvardı. Psykhe'nin yalvarış ve okşayışlarına dayanım olmuyordu. Kocası ona izin verdi.

Psykhe gidip kardeşlerini gördü, onlara her şeyi bildirdi. Ama doğal olarak yaşamından pek mutlu olduğunu da söyledi. Kızkardeşlerinin kıskançlıkla içleri zehir zemberek oldu. Psykhe'ye kocasının kendisini göstermeyişi ve saklayışından dolayı, yüzüne bakılmayacak kadar çirkin olduğunu, belki de sonunda Psykhe'yi öldürmek bile isteyeceğini söylediler. Onun için, kocası uyurken, bir eline kandil, öteki eline de —ne olur ne olmaz diye— bir kama alarak kocasını görmesini öğütlediler.

Psykhe de öyle yaptı. Kandili yakınca kocasını gördü. Aslında onu görmemişken bile çok seviyordu, bir de görünce, sevgiyle rüzgârdaki yaprak gibi titredi. Kandilde yanmakta olan mumdan bir damla kızgın mum, Eros'u yaktı; kama da yere düştü. Eros uyandı; kıza mahzun mahzun baktı ve çekilip gitti.

Aphrodite'nin yaralı oğlu Olympos'taki odasına döndü. Aphrodite gidip oğlunu gördü. Psykhe de elverir ki bağışlansın, suçu ne kadar ağır olsa da her çileyi çekmeye hazır olduğunu bildirdi.

Aphrodite, birbirine karışmış olan buğday, arpa,

susam ve afyon tohumlarını kızın önüne dağ gibi yığdı ve bunları bir gün içinde, çeşit çeşit, ayrı yığınlar halinde kümelere ayırmasını söyledi.

Doğa ve yaratıklar ne olursa olsun, sevgiyi severler. Karıncalar zavallı Psykhe'ye acıdılar ve alay alay, ordu ordu her yandan seyirtip geldiler ve öyle bir günde değil; çok daha kısa zamanda ayırdılar tohumları.

Gelgelelim Aphrodite, her seferinde daha ağır bir çile buyurmaya karar vermişti Psykhe'ye.

"Şu önündeki akarsuyu görüyorsun ya onu yüze yüze aş, karşıki otlakta yayılmakta olan yünleri altın telli koyunlardan çimdik çimdik yün kopar ve onları yarın bana getir" diye buyurdu.

Psykhe tam suya dalacağı sırada, suyun kıyısında sazlar Psykhe'ye fısıldamaya başladılar:

"Ey sevimli kız, sakın ha suyu geçmeye kalkışma! Suyun akıntı ve anaforları boğazına sarılır, seni boğar. Akşam olunca, karşıdaki koyunlar, suyun senin bulunduğun yakasına geçerler, çalılar arasında gezerler. Gün ışıyınca gene öte yakaya geçerler. Sen o zaman, dikenli çalılara sarılan altın yünleri toplarsın. Hem de bu koyunların koçları insanı öldürmeye alışkındır. Onların arasında gezemezsin."

Psykhe, sazların öğüdünü dinledi, söylediklerini yaptı ve zahmetsizce topladığı yünleri Aphrodite'ye götürdü.

Aphrodite (Venüs) bu kez de şunu buyurdu Psykhe'ye:

"Ölüler ve karanlıklar ülkesi Hades'e git. Orada ölüler ülkesi kraliçesi Persephone vardır. Ona söyle, bana kaşlarım ve kirpiklerim için bir kutu rastık, yanaklarım için de bir kutu allık versin. Onları bana getir. Yarın gece Olympos'ta tanrılar şölenine gideceğim.."

Gökte uçan bir kartal Psykhe'ye ölüler ülkesine nasıl gideceğini, Persephone'yi nasıl bulacağını anlattı.

İnsan gönlü ve sevgi, cehenneme de meydan okuyor!

Ölü ruhları cehennemin Akheron ırmağının bir kıyısından öteki kıyısına taşıyan cehennem kayıkçısı Kharon'a Psykhe öyle yürekler parçalayıcı yalvarışlarla —sanki her sözü yüreğinden koparılmış parçalardır— yalvarır yakarır ki, Kharon'un taş yüreği bile yumuşar.

Persephone kutuları doldurduktan sonra Psykhe'ye verir.

Bunca çileden sonra enikonu zayıflamış, yıpranmış, yanakları ve gözleri çökmüş olan Psykhe, sevgilisine o halde görünmek istemez. Güzellik tanrıçasını bile güzelleştiren güzelleştiriciden bir tutam sürünmek ister. Kutuyu açar; kutudan çıkan kokuyla kirpikleri titrer; gözleri, dayanılmaz bir uykuyla, kapanır.

Eros odasına kilitlenmiştir ama kelebek kanatlıdır. Pencereden uçar Psykhe'ye gelir. Kanatlarının "pır pır" edişiyle genç kızı yelpazeler. Dudakları Psykhe'nin dudaklarına konunca Psykhe'nin gözleri yavaş yavaş aralanıp açılır, dudakları da bir gülümsemeye uyanır.

Bu çiftten, gençlikle sevinç ya da sevgiyle can doğar.

Bu Anadolulu Miletos efsanesinde ne eşek kulakları vardır, ne de insan derisi yüzme yollu bir duygu akımı geçer.

Psykhe'nin de Eros'un da kanatları, kuşunkiler gibi tüylü değildir. Kelebek kanatlarıdır.

Kelebek, tırtıl olarak ipek kozasında mezarında imiş gibi yatar. Baharın ışımasıyla birlikte o da pır pır dışarıya parlar, uçar ve kelebek olur...

Evet, insanlar hep ölür, ama onların hep doğarlıkları, hep ölürlüklerinden daha güçlüdür. Psykhe ile Eros'tan gençlik ve sevincin doğması, yukarıda anlatılanlara uygundur. Herhalde bu efsanede, horlamanın zerresi bile yoktur.

Ama "Hiç eleştiri yok" diyecek olursanız:

"Tuttuğum altın olsun!" diye başlayıp sonunda ölüm olduğunu anlatan efsane, kıl kadar kin ve kıskançlığa kaymadan, hatta hep babacan ve Nasreddin Hocamsı bir gülüşle devam eden efsane, Ana-

dolu'nun ekonomik, sosyal, antik ve modern; moral ve medikal bir eleştirisidir.

ARAKHNE

İşte Anadolu'nun Kolophon (İzmir'de Değirmendere) kentine ilişkin bir efsane:

İzmir'in 40 kilometre kadar güneyinde Kolophon denilen anlı şanlı bir kent vardı. Eski çağın en büyük ressamı Apelles ve İ.Ö. IV. Yüzyılda yaşamış büyük düşünür *Ksenophanes* orada doğmuşlardı.

Eski dünyanın kadın modasının Paris'i, Miletos'tan Kolophon'a uzanan Anadolu bölümü idi.

Kolophon'da dokuma ve örmede pek usta, genç güzel Lydia'lı bir kız oturuyordu. Kızın el işlemelerini görmek için ormanlardan, dağlardan, yol ve orman perileri gelirlerdi. Kızı iş işlerken görenler, hayran olurlardı. Kız, işlenmemiş yünü eline alınca, uzun ve çevik parmaklarıyla onu çarçabuk evirir çevirir, bulut kadar yumuşak ve hafif bir yumak yapardı.

Herkes ona, "Örmeyi tanrıça Athena'dan mı öğrendin?" diye sorardı. Çünkü tanrıçalar arasında Athena'nın örücülüğü parmakla gösterilirmiş. Kız, "Hayır" derdi, "Zavallı anam *Egeria* ölmeden bana öğretti."

Bu sözler Athena'nın kulağına gitti. Tanrıça bu sözlerden kendinin horlandığı anlamını çıkararak, yaşlı bir kadın kılığında Kolophon'a geldi. Kızla dokuma yarışına girişti. Her biri kendi tarafında dokuyup dururken, yaşlı kadın, "Tanrıça Athena kendisine meydan okuyan ya da kendisini hor görene çok kızar. Öyle bir şey yaptınsa ona yalvar da seni bağışlasın kızım..." dedi.

Bu sözleri duyan Arakhne dokumayı durdurdu:

"Benim koca Tanrıça ile ne alıp vereceğim var? Bana, *'Dokuma ve örmeyi Athena'dan mı öğrendin?'* diye sordular; ben de *'Hayır, anamdan öğrendim,'* dedim. Doğrusu da bu..." diye konuştu.

Bundan sonra, yaşlı kadın kılığındaki Athena, örgü ile dokuma ustası Arakhne'ye şöyle dedi:

"Ama Tanrıça Athena alınmıştır belki, dikkat et."

Arakhne karşılık vermeden dokumaya başlayınca, yaşlı kadın şöyle dedi

"Ya ben Athena isem ne yaparsın?"

"Ne yapayım? *'Hoş geldin, sefa buldun'* derim."

Yaşlı kadın ayağa fırladı: "Ben Tanrıça Athena'yım!" dedi; miğferi, kalkanı ve kargısıyla göründü. Dokuma tezgâhının başına geçti:

"Sen de geç tezgâhın başına, yarışacağız!" diye bağırdı.

Yarış başladı. İkisinin de eli öylesine hızlı işliyordu ki, ancak mekiğin gidip gelişinin sesi duyuluyordu. İkisinin de dokuduğu resimler görünmeye başladı.

Tanrıça Athena, Poseidon (Neptun) ile Atina kentine sahip olmak için yaptığı yarışmanın resmini yapıyordu. Poseidon bir at getirmişti; Athena zeytin ağacı getirerek kazanmıştı Atina kentini.

Arakhne ise, Zeus'un kuğu kılığına girerek Leda ile sevişmesinin resmini yapıyordu. Bu, Zeus'un zamparalığını gösteriyordu. Athena öfkelendi; mekiği kapınca Arakhne'nin yaptığı dokumayı paramparça etti. Kıza bir güzel de dayak attı.

Bu iş kızın onuruna öyle dokundu ki; gidip kendini asarak canına kıydı.

Ölüsü bir ipin ucunda asılı dururken Athena onu görerek acıdı. Sonunda onu, salıverdiği bir yelin ucunda sallanaduran örümceğe çevirdi.

Arakhne örümcek demektir.

Anadolulu Miletos'un, Girit'teki ana kenti Miletos'ta bir yüzlerinde örümcek kabartması olan paralar bulunmuştur.

Unutmamalı ki:

"Beygirler bir tanrıya tapsalardı,

Tanrılarını beygir yaparlardı," diyen ve Hellenistan tanrılarını eleştiren ilk bilgin, Kolophon'lu Ksenophanes'ti.

BERG VE BERGAMA

Miletos'tan kuzeye, Çanakkale'ye doğru gidi-

lirken, Mysia'ya varılır. Bergama kenti o yol üzerindedir. Eski adı, "Hisar" demek olan *"Pergamon"*du.

Örneğin, "Troya Pergamon'u" dendikte, "Troya Hisarı" anlaşılır.

"Perg" ya da *"Perge"* az buçuk ötüş değiştirerek Almancada "burg" ve "berg" olur. Hamburg "Ham'ın Kalesi", Heidelberg de "Heidel'in Kalesi, Hisarı" demektir.

Türkçede de eş anlam taşıyan bir sözcük vardır: *"Berk"* ve *"berketmek"* diye. *"Sağlamca kapatmak"* demektir. Sözgelimi bir dükkâncı dükkânının kapısını kapar ama daha güçlü bir kapatış isterse, *"Dükkân kapaklarını indirdim ve berkettim"* der.

Bergama kenti yüksek bir dağ ve o dağın eteklerini kapsar.

PHİLEMON'LA BAUKİS (BUSİS)

Tanrılar çoğu kez, hükmettikleri yerlerin sosyal durumunu temsil ederler. Hellenistan tanrıları da oranın derebeyleriydiler. Birçok tanrılar, dünyayı kendilerinin yarattıklarını ileri sürerler. Oysa Hellenistan'ın tanrıları, dünyayı hazır yaratılmış bulurlar. Hellenistan tanrıları, kendilerinden önceki tanrıları altederler, onların tahtlarına otururlar. Artık astığı astık, kestiği kestik baş ağalar olurlar. İş mi görürler? Ne gezer! Kullarından gelenlerle yaşarlar. Vergi vermeyenleri göklerden şimşeklerle yakarlar. Bunlar görkemli talancılardır. Durmamacasına ziyafet halindedirler... Çok lezzetli yemeklerin yiyicileri; ipekli ve pahalı kumaşların giyicileridirler.

Baştanrı Zeus, zamparanın biridir. İnsanlar arasında güzelini görünce; boğa, kuğukuşu, engerek yılanı, bulut olarak ve daha birçok kılıklara bürünerek peşlerine düşer.

Tanrıların insanlara karşı olan davranışlarında adaletin zerresi yoktur. Bu tanrılara ya da yarı-tanrı kahramanlara değgin efsanelerde —örneğin Perseus ve Theseus'a ait olanlarda— hiçbir insancıl özellik de bulunmaz. Bu tür bir özelliği olanlar, Anadolu ile ilgili olanlardır.

Bu efsaneler arasında *Philemon* ile *Baukis* dikkati çeker.

Phrygia'da, şimdi Bergama'ya yakın dağların birinde, bütün köylüler tarafından "mucize" olarak gösterilen bir ulu ağaç varmış. Ağacın bir yanı çınar, öteki yanı ıhlamur imiş. Bu ağacın neden böyle olduğu şöyle anlatılır:

Kimi yol Zeus, Olympos'ta habire ambrosia yiyip, kevser içmekten ve Apollon'un kutsal lirinin zımbırtısını dinlemekten, dokuz zariflik perisinin hoplaya zıplaya yaptıkları dansları izlemekten bıkıp usanırmış. İşte o zaman olağan, ölümlü bir insan kılığına girer, insanlar arasında gezerek sergüzeştler ararmış. Bu gezilerde, tanrıların en kurnazı olan Hermes'i de yanına alırmış...

Yine bir gün, Zeus elindeki şimşekleri, Hermes de iki yılanlı değneğini Olympos'un kutsal dolaplarından birine kapayıp bırakmışlar. Üstbaş olarak paçavralar giymişler.

Phryğia taraflarındaki bir kente varmışlar. "Tanrı konuğuyuz" diyerek, çalmadık kapı bırakmamışlar.

Her yerden, "Defolun pis herifler!" diye kovulmuşlar.

Sonunda bir fukara kulübesine uğramışlar. Orada Philemon'la Baukis (Busis) oturuyorlarmış.

Bu mutlu çift çifte kumrular, yıllarca şen yürekli fukaralıkları içinde kuşlar gibi ötüşe ötüşe yaşamışlar. Yüzleri olgunlaşmış, buruşmuş, ama her buruşuk sanki bir gülümsemeymiş. Evde, efendiymiş-hizmetçiymiş yokmuş; ikisi de birbirlerinin hem hizmetçisi, hem efendisiymiş.

Yüksek kibirli ve suratı asık kapılardan kovulan tanrılar, "Galiba buradan da palas pandıras defedileceğiz" diye düşünerek kapıyı çalmışlar. Ama kapı, sevgiyle patlayan bir yürek gibi açılmış. Tanrılar, fukara evin kapısından eğilerek geçmişler. İhtiyarlar, konukları sevine güle karşılayıp içeri buyur etmişler. Topu topu iki alçak sandalyeleri varmış. Onları yükseltmek için, saman dolu iki torbayı sandalyelerin üzerlerine koymuşlar. Sonra Baukis ocağa gi-

dip korları üflemeye ve kuru yaprakları tutuşturmaya koyulmuş.

Bu sırada kocası Philemon, bir lahana getirmiş. Busis lahanayı temizleyip güvece yerleştirirken, asılı duran kuru etten bir dilim kesip getirmiş. Ondan sonra bir tahta kaba su koyup ateşin yanında ısıtmışlar. Ve karı koca, konuklarının ayaklarını yıkayıp, her ne kadar kaba saba ise de tertemiz havlularla kurulamışlar.

Yemek pişince, karı koca, masa örtüleri olmadığı için, masanın üzerine —mis gibi koksun diye— titrek elleriyle yaban naneleri sürtmüşler ve geceleri uyudukları derme çatma sedirleri, konuklar uzansınlar diye masanın yanına çekmişler. Masanın ayağı pek kısaymış. Philemon bu aksaklığı, kırık bir çanak parçasıyla düzeltmiş. Masanın üzerine de karınca kararınca neleri varsa dizmişler. Kara ve yeşil zeytinler, kırmızı turplar, dev yeşil güller gibi topan marullar, salatalıklar, külde pişmiş yumurtalar koymuşlar.

Konuklar sedirlere yan gelip masada yer alınca Philemon, bir tahta testiden, şaraptan çok sirkeyi andıran şaraplarından bardaklara doldurarak konuklarına buyur etmiş.

Philemon ile Baukis'in topu topu bir kazları varmış. Onu yemek için değil ama kulübelerine bekçilik etsin diye beslerlermiş. Kazı kesip pişirmek üzere tutmaya çalışmışlar. Ama yaşlı karı koca hızlı koşamadıklarından, kaz gidip Zeus'un bacak arasına kaçmış.

Zeus, "Bırakın, kesmeyin zavallı hayvanı" demiş ve testiden iki bardak şarap doldurup yaşlı karı kocaya sunmuş. Şarap fukaraların şarabından değil; tanrıların kevser şerbeti nektar imiş.

İhtiyarlar o cennetler içkisini yudumlayınca, konuklarının birer tanrı olduğunu anlamışlar. Dizüstü gelip tanrılardan, bağışlanmalarını dilemişler, yalvarmışlar.

Zeus, onlara, "Kalkın" demiş ve kapıya götürmüş. İhtiyarlar, kapıdan bakınca, bütün kentin sular altında kaldığını ama kendi kulübelerinin durdu-

ğu yerde tam önlerinde, apak mermer bir tapınağın yükseldiğini görmüşler.

Tanrılar ihtiyarlara, "Ey iyi insanlar; elbette konukseverliğiniz karşılıksız kalamaz. Dileyin ne dilerseniz!..." demişler.

Yaşlı karı koca, birbirlerine fısıldaşarak danışmışlar, sonra Philemon, "Biz bu yaşımıza dek birlikte mutlu yaşadık. Özlemimiz şu ki, birimizden birimiz daha önce ölüp, ötekimiz yaşlı ve güçsüz kollarla öleni mezara taşımak acısını çekmeyelim. İkimiz de aynı anda ölelim..." diye yalvarmış.

İhtiyarların yalvarıları tanrılarca kabul edilmiş.

Aradan yıllar geçmiş. Philemon ile Baukis daha ne kadar ömürleri varsa, o kadar yaşamışlar. Bir gün tapınağın önünde yan yana oturup güneşlenirler ve gençlik çağı anılarını birbirlerine anlatırlarken Philemon, Baukis'e bakar ve onun sağından, solundan yeşil yapraklarla titrediğini görür... Baukis de Philemon'a başını çevirince onun kollarının dallara dönmekte olduğunu görür. İkisinin, zaten halsiz olan ayaklarının ağır ağır yere köklenmekte, ağaç kabuklarının da bellerinden yukarı yayılmakta olduğunu görürler.

İki ihtiyar, "Mutlu yaşadık" diye vedalaşırlar; "Bu son öpüşümüz olsun. Birlikte gidiyoruz ya!..." derler.

Sonrası, rüzgârda ağaç fısıltısı...

O sırada oradan geçen bir yolcu, bir dalın öteki dalla konuştuğunu sanır. "Acaba bana mı öyle geldi? Şu bankoda kimse de yok!" diye hayretler eder. "Konuştu yahu! Hayır, bana öyle geldi!... Konuşmadı."

"Evet"le, "hayır"la gide gele yoluna düzülür, uzaklaşır gider.

Bu efsaneyi birçok ozanlar konu edinmişler. Kimi besteciler de müziğe çevirmişlerdir onu. Kadınla erkeğin karşılıklı tatlı konuşmasıyla başlayan oyun, yavaş yavaş, bir yaprak fısıltısı finaliyle susar...

23

LAPSEKİLİ PRİAPOS

Aslı Anadolulu olup da sonraları Hellenistan ve İtalya'ya geçen mitoloji tanrıları arasında en tuhafı *Priapos*'tur.

Bu tanrıya Lampsakos'lu *(Lapseki)* denir. Lapseki Çanakkale'nin doğusunda ve Boğaz'ın güney kıyısında, yeşilliklere gömülü şirin bir kasabacıktır.

Bu kentin, İsa'dan yedi-sekiz yüzyıl önce adı *Pithyusa* idi. O sıralarda bu kentin yakınlarına gelen bir İon kafilesi, az kalsın ora halkı tarafından kılıçtan geçirilecekti. Pithyusa Kralının genç ve güzel kızı *Lampseke,* zavallı İonları kurtardığı için, kente kızın adı verilerek *"Lampsakos"* denildi. Bu ad günümüzde Lapseki haline geldi.

Andığımız bu olaydan sonra kent, Fransa'da Marsilya kentini kuran Foça'lıların ve onlardan sonra da Miletos'luların eline geçti. O eski zamanda kentin şimdi tamamıyla dolmuş olan güzel bir limanı vardı.

Oranın şarabı pek ünlüydü. O kadar ki; İran şahları Darius ve Kserkses, buradan şarap getirtirlerdi. İlkçağın büyük düşünürlerinden Epikuros da ilk derslerini, yirmi yıl süreyle, bu limanın kıyısında vermişti.

İşte bu kentte sonraları Priapos adıyla bir tanrı peyda oldu. Priapos, bir söylentiye göre, Şarap Tanrısı Dionysos'un (Bakkhos'un), bir başka söylentiye göre, Adonis ya da Hermes'in, Lapseki ormanlarında gezmekte olan Aşk ve Güzellik Tanrıçası Aphrodite'ye (Venüs'e) âşık olmasından doğan çocuktu.

Her nedense, Olymposlu tanrıların başkanı olan Zeus'un karısı Hera, bu çocuğu kıskandığı için ona, aşırı surette uzun bir erkeklik organı vererek, nur gibi çocuğu çirkinleştirmiş.

İşte bu yüzden Priapos, pek küçük yaşta iken

zamparalığa kalkışmış ve rasgeldiği kadına tebelleş olarak kendisinden yaka silktirmiş. Öyle ki; sonunda onu tekme tokat Lapseki'den kovmuşlar da rahat nefes almışlar.

Ne var ki; küçük Priapos'un kovulması üzerine, kent halkına bir hastalık musallat olmuş. Öfkelenen tanrı Priapos, kentin bütün erkeklerinin sözkonusu organlarını, tıpkı kendininkine benzetmiş! Artık tüm kent halkı, gece ve gündüz, durmamacasına, habire birbirlerine rahat vermez olmuş.

Halk, bu uğursuzluğun, Aphrodite'nin oğlu Priapos'a yapılan saygısızlıktan ileri geldiğini anlayarak, Priapos'u arayıp bulmuş ve kente geri getirip aralarına almış...

Priapos ilk önceleri, olağan *Phallos* (erkek cinsellik organı) işareti ile temsil edilirdi. Bereket ve doğurganlık tanrısı olarak insan biçimine girmesi sonradandır.

Dünyaya ikinci defa gelerek göstermek istediği yaşama dileğini belirtmek için, dik falloslu Priapos yontuları mezartaşı olarak kullanılır ve böylece —sözümona— ölüme meydan okunurdu.

Priapos'lar kör körüne, parmağım gözüne gibisinden, nazarlık olarak da kullanılırdı. Faltaşı deyimi de bu işaretlerdendir. Örneğin, "Gözlerini faltaşı gibi açtı" denir.

Tanrı Priapos, denizcilerin, balıkçıların ve avcıların da piri sayılırdı. Gemilerin başlarına —eğer gemiler kemanbaş ise bastonun altına— büyük falloslu bir Priapos heykeli konulurdu. İşte bu gelenekten dolayıdır ki; gemi başlarına konulan timsah ya da deniz perisi yontularına "Priyap" denilir.

Priapos aynı zamanda bostan korkuluğu diye, bahçe ya da tarlanın sınır işareti olarak da kullanılırdı. Bu takdirde Priapos'un başına fallos biçiminde, uzunca, körpe bir kamış parçası konurdu. Rüzgâr kamışı salladıkça kuşları korkutup kaçırırdı.

Priapos inancı Anadolu'dan Hellenistan'a, oradan da İtalya'ya geçip yayıldı. Bazı hususları kendisine benzediği için, Priapos'a eşekler kurban edilirdi...

Balta biçimindeki Priapos'lar önemlidir. Çünkü Hititlerin ya da Girit'in "labiris" denilen baltaları ile ilişkisi vardır.

PRİAPOS FESTİVALLERİ

Priapos adına düzenlenen festivallerde genç kızlar, çiçekler takınarak, şarap tanrısı Bakkhos'un *"maenad"* ve *"bakkhant"*ları gibi, heykelin çevresinde, Phrygia flütünün temposuna ayak uydurarak dans ederler ve türküler söylerlerdi.

Kızlar ondan hayırlı kocalar, kadınlar da çocuklar dilerler ve başlarına çiçek çelenkleri koyarlardı. Priapos'un başı tıpkı taça benzetilirdi. Onun bir adı da "Balık Kafalı Tanrı" idi ve bazı dinsel törenlerde *Attis*'in yerine, anatanrıça *Kybele*'nin sevgilisi olurdu.

Priapos'un fallosu kırmızıya boyanırdı. Çünkü bazı kızlar, evlilikleri uğurlu olsun diye gerdek gecesi güveyi ile görüşmeden önce Priapos'a uğrarlardı.

Anadolu, Hellenistan ve İtalya'da, Priapos'a adanmış sivri kayalar ve tepeler vardı. Bunlar çoğunlukla kentlere yakın bulunurdu. Kızlar bunlara çıkar ve Priapos'tan, kendilerine hayırlı birer koca yollaması için dua ederler, yalvarırlardı. Gel zaman, git zaman, Anadolu'ya Türkler gelince bu kaya ve tepelerin Priapos'a ait oldukları unutulmuş, yalnız, kızların oralardan koca için yalvardıkları görülerek oralara "Kısmet Kayası" denilmiştir. Günümüzde bile Anadolu'nun birçok yerinde kızlar bu kayalara çıkarak, *"Bahtım! Kocaya gidecek vaktim!..."* diye bağırırlar.

Bursa'da ve Çanakkale'de Roma İmparatorluğu'nun prokonsüllüğünü yapmış olan *Petronius Arbiter,* Anadolu'da yazdığı bir taşlamada, Priapos'un çocukken zamparalığından yaka silken kadınların onu kentten kovuşları öyküsünü dinleyen Romalı kadınlara, "Ah zavallı yavrucak... Ona öylesine kötü davranan kadınlar amma da taş yürekli imişler!.." dedirterek, küçük Priapos'a acıyı "ah-vah"lar ettirir.

Priapos'a *"Priape"* denilen güldürücü şiirler yazılır ve bu şiirler, tanrının heykelinin üzerine kazınırdı. Latin ozanı *Vergilius* tarafından yazılmış güzel Priapeler vardır.

Erdek körfezinde, şimdiki Karabiga'nın bulunduğu yerin yakınında, Priapos'un adını taşıyan bir kent vardı.

Bugün de, Batı Anadolu'nun nice paha biçilmez tarih yapıtının toplandığı Efes Arkeoloji Müzesi'nin bir köşesinde, kapalı bir kutu içinde, topraktan yapılmış bir Priapos heykeli vardır. Ayrıca, Priapos'u simgeleyen mermer heykeller görülür.

MİLETOS'LU KÖYLÜ

Bu Priapos efsanesinde Homerimsi, Bektaşi masallarımsı bir gülüş hali var. Hani, Savaş Tanrısı Mars (Ares) ile Aphrodite, Olympos apartmanında Ares'in garsoniyerinde gizli âşıkdaşlık etmek için kapanınca, Hephaistos'un bir çelik ağ yapıp, çifti sıkı fıkı içine hapsetmesi; onları ayıp işler durumda Olympos'un üst salonuna sürüklemesi ve onları o halleriyle görünce, tüm tanrıların, sonsuzluğu angılatan Olympossal kahkahalarla gürlemeleri gibi bir gülüş hali var Priapos'ta...

İyi ki Atina tam Atinalaşınca, zavallı Homeros, Anadolu'da çoktan ölmüştü. Yoksa canlı olarak Atina'ya gitseydi, Sokrates, Anadolulu Anaksagoras ve gene Anadolulu Protogoras gibi, yalnız kendi yarattığı tanrıları inkârla kalmayıp, üstelik bir de onlarla alay ettiği için, katmerli ölüm cezasına çarptırılırdı.

Efsanede, bir de Miletos'lu bir görünüm var. Tanrı Zeus ile Miletos'lu bir köylü, mutlu Miletos kentinde birlikte yürüyerek geziyor ve bir sorun hakkında tartışıyorlarmış. Bir aralık Zeus öfkelenmiş, "Vallahi burada bir şimşek çakar, seni cayır cayır yakarım!" diye bağırmış.

Bunun üzerine, Miletos'lu köylü, tam Miletos'luya yakışan şu karşılığı vermiş:

"Hah, şimdi anlayıver ki, haksızsın..."

HERO İLE LEANDROS

Abydos kenti, Çanakkale'de, Anadolulu Miletos'lular tarafından kurulmuş çok eski bir kentti. Boğazın Anadolu kıyısında, Nara burnunda idi. Boğaz, Nara'da sekiz yüz adım genişliğindedir.

Abydos'un karşısında, Gelibolu kıyısında, İ.Ö. VII. Yüzyılda, yine Miletos'luların kurduğu *Sestos* kenti yükseliyordu.

Sestos'ta duru ve tertemiz sevginin ve masum güzelliğin tanrıçası *Aphrodite Anadyomene*'nin ya da *Gökler Aphrodite*'sinin yani *Urinia*'nın genç ve güzel papazçalarından *Hero* yaşardı. Abydos'ta ise, Leandros adlı bir delikanlı otururdu.

Bir ilkbahar, delikanlı, *"Aphrodite ile Adonis"* bayramında Hero'yu, tepeden tırnağa çiçeklere bürünmüş görür. Hero'nun aklığına karşı karın aklığı, kömür karası kalırdı. Işık salıyordu o aklık; dört yanı duvarlarla kapalı odada soyunsa, aklığının aydınlığı, duvarların dışına vururdu.

Leandros, bu ak kıza kara sevdayla vurulur. Kızın Leandros'a vuruluşu da Leandros'unkinden aşağı kalmaz.

Kızın Aphrodite Anadyomene papazçası olmasından mı, yoksa baba ve analarının, evlenmelerine izin vermemelerinden mi, delikanlı ile kız evlenemezler. Evlenemeyince de sevgilerinin gizlice tadına varma kararına varırlar.

Leandros her gece —dalgaların gece bile ağaran ak köpüğü sanki— karşı kıyıya yüzerdi. Söylerler ki, Hero da her gece bir kulenin tepesine çıkar ve elinde tuttuğu bir yanarca (meşale) aleviyle, denizde yüzmekte olan canının canına, nereye geleceğini belirtirdi.

Başkaları derler ki; Hero, deniz kıyısındaki evinin penceresinden ışık tutardı.

Fırtınalı bir gece, Boğaz'ın suları kudurmuş. Gözünü budaktan sakınmayan, Hero'su uğrunda kılıç çekip cehenneme atlamayı gözüne almış olan Leandros, şiddetli aşkının hızıyla denize fırlamış. Tam kıyıya yanaşacağı zaman, öküzün boynuzlarını bile alında tüy imişler gibi uçurabilecek bir sağnak daniskası meşaleyi söndürüvermiş! Anaforlar, akıntılar, burgaçlar çıldırışı ortasında kalan tosun toraman genç, suların içinde kaynayıp boğulmuş.

Meşalesini güçbela yine yakan Hero, orada sabaha dek, meşalenin biri söndükçe yenisini tutuşturur ellerini yakarcasına...

Herkes sevginin ve gençliğin ne olduğunu bilir.

Hero içinden; *"Galiba bu havayı görmüş ve sevgilim buluşmamızı yarına bırakmıştır"* diye düşünür ama yine de *"Ben bu meşaleyi sabaha dek yakıp duracağım yine de... Çünkü Leandros'u görmedikçe karanlıktan tiksiniyor, istemiyorum hınzır karanlığı..."* diye eklemiş.

Bir aralık göğün bir ucundan gün ışımaya başlayınca bırakmış meşale elinde sönsün. Ama bütün canı gözlerinde, bakıyormuş da bakıyormuş denizlere... Bir ara, dalgaların kıyıya ittiği bir paçavra ağartısı görür gibi olmuş. Yüreği ağzında seyirtmiş ona. Hem de öyle bir hızla ki, bacaklarıyla ayaklarından, rasgeldiği engellere bıraktığı et parçalarının, yırtılan etlerin kendi etleri olduğunun farkına bile varmamış.

Bakmış, uzun paçavranın Leandros olduğunu görmüş. Tek bir acı hıçkırıkla sarsılmış. Dudaklarını yapıştırmış Leandros'un dudaklarına. Merhametli sular ikisini de koynuna almış; Hero'nun acısına son vermiş; unutturmuş Leandros'la Hero'yu.

O çağda Miletos'un o dolaylarda bastırdığı madalyaların kabartmalarında Leandros yüzerken, sevgi tanrısı Eros da elinde meşaleyle gösterilmiştir.

Batının birçok ozanları bu konuyu şiirlerine konu seçmişlerdir. Lord Byron topal ayağıyla, aynı yerde Leandros gibi yüzmeyi denemiş ve başarmıştır da.

Hellenistan seferinde Kiros buradan geçmeye çalışmış, akıntılar kurdurduğu köprüleri süpürüp götürünce de denizi kamçılatarak dalgalara dayak attırmıştır.

Abydos kenti, Makedonya Kralı V. Philippos'a karşı koymasıyla da ünlüdür...

SELENE İLE ENDYMİON

Efsaneler gezisinde, Miletos'tan kuzeyde Çanakkale'ye dek varılmış oldu.

Şimdi Miletos'tan güneye doğru, Karia yolu tutulunca, yerine ilk rastgelinen efsane, *Selene ile Endymion*. Bu efsane, koyu bir Anadolu niteliği taşır.

Dünyanın ilk *idil* (kır şiiri) ozanı *Teokritos*, belki Sicilyalıdır ama ozan, tüm gençliğini, hatta gençliğin çok daha sonrasını, Halikarnassos'un karşısındaki Kos'ta (İstanköy adası) geçirdi. Zaten şiirlerini de Güney Anadolu'nun Dorik lehçesiyle yazmıştı.

Güney Anadolu'da insan, bir kayanın tepesinde, bir yörük kara keçisi görse, hiç ikisi biri yok, Teokritos'tan bir dize gelir usuna. Teokritos, onca Anadolu havasını verir. Tipik bir keçidir görülen boynuz, sakal ve yaramazlığı ile. Mutlaka yamacın kekri kekiklerini gevişliyordur. Sürünün titrek meleyişleri ve uzak mavilerden ötüyormuş gibi çınlayan çanları duyulur. Emzirilen bir yavru da görülürse, Divan edebiyatının :

*"Dünbale işe hemişe cünban"*ı gelir hatıra.

Herhalde bu dize,

"Dümbeleği de her zaman cümbüşte" anlamına gelse gerek.

Teokritos'un Anadolu duygulu olduğunu anlatmaya, bu kadarı bile yeter.

Beşparmak dağlarına değgin Selene-Endymion efsanesini Teokritos'tan alıyoruz. Ancak, dört beş bin yıl öncesine ait Pagan dünyasının en güzel efsanelerinden biri olan Endymion mitinde, Bafa gölüne bakan Beşparmak dağlarının payı büyüktür.

Büyük Menderes, kendi ovasınca akarak bin bir

dolanışıyla, ay ışığından gümüş aylar çevirir. Bafa gölüne ve batıda Arşipel'e pırıl pırıl boşanır. Bafa gölü, tepsi dolusu gümüştür. İşte bundan dolayı, eskiden denize bağlı derin bir koy olan bu göle, *"Ay tanrıçası Artemis'in aynası"* denirdi.

Bafa gölünün kuzey kıyısından, Beşparmak dağları, "gürr" diye kalkınır. Uzaklara dek perde perde ve ay ışığına âşıkmış gibi, ağarır.

Bu Beşparmak dağlarındandır ki; *Artemis* (Diana), çobanoğlu çoban Endymion'u uyurken görmüş ve bu insanoğluna âşık olmuştur.

Beşparmaklar'ın görkemi, insan düşünce ve düşünü uzak geçmişlere ve kıtaları sarsıp birbirleri üzerine yığan büyük depremlere götürür. İnsan, sessiz sessiz o dağlara bakarken, o depremlerin gürültüsünü duyar gibi olur.

Ne var ki; ay ışığı, bu dağların yabanıllığını şeker gibi eritir. İnsan o zaman bir dağ görünümü değil, fakat paldır küldür birbirleri üzerine yığılmış cennet parçaları görmüş gibi olur.

Beşparmaklar'ın havası, suyu, kayaları ve ağaçları vardır.

Havası : Buranın rüzgârı ne denizcileri boğar, ne de ormanları söküp yamyassı yere yatırır. Ama, göklerde ay ışığı taşıyan bulutları gütmek gibi şanlı işler görür. Beşparmak rüzgârları, yeldeğirmenlerine üfleyince, en ağır taşları topaç gibi döndürür ve toz haline gelmiş ay ışığı gibi unlar öğütür.

Suları : Sular dağ doruklarından, daha güzel hoplamak için, en dik uçurumları seçerler. Avuç avuç elmas ve pırlantaları dört yana saçar, tüllerini rüzgârlara havale eder. Onlar da su buğularını —gelin kuşakları sanki—, sağa sola süzerler. Bu sularda hiç de *"Faşş"* diye akan çeşmelerin resmiliği yoktur. *Arşipel'e* kavuşmak aşkıyla, köpükler kaynaşımı halinde Büyük Menderes'e karışırlar.

Ağaçları : Parklarda, asker dizisi gibi sıralanmış, kuyruğu kulağı budanarak kuşa döndürülmüş kent ağaçları değildir bunlar. Ağacın ne olduğunu, asıl Beşparmak'ta görmeli. Sert ve çıkıntılı kayaları, avuçları andıran kökleriyle kavrar, koltuk altlarına

kıstırarak bir insan boyu kaldırır. Kimi, uçurumun dibini görmek için, yer kıyılarından eğilir. Başkaları, yokuş aşağı inen atlılar gibi, dimdik arkaya irkilir. Pınarın tatlı suyunu içmek için, onun kıyısına üşüşür. Çimenlerin çevresinde halka olur, birbirlerinin kollarına girer, rüzgârın esişiyle fısıldaşarak kol değiştirir. Sonra alaylar halinde çimenliklere gelip dinlenirler. Kimi yol dizi dizi olup yavaş yavaş, Beşparmaklar'da yokuş yukarı çıkıp göklere doğru yükselir.

Ağaç kalabalığının asıl ne olduğunu burada seyretmeli. Ovalarda, ön sıradaki ağaçlar görünür. Burada ise, bir dal ve yaprak mahşeri olurlar. Yukarıdakiler, göklere karşı kapkara dinelir. Aşağıdakilerin dallarına ise tel tel bulut fıskıyeleri takılır.

Artemis üç şekilli tanrıça idi. Yeryüzünün bereket tanrıçası olarak ona, "Artemis! Artemis!" diye yalvarırlardı. Ephesos'taki yontusunda, ayaklarından beline dek, bir ağaç kütüğünü andırır. Belinden yukarı bereket ve bolluğu, patlarcasına sağa sola memeler, hurmalar, aslanlar ve üzüm salkımlarıyla dağılır. Sanki kütük olarak yavaş yavaş yükselen bir bitki, birden bolluk çıldırışıyla ne oldurur da verirse, cömertliğince az saymıştır.

Artemis, Hellence bir söz değildir. Anadolulu (aslen Pelasg) bir sözcüktür.

Artemis, yeraltı ülkesindeki *Hekate* idi. Hekate, fırtınalı gecelerde kapkara bulutlarla örtülü, korkunç ve şom karanlıktır.

Sakin gecelerin uzak berraklığında ay ve ay ışığı, göklerin gülümsemesi sayılırdı. İşte o zaman Artemis, *"Selene"* ya da *"Sintia"* diye anılırdı.

Günümüzde paraya insan kurban edildiği gibi, İsa'dan üç-dört bin yıl önce tanrılara da insan kurban edilirdi. Örneğin, Artemis'in kutsal bir geyiğini öldürdüğünden dolayı, Troya'nın zaptı için Agamemnon'un hazırladığı filo rüzgârsızlıktan denize açılamıyordu. Agamemnon, Artemis'in gönlünü etmek için, papazların buyruğuyla kendi kızı İphigeneia'yı koyun gibi boğazlayarak, kafasını kestirtti.

İsa'dan kimbilir kaç yıl önce, Anadolulu bir yurt-

taşımız olan bir genç ozan bu kurbanları duyup da Patroklos'un ölüsü üzerinde on iki genç ve masum Troya'lı tutsağın Patroklos'a kurban edildiğini öğrenince, Homeros'un duyduğu tiksinti gibi bir tiksinti duygusunun etkisi altında başını alıp Beşparmaklar'a kaçmıştır.

AY IŞIĞINDA

Selene-Endymion efsanesini yazan genç, mutlaka bir ozan ve çok doğal olarak Anadolulu idi. Kim olduğu bilinmeyen ozan, insanların bir yerde kurban edildikleri sözlerine karşı bir gönül tepkisi ve avunuşu olarak Endymion'u düşünmüş ve yazmıştır. Selene'yi Beşparmak dolaylarına uyumlaştırmak, dağ ve ormanların doğal güzelliğine uydurmak gereğini duymuştur.

Ay ışığında, Beşparmaklar'ın ta yükseğinde, ağaçların uyuyor gibi duran gölgelerinin bir düş görür durumu vardır ki; ozanın çok hoşuna gitmiştir. Oralarda ozanımız çoğu kez, genç çoban Endymion'a rastgelirdi. Onun sessiz, düşünceye dalmış bir hali vardı. Adı unutulmuş ozan, onun yanında otururdu. Bir, iki sözden sonra onun da çoban gibi uzak ufuklara dalası gelirdi. Onunla tatlı tatlı yarenlik edip duruyormuş gibi hoşlanırdı bu paralel sessizlikten...

Ozanımız bir gece, gene ay ışığında Endymion'u görmek üzere dağa tırmandı. Onu çoğu kez o dağda, ay ışığında ağaran koyunlarının yanında bulurdu. O gece Endymion dağda yoktu. Ozan otların üzerine uzandı. Az sonra Endymion geldi. Endymion'un gözlerinde, başından olağanüstü şeyler geçmiş olanlara ve olağanüstü şeyler görmüş olanlara özgü, vahşi bir bakış vardı.

Gözleri faltaşı gibi açıktı ama, derin derin bir acı duyanların şaşkınlığı da vardı bu bakışlarda. Enikonu uzayan bir sessizlikten sonra, donuk bir sesle anlatmaya koyuldu:

"Dün gece, dağın daha yüksekteki bir yaylasındaydım. Göğe bakıyordum. Göğün bir yanında bu-

lutlar yığılı duruyordu. Yukarıda yıldızlar vardı ama ben bakarken, çok tuhaf, yıldızlar kaçışmaya başladı aoele acele. Ben, bakışımı o bulutlu yere yöneltttim, gene ne oluyor diye. Bulutlar iki yana ayrıldı, sonra açıldı.

Derken, bulutların telaşla sağa sola çekildikleri yerden, birden ayın on beşinin yükseldiğini gördüm. Bu, o âna dek gördüğüm tüm aylardan güzeldi. Gözlerim âdeta kamaşıyordu. Gözlerimden ışık giriyordu; ayak uçlarıma dek aydınlanıyordum tatlı tatlı. Uyuyor ya da düş mü görüyordum? Kolumu, bacağımı sarstım. Hayır! Uyumuyordum. Uyanıktım. Uyanıktım!

Gövdeme de tatlı bir sıcaklık ışıyordu. Hani, ilkbaharın kış çıkışı günlerinde otlar ve çiçeklerin kuş cıvıltılarıyla yüklü soluğu eser ya, onun gibi işte. Hem öyle ay ışığı, ne ay ışığı. Bana doğru geliyor. Bana yanaşıyor! Çıldıracağım! Neydi o? Bana bakıyordu, yaklaşıyordu!

Sanki içimde bir milyon kuş, çıldırasıya cıvıldaşmaya koyuldu. Geliyordu, geliyordu! Bir çiçek ışığı, bir ışık çiçeğiydi! Nur parçalarını varlığıma döküyordu. Bir dudaklar, bir gülümsemeler ve sıcak, candan bakışlar curcunasının ortasındaydım. Her yanımı saran ay ışığında... —Endymion, sözün burasında hıçkırığını tutamadı; sesi kırıldı— *göğsüm sevinçle çıngıldayan, çıngırakla çarpan küçük yüreklerle doluydu sanki!..."*

Endymion sustu. Ta neden sonra anlatmasını sürdürdü :

"Kulağıma, 'Yaşa, kraliçemiz Artemis! Endymion'u buldun!' *diyen periler korosunun sesleri geldi. Başka, çok tatlı, tek bir ses,* 'Sana her gece kendi ay ışığımla geleceğim!' *diye kulağıma, ama, ta gönül kulağıma fısıldadı..."*

Ozanımız, Endymion'un sözlerini kendinden geçmiş gibi dinledi, birden uyandı. İki yanına, gözleri açık, şaşkınlıkla baktı. Çok tuhaf! Endymion yoktu yanında. Gördükleri, duydukları hep düş idi. Düş içinde düş idi. Ağladı ozan. Ertesi gün, ertesi günün ertesi günü hep Endymion'u aradı. Böyle

ararken, bir gece, bir ara, o Beşparmaklar'ın ay ışığında onu görür gibi oldu. Uyuyordu. Uykusunda gülümsüyordu.

"Endymion!" diye çağırdı onu.

Endymion, "Beni uyandırma!" diye fısıldadı gülümseyerek.

Ozan, dağ eteğindeki köylülere sordu

"Endymion'u gördünüz mü?"

"Görmedik" dediler.

Birkaç köylü ise, "Dağ başındaki genç çoban Endymion mu?" dediler.

"Evet" dedi ozanımız.

"Ha, evet; onu gördük. Bize, Selene'nin kendisine söylediklerini aktardı, sonra ağaran yollarda bir gece, gölge sanki, kaybolup gitti" dediler.

Ozanımız da, oturup çoban Endymion'u seven insansal Selene'nin öyküsünü yazdı.

O, geçmişin kimliği bilinmeyen ozanı, geceleri Beşparmak dolaylarını ışığıyla, dünyaya ait olmayan bir cennete çeviren Selene'ye —sessiz ışığıyla insan bakışlarını dünya üzüntülerine kapatıp—, deniz kıyılarının, ormanların, pınarların dinlendirici aydınlığını açan Selene'ye; yuvasında yeni doğup siftah olarak dünyaya gözlerini açan fukara serçe yavrusunun, yuvasının kenarlarını aşıp onun göğünü sonsuz bir nur âlemine çeviren Selene'ye; Anadolu'yu ve bütün Arşipel'i ufuktan ufuğa ışık cümbüşüne çeviren Selene'ye Anadolu'nun Endymion efsanesini yazmasın da ne yapsındı?

Anı-sanı, geçmişin yüzlerce yüzyılının karanlığında kaybolan Anadolulu (Bafa'lı ya da Latmos'lu) yurttaşlarımız, lirinin eşliğinde söylediği yüce türküde, fukara çoban Endymion'un Beşparmak dağlarında koyun sürüleri uyurken, Selene'nin o nurlu bakışıyla onu göklerden gördüğünü, sevdiğini ve çobana "Sonsuz uyku" bağışladığını yazmıştı muhakkak!

Bu mitte (efsane), Selene ay ışığıyla gelir ve ölümsüz uykucuyu öper. Şafak tanrıçası *Eos* ya da Sümerli adıyla *Aliya*, pembe parmaklarıyla günün pasını açar ve menteşelerini turuncu turuncu inletin-

ceye dek, ay ışığıyla, onunla birlikte kalırdı. Endymion hiçbir zaman dünya gözüyle gökten inen nuru ve kendisinin üzerine eğilmiş gümüş gövdeyi görmezdi. Ne var ki; düş dünyasında ay ışığı mahremiyetinin yanına gelmesinin mutluluğunu duyardı.

Böylece *Endymion* efsanesi, hem Anadolu'nun insan biçimine girmiş görünümüne, hem de insanların kurban edilmesine, Anadolu'nun lirik bir tepkisi olmuştur. Nitekim Homeros, *İlyada*'da, *Patroklos*'un ölüsü üzerinde on, ya da on iki Troyalı tutsağın, boğazları koyun gibi kesilerek, kurban edildiklerini yazarken, "Yok, böyle şey olmaz!" anlamına gelen sözler yazmaktan kendini alıkoyamamıştır.

O koca Beşparmak dağlarının yavrusu olan ozan unutulmuştur ama, bugün ay ışığında Bafa gölüne ve Beşparmak dağlarına bakıp, gönlünün damgasını ve Beşparmaklar'ın üzerinde sonsuz uykusuna varmış Endymion'u görmemek için dünya gözünden, gönül gözünden yoksun olmalı...

25

ZEUS İLE GANYMEDES

Bir tanrıçanın bir çobanı sevmesini anlatan Latmos'a, Beşparmak dağlarına değgin Endymion efsanesinden sonra, bir tanrının genç bir oğlanı sevmesini konu edinen bir Hellen efsanesinin ele alınması gerekli görüldü.

Sözü edilen tanrı, pek doğal olarak *Zeus*'tur. Genç oğlan da doğal olarak, *Anadolulu Ganymedes*'tir. Adı bile bir tuhaftır. "*Ganymedes*" sözü, "*ganuesthae*" ile "*medes*" sözlerinin birleşmesinden oluşur. Bu sözcük de "Erkeklerden hoşlanır" anlamına gelir. Ama erkeklerden hoşlanan bir kadın değil de kadın rolünü oynayan bir erkektir.

Ganymedes, Troya'ya adını veren Kral Tros'un oğluydu. Yani Troya'lıydı. Ondan önce tanrılara nektar ya da Ambrosia sunan tanrıça Hebe idi. (Anatanrıça Hepa, Batı Anadolu'da Hebe olur. Anadolulu Pulasatiler tarafından Filistin'de —Pulasati'den Palestin— Kudüs'e taşınır; orada Havva olur.) Ama Hebe kadındı. Hebe, Herkules'le (Türkçesi Hergele) evlendirilerek, tatlılıkla Olympos'tan uzaklaştırılır. Çok güzel bir oğlan olan Ganymedes, tanrılara nektar sunuculuğuna atanır. Şafak Tanrıçası Eos, Ganymedes'i severek onu pembe güllerle yapılı döşeğine çeker. Zeus, oğlanı görünce, onu alıp kendi yatağına taşır. Zeus, Ganymedes'le geçirilen gecelerin anısı olarak, onu Zodiak'a (Akuarius) "sucu" olarak göklere yıldız diye takar.

Bu efsane ataerkil (patriyarkal) bir sosyetede kadına gerek olmadığını göstermek için uydurulmuştur.

ATİNA'DA VE ANADOLU'DA KADIN

Sokrates ve Platon'dan sonra Hellen felsefesi, Atina'da yalnız erkeklerin oynayacağı entelektüel bir oyun sayıldı. Dama, satranç oyunları gibi...

Kadın ücretsiz bir ev işçisi ya da bir *"çocuk yapma aracı"* derecesine indirildi. Ama Anadolu'da, kadınlar böyle bir sona uğramadılar. Çünkü Anadolu'da çok eskiden sosyal sistem anaerkil idi. Ataerkil bir sosyal sisteme dönüşülünce bu sistemle birlikte kadınların ezilmesi ve horlanması da olmadı. Bundan dolayı Anadolu'dan, dünyada ilk kez iki kadın amiral çıkmıştır. Önce de anlatıldığı gibi, ikisi de deniz savaşı tarihinde, iki önemli deniz savaşı kazanmışlardır. Bunların ikisi de Halikarnassos (Karia'da Bodrum) kraliçesiydiler: Artemis I ve Artemis II. Bunlardan başka, Lesbos'da (Midilli) Sappho, dünyanın en büyük kadın ozanıdır. Sonra, Miletos'lu Aspasia, yani anlı sanlı Perikles'in karısı, Atina'da felsefi toplantılara katılmış biricik kadındır. Hatta Sokrates'le ve Platon'la toplantılarda felsefi tartışmalara girişmiştir. Çünkü Anadolu'da kadınlar öğ-

renim görüyorlardı; Hellenistan'da ise hayır! Orada kadınlar, dairelerine hapsediliyorlardı. İlk kez Anadolu'da kadın ve yabancı erkek masaya birlikte oturdular (yan geldiler değil).

Bu Zeus-Ganymedes efsanesi büyük önem kazandı. Çünkü, eskiden beri yapılmakta olan bir işe, dinsel bir kutsallık verilmiş oldu. Şimdi modern batıda olduğu gibi...

Platonik aşkın icatçısı olan Platon (Eflatun), Ganymedes efsanesine çok önem verir. "Biz de baba Zeus'u öykünmeliyiz —taklit etmeliyiz—" diyordu (Platon'un *Phaedrus* adlı kitabının 9. bölümü). Platon böylece, öğrencilerine sulanmasını mazur gösteriyordu. Hemen hemen aynı konuyu ele alan Anadolulu Endymion efsanesiyle Ganymedes efsanesinin arasındaki büyük fark ne denli açıktır.

26

ANADOLU'NUN SALMAKİS EFSANESİ

Günümüzde bile erkeğin on beş ya da yirmi yaşına dek erkek olarak geliştiği ama o yaştan sonra gövdesinde başgösteren kimi değişiklikler dolayısıyla, yapılan cerrahi ameliyatla cinsini değiştirerek kadın olduğu görülmüştür. Bunun aksine, kimi kadınlar da erkek oluveriyor.

Bu çeşit insanlar kimi kez hem erkek, hem kadın oluyorlar ama cinslerinin biri, ötekinden güçsüz kalıyor.

Böyle insanlara Türkçede erse (hünsa), batılı dillerde ise *Hermaphrodite* denir. Hermaphrodite sözü, Anadolu'da Bodrum'a (Halikarnassos) değgin bir efsaneden doğmadır.

Bodrum'un hemen yanında, deniz kıyısında, eskiden Salmakis denilen ama bugün Bardakçı diye

anılan bir tatlı su kaynağı vardır. Bugün bile, içtikleri suyun, olabileceği kadar kireçsiz olmasına özen gösteren Bodrumlular, sularını bu Bardakçı kaynağından, denizden kayıklarla, karadan eşeklerle getirirler. Su, deniz kıyısına iki adım kala, bir kaynaktan denize akar.

Bardakçı iki-üç yüz metre genişliğinde bir plajdır. Bu koyun kara yanı uçurumlarla çevrilidir. Bir yanı, doruk doruk kayalarla sarılıydı. Ama liman dalgakıranlarına taş yetiştirilmek için, o kayalar dinamitlenerek ortadan kaldırıldı.

Kırk, elli yıl önce, o dorukların arasında küçük bir duru su parçası vardı. Belki Salmakis'in küçük gölü o idi. O suya, yabanıl mersin ve sakız dalları, yeşil bir çelenk oluyordu.

Adını bu güzel gölcükten almış ya da bu gölcüğe vermiş olan Salmakis adlı bir nais (ya da naias) yani göl perisi yaşarmış. Salmakis perisinin efsanesi, birçok ilkçağ ve birçok modern çağ ozanlarına esin kaynağı olmuştur. Shakespeare, *"Venüs ile Adonis"* adındaki uzun şiirin esinini bu Salmakis efsanesinden almıştır.

Mitolojiye göre, ırmakların ve göllerin sularını naiaslar, yani su perileri yönetirlerdi. Bunların hep genç ve güzel oldukları sanılırdı. Suların ruhu, canı olan bu periler sözümona yalnız sanatçılarla ozanlara görünürlermiş. Örneğin Güney Akdeniz Fransa'sında Vaucluse, diye bir su kaynağı vardı. Ozan Petrarca'nın sevgilisi Laura, o suda yıkanmış. Ozan ya bu, Petrarca öylesine coşup anlatmış ki, Vaucluse kaynağını oraya tümen tümen (yol parası harcayarak) giden turistler, oraya su kaynağını görmek için değil, o kaynakta Petrarca'nın görmüş olduğunu görmek için taban teperler.

Gelelim su perisi Salmakis'e...

Küçük ve güzel Salmakis gölünün, birçok değil, topu topu bir tek perisi vardı: Salmakis Perisi. Artemis'in perilerinden olmadığı için yay ve ok taşımaz, av peşinde koşarak zavallı hayvancıkları öldürmezdi. Uzun, kapkara saçlarını göl kıyısında biten mersinlerden kendi yaptığı taraklarla tarardı...

Saçlarını tararken de küçük gölden başka aynası yoktu. Hep göle dalar, çırıl çırıl çırpınır, çıkar; kendi kendine türküler söyler; yamaçlardaki dağ çiçeklerini başına çelenk, upuzun gerdanına gerdanlık edinirdi. Öyle ki, suya daldığı zaman, belini kıvıra kıvıra, sudaki burgaçlarla döner, suda erir giderdi! Dağda perendeler atarken, yamacın oynayan ruhu, canın canı olurdu.

Bir gün Salmakis, kendi kendine tatlı tatlı mırıldanarak çiçek toplarken göl kıyısında kendi kadar genç bir erkek gördü; türküsü duruverdi. Gönlü sevgiyle harladı. Saçlarını sabırsızlıkla titreyen parmaklarıyla tezelden düzeltti. Bütün güzelliklerine, tüm büyülerine yalvardı ki, çarçabuk yardımına koşup imdadına gelsinler! Sonra, pembeleşe pembeleşe, henüz çocukluk çağından çıkmış olan gencin yanına vardı. Ona seslendi:

"Sen bir tanrı mısın, bilmem! Tanrıysan eğer, sevgi tanrısı Eros'sundur mutlaka. Seni dünyaya getiren anan, senin gibi bir nur topu doğurmakla çok mutlu olmuştur. Kız kardeşin varsa, senin gibi bir kardeşi olduğu için sevinmiştir. Hele, seni memelerinin can sütüyle besleyen süt ninen, onlardan çok daha hoşlanmıştır senden. Ama, gelin olarak sana kendini verecek olan talihli kız, anandan, kız kardeşinden ve süt ninenden bin kez daha mutlu olmuştur. Böyle bir gelinin varsa, gel, bizim birbirimizden alacağımız tat, hırsızlama bir sevinç, çalınmış bir zevk olsun. Ne denli hırsızlama olursa, o kadar daha tatlı olur canım!... Birbirimize bakıp imrenerek boşuna vakit geçirmeyelim. İkimiz de baharda çiçekler, arılarla, kelebeklerle, coşan dağ yamaçlarına benziyoruz. İki sevgi uçurumu sanki, birbirimizde kaybolalım. Birbirimizi, birbirimize ziyafet çekelim tepeden tırnağımıza dek."

Ne var ki; delikanlı o âna dek böyle sözler duymamıştı. Anlatılanlar hiç aklından geçmemişti. Utançtan yanakları kızardı. Buruk yüzle, kıza, çekilip gitmesini söyledi. Salmakis fena bozuldu: korktu âdeta. Çalıların arasına kaçıp gizlendi. Tırnaklarını yiyordu. Delikanlı, kendini yalnız sanıp soyundu. Kol-

larını uzatıp avuçlarını kavuşturdu ve —sanki ok— suya daldı.

Delikanlının güzel gövdesinin büyüsüne kapılan peri kızının gözleri, istek ateşiyle yanıp çaktı.

Nais, yerinde duramadı. "Geliyorum!" diye, dört yanı çınlatan bir sevinç çığlığı saldı. Giysisini bir çırpıda üzerinden yırtıp attı ve kınından şimşek gibi çakan yalın kılıç kadar çıplak gövdesiyle, bir perendede kendi gölüne daldı. Su altında, ok gibi giderek çıplak delikanlıyı —av sanki— sardı.

Delikanlı boşuboşuna kurtulmaya uğraşıyordu. Peri kızı, ara sıra fırsat buldukça, bir öpücük çalıyordu. Nasıl ki bir yılan, büklümleriyle onu pençesinde tutan kartalı, dolam üstüne dolam atarak sımsıkı sarmaya ve koynunda tutmaya çabalarsa; nasıl ki denizin dibinde bir ahtapot, sakız ağıyla, tuttuğu balığı her yanından fırıl fırıl kavrarsa, Salmakis de delikanlıyı öylece elleriyle, kollarıyla, bacaklarıyla tutup koynuna basıyor ve onu suyun daha derinine çekiyordu.

Salmakis, şiddetli bir hırsızlama öpücükten sonra gence, "Sen istediğin kadar çabala! Ben artık seni elime geçirdim, seni salıvermem! Artık benden ayrılmayacaksın!" diye haykırdı, sonra da tanrılara yalvarmaya başladı:

"Ey yüce Tanrılar! Bu canımın canı genci nasıl sevdiğimi biliyorsunuz! Size yalvarırım, ikimizi birbirimize kavuşturun!"

Salmakis öylesine vahşi bir içtenlikle yalvardı ki; duası kabul edildi; hemen, kız-erkek, iki gövde kaynaşarak, tek gövde oldu. Artık, biri kız biri erkek, bir çift değillerdi. Ama hem kız, hem erkek; aynı zamanda, ne kız, ne erkek, tek gövde olmuşlardı.

Bardakçı'da, yani Salmakis'te, biri Aphrodite'ye öteki de Hermes'e ait, yan yana iki tapınak varmış. Bu tapınaklardan birisinin papaz ya da papazçası Hermaphrodite, yani erse (hünsa) oluvermişse Hermes ve Aphrodite'den "Hermaphrodite" sözü ve efsanesi oluşuvermiştir...

ANADOLU EFSANELERİNDE HELLENİSTAN PARMAĞI

Birbiri ardınca kısaca verilen bu efsaneler arasında 1 — Midas'ın eşek kulakları masalında, 2 — Marsyas'ın derisinin yüzülmesi, 3 — Arakhne'nin örümceğe çevrilmesi ve 4 — Ganymedes'in Zeus'un oğlanı olması efsanelerinde, Hellenistan'ın, Anadolulu İonyayı ne kadar kıskandığı belli olur.

Apollon'un Marsyas'a kızıp onun derisini yüzmesi, İonyalı Homeros'un *İlyada*'da, *Odisseia*'da ve özellikle Homeros'un Apollon'a adadığı iki Apollon ilâhisinde Apollon'a verdiği yüksek ve hoşgörücü ve bağışlayıcı karaktere hiç uymamaktadır. Hele Midas'ın eşek kulakları, Hellenizmin bir hınç alışıdır. Arakhne'nin örümceğe çevrilmesi, hele Ganymedes'in Zeus'un oğlanı olması çok çirkin şeylerdir.

Fransızlar, 'Masada karşı karşıya oturanlar, her zaman dosttur,' derler. Ama kimi kez, Akdeniz'de karşı kıyılarda oturanların, her nedense durup dururken ayranları kabarakoyuyor galiba! Örneğin, Roma'lılarla Kartaca'lılar gibi. Bunlar yakışıksız emperyalizm depreşmeleridir. Bu düşmanlıklar geçer ve unutulur. Ama yazık olur dökülen kanlara.

Anadolu efsaneleri sütbesüt Anadolu kaynağındandır. Hepsinde de Homeros'un, her türlü kabalıktan kaçman Homeros'un bir hali vardır. Bunlarda —yani Anadolu Efsanelerinde— Homeros'un yazdığı Delos Apollon'u ile Phythia Apollon'u ilâhilerindeki tatlı ve insancıl hava püfür püfür esmektedir. Homeros'un Apollon'a adadığı bu iki ilâhiden sonra, *Homeros'un Yazdığı İlahiler* adı altında tanrılara ilâhiler yazan yazanaydı. Ama tarihçi Thukydides'e ve piyes yazarı Aristophanes'e göre, yalnız Apollon'a adanan bu iki ilâhidir ki, Homeros'un ta kendi tarafından yazılmıştır. Homeros'un yarattığı Olym-

pos tanrıları arasında, kendisinin en sevdiği tanrı Apollon'du. Onun için bu iki ilâhisinin ikisini de Apollon'a adadı. Homeros'un Apollon'u sevmesinin iki nedeni vardır. Birinci neden, Apollon dokuz sanat perisinin başı, sanat tanrısıydı. Homeros da sanatkârdı ya, elbette gönlü Apollon'a akardı. Apollon aynı zamanda 'Phoibos' idi. Yani gün, güneş ve aydınlık tanrısı. Ta eski Sümerler bile Akdeniz'e "Denizin Kenarındaki Güneş Bahçesi" diyor idiler ya. Homeros da Akdeniz'in en aşırı Akdeniz olan yerinin, yani en güneş bahçesi olan yerinin baş bahçıvanıydı. Öyleki; öteki tanrılardan ayrı bir bambaşkalığı —hatta öteki tanrılara bir yabancılığı— vardı. Homeros, Delos Apollon'u ilâhisinde, Delos'da doğar doğmaz, siftah Olympos'a giderken, Olympos'a yanaşmasını anlatır. Olympos'a yeni bir tanrı, bir yabancı yanaşıyordu. Geldi! Birdenbire ışığı Olympos'a vurdu. Sanki bütün şanıyla parlayan güneşti ve birdenbire Olympos sanki sarsıcı bir depreme uğramış, zangır zangırdır. Bütün tanrılar güüüüürrr... diye ayağa fırlarlar, yalnız Zeus ile Apollon'un anası oturadururlar. Belki de Homeros onları da yerlerinden fırlatırdı. Ama Homeros, Zeus için *"Tanrılar Tanrısı"* demişti ya bir kez, Homeros'un çelişkilerinden kaçınan sanatkâr duygusu, Zeus'u da korkuyla yerinden fırlatmasına engel olmuştur. Apollon *"Likeos"* (yani Lykia'lı) olduğu için, Anadolulu ve İonyalıların özel tanrısıydı. Apollon'un doğduğu Delos adası da İonyalıların kutsal bir merkeziydi. Bunu Homeros, Delos Apollon'u ilâhisinde adamakıllı belirtir. İşte bu da Homeros'un Apollon'a karşı eğiliminin ikinci nedenidir.

Homeros eski Girit (Minoen) Uygarlığının adamıydı. Onun zamanında —hatta Homeros'tan beş, altı yüzyıl sonrasına değgin— Hellenistan'da ne uygarlık ne muygarlık, ne de kültür mültür vardı. Eski Girit Uygarlığının ışığı Hellenistan'ın güneyini —yani Mora yarımadasının güneyini— iki, üç yüzyıl süresince, Mykene uygarlığı adıyla aydınlatmıştı. Ama topu topu o kadar. Sonrası karanlık. Homeros eski Girit uygarlığının hayranı olarak,

Ege'nin ve Batı Anadolu kültürünün adamıydı. İşte bundan dolayı, Phythia Apollon'u ilâhisinde, Delphoi (Delfi) Tapınağını kurmak için, Apollon gider de Giritlilerden (Girit'in eski Knossos kentinden) tapınağına Knossoslu papazlar tedarik eder. Ve deniz yoluyla onları taşıyıp Delphoi Tapınağı'nı kurar. (Bu kitabın 11. bölümünde Apollon'a değgin kimi bilgiler bulunur.)

Burada anlatılan Anadolu efsanelerini kimin yazdığı belli değildir. Ama onların adları unutulmuş olsa da Anadolulu ozanların ya da düz yazarların yazdığı eserler olduğu kesindir. Herhalde bu efsanelerin yazılması Homeros'dan biraz sonra, ta klasik çağa dek sürmüştür. Örneğin Endymion efsanesi, Beşparmak Dağı'nda (Latmos) geçer. Bafa Gölü'nün üzerine bakan Beşparmak'ın yüksek ıssızlığında, göğe dikilmiş beş koca doruğunu görmek, Endymion efsanesini anımsatmaya yeter de artar bile, 'Philemon ile Baukis' efsanesi dereli tepeli, kargaşık ormanlı Bergama'nın yavrusudur. "Hero ile Leandros" efsanesi, Çanakkale'nin en çırpıntılı ve çalpaklı en dar yerinin masalıdır. Bir benzeri daha bulunmayan Psykhe (Gönül) ve Eros (Sevgi) efsanesinin birçok yazarları oldu. Hepsi de bu masalın bir Miletos'lu (Balat) efsane olduğunu bildirdiler. Bu efsaneyi son yazan Apuleius İ.S. II. Yüzyılda yaşamış Kartaca'lı bir yazardı. Onun "Altın Eşek" adlı yapıtı bir başyapıttı. O da masalın bir Miletos masalı olduğunu saptar. Bu Anadolu masallarının hepsinde de örneğin *İlyada*'da Hektor'la eşi Andromakhe'nin konuşmalarının ve Andromakhe'nin elleriyle topladığı yoncaları, her gün, Hektor'un beygirine yedirmesinin insancıl duygululuğu var. Troya kazılarında Andromakhe'nin su çektiği kuyu meydana çıkmıştır. Homeros'un sözlerinin öylesine tatlı bir etkisi vardır ki; insan kuyuya baktıkça, gönül kulağıyla, Andromakhe'nin kuyudan su çekerken çıkrığın —çıkır çıkır— öttüğünü, çektiği suyla Hektor'un atını sularken titreyen dudaklarla su içen ata ıslık çaldığını işitir gibi olur. İnsancıllık bu kadar olur. Bu insancıllık havası *İlyada*'da, *Odisseia* ve iki Apollon ilâhilerinde —iç

açıcı olarak— hep sağnak sağnak eser durur.

Hey Koca Yurt!

Anadolu efsanelerinin insancıllığına karşı Hellenistan masalları —örneğin Theseus, Perseus, Herkules ve Oeidipus masalları— kaba saba; kahramanlar (akıl üstünlüğüyle değil ama kas ve gövde gücü üstünlüğüyle) habire doğa dışı devleri ve haydutları alt ederler; bu alabildiğine abartılmış kabadayı zart zurtunun ortasında —ilaç için olsun— insancıl bir duygunun şöyle geçip gidici bir gülümsemesi bile yoktur.

İşte birkaçının kısaltılmışı:

Theseus, Atina Kralının oğludur, anası onu Troizen kentinde doğurur. Çocuk büyür. Babasına, Atina'ya gitmek için kara yolunu tutar. Anlatmaya ne hacet, yolda bir sürü devleri, haydutları öldürür. Atina'ya varınca Herkules'in Atina'ya getirdiği ve Atina çevresini alt-üst eden bir kudurgan boğayı öldürür. Girit adası, her yıl, haraç olarak yedi genç kızı ve genç oğlanı alıyor ve onları başı boğa, gövdesi insan Minotauros denilen korkunç bir yaratığa diri diri yediriyordu. Bu Minotauros, Labirent denilen, dolambaçlı geçitlerden oluşmuş geniş bir yerde bulunuyordu. Öyle bir yer ki; içine giriliyor ama dışarı çıkılamıyordu. Theseus yedi erkeğin ilki olarak Labirente girip Minotauros'u öldürmeyi tasarlar. Ama ondan sonra nasıl dışarı çıkacaktı? Girit Kralı Minos'un kızı Ariadne, bu arada Theseus'a gönül verdiği için, Theseus'a, sarılmış tirelerden ibaret bir yumak iplik verir. Theseus tirenin ucunu yere bırakarak ve tireyi yürüdükçe yere döşeyerek çıkmazın içinde ilerler. Minotauros'u bulup öldürür, tirenin kılavuzluğuyla da dışarı çıkar, Ariadne'yi kaçırır. Ama Arşipel'in ilk adasında Ariadne'yi gözyaşları içinde terk eder. Bu defa şarap tanrısı Bakkhos Ariadne'ye abayı yakar ve onunla evlenir. Theseus, babası Atina Kralına, sağ salim dönerse, kayığına ak yelken takacağını, ölürse kara yelken taktıracağını söyler. Ama dönerken söylediklerini unutarak, kara yelkenle döner. Uzaktan babası kara yelkeni görünce, kendini denize atar ve ölür. Theseus da Atina Kralı olur.

O sırada Karadeniz'li Amazonlar Atina'ya saldırırlar. Theseus Atina'da Amazonları yener ve Amazonların kraliçeleri Antiope ile evlenir ve Hippolytos diye bir oğlu olur. Bir sürü serüvenden sonra Theseus Atina'dan sürgün edilir. Skyros adasına kaçar, orada bir halk kalkınması sonunda ya öldürülür ya da kaybolur.

Bu efsaneyi incelemeye koyulunca, önce, Atina çevresini altüst eden, sonra da —yukarda anlatıldığı gibi— Theseus tarafından öldürülen boğanın ele alınması gerektir. Girit'in Anatanrıçası —ve Minos'un Kraliçesi— Pasiphae adıyla anılırdı. Deniz tanrısı Poseidon, Pasiphae'ye güzel bir ak boğa armağan eder. Pasiphae ak boğaya âşık olur. Girit'te Hellenistanlı bir sanatkâr vardı —adı Daidalos—. Pasiphae, Daidalos'a inek derisinden, içi boş —tabiî boyda— bir inek kuklası yaptırır. Kukla inek tıpkı canlı ineğe benzer. Pasiphae inek kuklasının içine girer ve iki bacağını —arkasını ineğin arkasına vererek— ineğin art ayaklarının içine sokar. Boğa, kukla ineği canlı inek sanarak hızla gelip ona aşar. Pasiphae ak boğadan gebe kalır, dokuz ay sonra da koca bir boğa doğurur. İşte Atina Kralı Theseus kahramanının öldürdüğü boğa, Pasiphae'nin doğurduğu bu boğadır.

Bu efsanenin amacı Girit tanrıçasını horlayarak rezil etmektir.

Oysa eski Girit uygarlığı dünyanın belki de en insancıl deniz uygarlığıydı.

Uygarlık yolunda Hellenistan'ın gerçekleştirdiği aşamaların hemen hepsinin de kaynağı eski Girit uygarlığıdır. O aşamalar şöyle sıralanabilir.

1) *Tanrı ve tanrıçaların, insanlaştırılmaları:* Bu Hellenlerden çok önce Girit'te başarılmıştı. Hellenler tanrılarına insan biçimleri verdiler ama, onları ölümsüz sayıyorlardı. Girit'in Minoen uygarlığı bundan çok öteye vardı. Girit'te Dicte dağında doğan Zeus, Girit'te Cukta dağında öldü. Girit tanrıları tıpkı insan ailelerine benziyorlardı; doğuyorlardı, bebeklik, beşiklik çağları vardı, sütnineleri vardı, büyüyorlardı, vakitleri gelince de insanlar gibi ölüyorlardı.

2) *İnsan gövdesi güzelliği:* Firavun Mısırı ile Girit'teki insan inceliği, çevikliği, uyumluluk ve dengeliliği olarak saptandı. Hellenistan bu insan güzelliği anlayışını yontularında kabul etti ve sürdürdü. Ellerden dirseklere, dirseklerden omuzlara, kasıklardan dizlere, dizlerden de ayaklara dek mesafeler uzunca olacaktı. Bu güzellik anlayışı günümüze dek ufak ayrıntılarla süregeldi.

3) *Atletizm ve Spor:* Bunlar da Minoen Girit'ten Hellenistan'a geçmedir. Hatta Olimpiyat oyunlarının kökü Girit'te aranmalıdır. 20. Yüzyılın başına doğru Eski Mısır hakkında derme çatma bilgiler vardı; anca Mezopotamya ve Sümer uygarlıkları, Anadolu uygarlıkları, Hitit ve Girit uygarlıkları 50-60 yıl önce kazılarla meydana çıktı. Yerine göre, bu uygarlıklar günümüzden 4 ila 7 bin yıldan beri toprak altında gömülü ve büsbütün unutulmuş bulunuyor. Az buçuk Fenikelilere değgin bir şeyler gevelenir, ondan sonra Hellenistan'ın şanına geçilirdi. İnsanoğlu tarihinin en parlak çağları toprak altında ölü ve sessiz kalırdı. Oysa Olimpiyatların kökü bile Girit'te aranmalıdır. Zaten Olimpiyatların oynandığı yer de Hellenistan'ın Girit'e en yakın olan yeridir. Yarış yerindeki tapınakta ilkin Pelops'a tapınılırdı, ondan sonra Tanrıça Hera'ya (Zeus'un eşi), çok sonra da Zeus'a tapınılırdı. Pelops, İzmir'li Tantalos'un oğludur. *İlyada*'da Agamemnon ile Menelaos'un dedesidir. Pelops, adını Mora yarımadasına Pelops adası —yani Peloponessos— diye vermiştir.

Olimpiyat oyunları mutlaka şar (savaş arabası) yarışlarıyla başlardı. Şar kullanışını gerçekleştiren de Hitit'lerdir. Pelops da bir şar yarışında Mora yarımadasına (yani Peloponessos'a) kral oldu.

4) *Tiyatro, Dans ve Müzik:* Girit kazılarında basamak basamak oturulacak yerli iki tiyatro meydana çıktı. İkisi de beyaz mermerden. Biri Phaistos kentinde, öteki de Knossos'da bulundu. Bunlar Hellenistan'ın en eski tiyatrolarından bin yıl önce yapılmış ve kullanılmıştı. Homeros *Odisseia* yapıtlarında, eski Girit'te, ozanın çaldığı lirin temposuna uyarak Giritli gençlerin el ele verip nasıl dans ettiklerini anlatır.

Bu danslar Klasik Çağ'da, Hellenistan tiyatrolarında oynanan lirik koroların başlangıcıydı. Hellenistan tiyatro ve korolarının kökeni idi bu.

Hellen lirik koroları iki türlüydü. *"Hiporkema"* denilen korolarda, sözlerle beraber, yani türkülerle mutlaka dans edilirdi. "Paean" denilen Apollon ile Artemis'e adanan korolarda, kimi kez türküyle beraber dans edilir, kimi kez dans edilmezdi. Bu iki lirik koro da Eski Girit kökenlidir.

Girit kazıları yapılmadan önce, uygarlık yolunda yapılagelen bu aşamaların topunun kökeninin de sonradan giderayak gelişiminin, Hellenistan'da olup bittiği sanılırdı. Ama kazılardan sonra bunların Girit kökenli oldukları ve Girit'te gelişmeye koyuldukları anlaşıldı.

Pre-Hellenik çağda müzik aletleri başlıca flüt ve lir idi Girit'te ve güneybatı Anadolu'da. Oralardan, oralara en yakın olan Dorya Hellenistan'ına yayıldı. Dorya tarzı ağır ve pes idi; bu tarz koro müziğinde kullanıldı Girit kazılarına dek. Önce kullanılan dört telli lirlere İ.Ö. VII. yüzyıl başında Midillili Terpander'in üç tel ekleyerek yedi telli bir lirle tam oktavı kapsadığı sanılırdı. Ama Girit kazılarında İsa'dan 2000 yıl önce yapılan duvar fresklerinde yedi telli bir lir görüldü. Anadolu'nun Phrygia müziği acı çığlıklı, sevgi ve sevinçte ise harlayıcı ve meydan okuyuşluydu. Lydia müziği ise çok duygulu, usul usul inceleşen ve sessizliğe eriyerek susan bir müzikti. Bu iki tarzın klasik müziğe etkisi büyüktü.

Theseus, Minotauros'u öldürmek için, içinden çıkılmaz bir dolambaçlı geçitler kalabalığı olan labirente yalın kılıç dalar. Kazılar gösterdi ki, gerçekte labirent denilebilecek bir geçitler kalabalığı yoktu. Sonra Girit'te Mısır'la başka yerlerde olduğu gibi başı hayvan, gövdesi insan tanrılar ya da dev yaratıklar yoktu ki Minotauros olsun. Çünkü daha önce söylendiği gibi Girit, Hellenistan'dan çok önce tanrıları tepelerinden tırnaklarına dek insanlaştırmıştır. Hayvanları ise, kısmen bile olsa, tanrılaştırmamış, yani hayvanın, örneğin başına kadar kısmını insan-

laştırarak, yalnız başını hayvan olarak bırakmamıştı. Örneğin, sözümona Minotauros gibi, ama tüm hayvanları —koyun, keçi bu arada boğa ile dişisi ineği— hep evcilleştirmişlerdi. Atina'da böyle mi idi ya? Örneğin kahraman sayılan —yani tanrı sayılan— ilk Atina Kralı Kekrop adlı acayip yaratık beline dek insandı, ama belinden aşağısı iki bacak değil, iki koca yılan kuyruğuydu. İşte bundan dolayı Atina'nın ilk adı Atina değil, Kekropia idi.

Girit kazılarında labirent sayılabilecek, yani Hellenlerin labirent dedikleri bir çıkmaz geçitler kalabalığının kalıntısı bulunmadı. Hellenlerin, labirent sayılabilecek, yalnız Knossos kentinin mahallelerinden gelen ve ana lâğıma ulaşan modern lâğım sistemi vardı. Demek ki lâğım nedir bilmeyen ve lâğım görmemiş olan Theseus'un Hellenleri, Knossos kentinin lâğımlarını, dev Minotauros'un hapsedildiği labirent sanmışlardır.

Girit uygarlığının nasıl sona erdiği bilinmemektedir. Kimileri, denizden gelen bir düşmanın gece baskınıyla o koca deniz uygarlığına son verdiğini sanır; başkaları ise korkunç bir yer depremiyle yok olduğu kanısındadır. Girit kazılarını yapan Sir Arthur Evans (bu konuda en yetkili kişi odur) bu uygarlığın depremle sona erdiği kanısındadır. Her neyse, ister baskınla, ister depremle sona ermiş olsun, Girit'te son sistem lâğım tertibatı vardı, Atina'da ise lâğım yoktu. Romalılar, klasik çağın çok sonlarına doğru Atina'yı ele geçirdiklerinde siftah olarak Atina'ya lâğımlar döşediler. Romalılar da lâğım yapmasını, Anadolu'dan gitme Etrüsklerden —yani Lydialılardan— öğrenmişlerdi. (Lâğım düzenlenişine önem vermenin nedeni, uygarlığın aslında şehirleşmeyle sıkı ilgisinden dolayıdır. Çünkü kentleşme denince, evler, sokaklar, su sistemi, lâğım sistemi en önemli konulardır.) İlk Etrüsk kralları Roma kentine egemen idiler. Zaten Roma uygarlığının kurucusuydular. Etrüsk krallarından Tarkvinler Roma'da 'Kloaka Maksima' diye ilk Avrupalı lâğımı döşediler. Bu lâğımlar, Girit'in eski lâğımları gibi kaldırımlı ve insanın dik durarak başı yüksek tavana hiç çarp-

madan yürüyebileceği yüksek ve ende idiler. Bu lâğımlarla ve Roma'nın ilk su kemerleri ile Avrupa'da ilk önemli kamu hizmetleri yapıldı.

Hellenlerin lâğımlara labirentos adını vermeleri şu nedendendir; Labirentos sözü, çift yüzlü —yani iki yanı da kesen— balta demektir. Bu sözün, Anadolulu Lydia ya da Karia dilinden olduğu sanılıyor. Lydia da Karia da Eski Giritlilerle karışmış toplumdular. Çok eski taş çağında taşı bir yanından öteki yanına dek delmek çok güç işti. Taşı böyle delemedikleri için baltanın deliğine sap da sokamıyorlardı. Uzunca bir taşın iki yanını sivriltmek ve keskinleştirmek ise kolaydı. İki yanı keskin uzun taşı ise, sap diye kullanılacak sağlam bir sopanın ucuna, deri ve gönden şeritlerle sıkı sıkı bağlamak kolaydı. Böylece ilk taş çağında kullanılan ve *labris* denilen çift yüzlü balta elde edildi. Bu iki yüzlü koca balta da av etiyle yaşayan taş çağı mağara insanının en önemli aygıtı, el ulağı oldu. Çift yönlü balta, avlamaktan, ağaç doğramaktan ve yarmaktan başka düşmana meydan okumakta da kullanılıyordu. Gövde gücünün en büyük değer sayıldığı o günlerde, kolu en güçlü olanın elindeki çift yüzlü labris baltası egemenlik simgesi sayılıyordu. Sonra o eski taş çağında kimi kez gökten düşen gök taşları olurdu. Bu taşlar kutsal ve tanrısal taşlar sayılırdı. Mekke'deki *"Haceri Esved"* gibi. Zaten şimşek çakıp gök gürleyince, şimşeğin gökten —sanki bir taşmış gibi— düştüğüne inanılırdı. Gökten düşen taşların olağanüstü bir etkisi oluyordu, çünkü bu taşlar ormanın ulu ağaçlarını paramparça edip yakıyordu. Çiftbalta da insanın koluna fırtınanın, kasırgaların gücünü veriyordu. Tek yanlı baltalar yapıldıktan çok sonra bile tanrıya adanan kurban hep çift yüzlü baltayla kesilir ya da boyunları vurulurdu. Hatta demir çağı geldikten çok sonra bile kurbanlar taş ve bronz baltalarla öldürülüyordu. Taş ve bronz çağının alışkanlığı dolayısıyla Girit'te altın kaplamalı bronz baltalar, gümüşten, hatta kurşundan çift yüzlü baltalar boy boy yapılıyordu. Girit'te bir metre otuz santimetre boyunda çift baltalar ve süslü mini mini baltacıklar

da yapılıyordu. Çift yüzlü balta egemenlik simgesi olarak krallık tacından da tahtından da önemliydi.

Girit'e barbar olarak gelen Hellenistanlılar irili ufaklı baltaları duvarlara asılı görünce, her yanda duvarlara boyanmış fresklerde ve sütun başlıklarındaki kabartmalarda hep labrislerle karşılaşınca, içinden çıkılmaz geçitleri 'Labirentos' saymışlar, labrislerle beraber her yanda boğa başları görünce, Minotauros'u (yani başı boğa alt yanı insan olan acayip yaratığı) labirentos'ta hapsedilmiş zannetmişler.

Ama bu işin çok dikkat edilecek önemli bir yanı vardır. Giritliler hayvanları hiçbir zaman —Mısır' daki ya da başka geri toplumlardaki gibi— tanrı saymamışlar, tanrılarını ve tanrıçalarını tüm insan saymışlardır. Boğayı da ineği de evcilleştirmişlerdir. Oysa bugün, 20. Yüzyılda bile, Hindistan'da ineği tanrıça sayanlar var. Mısır'da da boğa Apis olarak bir ulu tanrıydı. Ne var ki; Girit'te ve Anadolu'da hep anatanrıçalara tapınılırken, çocuk doğumu işinde erkeğin oynadığı önemli rol yavaş yavaş anlaşılmaya başlanmış ve erkek tanrılar yaratmanın da zorunlu olduğu görülmüştü. Ama doğurma işini salt dişiler beceriyordu. Böylece anatanrıçalara erkek tanrılar doğurmak zoru başgösterdi. Boğa Girit'te bir tanrı değildi. Ama erkeğin rolünü artık anlayan insanoğullarınca erkekliği ve erkek gücünü temsil ediyordu. Doğuştan artist olan Giritliler için, uçurum kenarında zınkkadak durakoyan bir boğayı görmek erkekliğin ne demek olduğunu anlamak için yeter de artardı bile. Sanki dağlarca çelik ve demir kaslardan ibaret bir ekspres lokomotifiydi boğa, uçurum ötesine, uçsuz bucaksızlığa varan ovaya bakarken. Hele, 'Yallah!' diye bir fırlayakomasın tüm uzaklıkları, yeryüzünü gökyüzü gibi gürleterek, bir solukta içmeye can atan bir hız parçasıydı boğa. Ama demincek yazıldığı gibi, boğa Girit'te hiç de bir tanrı sayılmıyordu. Burada üç resim, bu gerçeği kesinlikle saptar. İki resim, İsa'dan 3000 yıl önce Girit' te yapılmış bir altın kupanın önündeki ve arkasındaki kabartmaları göstermektedir. Birinde bir yabani boğanın nasıl tutulduğu, ötekinde de evcilleştirilmiş

bir boğa görülmektedir. Bu boğa kabartmalarında ve boğalarda tanrısal bir hal görülmemektedir. Üçüncü resim, İsa'dan 4000 yıl önce Knossos Sarayı'nda bir freskin fotoğraflarından alınmıştır. Hemen hemen çıplak denecek üç cambaz —ikisi erkek ve biri kız, ya da kadın— bir boğayla oynamaktadırlar. Hepsi ince ve güzel gövdelidir.

Boğa, kızı toslamak üzere başını eğince, kız boğanın boynuzlarını tutar. Boğa kızı havaya savurmak için başını birden kaldırınca kız da hızını alarak havada bir perende atar; boğanın sırtına bir kelebek kadar hafifçe konar. Boğa huylanıp kıç atar, kız kendi çevikliği ve boğanın kalgımasının yardımıyla havada ikinci bir takla çevirerek soluğu, boğanın ardında bekleyen cambazın ya da hokkabazın açık kolları arasında alır. Bu spor herhalde İspanya korridalarında marifet yapıyormuş gibi birçok görkemli tavırlar takınan bir matadorun boğayı kılıcıyla öldürmesinden çok daha insancıldı. (Ama herhalde insan boğa olsaydı boyunduruğa vurularak tarla sürmektense, sonunda yaşlanınca da emekliliğe geçeceğine kasaphanede, başına koca bir varyoz yeyip kıyma diye yenilmektense savaşarak ölmeyi yeğ tutardı.) Neyse, saptanmak istenen nokta eski Girit'te boğanın bir tanrı sayılmadığıydı. Boğa Giritlilerce tanrı sayılsaydı, ulu tanrının boynuzlarına dayanarak, havada takla kılarak "Güm!" diye tanrının sırtına binmek hiç de yakışık almayan bir saygısızlık olurdu.

Son Taş Çağı'nın (yani Neolitik devirlerin) en gösterişli yaratığı, yaban boğasıydı. Bu yaratık son buz çağından sonra, tarihten çok önce, yabani olarak ve Urok diye anılarak sürü sürü Asya'dan sökün etti. Dicle, Fırat vadilerine ulaştı, oradan Afrika'ya, Yakın Doğuya, Güney Anadolu'ya, Hellenistan'a, İtalya, Fransa ve İspanya'ya yayıldı. Tarım nedir bilmeyen insanların en önemli besini bu *"Bos Primogenus"* denilen yaratığın sığır etiydi. İnsanoğulları, köstebekten tutun da mamut filine kadar diri ne varsa yiyordu. İnsanoğulları avlanmak için, mağaralardan biri iki ay uzaklaşınca, mağaralarda kalan ka-

dınlarla çocuklar bitkilerle —yemişler, toprak üstü zerzevat, toprakaltı soğan ve patatesimsi yiygilerle— güç belâ yetiniyorlardı. Tarıma ulaşabilmesi için insanoğlunun rasgele yabani buğdayın, arpanın çok bol olduğu toprakların üzerinde bulunması gerekti. Böyle topraklar ise Mezopotamya'da ve Mısır'la Anadolu'da vardı. İnsanoğlu vitaminleri ancak 20. Yüzyılın başında keşfetti. Ağaçlar ve bitkiler, yapraklarıyla güneş ışığını toplayan avuçlar gibi el açıyorlardı ışığa. Bu ışığı tam değerlendiren başlara onun için aydın derler her dilde. Tarıma dek insan protein ve vitaminler için et ile yetinmek zorundaydı. O mağara çağında yeryüzündeki insanların sayısı, topu topu beş milyonla yirmi milyon arasında hesaplanıyor. İnsanlar da ortalama kırk yaşına dek yaşıyordu. Ellisine varabilen yüzde bir kadardı. İnsanoğlu milyonlarca yıl süren mağara hayatında birkaç kez büsbütün yokolma tehlikesiyle karşılaştı. O çağın mağara resimlerinin çoğu boğa ya da Urok resimleriydi. Mağaralarda bulunan kemikler de öyle. Belki insanoğlunun tamamen yokolmamasını Asya'dan sürü sürü gelen Uroklar sağlamıştır. Herhalde Güney Anadolu (Antalya'nın uçsuz bucaksız yeşil meraları, Çukurovanın göverileri, Adana ufukları) boğa türünün gelişmesine en uygun ortam olduğu için bu yerleri çevreleyen dağlara Toros (Tauros - Boğa) dağları denmiştir. Zaten bu dağlara Türkçe'de Binboğa Dağları denilir ki, bu da Toros sözünün Türkçeye çevirisidir.

Ama Toroslara 'Toros' adının verilmesi nedeni, hemen yukarda anlatılan birkaç nedenden ibaret değildir. Eskiden beri Eski Girit'in koskoca Ege ve deniz uygarlığını yaratanların Anadolu'dan adalara göçen Anadolulular oldukları biliniyordu. Çünkü İsa' dan 5000 yıl önce Ege'ye ve Anadolu'ya, Samilerle İndo-Avrupasal soyundan insanlar gelmemişti henüz. Hellenistan ve Batı yönlerinden gelecek ve uygarlık geliştirebilecek kimseler yoktu. Eski Minoen Giritliler gökten paraşütle de inmemişlerdi ya. Ama Hacılar ve Çatalhöyük kazıları o tarih öncesi karanlıkları aydınlattı.

Hacılar kalıntıları İsa'dan 5500 yıl önce kurulmuş küçük bir kentin adıdır. Bu tarihler pek şaşmaz, çünkü radyo-karbon gibi bilimsel eylemlerle saptanıyor. Hacılar kalıntılarında boğa işareti Girit'tekiler kadar boldur, Girit'tekiler kadar da önemlidir. Hacılar'da da doğum işinde erkeğin oynadığı rolün anlaşılmış olduğu, Hacılar'da bulunan ana tanrıça heykellerinin birinde bir ana tanrıçanın iki erkek tanrıyı sarmış durumda görünmesinden anlaşılıyor.

Çatalhöyük'te ise (İsa'dan 7500 yıl öncesine ait bir kent) Girit'te olduğu gibi çift balta labrisler, boğa başları, çocuk doğurma durumunda bacakları açık ana tanrıçalar, oturur durumda çocuk doğurmuş ana tanrıçalar görünür. Bundan başka, erkek genç tanrılarla âşıkdaşlık eden tanrıçalar da görülür. Çatalhöyük kenti 20. Yüzyıldan 9500 yıl önce olduğuna göre —Anadolu ile Girit ve Doğu Ege'nin— Hellenistanlılarca —bizden öncekiler anlamına gelen— bir Pelasg (Leleg) uygarlığının ortamıydı. Bu uygarlığın yaygın simgeleri ise çift-balta (Labris), boğa ve elin beş parmaklarıydı.

"Zodiak" on iki takım yıldızlara verilen addır. İsa'dan 3500 yıl önce Sümer'de ve Mezopotamya'da kâhinlerle astrologlar bu takım yıldızları gözetleyerek gelecekteki gizli olayları bildiriyorlardı. Yıldızlardan gaibi haber verme alışkısı giderek Babil-lon'u, Mısır'ı, Anadolu'yu, çok daha sonraları klasik Hellenistan'ı, Roma'yı ve Bizans'ı sardı. Böylece, yıldızlardan geleceği yorumlama teorilerinden koca koca sistemler gelişti ve bu teoriler dünya düşüncesine yüzyıllarca egemen oldu. Ta ki astrologların yerini bilimsel astronomlar —yani Keppler, Copernicus ve Galileo Galilei gibileri— alana kadar. Bu astronomlar da bu işi, Ulu Tanrıyı inkâr etmek suçu ile cayır cayır ateşte yakılma tehlikesini bile göze alarak becerebilirdiler o zamanın Avrupasında. Hatta Copernicus "Aman! Aman! Bu buluşlarımı ben öldükten sonra açıklayın, yoksa halim yaman olur!" demiş. Keppler, Copernicus ve Galilei başka başka milletlerden oldukları halde, sütbesüt Thales'lerin

e Demokritos'ların evlâtlarıydılar. Çünkü unutulmamalıdır ki, bilim Anadolu'da başladı.

Hey Koca Yurt!

Zodiak sözcüğü klasik Hellenistan'dan gelir. *Zodiakos Kiklos*" yani 'Hayvanlar Çemberi' demektir. Çünkü takım yıldızlarının çoğunun adları hayvan adlarıdır. Çemberin ilk takım yıldızının adı Koç Yıldızı ya da burcudur. İkincisi Boğa Burcudur. Ama Koç yıldızları kışın sonuna gelir. Boğa ise ilkbahara. İlkbahar da eskiden beri yılın başı sayılırdı. Bitkilerin sanki yeşil alevlerle göverdiği, çiçeklerin açtığı, kuşların da öttüğü mevsim. Hatta ilkbaharın tanrısı bile vardı. Bu tanrının Hellencesi, Adonis idi. Ama Hellenler bu sözcüğü Filistin Yahudilerinin *Adon* sözcüğüne Hellence "is" ekini takarak Adonis etmişlerdir. İbrani dilinde Adon "Tanrımız" demektir. İbraniler ile Sümerler ve Mezopotamya'nın ilkbahar tanrısı Tammuz ya da Temmuz'a inanırlardı. Ona, tanrımız anlamına gelen "Adon" kini ni kez de "Adonai" diyorlardı. Sümer tanrısı Tammuz her yıl kışın ölür, ilkbaharda dirilirdi. Adonis gibi. Adonis'in Anadolucası *"Attis"*dir. Ama Anadolu'da en eski adı Tammuz'dur. Zodiak on iki takım yıldız olduğuna göre Boğa burcu yani ilkbahar mayıs, haziran ve temmuz ayından ibarettir. Temmuz, buna göre ilkbaharın en olgun ayı, yani en ilkbahar olan aydır. Kuşların cıvıltı kıyametleri kopararak alabildiğine seviştikleri, kumruların kanat çuyruk çarkederek oğuldadıkları, kırlangıçların yedi kat göklerde uzun vıcırtı şeritleri savurdukları, dolanın çıldırasıya hızlanarak bereketler üstüne bereketler yığakoyduğu bu mevsimde, kimi fukara Alevi Türk köylerinde en yakışıklı delikanlıyı tepeden tırnağa çiçeklerle donatıp ev ev uğratılırdı.

Delikanlı —sanki baharın yürüyen bir dağ yanacı— evlerindeki çoluk çocuk yaşlı gence gelir, baharlarının kutlu ve uğurlu olmasını can ve gönülden diler, gülerdi. Bu delikanlıya *damızlık* denirdi. Damızlık sözcüğünün *"damız"* kısmı Türkçe değildir. Sümer dilinde ilkbahar tanrısı *"Tammuz"*dur. lık' eki Türkçedir. Yani delikanlı sevgi ve güzellik

tanrıçası "İştar"ın bir Âşık Garibi'dir. *(Tammuz*, Hellence Adonis'tir, Anadolu dilinde ise Attis.)

Modern mitoloji inceleyicisi Sir James Frazer'e göre, damızlığın ilkbaharda evleri ziyaret etmesi geleneğinin nedeni *"İmitative Magic"*de aranmalıdır. Yani taklit yoluyla büyülemekte. Bu çeşit büyüde doğanın ne yapması isteniyorsa, kabilenin büyücü ve papazlarınca o şey yapılarak bunu gören doğanın aynı şeyi yapmaya kışkırtılması ve ayartılmasıdır. Derler a, "Üzüm üzüme baka baka kızarır." Onun için ta eskiden, yani tarih öncesinden, damızlık denilen delikanlının işi ilkbaharın birinci günü, tanrı Tammuzun temsilcisi, büyücü ya da papaz her eve uğrayarak oradaki bir kızla ilişkide bulunmaktı. O kız tanrı Tammuzla kutsal evlentiyle —yani *"Hjero Gamos'*la— evlenmiş sayılırdı. Bu kutsal evlentinin en güzel gösterisi, kabartma olarak, Hitit başkenti Boğazköy'de Yazılıkaya'daki kayanın üzerindeki yontuda görünür. Bu anlı şanlı Hitit yontusu yukarı aşağı İ.Ö. 1500 yılına aittir. Artık geçmişin büyücüsü ve papazı tanrıyı temsil eden kral ya da kraliçe olmuştur. Çünkü kral artık ruh ve beden güçlerini kendinde toplamaktadır. Yazılıkaya'da uzun erkek tanrısal kafilesiyle, uzun tanrıçalar kafilesi karşılaşır. Yıllık evlentinin nikahı kıyılmaktadır. Yani damızlık töreni de değişen koşullarla değişmiştir. Ama amaç gene aynıdır, yani evlentilerle doğa kışkırtılarak böylece bolluk ve bereketin arttırılması sağlanır.

Bu damızlık eylemi en eski haliyle hem saçma, hem de çirkindi. Ama o tarihten önceki mağara ve büyü çağında bile insanoğlunun gönlünde sanat ateşi yanıyordu. Yaşadığı mağaranın duvarlarına resim yapan mağara insanlarının sanatı, Roma'daki Sen Pier Kilisesi'nin duvarlarını resimleyen Michelangelo'nun sanatıyla rahat rahat omuz öpüşebilirdi. Hele o taş çağının taş baltalarını bıçak ve bıçak yontan insanlar, kuyumcu Benvenuto Cellini'ye kolay kolay taş çıkartabilirdi. Çünkü uzak geçmişlerden beri sanat insanoğlunun cankurtaranıydı. Bir çirkinlik kuyusuna düştü müydü insan, hemen sanat

yetişir imdadına, var gücüyle çirkinliği güzelliğe dönüştürmeye çabalar. Örneğin bir taş balta *(labris)* yontacaktır odun yapıp kesmek için. Balta fonksiyonel bir yapıttır. İnsan baltayı odun yapıp kesecek kadar yonttu muydu amacına ermiştir. Orada durması gerekir. Ama durmaz orada. Sapını işler, baltaya öyle bir biçim verir ki; onu sanatın bir şahaseri katına yükseltir. Al elinden taşını, insanın gövdesiyle, sesiyle sanat yapar, dans eder. Belki çok eski, unutulmuş bir zamanda, kalbur samanda iken papazın ya da büyücünün, kızlara karşı damızlık eylemine geçmesi fonksiyonel bir işlem, binlerce yıl sonra tüm kabalık ve sabalıklarından arınarak, yepyeni bir ilkbaharı ağırlayıp karşılamakta sevinçle sevgi dolu (sevinç, Türkçede sevmekten gelir) bir "Hoş geldin!" töreni olur.

Hey Koca Yurt!

Eski Sümer ilâhilerinde, Sümer'in ilkbahar tanrısı hep *"Derin Suların Tanrısı"* diye anılır. İzmir'de mayıs başında cıvıltılı bir kız kalabalığı Birinci Kordon Boyu'nda deniz kıyısına üşüşür. Kordon boyunda kadın ve kız seslerinden bir curcunadır kopar. Kadınlar ve kızlar yeni yıl için mayısta ne diliyorlarsa (evlenmek mi, nişanlanmak mı, sevdiklerine kavuşmak mı) onu bir kâğıda yazıp ilkbahar tanrısının derin sularına, yani denize atarlar. Ya da kayıklarla denize açılır, yazılı dileklerini denize verirler.

Koca Asya kıtası yeryüzünün en çok ve bol insanoğlu üreten yeri sayılır. Bugün bile Çin'de ve Hindistan'da görüldüğü gibi, bu böyledir. Bambaşka dil soylarından olan dillerde, bugün bile, Çiniyle, Hindistanıyla, Japonyasıyla bu böyledir. Bir zamanlar insansız olan Amerika'ya Kızılderililerin Bering Boğazı yoluyla, Asya'dan göç ettikleri bilinmektedir. Sonra bambaşka dil soylarından olan dillerde, örneğin İndo-Avrupasal, Sâmi, Ural-Altay diller soylarında bile çok önemli ortak sözcükler var. Bunlar, ayrı ayrı dillerden olan bu insanoğullarının bir zamanlar Asya'da birbirlerine yakın yaşadıklarını gösterir. İlk Taş çağında taş balta, taş bıçakla birlik-

te, el aracı olarak su ve akıcı nesneleri taşıyacak bir kap lâzımdı. En eski çağların ne olduklarını, ne zaman, nereden geldiklerini saptamak için yazılı belgeler yokluğunda modern bilimsel arkeoloji o insanların süprüntülerindeki kırık güdük çanak, çömlek parçalarına eğilmek zorundadır; mağara insanının ölmüş dillerinin sözleri geçmişin mezarlığına kelle kâğıtlarıyla gömülmüyordu. İlkçağ insanı suyu avucunda taşıyıp saklayamazdı. Testi, çanak, çömlek, bardağa genel bir adla kap dendi.

Ural-Altay dillerinde *kap* denilen bu el aracı İngilizcede *"cup"* yazılır ama kap okunur; Fransızcada ise *"coupe"* yazılır, *kup* okunur. Türkçede *"kap"*dan *kabuk, kapak, kapamak, kaplamak, kapı, kapmak, kapsamak* sözcükleri gelişir. Aynı gelişmelere, İndo-Avrupasal diller soyunda da rastgelinir. Örneğin, *kaplamak*, İngilizce *"cover"* Fransızca *"couvrir"*, İtalyanca *"coprir"*, Latince *"coprire"* dir. *"Örter"* anlamına da gelir. "C"ler "K" olarak İngilizce *Cap* başa giyilen şapka, yani *kafa kabı*'dır. *Caupola* İngilizcede *"kubbe"* demektir, Türkçede *küp* ile ilgili *"kubbe"* demektir, cami kubbesi. Kubbe sözü de *küp* ile ilgilidir. Capote yani *"kaput"* gövdeyi kaplayan örtü idi. *Capture,* İngilizce zaptetmek yani *kapmak* demektir. *Captive, "kapılmış"* anlamında *tutsak* demektir. *Caput, Cappa* Latince *kafa* demektir; Türkçede "P" harfi "F"ye çevrilmiştir, Hellence'deki gibi. Yani *Kefal, kefal* balığı gibi. *Capacity,* bir kabın ne miktarda su ya da başka nesne alabildiğini anlatır. Türkçe kabak, içi boş kabuk demektir. *Cabinet,* yani *bakanların içinde toplandıkları kap* demektir. Örneğin İngiliz kabinesi, *Cabana, Cabine.* Kap anlamındadır hepsi. *Capillery* saç kadar ince kan damarı (kılcal) demektir. *Capital* idam cezası demektir. (İdamda kafa kesilir ya) *Capital* cümlenin başındaki sözün büyük harfi majüskül yani kafa harf demektir. *Capital* başkent, yani kafa kent; *Capital,* sermaye demektir. *Capitalism, Capitalist* sözleri "Kap"tan gelişir. *Cap* denizde bir kara çıkıntısı, burun demektir. Karaburun gibi. Yani karanın kafası. *Capacity* sözünden *Capacious, Ca-*

pable, Captain gibi sözler ürer. Bu konu pek uzun süreceği için lafı burada keselim. "Laf" dendi ya, Türkçede "laf" sözünün aslı "lak"dır. Konuşmak anlamına gelen "lakırdamak"tan söz anlamına gelen "Lakırdı"dan. Bu söz parçası da İndo Avrupasallarda *Lok* olur. *Locution,* Latince *"Locutio"* konuşmaktan. *Laqucious,* konuşkan, geveze demektir, *Eloquence,* etkileyici konuşmadır. Bunlardan *Allocution, elocution* gibi sözler türer.

Bu incelemeden anlaşılmaktadır ki; anadillerin soyları ne kadar birbirinden ayrı görünüyorsa da hepsinin kap sözü gibi kök sözlerden gelişen bir ortak Ata dilleri vardır. Örneğin Latince *"Atavus"*den —Ata demektir— *Atavizm* gibi ki bu söz de *atadan gelme* demektir.

Ama dillerin soylarının incelenmesinde dillerin ayrılıklarına, batılılarca, benzerliklerinden çok daha büyük önem verilmiştir. Batı Avrupa ulusları pek erkenden Hıristiyanlığı ve Atina Kültürü'nü (yani Sokrates, Platon ve Aristoteles üçleğini) kabul etmişlerdi. İsa'dan sonra veli Augustin, platonculuğu ve yeni platonculuğu Hıristiyanlığa sokmuş ve Hıristiyanlığı bilim düşmanlığında ve 1000 yıla yakın skolastik bataklığında debeletip durdutmuştur. 15. Yüzyılda Galilei gibi bilim adamları cayır cayır ateşte yanmak tehlikesinden güç bela kurtuldular. Oysa asıl batı uygarlığı bu fen adamlarıyla başlıyordu. Zaten şimdi atomik fizikle uğraşan adamlar, kendilerine "Sokrates'in, Platon'un izindeyiz" demiyorlar. Ama "Biz Demokritos'un evlatlarıyız" diyorlar. Demokritos Trakya'da Abdera (Dedeağaç)lıydı. Ama Abdera, Anadolu'da Miletos kentinin, Miletosluların kurduğu bir kent idi. O Miletos ki, orada "Thales"le insanoğlu, siftah büyü ve din aşamalarını arkada bıraktıktan sonra, kesin olarak müspet düşünce ve denemeye, bilim çağını açmışlardır.

Platon, *"Phaedon"* yapıtında, Sokrates'in öğrencisi Simmiyas'la bir konuşmasını nakleder:

"Arınmak mümkün olduğu kadar ruhun gövdeden ayrılması ve gövde dışında toplanmasına ve

bir başına kalmasına alıştırmak değil midir? Şimdi de gelecekte de (öldükten sonra demek ister) *gövdeden, bir hapishaneden kurtulur gibi ayrılmak."*

Simmiyas, *"Kesinlikle böyledir, üstadım"* diye cevaplar. Bu metafizik ve mistik akım, Hıristiyanlığa sızıp bilim düşmanlığı yarattı. Bu akım İslamlığa da sızdı tasavvuf diye. Tasavvuf, Sokrates'in dediği gibi, ruhu, gövdenin hapishanesinden ayırıp kurtarmayı amaç edinir. Bu da fena fillah —yani ruhun tanrıya kavuşmasıyla, tanrıda fenâ bulmasıyla— başarılabilirdi. Bunun kestirme yolu da *"mutu hable ente mutu"*, yani *ölmeden önce ölmekti.* Zaten gözü kapalı bağnazlığın safrası ağır basıyordu. Üstelik herkes melâmet hırkasını giyip kayığa binince, kayık da şapa oturdu. Zaten tasavvuf Atina'dan gelerek Arapçalaştırılmış bir sözdür. *Sofist (Sophist), Sophos ve Teosophos* sözlerinin bir Arapça karışımıdır.

Hemen hemen bütün dinler, insanoğullarının bencilliğine karşı birbirine paralel davranırlar ama çok geçmeden, birbirlerine düşman kesilirler. Haçlı Seferleriyle Müslümanlara tebelleş olurlar. Örneğin Müslümanlar da *"İlayi kellimetullah!"* (Tanrı adını *yükseltmek için)* Hıristiyanlara çatarlar. Bu kavga yalnız dinler arasında değil, her dinin mezhepleri arasında da sürer gider. Örneğin Avrupa'daki Otuz Yıl ve ondan sonraki Yüz Yıl Savaşları gibi...

Dinlerin birbirlerini hor görmeleri, 19. Yüzyılın sonuna, hatta 20. Yüzyılın başına I. Dünya Savaşına dek sürdü. I. Dünya Savaşında batı emperyalizmlerine karşı dünyada sömürgelerin bağımsızlık savaşları başladı. İlk elde bir sürü İmparatorluk çöküp yokoldu. Sömürülenlerin hemen hepsi özgürlüklerini sağladılar ya da sağlayacak yola girdiler. Batı uluslarının hepsi de sömürgeci Hıristiyan uluslardı. Türkiye'de Kurtuluş Savaşı oldu. Ardından Afrika'nın kuzeyi boyunduruktan kurtuldu. Sonra Afrika'nın hemen tümü özgürlüğe kavuştu. Asya'da Hindistan, Uzakdoğuda Çin de zincirlerini kırıp attılar. Güney Amerika silkinmeye

başladı. Bu sırada Hıristiyanların tüm dünyayı hor görmeleri tavsadı. Macarlar Hıristiyanlığı kabul etmeden önce *Hongre* ve *Hongrois*'dan, Hıristiyan Avrupalılarca *"ogre"*, yani yamyam diye horlanırlardı. Bulgar Türkleri de Hıristiyan olmadan önce *Bougre* (Hayvan gibi tıkınan) diye kınanırdı. 20. Yüzyılda bu durum değişti. Bu kez, din farkının yerini, soy farkı aldı. Soy farkları arasında İndo-Avrupasallığın üstünlüğüne hüküm edildi. Çünkü genel sömürücülük çağından beri bu yolda bir kanıya alışılmıştı. Sömürücüler, sömürülenleri kendileri gibi insan saymıyorlardı. Julius Caesar, *"Gallia Savaşları"** adlı kitabında, Gallia'lılar hakkında, şunları yazdı:

"Baş ve üst dudaklarından başka her yerlerini tıraş ederler. Kadınlar on ya da on iki erkek grupları arasında, özellikle erkek kardeşler ya da baba ile oğulları arasında paylaşılır. Çocuklar kadınla ilk ilişkide bulunan erkeğin evlatları sayılırdı."

Julius Caesar, bunları İ.Ö. I. Yüzyılda yazıyordu. Caesar kendisini Troya'lı Ankız'la Aphrodite'in oğullarından sayıyordu. Yani Etrüsk kanından. O zaman bugünkü batılılar *"Gallia Savaşı"*nda Caesar'ın tarif ettiği halde idiler. Goth'lar, Theuton'lar, Lombard'lar, Frank'lar ve Cermen'ler de Gal'lerin halinde idiler. Bunların hepsi bu halde idiler diye, günümüzün hiç de insancıl olmayan, batılılar açısından görülselerdi, topuna da ancak sömürge olmaya lâyık, insanlığa ulaşamamış köleler gözüyle bakmak gerekirdi. Zaten Caesar da onlara o gözle bakıyordu. Caesar zamanında İsa henüz dünyaya gelmemişti. Üç Akdeniz dinlerinden yalnız İbrani (Musa) dini vardı. İbranilik de bir çeşit 'stoisizm' yani Atinalı stoacıların acılara katlanma erdemi vardı. Romalıların erkeklik idealine uygun düştüğü için Romalılar âleminde İbrani dinine girmek akımı gelişti. Ama bunun ilk şartı sünnet olmaktı. Bu işe Romalı kadınlar hiç razı olmadılar. Hatta buna "Hayır, olmaz!"

---

* Gallia Savaşları, Hürriyet Yayınları'nın Büyük Klasikler dizisinde, Latin Klasikleri arasında yayımlanmıştır.

demekle kalmadılar. Sünnetle alay da ettiler.

Bu bölümün ilk yarısında ve daha sonraları bir dizi efsaneden söz ettik.

Bu Anadolu efsanelerini kimin yazdığı ya da düşündüğü belli değildir. Hepsi de Hellenistan mitleri (efsaneleri) diye, cümbür cemaat Hellenistan çuvalına boca edilmiştir.

Hiç kimse çıkıp da bağımsız insan kafasıyla, "Yahu, bunlarda Theseus, Herkules ve Perseus'un kaba saba kahramanlıklarını anlatan Hellenistan havası, kokusu yok. Bunlarda bambaşka insansal hava seziliyor..." dememiştir.

Çünkü gözler, çıplak —bağımsız— gözlerle değil, batılı gözlükleriyle bakmaya alışmış. O gözlükleri çıkarmak bir kültürsüzlük sayılmış. Binbir Gece masallarında, Sultan, halkın önünde çırılçıplak gezerken, halkın, onu ipeklilere, canfeslere ve kadifelere giyinmiş görmeye alıştığı gibi...

Anadolu efsanelerini yazmış ya da düşünmüş olanların yerlerinde çoktandır yeller esekoymuştur. Tümü de geçmişin karanlıklarında kaybolmuştur. Nitekim, Burdur'un Hacılar köyünde o anatanrıça yontuculuklarını yapanların —ki kuşkusuz İsa'dan 5500 yıl önce yaşadıkları zamanda, Michelangelo ya da Rodin gibi büyük sanatçılardı— Anadolu'da yatan kemikleri üzerine 7500 yıllık topraklar örtülmüştür.

Örneğin Psykhe ile Kupidon'u (Eros) son olarak yazan Apuleius*, masalın bir Miletos masalı olduğunu anlatır.

Bu masalların düşünülüp yazıldığı çağda ve ondan sonraki birkaç yüzyıl süresince Anadolu'yu karanlıklar basar. Bu karanlıklar içerisinde Anadolu'da neler oldu, neler bitti, belli değildir. Karanlıklarda, görülmeyen, ancak büyük olayların hazırlandığını sezdiren homurtular geliyordu.

Ana rahminde çocuk da karanlıkta oluşur. Kendi de farkına varmadan kendini sezdirir. Herodotos, Med (Pers) Kralı Cyaksares ile Lydia kralı Alyattes arasındaki savaşı anlatırken, çok önemli

* İ.S. II. Yüzyılda yaşamış bir Cezayirli.

şeyler açıklar. Burada sözü Herodotos'a bırakalım:

"...İşte ondan sonra öyle oldu ki: Alyattes (yani Lydia kralı, Sadyettes'in oğlu; Kroisos'un babası Alyattes) *Scythleri Cyaksares'e vermedi. Bundan dolayı, Medlerle Lydialılar arasında beş yıl süren bir savaş başgösterdi ki; bu savaşta kimi yol Medler Lydialıları yeniyor, kimi yol da aynı başarıyla Lydialılar Medleri yenilgiye uğratıyorlardı.*

Ama bundan sonra, savaşın altıncı yılında, iki yan da eş başarıyla savaşa tutuştuklarında öyle oldu ki; gündüz birdenbire gece oldu. (Gündüzün birdenbire bu kayboluşunu Miletos'lu Thales İonyalılara bildirmiş, hatta bunun olacağı zamanı bile çok önceden haber vermişti.) *Ama Lydialılarla Medler gördüler ki, gündüz olacağı yerde ansızın gece oldu. Savaşı durdurdular ve iki yan da aralarında barış olmasını dilediler. Onları birbirleriyle barıştıranlar Kilikyalı Syennesis ve Babilonyalı Labinetus oldu. Bunlar iki yanın yalnız barışmasını değil, aynı zamanda aralarında bir karşılıklı evlenmeyi düzenlediler:*

*Kızı Aryenis'i, Cyaksares'in oğlu Astiyes'e vermeye Alyattes'i razı ettiler. Ama, anlaşmalar ancak karşılıklı ant içmelerle sağlama bağlandığı için, bu adamlar Grekler gibi, karşılıklı kollarını tırmalayarak kanattılar ve birbirlerinin kanlarını emdiler..."**

Burada Herodotos'u bırakalım. Herodotos'un yukarıya alınan sözleri epeyce şeyi aydınlatır. İlk önce gündüzün geceye dönmesi olayı, aslında gecenin birdenbire gündüze dönmesi anlamına gelir. Çünkü, insanoğlu siftah olarak katkısız, salt bilimsel, matematik ve astronomik bilgiyle, güneşin tutulacağını önceden hesap etmiştir. Sonra, iki tarafın barışını Anadolu'dan Kilikyalı Syennesis ile Babilonyalı (yani Iraklı) Labinetus sağlamıştır.

Günümüzün insanları uçakla, iki saat içinde Anadolu'dan Irak'a giderken, ilkçağda ulaştırma

---

* Herodot Tarihi: Kitap 1. s. 36, Hürriyet Yayınları.

araçlarının yokluğunu düşünerek, Anadolu-Irak gidiş gelişini olanaksız sayacak kadar uzun ve güç sanırlar. Çünkü günümüzde insanların iki; deve, beygir ve eşeklerin dörder ayaklı olduklarını hemen hemen unutturacak kadar bol ulaşım araçları vardır.

Demek ki; yukarıda belirtilen karanlık çağda, Mezopotamya ile Anadolu arasında gidip gelmelerle göçler sürüp gidiyordu. Sümer'de bir Türk karışımı olduğu unutulmamalı. Yani, o karanlıklar içinde, derinden derine —ama yüze gelmeyen— olagelen gelişmelerden biri de güneş tutulmasının önceden hesaplanmasıdır.

Bu "hesap ediş", karanlıkta birkaç yüzyıldan beri bilgi toplanmakta olduğunu gösterir. Çünkü, güneş tutulmasını hesaplamaya yetecek ölçüde bilgi, bir insanın ömrü süresince toplanamaz.

Ondan başka, o sırada bir göç dalgası Anadolu'ya girmiş ve Anadolu halkına karışmıştır. Çünkü Herodotos, *"Thales, Finike asıllıydı"* diye yazar.

Denecek ki, "Thales'in hesabı, bilimsel alanda bir başarıdır. Bu yapıt ise, Anadolu'nun sanat alanındaki ilerlemesini inceler..."

İyi ama, sanat alanındaki başarıyı belirleyen bir kanıt bulunamazsa, bilim alanına bakmak zorunluğu vardır. Ne de olsa, bilimsel alandaki başarı çoğu kez, sanat alanında da bir şeyler yapılmış olduğunu belirler.

OZAN OLEN

Anadolu'da, İsa'dan çok öncenin karanlığı içinde ağartısı belli belirsiz seçilebilen kimselerin birincisi, ozan *Olen*'dir. Kendi Lykia'lı idi. Yazdığı ilâhiler Delos adasında, Apollon bayramlarında okunurmuş. Hatta, Delos'un da Apollon'un kutsal bir yeri sayılmasında Olen'in büyük yeri varmış. Bu ilâhilerin hepsi kaybolmuştur. Herodotos da değinir bu Anadolulu ozana.

TRAKYALI ORPHEUS

Olen'den sonra, karanlıklarda daha büyük bir ağartı görülür. Bu, Trakyalı Orpheus'tur. Doğu Trakya her zaman Anadolu'nun bir parçası sayılmıştır. Çünkü Trakya halkının çoğu Anadolu'dan göç etmiştir oraya.

Orpheus'un sanat perisi Kalliope'nin ya da Apollon'un oğlu olduğu söylenir. O lirini çalmaya koyuldu muydu, en hızlı akan sular durur, ormanın en yaban yaratıkları birden evcilleşir, dağlar yerlerinden uğrayarak onu dinlemeye gelirmiş. Bütün sanat perileri onun peşine düşermiş. Hatta kendi, Eurydike denilen bir sanat perisiyle evlenmiş. Ama bir gün peri kızı gezinirken, çimenlerde gizli bir yılan ayağını ısırmış... Peri kızı ölüp, ölüler ülkesi Hades'e gitmiş.

Orpheus lirini kapınca, dirilerin girmesi yasak olduğu halde, ölüler ülkesine davranmış. Ölüler ülkesinin kapısı hayranlıkla açılmış. Orpheus, cehennemin ta dibine, cehennem tanrısının yanına varmış, Orpheus'un lirini duyunca ölüler ülkesinin tanrısı Hades bile, "Ah-vah!" ederek gözyaşları dökmüş. Karısının da iki gözü iki çeşme olmuş.

Tantalos susuzluk ve açlığını unutmuş; İksion'un işkence çarkı dönmekten vazgeçmiş; Sisyphos'un hep yokuş yukarı toparladığı halde, tepeden aşağıya yuvarlanan taşı yerli yerinde durmuş...

Cehennem tanrısı, Orpheus'un karısı Eurydike'yi alıp dünyaya götürmesine izin vermiş, ama peşinden gelen karısına bakmaması koşuluyla. Orpheus tam yeryüzüne adım atacağı sırada kendine söyleneni unutup ardına bakmış. Eurydike birden görünmez olmuş. Orpheus'a bu kez cehennem kapısı açılmamış. Ozan, acısından kimsenin yüzüne bakmaz olmuş.

İşte buna Trakyalı Karlar öfkelenip öldürmüşler onu. Başını da kesip bir ırmağa atmışlar. Orpheus'un başı, sularda Ege'ye giderken bile *"Eurydike! Eurydike!"* diye inlermiş.

Kimileri —bunların arasında Aristoteles ile Ci-

ceron da var— böyle bir adamın yaşamadığını; onun sanılan şiirlerin başkaları tarafından yazıldığını söyler. Buna karşılık, Pausanias, Theodorus ve Siculus gibileri, onun büyük bir ozan olduğunu yazarlar. Herhalde ortada şiirler vardı.

Trakyalılar Orpheus'un mezarındaki bülbüllerin, başka yerdeki bülbüllerden çok daha güzel öttüklerini ileri sürerlerdi.

ORFİZM (ORPHEUS TARİKATI)

Orfizm büyü ile karışık mistik bir tarikat ya da din idi. Orpheus'un efsanesi ve şiirleri kutsal idi. İnsanoğlu kötülük ve iyiliğin karışımı olan bir varlıktı. Hades, kötülerin ceza gördüğü bir cehennemdi. Ruh bir gövdeden başka bir gövdeye geçiyordu. Dinsel tapınış ve dünyadan el etek çekmekle ruh arınabilirdi. Bunun nasıl yapılacağını, dinsel törenlerle Orfizm öğretiyordu.

Orfizm'e göre, tanrı sayılan bir hayvanın parçalanıp yenmesiyle o eti yiyenler tanrılaşırdı. Bu çeşit tanrılaşma, çok eski dinlerde de vardı. Kimi Hıristiyan mezheplerinde günümüzde bile devam eder. Hazreti İsa, bir yemekte, şarap için, *"Bu benim kanımdır"* ekmek için de *"Etimdir"* dediğinden Katoliklerde *"Ukarist"* denilen dinsel tören vardır: Rahip, bir damla şarap ve bir lokma verir dizüstü duran tapınıcıya.

Orfizm, Sakızlı Pitagoras ve Platonu çok etkiledi. Orfizm Anadolu'yu, Anadolu da Orfizmi pek tutmadı. Çünkü Anadolu düşüncesi tamamıyla bilimsel bir eğilimdeydi. Ama Orfizm Anadolu'dan Hellenistan'a geçti ve Dionysos mistisizmiyle birlikte, orada sonuna dek yerleşti. Zaten yeni akımların hepsi doğudan —Anadolu'dan— Hellenistan'a geçmedir. Hellenistan'da ise bu akımlar zamanla yozlaşır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz karanlık; Olen ve Orpheus'la birer ağartı gösterdikten sonra, Orpheus'un öğrencisi sayılan Musaeus'la bir ağartı daha gösterdi. Bu Trakyalı ozan da efsanevi buğular içinde kalmıştır. Orfizm ile ilgili birçok şiir yazmıştır.

Platon bu ozanı çok sever. Evet, Musaeus bir Orpheus'cu olduğu için Platon'un hoşuna gitmiştir ama, Platon'un övgüsü sanat bakımındandır. Ne yazık ki, bu şiirlerin tümü kaybolmuştur.

HELLEN HAYRANLIĞI

Orpheus'un Trakyalı olduğu, tartışılacak bir konu değildir. Ama Anadolu'da peyda olan her önemli insan, batılılarca mutlaka Hellen sayılır. Örneğin Profesör Guthrie, *"Hellenler ve Tanrıları"* adlı kitabında, doğrudan doğruya Orpheus'un Atinalı olduğunu yazar. Euripides tarafından, Anadolulu olduğu ısrarla söylenen Dionysos'u Hellen sayar; hatta bin dereden su getirerek, Euripides'i yalanlamaya bile kalkar.

Profesör D.F. Kitto, Hellen mimarlığının Minos uygarlığınınki ile karşılaştırılınca, Hellen mimarlığının entelektüel olduğu için, o zamana kadarki bütün uygarlıkların mimarlığından üstün olduğunu ileri sürer.

Bunlar rasgele alınan birkaç inceleme kitabıdır.

Prof. W.K.C. Guthrie'ye söylenecek söz yoktur! Kendisinin iddiası, aynı zamanda kendine cevap demektir.

Prof. D.F. Kitto'ya ise şu söylenebilir:

Önceden tapınak yoktu. Ormanın bir parçası kutsal ya da tekinsiz sayılırdı. Sonradan, o orman parçası hangi tanrıya kutsal ise, orada, o tanrı ya da tanrıçaya kurban adanacak ve dua edilecek bir mihrap yükseldi. Git zaman gel zaman, mihraplar büyüdü, ormanların ortalarında bir tapınak oldu. Tapınak ormana öykünüyordu. Düz ağaç kütüklerinin üstü dallarla ve yapraklarla örtülü olacaktı. Yani ormanı ve ağaçları öykünen Gotik mimarlığındaki gibi... Ama Gotik mimarlık çok sonra, taş ve taşı oyacak aletlerle avadanlık bulunduktan sonra yapıldı.

Hellen ve Anadolu mimarlığında, yalnız ağaç kullanılıyordu. Çünkü o zamanın âlemi orman âlemiydi. Ağaç da yuvarlak ya da dolamlı kesilemiyor,

düz kesiliyordu. Bundan dolayı o zamanın mimarlığı yalnız düz çizgiler ve açılar karışımıydı. Tapınağın altı ağaç kütüklerinden —yani direk— olacaktı. Kütük toparlak olduğu için, ancak orada yuvarlaklık olabilirdi. Ormanın ve ağacın üstünün —yani dallı yapraklı yanı— ise, önce düz bir tavan, sonra da üçgen bir tavan olması zorunluydu.

Bunun entelektüelliği mentelektüelliği yoktu. Sanki Sümer ve Babilon ziguratlarının entelektüellik bakımından neleri eksik? Batıda tapınağı ormanın bir köşesine benzetmiş, tapınağı da sonradan bir Olympos dağına oturtmuşlar. Örneğin, Atina'nın Akropolis tepesine. Sümer'de daha iyisini yapmışlar; ormanıyla, tepesiyle tüm olarak mimarileştirerek, yapma bir Olympos yaratmışlar.

Anadolu, hiçbir mimarlık yapıtını tepeye oturtmak gereğini duymamış. Efes'in Artemis Tapınağı hemen hemen su üstündedir. Menderes Manisası'nın ve Sardis'in Artemis tapınakları da tepelerde değildir.

Bir batılının, nalıncı keseri gibi habire kendine yontusuna, insan usunun doğal eleştiriciliğinden vazgeçip sömürge olmaya alışmış eski doğu kafasıyla *"lebbeyk"* diyemeyiz.

Sanatın mimarlık bölümünün tartışması yeterlidir burada.

28

HOMEROS'A DOĞRU

Yukarıda sözü edilen karanlık, yüzyıllarca sürdükten sonra, Anadolu'nun İzmir kentinde Homeros adlı bir ozan doğmuş. O ozanın adı Homeros değil-

se bile, ortada bir *İlyada* ile bir *Odisseia* vardır. Onları yazan da —her kimse— Homeros'tur.*

İlyada ve *Odisseia*, sonradan Grekçe ve Hellence diye adlandırılan bir dilde yazılmıştır. Homeros, kendinin Grek ya da Hellen olduğunu söylemez; Anadolulu Troya'lılardan ve onları istila etmeye gelen Akhalardan (Akalardan), Mirmidonlardan, Argoslulardan ve Danaelerden söz eder. Bunlar ulusların değil, kentlerin adlarıdır. Barbar sözünü de bir kez kullanır *"barbarafon"*; yani anlaşılmayan bir yabancı dilden *"vırvır edenler"* diye... Çünkü *'b'*, yani *"vita"* harfi *"b"* değil, *"v"* okunur.

Hititlerin Anadolu'ya girişlerinden, Homeros'un doğuşuna dek Yakındoğu, halkların ve dillerin karıştığı bir yer olmaya devam etti. Hititler Anadolu'ya geldikleri zaman burada, yirmiden fazla dil konuşulduğunu gördüler. Bunların dördünü-beşini resmi dilleri olarak kabul ettiler.

Bu arada Hellence diye bir dil de Anadolu'ya geldi. Güçlü bir dildi bu. Ta önceden, Girit'in parlak Minos uygarlığının etkisinde kalarak, kendi eksikliklerini Girit dilinden aldığı sözcüklerle kapatmaya çalıştı.

Bütün arkeologlar bilirler ki; *"inth"*, *"enth"*, *"sas"* vb. ile biten ne kadar sözcük varsa, hepsi unutulmuş bir Anadolu dilindendir ve Hellence değildir. Hellenler bunları ve birçok Giritçe sözleri almadıkça, uygarlığa uygun bir dile sahip olamayacaklardı.

Girit dilinden Hellenceye alınan sözlerin birkaçı aşağıda verilmektedir.

Meropes: Adam ya da erkek; *Sitos:* Buğday; *Mintha:* Nane; *Oine:* Asma; *Elaia:* Zeytin; *Olinthos:* Taze incir; *Sikon:* Kuru incir; *Oinos:* Şarap; *Elaion:* Zeytinyağı; *Spinks:* Balarısı; *Simbelos:* Arı kovanı; *Sirintho:* Balmumu; *Rothon:* Gül; *Yakintho:* Sümbül; *Vissos:* Keten; *Sisira:* Deri Giysi; *Sandalon:*

---

* İlyada'nın da Odisseia'nın da Azra Erhat tarafından Türkçeye aktarılmış yetkin birer çevirisi vardır.

Sandalet ayakkabı; *Solni:* Lâğım; *Kados:* Testi; *Depas:* Bardak; *Asamintho:* Banyo; *Kassideros:* Teneke; *Molibdos:* Kurşun; *Korisos:* Altın; *Sideros:* Demir; *Tirsis:* Kule; *Thalassa:* Deniz; *Nisos:* Ada; *Zalı:* Fırtına; *Zefiros:* Serin yaz rüzgârı; *Sitharo:* Yelken; *Kuvernao:* Dümen kullanmak; *Sakkos:* Çuval; *Vasileos:* Kral; *Anaks:* Prens; *Laos:* Halk; *Labiris:* Çift ağızlı balta...

Homeros, *İlyada* ve *Odisseia*'da "insan" yerine *"meropes"* sözcüğünü kullanır. Bardak ya da kupa yerine de *"depas"* der. Ama Homeros'tan sonra bu sözcükler pek kullanılmaz. Hem sonra *"İlyada"* ve *"Odisseia"* sözcükleri de Girit dilindendir. Olympos sözcüğü de öyle. Hellence, İ.Ö. 7. Yüzyılda genel dil, bir "Lingua Franca" olmuştur.

Homeros yapıtlarında Girit'ten söz ettikçe güçlü bir heyecana kapılır. Girit'in özlemini çeken bir âşık sanki. "Yüz kentli Girit" diye yazar. Oralı bir saz sanatçısının nasıl çaldığını, genç ve güzel Giritlilerin ne güzel dans ettiklerini, dans havalarını anlatır da anlatır. Hiçbir zaman Akhaların cümbüşlerini anlatırken böylesine içten ve candan değildir. Eski Minoen uygarlığının şunusunu-bunusunu anlatırken, yüreğinin *"Cızz"* ettiği duyulur. *"Girit, şarap renkli denizin ortasında bir adadır"* dediği zaman, *"Uzakta, büyülü, ona yakın, mutlu bir adadır"* demek için dudaklarının derin bir yurtsama ile tir tir titreye koyulduğu anlaşılır. Çünkü bu eski Anadolu ozanının yüreğinin, eski Ege ve Akdeniz uygarlığı ve yurdu İonya ile birlikte çarptığı bellidir.

Delos Apollon'undan söz ederken —Delos Apollonu ilâhisinde— çocuklarıyla gemiler dolusu gelen upuzun giysili İonyalıları şöyle tanımlar:

"Bunlar olağan insanlardan çok ölümsüz tanrılara benziyorlardı. Uyurken gözlerde zaman kalmıyordu."

Homeros, böyle demekle, "Bunlar yaşlanmaz, sevinç ve mutluluklarıyla..." demek istiyor.

Apollon'a yazılmış ilâhi, böylece daha çok İonya'ya yazılmış bir ilâhi oluyor.

Sonra, Phythia ilâhisinde, Girit'ten Mora ya-

rımadasında Pilos'a gitmekte olan bir Girit gemisine Apollon, yunusbalığı olarak görünüyor. Gemiye çıkınca, tanrı yunusbalığı kılığında çıkıp, gene müzik, ışık ve güneş tanrısı, korkunç okçu tanrı Apollon oluyor. Kayığa o komuta ediyor. Mora yarımadasının batı kıyılarını dolandıktan sonra, Korent Körfezine giriyorlar. Karaya çıkıp Delphoi'ye doğru yürüyorlar. Başta Apollon elinde liri, sırtında da ta yerlere dek sürünen harmaniyesi; onun arkasında da bütün Giritli gemiciler Delphoi'de tapınağa giriyorlar. Orada Apollon, gemi tayfası Giritlilerin hepsini tapınağa papaz tayin ediyor. Tayin eden Apollon ama, Delphoi bilicilerevinin tanrıya kurban sunacak papazlarını hep Giritlilerden yapan "Delos İlâhisi"ni ve Delphoi İlâhisi'ni yazan Homeros'tur.

Neye Apollon'a kurbanları sunacak olanlar hep Giritli olsun? Unutulmamalı ki; Girit'in Minos uygarlığını kuranlar, hep Rodos ve Karparos yoluyla Anadolu'dan gelen Anadolululardır.

HOMEROS

Homeros için birçok tartışmalar yapıldı. İlk önce, Homeros diye bir ozanın varlığı tartışıldı. Kimi, "Öyle bir ozan yoktu" dedi, kimi, "Vardı" dedi. Ortada bir yapıt vardı ve bunu bir insan yapmıştı. Sonunda bu yapıtları, *(İlyada* ve *Odisseia'yı)* Homeros adlı bir ozanın yazdığına oybirliğiyle karar verildi.

Bu kez *İlyada*'da anlatılan Troya savaşının düşsel olduğu ve Troya diye bir kentin hiçbir zaman varolmadığı ileri sürüldü. Schliemann Troya'yı kazınca, bir yerine dokuz Troya çıktı ortaya. Derken, bu Troya'ların hangisinin Homeros'un Troya'sı olduğu tartışılmaya başlandı. Uzun süren tartışmalardan sonra, iki yıl öncesine dek, VI. Troya, Homeros'un anlattığı Troya olmakta devam etti. İki yıl önce oturaklı bilginler VII. Troya'nın asıl Homeros Troyası olduğunu buyurdular!

Ondan sonra da Homeros'un nereli olduğu sorunu ortaya çıktı. Homeros'un sürüne sürüne so-

kaklarında ekmeğini dilendiği yedi kent, bu kez onun doğduğu yer olmak onuruna sahip çıkıyorlardı. Bu yedi kent şunlardır: *İzmir, Sakız, Rodos, Kolophon, Salamis, Argos* ve *Atina.*

Homeros'un Atina, Rodos, Salamis ve Argos kentlerinde doğmuş olduğu kesinlikle kabul edilemez. Çünkü Homeros, sütbesüt İon lehçesinde yazdı *İlyada'yı* da *Odisseia'yı* da. Bu dört kentte İonya lehçesi konuşulmazdı. Yalnız Kolophon, İzmir ve Sakız'dadır ki İon lehçesi konuşuluyordu. Bundan ötürü, Homeros bu üç kentten birinde doğmuş olacaktı. Başka yerde değil!

Sakız adasında horoz ötünce Anadolu'dan da duyulur. Ada, Anadolu açığında ve hemen hemen bitişiğindedir. Kolophon ise, Anadolu kıyısında, İzmir'in az güneyindedir.

Homeros'un İzmir, Sakız ve Kolophon kentlerinden hangisinde doğmuş olduğu sorusuna, "İzmir' de" karşılığının verilmesi zorunludur. Çünkü *İlyada* ve *Odisseia* baştan aşağıya İon lehçesinde olmakla birlikte, yer yer Aiol lehçesine çalan sözcükler de vardı. Oysa Kolophon ile Sakız değil, yalnız İzmir, İonyalı olmadan önce Aioliyalı idi.

İZMİR

Bir gün Aiolialılar, bir bayramı kutlamak için kentten çıktılar. Kentte konuk bulunan İonyalı Kolophon'lular, önemli yerleri tutarak kente sahip çıktılar.

Homeros'un en tutkun lâkabı *"Melesigenes"*tir. Meles suyu da İzmir'de akar.

Büyük İskender Homeros'u çok severdi; onun yapıtlarını hep yanında bulundururdu. Generali Lisimakhos'a İzmir'i yeniden kurdurmasını buyurduğu zaman; *"Meles suyunun berisinde"* kurmasını söyledi.

"Melesigenes", *melezin çocuğu* demektir. Bu gerçek öylesine kesin olarak biliniyordu ki; Romalılar zamanında İzmir'e ait paralar basılırken, para-

nın bir yüzüne Homeros'un başının kabartması basılıyordu.

İzmir kentinin "İzmir" adını almasında Homeros'un belki az çok payı vardır. Çünkü *İlyada*'da, Amazon kraliçesi ya da tanrıçasından söz ederken, *"Ölümsüzler ona cömert boy-poslu ya da hoplayıcı Mirin diyorlardı"* der. Böylece İzmir'i kuran Amazon'un Mirina olduğu söylenir. Zaten Efes'i, İzmir'i, İzmir'in kuzeyindeki Aliağa'daki Mirina'yı ve daha kuzeydeki Grinium'u kuranların Amazonlar olduğuna inanılır. Hatta İzmir, Ephesos, Mirina, Grinium ve Kime sözlerinin de bu kentleri kuran Amazonların adları oldukları öne sürülmektedir. Çanakkale'nin karşısındaki adalardan birinde de bir Mirina kenti vardır. O kent de adını, Amazon kraliçesi Mirina'dan almıştır.

Platon ve Sokrates, Amazonların Hellenistan'a, hatta Atina'ya akın etmiş olduklarını kesin tarihsel bir gerçek olarak kabul ederler. Amazonların —yani kadın savaşçıların— merkezi, Herodotos'a göre, Thermodon suyunun denize aktığı yerde idi. Orası bugün Fatsa ve Ordu dolaylarıdır. Ama aynı yer, Hitit gücünün de merkeziydi. Onun için, Amazonların savaşçı Hitit papazçaları olmaları belkilidir. Zaten klasik literatürde yalnız Homeros Hititlerden söz eder. *"Hattiler"* sözü, kalın "K" ile öttürülürdü. Homeros onları *"Keteliler"* diye de anar. Hatta, Bergama'dan akan Ketiyos suyu *"Hitit suyu"* demektir. Herhalde Hititler Boğazköy'den çıktıktan sonra Akdeniz kıyılarında, sözgelimi Dikili ve dolaylarında —Teuthrania'da— Hitit toplulukları kalmıştı. Troya savaşında Troyalılarla birlikte savaşan Amazon kraliçesi Penthesileia, Hititlidir.

"Smirina", Mirina sözcüğüne "S" konmasıyla olmuştur. "Stin" ya da yalnızca "S" bir tanım harfidir. "Stinpoli"den İstanbul, "Stinko"dan İstanköy, "Stinnikea"dan İznik, "Stinnicomedia"dan İzmit ve "Stinmyrina"dan İzmir olduğu gibi...

Smirnanın Türkçede *"İzmir"* diye söylenmesini, kimi batılılar bir cinayet sayarlar. Fransızcada "Zmirn", İngilizcede "Smörna" diye okunduğu gibi,

Türkçede de "İzmir" diye okunur. İzmir sözünü ille de batılıca öttürecek değildik yal...

Çok tuhaftır ama, Homeros'la ilgilenen ilk Türk, İstanbul fatihi Sultan II. Mehmet'tir. Montaigne'e göre, Fatih, Papa'ya yazdığı bir notada, Yunanistan'a yardımını anlayamadığını çünkü İtalyanların Troya'lı Eneas soyundan ve bu nedenle Trakofriglerden oldukları için, Hektor'un öcünü almakta Papa'nın kendisine yardım etmesi gerektiğini yazmış. (Bunu Sabahattin Eyuboğlu *"Montaigne-Denemeler"* çevirisinde veriyor.)

Fatih, bu sözleri söylemişse, bunlar boş sözlerdi... Çünkü batı ya da Papa, Hellenlere Hıristiyan oldukları için yardım ediyordu. Fatih bunu pek iyi biliyordu. Onunki bir Bizans Vasileosluğu, bir "Rum İmparatoru" taşlaması olmalı. İstanbul'da Bizantizmin gelişmesine yardımı —hiç olmazsa göz yummasıyla— esnaf yardımlaşma kurumlarını —Ahileri—* kaldırmakla, sayısız hizmetlerinin yanısıra İmparatorluğun gerileyip kokuşma tohumlarını atmıştır. İstanbul'da, Saraçhane'de yalnız saraçları alıkoyması, ordunun güçlü bir bölümü olan süvarisipahilerin atlarına eyer ve koşum yaptırmak içindi.

Osman'dan başlayarak ilk sultanlar kılıç kuşanmazlar; bir mesleğin çırağı olduklarını gösteren emekçi setini, yani önlüğünü kuşanırlar; "set çekerler"di.

Fatih ise kılıç kuşandı.

HOMEROS TOKSÖZLÜLÜĞÜ

İlyada'nın 24. kitap ya da bölümü, *"Akhilleus'un Öfkesi"* denilen bir şiirden doğar. Konusu, tutsak edilen prenseslere sahip çıkmak isteyen Akhilleus ile başkomutan Agamemnon arasındaki kavgadır. Bunlar birbirlerine "köpek-möpek" diyerek çıkışırlar. Yapıtta Hellenistan liderleri öyle alçakça, hoyratça ve öylesine bir ikiyüzlülükle davranırlar; onlara karşın

* Din ve mezhebe bakmayan ekonomi ve zanaatçi birlikleri.

Troya'lılar o denli efendice ve doğrulukla davranırlar ki; Homeros'un bütün gönlünün, sevgi ve sempatisinin hangi tarafta olduğu, kör kör parmağım gözüne dermişcesine belli olur.

Homeros, eski Anadolu ozanlarındandı. Gönlünün ve yüreğinin yurdu, bu barbarların çadırlarında ve kamp ateşlerinde değil, Ege uygarlığı denilen, zamanın şanlı gelişimindeydi. Barbar, açgözlü, saldırganların bağrışıp çağrıştıkları ordugâhta yeri yoktu Homeros'un! O yapıtında, derebeylerinin hayatlarını, tam bir sanatçı bağlılığıyla anlatır. Kabile papazçalarıyla evlenerek, onların inandıkları tanrıların ekadlarını gaspederek ortada böbürlenip duranlar için, *"İyidirler, kahramandırlar; filan falandırlar"* der ama, onların ne haltlar işlediklerini de bir bir anlatır; onlardan nefret ettiğini belli eder. Onların yalnız kılıç ve zor gücüyle yaşadıklarını; sevgi ile arkadaşlığı, candan dostluğu, söz erliğini ve güzel sanatları umursamak şöyle dursun, hor gördüklerini iyice belirtir. Adları üzerine ant içip durdukları Olymposlu tanrılara o kahramanların hiç de bağlı olmadıklarını bilmeseydi Homeros, Akha'ların önünde, tanrıların yaygaracılıklarıyla, kargıcılıklarıyla, kahpelikleriyle, o sulu şehvetleriyle alay edercesine yazmaya cesaret eder miydi?

İnsan Homeros'un eski Ege uygarlığına ait ve o uygarlığın yurdu Anadolu'nun, orada da Troya'nın gizli bir âşığı olduğunu kendi yapıtından şiddetle duymazsa, onu, bir şeye candan inançtan yoksun, bomboş bir adam sayar; ona "Boşver, gitsin!" der...

Onun yurt sevgisi, sımsıcak insan duygusu, Troya'daki aile yaşamını, orada şunda-bunda insancıl duyguları anlatırken, Homeros'un kendi duygularını ortaya çıkar.

Acaba dünya edebiyatında Andromakhe'nin kocası Hektor ile konuşmasından daha dokunaklı bir parça yazılmış mıdır? Dünyanın en büyük sevgi şiiri, Hz. Süleyman'ın *"Neşideler Neşidesi"*dir" denir. Homeros'un söz konusu parçası da kendi çeşidinde, insanoğlunun yazdığı en dokunaklı sözlerdir. O denli böyledir ki; Romalılar Troya aslından olduklarını

ileri sürerler. Evet, Eneas masalı vardır ama, Eneas masalı da önemini, Troya'lılar hakkında yazılmış olmasından, bir de Troya'lılar ağzından söylettiği sözlerden kazanır.

Venediklilerin, hatta 16., 17. yüzyıla değin İngilizlerin Londra'ya *"Troynovant"* adını vererek, kentin Hektor tarafından kurulduğunu öne sürmeleri, hep Homeros'un Troya'yı ve Hektor'u sevimli göstermiş olmasındandır. Homeros'un Troya'yı ve Troya'lıları anlatışının uyandırdığı insancıl sempatinin sonucudur hep bunlar...

Patroklos'un ölümünü duyunca, Akhilleus'un o hafakanları tutan yaşlı, sinirli kadınlara yakışır çıldırışı nedir? Eski deyimiyle bunca *"canhıraş"* parlayışlar ise, hiçbir duygu uyandırmamış; yarı acır yarı alay eder, horlayıcı bir gülümseme yaratmıştır olsa olsa.

Homeros duygulansaydı neler yazmazdı şu Patroklos'un ölümüne değgin? Akhilleus'un isterik kadın yaygaralarını Homeros hiç hoş karşılamamıştır. Homeros bu sahneyi yapmacık, tumturaklı ve ulu gümbürtülü sözlerle süslemeye çabalamıştır. Çünkü biliyordu ki; meşe odunu kafalı derebeyleri yerginin keskinliğinin farkına varamazlar ve davul patlatıcı gümbürtüler duyunca onları övgü sayarak koltuk kabartırlar!

Homeros bu işte, İspanyol ressamı Goya'ya hemen hemen üç bin yıl önceden önderlik etmiştir. Goya, İspanya Krallık ailesinin —babalı, analı, çocuklu ve torunlu— karikatürü denecek kadar maskara ettiği yüzlerini öyle güzel ve cafcaflı renklerle boyamıştı ki; grup halindeki Krallık Ailesi, maskaraya dönmüş resimlerin —renkler dolayısıyla— kendilerine benzediğini kabul zorunda kalmıştı.

GILGAMIŞ

İlyada'nın Andromakhe'ye değgin bölümü ve o çeşitten başka yazıları batılılarca "İlk Avrupalı yazı" diye kabul ve ilan edilir. Ayrıca, *İlyada* ve *Odisseia*'daki bu gibi parçaları Hellen ruhunun ne derin ve ne

insancıl bir hoşgörü taşıdığının örnekleri sayarlar. Homeros'taki bu duygu yüklü parçaların benzerleri, *Gılgamış Destanı*'nda da* vardır. Gılgamış epiği, *İlyada ve Odisseia*'dan hiç olmazsa bin beş yüz yıl önce yazılmıştı. Örneğin, Enkidu'nun ölümü Gılgamış'ta —bir arkadaş ölümünün acısı— çok daha duygulu ve ağırbaşlı bir hava taşır. Onda, Patroklos'un ölümü üzerine Akhilleus'un isterik yaygaraları, yerde huysuz bir çocuk gibi edepsizce tepinmeleri yoktur.

Yani Gılgamış'taki insancıl duyguları anlatan parçalar da mı Hellenlerin hoşgörüsünü göstermek için yazılmıştı? Dünyada duyulan insancıl duyguların ille de Hellenlerce ve Hellenler için duyulduğunu, bunların ilk Avrupaî yazılar olduklarını ileri sürmek, eh artık, en hafif deyimiyle "fazlaca uzun etmek"tir!

İsa'dan 3000 yıl önce yazılan *Gılgamış Destanı*, bugün İsa'dan sonra 2000 yıl geçtiği halde aranıyor, okunuyor. İki yüz yıldır yapılan kazılarda, Mezopotamya dillerinde yazılmış otuz-kırk bin tablet bulunmuştur. Bunların bir kısmı Amerikan Üniversitelerinde, bir kısmı da İstanbul müzelerindedir. İstanbul müzelerindekiler arasında, *Gılgamış Destanı*'nın Sümer dilinde yazılmış olduğu tabletler de vardır. (Sümer dilinin bir Türkçe karışımı olduğu daha önce yazılmıştı.)

Eski büyük uygarlıkların göbeklerinden olan Nineve (ya da Ninos, Ninuva, Ninova) ve Nippur'da edebi değeri pek yüksek tabletler bulunmuştur. İşte İsa'dan 3000 yıl önce yazılmış bir aşk mektubu**, Bu sevgi ilâhı, tanrıyla tanrıça arasındaki yıllık evlenmede, tanrıya varacak olan kız tarafından söylenir:

---

* Gılgamış Destanı, Hürriyet Yayınları'nın Büyük Klasikler Dizisinde, Doğu Klasikleri arasında yayımlanmıştır.

** Metin Türk Tarih Komisyonu üyelerinden biri tarafından kopya edilmiş ve çevrilmiştir.

"Yüreğimin sevgilisi yavuklum,
Alımlıdır güzelliğin, baltatlı
Yüreğimin aslanısın
Alımlıdır güzelliğin, baltatlı.

Beni büyüledin, bırak titreyeyim tiril tiril
karşında
Yavuklum, beni yatak odana götür,
Beni büyüledin, bırak titreyeyim tiril tiril
karşında
Aslanım, götür yatak odana beni.

Yavuklum, seni okşayayım.
Benim okşayışım baldan tatlı
Bal dolu yatak odasında

Senin alımlı güzelliğinin tadına varalım
Aslanım, seni okşayayım
Benim okşayışım baldan tatlı

Senin ruhunu nerede sevindireceğimi bilirim
Yavuklum, gün doğumuna dek evimizde yat
Yüreğini biliyorum, biliyorum onu nerede
sevindireceğimi
Aslanım, gün doğumuna dek evimizde yat.

Beni sevdiğin için sen, sun bana okşayışlarını
Benim tanrım, benim koruyucum.
Benim Şu-Şin'im, Ki Enlil'in yüreğini mutlu kılar
Bana okşayışlarını bağışla.

...yerim bal gibi güzeldir, elini koy üzerine
Üstüne elini getir gişban giysisi gibi..."

Bu, tanrıça *İnanna*'ya ait bir türküdür. Ama, böyle mükerrer çevirilerle —hele benim bu son çevirimle— parça, işte bu hale gelmiştir.

İşte bundan hiç olmazsa bin, belki de daha çok yıl sonra yazılmış olan Eski Tevrat'ın şiirlerinden seçme bir parça. Bu parça, yukarıdaki Sümer yazısıyla kıyaslanabilir:

"Zevkler içinde ey sevgilim,
Sen ne güzel ve ne şirinsin
Bu senin boyun hurma ağacına
Memelerin de salkımlara benziyor.
Hurma ağacına çıkayım,
Dallarını tutayım, dedim
Memelerin üzüm salkımları gibi olsun
Soluğunun kokusu da elma gibi
Ve ağzın en iyi şarap gibi."

İsa'dan 2000 yıl önce Gılgamış, o zamanın dünyasınca bilinen bir destandı. Anadolu da o zamanın bir uygarlık merkeziydi. Boğazköy'de, Hitit imparatorluk arşivinde Sami diliyle (Akkadça) çevrilmiş *Gılgamış Destanı* bulundu. İndo-Avrupasal kökenli Hurri diline de çevrilmişti destan. Sultantepe kazılarında destanın parçaları ortaya çıkarıldı. Filistin'de, Meggiddo'da da bulundu destan.

Eski Tevrat'ı yazanlar, bu efsaneyi mutlaka biliyorlardı. Suriye kıyılarında —Ras Şamra— ve eski Ugarit'te, Sümer edebiyat parçaları ele geçirildi. *İlyada*'da ve *Odisseia*'da, Gılgamış *Destanı*'ndan alınma parçalardan, Sümer anlatılırken söz edilmişti.

İlyada ve *Odisseia*'nın, o zamanki Sümer ve Mezopotamya geleneklerine nasıl bağlı kaldığı, heksametr konusu anlatılırken ele alınacaktır. Hiçbir şey durup dururken yoktan varolmaz. Olympos tanrıları Hellenistanlı değillerdir; Anadolu'dan oraya geçmişlerdir. Batılıların sandığı gibi, Homeros, arkası doğuya dönük olarak Hellenistan'a bakan bir kimse değil, doğuya ve Anadolu'ya bakan, Hellenistan'a arkası dönük bir sanatçı idi.

ANADOLU İLE HELLENİSTAN OZAN VE DÜŞÜNÜRLERİ

Aşağıda, İ.Ö. IX. Yüzyıldan VI. Yüzyıla dek, Anadolu ozan ve düşünürleri ile Atina ozan ve düşünürlerinin karşılaştırmalı listesini veriyoruz:

ANADOLU

Ozanlar:	**Filozof ve Tarihçi:**
Homeros-İzmir	*Thales-Miletos*
Alkman-Sardis	*Anaksimandros-Miletos*
Terpander-Lesbos (Midilli)	*Anaksimenes-Miletos*
Alkaeus-Lesbos	*Pithagoras-Sisam*
Arkilogos-Paros	*Ksenophanes-Kolophon*
Sappho-Lesbos	*Kadmos-Miletos*
Mimnermos-Kolophon	*Hekateios-Miletos*
Thaletas-Girit	*Herodotos-Halikarnassos*

HELLENİSTAN

Ozanlar:	**Filozof ve Tarihçi:**
Solon	*Hesiodos (Babası Kyme'den*
Başka kimse yok	*gitme)*

Bu listede Hellenistan'ın yalnız Solon'la Hesiodos'u var. Solon'un heksametr olarak entipüften şiirleri vardır. Atina'da birkaç sosyal ve ekonomik değişiklik yapmış, onlar da birkaç yıl sonra ömürlerini yitirmiş. Oysa ki; Hellenistan'da adamın yaptıkları çok önemli sayılmış. Böyle olunca da adam, batılılarca Hellenistan'ın ilk dehası sayılmış.

SOLON VE KROİSOS (KARUN) MASALI

Herodotos, amcası politik nedenlerle idam edildikten sonra, yurdu Halikarnassos'tan sürgün edil-

miş, tıpkı Dante Alighieri'ye cennette dedesinin, *"Sen yabancı ekmeklerin ne tuzlu olduğunu tadacaksın ve yabancı basamaklardan inip çıkmanın ne güç olduğunu anlayacaksın"* demesi gibi; fukara Herodotos'çuk da yardıma muhtaç olarak yola düzülüp Atina'ya varmış; orada, nutuk atılan *priks* denilen yerde Solon ile Kroisos masalını anlatmış.

Şu masal:

Solon, zengin Kroisos'u (Krezüs) sarayında ziyaret eder. Kroisos, Solon'a, "Bak, bunca zenginim, dünyanın en mutlu adamı sayılmaz mıyım?" der.

Solon da "Mutlu sayılıp sayılamayacağın ölümünden önce anlaşılmaz, ömrünün sonunda belli olur" deyince Kroisos sorar:

"Peki, ömrün sonu nasıl olmalı ki; insan mutlu sayılsın,"

Solon, "Sana anlatayım. Örneğin Atina'lı Hacı Fistokos vardı, savaşta Atina'yı savunurken, yurdu uğruna canını verdi. İşte o mutlu sayılır" der.

Solon, bu çeşitten birkaç örnek daha verir. Oysa, Salamis kahramanı Themistokles, Pers kralı Kserkses'e gidip, pehpehler ortasında mürid oldu. Karada ise, Platea savaşı kahramanı Pausanias da İran Şehinşahı Kserkses'le saman altından su yürüttüğü için Sparta'lılar kendisini yurda ihanet suçuyla ölüme mahkûm ettiler. Sparta'da tapınağa sığınınca, tapınağın kapılarıyla pencerelerini duvarla ördüler; Pausanias da oracıkta açlıktan cavlağı çekti. Neyse Kroisos, Pers kralı Kiros'a yenildikten sonra, ateşte yakılacağı sıra, "Hey Solon, Solon nerdesin?" diye seslenmiş sözümona.

Bu olanaksız. Çünkü Persler ateşe taparlardı. Yemek pişirmeden, ateşe bir sürü dua etmek zorundaydılar ki, *Tanrı Ateş*'i kızdırmasınlar. İnsanı ateşte yakmak, Persler için en büyük günahtı. Kurufasulye pişirirken bile ateşe, "Tüh, tüh, maşallah!" filan diyerek, ateşin gönlünü yapmak zorunu vardı. Zaten bu masal kökünden martavaldı. Çünkü Solon'un Solon olduğu zaman, Kroisos çoktan ölmüştü. Neyse...

Hesiodos'un babası Anadolu'nun Kime kentinden Yunanistan'a geçmedir. Olympos tanrılarını icatta onun da payı vardır. Ama, Mezopotamya tanrılarını, hiç yontmadan, kabasaba şekilleriyle almıştır. Herodotos'a gelince, bu masalı, Atina yolunda Hellenlerden duymuştur. Zaten Herodotos hep, "Ben bunu yazıyorum ama, doğru mu, eğri mi bilmiyorum" der.

Herodotos, bu Solon-Kroisos masalını anlatınca, Atina kenti ona şu kadar talent —yani bol para— verdi. Herodotos yine de Atina'da kalmadı. Sicilya'ya gitti, kitabı orada yazdı ve acı hayatını orada bitirdi babacan adam. Genç Thukydides, Priks'te Herodotos'u dinlemiş ve tarih yazacağına ant içmişti.

Sümer tanrılarından Olympos tanrıları yaratmada payı olan Hesiodos'un anlatışına gelince, hemen hemen sıfırdır. *"İşler ve Günler"*i yazmıştır. Olympos tanrıları, kendisine Kime'li olan babası tarafından aktarılmıştır.

Yukarıda sunduğumuz listede, Homeros'tan başka yedi ozan vardır. İ.Ö. IX. Yüzyılla VI. Yüzyıl arasında yaşamış olan bu ozanların hiçbiri Hellenistanlı değildir. Homeros'un, İ.Ö. IX. Yüzyılda yaşadığı —şimdilik— söylenir. Oysa XX. Yüzyılın başındaki batılılar, Homeros'u klasik Hellenistan'a yanaştırmak ve onu sıkıfıkı klasiklere bağlamak amacıyla onun VIII., VII. ve hatta VI. yüzyılda yaşadığını ileri sürmeye kadar vardırdılar işi. Orada demir atamadılar ve fazla ileri gittiklerini anladılar. O zaman tarnistana başladılar; VI. ve VII. Yüzyılı geri çektiler! Tüm çabalarına karşı, VIII. yüzyılda da karar kılamadılar. Sonunda IX. yüzyılda *"İcmâ-yı millet"* hasıl oldu!

ERATOSTHENES

Homeros'un yaşadığı tarihi en iyi hesap edecek adam, Eratosthenes idi. Ona göre, Homeros, İsa'dan 1100 yıl önce yaşadı. Bu adam, bilimsel eğilimli bir düşünürdü. Zenodotus'tan sonra, İskenderiye Ki-

taplığı'nın başı oldu. Yazdığı "Kronografi"de, bilime dayanarak, Hellenistan tarihinin ilk kronolojisini yapmaya çalıştı. İ.Ö. III. Yüzyılda yaşadı. Homeros'un yaşadığı tarihi en iyi hesap edebileceği halde, verdiği tarih kabul edilmedi. Ondan sonra da adamın yazdıkları kayboldu.

Daha önce belirtildiği gibi, Homeros'dan önceki ozanlar, ondan iki-üç yüz yıl önce yaşamışlardı. Yukarıdaki listede, tarih bakımından, Homeros' dan sonraki ilk ozan Thaletas Giritlidir ve Homeros' dan 250 yıl sonra yaşamıştır. Kendi Sparta'ya gelmiş; bir hastalık salgınını durdurmak için Apollon'un onuruna *"Paean"*lar ve *"Hyperchemata"*lar yazmıştır. Sonra, şiirde Girit ölçüsünü getirmiştir Hellenistan'a. Hyperchematalar sonradan Hellenistan'da, tiyatrolarda söylenen lirik korolardır ve Girit'ten gelmedir. Girit'te, Hellenistan'dan bin yıl önce —biri Knossos'ta, biri Phaistos'ta— iki tiyatro yapılmıştı.

Homeros, bunların birinden, *"Orada Ariadne dans ederdi"* diye heyecanla söz eder. Hyperchematalarla türkü söylenerek dans edilirdi. Bu danslar Apollon ile Artemis'in onuruna olurdu. "Paean"lar da Giritli lirik korolardı. (Türk köylüsü koroya hora der.)

Bir paean, yani Apollon'a söylenen bu türkü söylenirken dans da ederlerdi. Bunlar Hellenistan icadı değil, Girit'ten kopmadır.

Alkheus Lesbos'lu (Midilli) idi. Atina'ya karşı savaştı. Çanakkale'ye girerken Sigeum kentindeki savaşta ozan Alkheus, Atinalıları alaya alarak kalkanını attı ve yalınkılıç savaştı.

Mimnermus Kolophon'ludur. *Arkylokos* Sporad adalarındandır. Hele koca *Sappho*'yu tanımayan mı vardır? O Sappho ki; dünyanın başta gelen kadın ozanıdır. *Alkman* Lydia'lı (Sardisli) idi. Miletos'lu *Thales, Anaksimandros* ve *Anaksimenes,* günümüzün bilimini başlatanlardır.

ATİNALI HİLEKÂR

Homeros, *İlyada* ile *Odisseia*'yı İ.Ö. IX. Yüzyılda yazdığına ve Peisistratos İ.Ö. 520 yılında Atina'nın

diktatörü olduğuna göre, bu yapıtların Peisistratos tarafından Atina'ya getirilip Panatinaik bayramlarda okunmaları, yazılmalarının üzerinden 380 yıl geçtikten sonra olmuştur. Homeros'un kendinin Atina'ya gittiğine değgin hiçbir belirti yoktur. Belki de Homeros İonya'dan hiç çıkmamıştır. Yani bu yapıtlar okunduktan ya da yazıldıktan (çünkü bu kadar kocaman bir yapıt, yazılmadan usda —akılda— tutulamaz) sonra Peisistratos, asıl metne, Atina'ya önem verici bazı ekler yapmış ya da yaptırmış. Çünkü Atina'dan Homeros'un yapıtlarını yazan Onomakritos adında biri, daha önce Mausopheus'un yazılarına parmak karıştırmakla suçlanmıştı. Batılılar, Peisistratos'un bu suçu işleyecek adam olmadığını ileri sürerler. Bu adam Atina diktatörü olabilmek için, koluna-bacağına hafif yaralar açmış; sonra Atina meclisine giderek, düşmanlarının kendini öldürmek istediklerini, hayatını kurtarmak için kendine koruyucular verilmesini istemiş. Kendisine koruyucular verilmiş; koruyucuların yardımıyla Akropol'ü elegeçirerek diktatör olmuş. Ama az sonra diktatörlükten uzaklaştırılınca bir hileye başvurmuş.

Burada sözü Herodotos'a bırakıyoruz:

Çok gülünç bir hileye başvurdu. Bunu Hellenler de yapıyordu. O Hellenler ki barbarlardan, akıllılıkları ve budalaca hilelere kanmazlıklarıyla ayırdedilirler. Şu da var: Bu hile Atinalılara oynandı; onlar ki Hellenlerin en zekileri sayılırlar. Phie adlı bir kadın vardı; boyu altı ayak idi. Zırhlar giydirdiler; çarçabuk oynayacağı rolü öğrettiler. Onu bir arabaya oturttular. Araba yürüdü kente ve tellallar halka seslendi:*

"Ey Atinalılar, Pelsistratos'u 'Hoşgeldin' diye karşılayınız. Çünkü Tanrıça Athena ona herkesten çok saygı besliyor. İşte şimdi tanrıça Athena, onu kendi kentine getiriyor!..."

Halk, bu kadının, Tanrıça Athena'nın ta kendisi olduğuna inandı ve ona tapındı.

Bu adam, Homeros'un kimi dizelerini çıkarmak

---

* 1.86 metre.

ya da ona kimi dizeler katmaktan çok daha ağır şeyler yapabilmiştir.

Atina kenti bu şeyleri yapar ya da bu gibi şeylere inanırken Anadolu'da Thales'in güneş tutulmasını önceden hesaplamasının üzerinden yüz yıl geçmiş; Homeros *İlyada* ve *Odisseia*'yı yazalı en az üç yüzyıl olmuştu...

HOMEROS'UN ANADOLU'YA HİZMETLERİ

Homeros'un yapıtlarında hiç mistisizm yoktur. Doğayı anlatışında bile tam olarak gerçekçidir. Örneğin onda Orpheus'un ve Musaeus'un mistisizminin (gizemci inanışının) eseri yoktur. Bu bakımdan Homeros'u, Anadolulu bilim kurucularının yanında, onlar gibi bir ozan saymak doğru olur.

Daha önce Homeros'un Sümer Pantheon'undan etkilendiğini yazmıştık. Sümer edebiyatının başka başka dillere çevrilişi ve Anadolu'ya yayılışı, Anadolu'da kimi edebi gelenek ve göreneklerin kök salmasına, kurulmasına ya da yerleşmesine yardım etmiştir. Bu edebi geleneklerin bir yerden başka bir yere gitmesi, bu iki yerin derinden bağlandıklarını gösterir.

Şiir ölçülerinden Heksametr,* düz yazıdan çok önce Anadolu'da yaygın bir gelenek idi. Şiirler de düzyazılar da hatta yasalar da hep heksametr düzeninde yazılırdı. Yüzyıllarca sürdü bu. Heksametr ise ne İndo-Avrupasal ne de Sâmi bir ölçüdür; Anadolu ve Ege'nin bir veznidir.

Bu ölçünün mitolojik kökü şöyledir:

Tanrıça Rhea, Zeus'u doğururken çektiği acıyla, iki elini toprağa basar. Toprakta avucunun ve parmaklarının izi kalır. Hemen bu parmak izlerinden beş tane dansçı *küret* (daktil) çıkar, dansa koyulur. Bu arada, Rhea'nın doğurduğu bebek Zeus'un bağırışlarının duyulmaması için, dans ederken kargılarını, ellerinde tuttukları kalkanlara çarpıp dururlar.

Bu dans edicilere *daktil,* yani *parmak* denmiş.

---

* Altı gruplu ölçü.

Heksametr, beş daktilden kuruludur. Her daktil, bir uzun, iki kısa heceden ibarettir. Avucunuzun içine bakarsanız, avucunuzun içinden ilk parmak ekine olan mesafe uzundur, sonra iki kısa ek gelir. Bir daktildeki biri uzun, ikisi kısa üç heceye bir grup —pos ya da ayak— denir.

Heksametrdeki beş daktil şöyledir :

1 — Taak, tik tak,
2 — Taak, tik tak,
3 — Taak, tik tak,
4 — Taak, tik tak,
5 — Taak, tik tak.

Heksametrin altıncı grubuna *"daktil"* denmez, *"sponde"* denir. Beş pos (ayak demektir), bir de sponde; eder altı. Bu altı gruba da heksametr denir.

Pek eski zamanda tanrı ve tanrıçalara dua, dans etmekle olurdu. Bir daktilin bir uzun ve iki kısa hecesi, bir uzun adım, sonra iki kısa adım demektir. İlk beş daktil grubundan sonra gelen iki uzun heceli sponde, kutsal danstan sonra tanrıya yapılan kurban ya da yakılan tütsü demektir.

ANADOLU VEZNİ

Anadolu'da ne yazılırsa yazılsın, bu en eski vezin olan heksametr ile yazılırdı. Bu mutlaka böyle idi. El ve beş parmak, kötü bir etkiyi ya da "Nazar" tutan bir kötülüğü uzağa itmekti. Hani "Nah sana!" deriz ya! Bir grup heceye (bir uzun, iki kısa) pos denmesi, hecelere uyularak dans edildiğini gösterir. Pır pır, ayakla dans edilir; elle değil.

Başlangıçta dansla söylenen dinsel dua (ilâhi ya da türkü) hep birleşikti. Sonradan dans ayrı bir sanat dalı, türkü ya da ilâhi (yani müzik) ayrı bir sanat dalı olmuş. İlk şiirlerin dinsel danslar için yazıldığını, heksametrden sonra kullanılan dansların adları da gösterir.

Örneğin *"anapaest"* ölçüsü, heksametrin tam tersidir. Heksametrin daktili avuçtan parmak uçlarına gittiği için, bir uzun, iki kısadır. *Anapaest,* par-

mak uçlarından avuç içine indiği için önce iki kısa, sonra bir uzun olur. Bu demektir ki; *Kybele*'nin putu önünde, onu kutlamak için sağdan sola doğru dans edilirken bu kez —yine tanrıçanın önünde—, soldan sağa doğru dans ediliyordu. Yani tanrıçanın önünde bir sağdan sola, bir soldan sağa gidilerek, dans edilerek dolaşılıyordu.

"Troche" yani *troke:* Bu veznin adı *"koşmak"* tan gelir. Bu da, tanrıçanın çevresinde koşmaktan, yani tavaftan doğmuştur. Dua demek, tanrıya saygı göstermek, yani önünde baş eğmek, diz çökmek, secdeye varmaktır. Tanrıya yalvarmak, el açmak ya da el kavuşturmakla olur ve *"Sana teslim oluyorum, ey Tanrım"* anlamına gelir. Dinler değişir ama bu saygı gösterme ve yalvarma davranışları pek değişmez. Yalvarma biçimi değişsin diye, tanrının önünde tepetakla durulmaz; perende atılmaz ya da sırt çevrilmez a!.. Bu saygısızlık olur.

Kur'an'da, Kâbe'de tanrıça *"Lat"*a tapıldığı yazılıdır. Bu "Lat", Apollon'un ve Artemis'in anası Leto'dur. Leto sonradan Leda olur. Leda da Troya savaşına sebep olan Helena'nın anasıdır. Acaba beş vakit namaz ta eskiden beri kutsal bir anlam almış olan bu beş sayısından, heksametrin beş parmaklarından gelmiş olabilir mi? Ayyıldız ta Hititler zamanında ve hatta daha önce de kutsal bir işaretti.

Beş sayısı Anadolu'da kutsal sayılıyordu. Yukarıda anlatıldığı gibi, şom ve netameli ruhlarla uğursuzluk avuçlarla geri itildiği için el ve parmaklar önem kazanmıştır. Bu geri itiş, zamanla eski anlamını yitirmiş, "Nah sana!" ise kötü bir anlam kazanmış.

OLİMPİYAT YARIŞLARI

Olimpiyat yarışları dört yılda bir değil, beş yılda bir yapılıyordu. Çünkü eskiden zaman, güneşle değil, ayla hesap ediliyordu. Yarışlara da *"Pentathlon"** deniliyordu. Batılılar, kendi hesaplarına gelin-

---

* Beş oyun demektir.

ce, incelemede kılı kırk yararlar. Ama örneğin, Patroklos'un ölümü dolayısıyla yapılan yarışları saymamışlardır. Onlar da beş tanedir ve araba yarışıyla başlar. Araba yarışı, arabayı çeken atlarla olur. Atlar da Hititler ya da hiç olmazsa Hititlerin komşuları olan Hurriler tarafından evcilleştirilmiştir. Onun için İ.Ö. 2000 yılından önce olamaz!

Olimpiyat yarışları Olympia'da yapılırdı. Oralara İzmir'li Pelops gelir. Karısı Hippodamia'yı (bu ad, atları evcilleştiren anlamına gelir) bir araba yarışında kazanır.

Mitolojide *"kentaurlar"* denilen beline dek insan, alt yanı dört ayaklı at olan varlıklar vardır. Bunların arasında, tanrılara öğretmenlik eden *"Kheiron" (Kiron)* adlı kentaur vardır ki; kahraman Akhilleus'un hocasıdır. Ondan başka, kimi tanrıların ve bu arada Asklepios'un hocasıdır. Asklepios da tanrıların en bilimselidir. Onun için, tıp Anadolu'da Hippokrates'le başlayıp yüzyıllarca geliştikten sonra, modern tıbbı başlatan, Bergamalı Gallen'i* yetiştirmiştir. Bu kentaurun adı *"Kheiron"* yani "el" demektir. "El" diye yaratık adı olması tuhaftır; hem de bir kentaurun adı.

Olympia'da ya da onun yakınındaki yerde at yarışını kazanan Pelops'tur ki; Olympia'nın kutsal Altis'inde, Zeus ve Hera'dan çok önce Pelops'a tapılıyordu.

Bu az çok yavan heksametr konusu tümüyle değil, çoğu bağlantılarının anlatılması hasıraltı edilerek buracıkta kesilecektir.

Anadolu'nun Çatalhöyük'ü daha önce belirtildiği gibi, bilimsel yöntemlerle, radyo - karbon testlerinin yardımıyla tarihlendiğine göre, İsa'dan 7000 yıl önceki bir Anadolu kenti idi. Orada bir sürü ana tanrıça putu ve kabartması vardır. Hepsinin de bacakları açık, doğurma durumundadır. Yalnız biri, saçları uçar durumda ve dans ederken gösterilmiştir.

Kazılan evlerin ve kutsal tapınma yerlerinin duvarları (kimi yerlerde sayıları elli-altmışa varan) açık

---

* Hekim Kalinos.

parmaklı ellerle süslüdür. Demek ki, daktiller Rhea Girit'te Zeus'u doğururken ortaya çıkmamıştır; dokuz bin yıllık bir geçmişleri vardır.

Burada, eski Hellen dinlerini, inançlarını, kılı kırka ayıra ayıra, her biri yedi-sekiz yüz sayfalık kitaplar yazmış olan Miss J. Harrison'un son yapıtı *"Prologomena"*nın başından bir-iki sayfayı çeviriyoruz :

"Homeros bir başlangıç değil, bir sondur. Hellen inançlarının başlangıcı değil, vardığı sonuçtur. Dinsel olmaktan çok, edebidir. Kendi inançsızdır, yetkinliği (mükemmelliği) ile bir ölüm sonunu anlatır. Olympialı tanrıları ve heksametrleri ilkel değildir. Onun yetkin düzleminin altındaki korkunç şomluk inançları var ki; onları Homeros hasıraltı eder. Ben bu yapıtta onları inceleyeceğim."

Bu inceleyici kadın haklıdır, Homeros, Hellen dinlerinin korkunç ve yabanıl yanlarından söz etmez. Çünkü onlarla hiçbir ilgisi yoktur. Onun dünyası Hellenistan dünyası değil, ta Sümer etkilerini taşıyan bir Anadolu dünyasıdır.

Miss Harrison'un yanılması, Homeros'un kökünün Hellenistan olduğunu sanmasından ileri geliyor. Ne Homeros Hellenistanlıdır, ne de Homeros'un heksametrleri. Homeros ve heksametrleri Anadoluludur.

Miss Harrison'u yanıltan kanı, Türkiye'de bir bölük aydınların da kanısıdır. Çünkü onlar da kültür diye, batının kanısını hazırlop yutmuşlardır.

Miss Harrison'un büyük değeri, Hellenistan'ın inançlarını olduğu gibi meydana koymasıdır. Bu inançlar göz önüne alınınca, oradan başlayarak ve o başlangıç doğrultusunda Atina felsefesine doğal olarak varılır. Yani Sokrates'e, Platon'a vb... Yani gövde bir kötülüktür, ruh gövdeden ne denli ayrılırsa, o oranda iyiye ve gerçeğe varır. Oysa, Anadolu hiç de bu kanıda değildi. Atina, filozofları ve Pindaros gibi ozanlarıyla bu doğrultuda işi Yeni Platonculuk'a vardırır. Ondan sonra da Sen Agustin'e, Thomas Akinas'a ve Hıristiyanlığa geçerek, insanoğlu tarihini hiç olmazsa bin ya da bin beş yüz yıl, *"Zingga-*

dak" yerinde saydırır. Tasavvuf (bu söz sofi'den gelmiştir) diye de İslamlığa işler.

DEMOKRİTOS'UN ÇOCUKLARI

Günümüz atomcu bilim adamlarının, *"Biz Demokritos'un çocuklarıyız"* demeleri, Anadolu'nun üstünlüğünü göstermeye yeter.

Miss J. Harrison sözlerine devamla :

"Homeros'un hasıraltı ettiği, Hellenlerin çirkin yanları, Atina'nın ozanlarında (yazarın ozanlar dediği, tiyatro oyunu yazanlardır), *özellikle Aeschylos'ta yüze gelip meydana çıkar"* der ve birkaç cümle ötede şunları yazar :

"Şu anlaşılıyor ki, Hellenler klasik çağda iki türlü dinsel tören yapıyorlardı. Biri Olymposlu, öteki de yeraltı tanrılarına ait. Homerosvari olanlar Olymposlu idi. Bunlarda tanrının teveccüh ve himayesi aranırdı. Tanrıya adanmış kurban ve şölene, tanrı ile birlikte, ona tapanlar da katılırlardı. Bu şenlikli ve eğlenceli ziyafetin tam tersi, karanlık tanrılara yapılan törende ise kurbanın kıymığını almak büyük günah sayılırdı. Atina'da Zeus'a adanan kutlamalarda ise Zeus'a değil, dev gibi bir yılana tapılırdı."

Miss Harrison, bu işte, Homeros'un Olymposlu tanrılarına üstünkörü, geçerayak bir önem verildikten sonra, asıl önemin yılana verildiğini yazar. Doğal olarak Homeros'un yılanla ve onun gibi karanlık ve şom tanrısal varlıklarla ilgisi yoktur.

Atinalılar Anadolu'dan Orpheus'u mistisizmiyle kabul ettiler. Sonra Homeros'u Atina'ya götürdüler. Ama Homeros'un alay ettiği tanrıları yozlaştırarak onlara inanmayan insanları öldürmeye kalkıştılar.

Anadolu'da Ksenophanes, Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Lekuhippos, Herakleitos, Anaksagoras, Demokritos yetişince Atinalılar bunlara hemen hemen düşman oldular. Bunlardan Atina'ya gitme talihsizliğine uğrayan Protagoras ile Anaksagoras'ı ölüm cezasına çarptırdılar Olymposlu tanrıları tanımadıkları için... Ötekiler de ölüme mahkûm edilirlerdi ama, çok şükür Atina'ya gitmediler.

SOKRATES GERÇEĞİ

Sokrates'in "Tanrılara inanmıyor" diye ölüme mahkûm edilişi Atina'nın bir bahanesiydi. Sokrates, ilk fukara karısını boşadıktan sonra, oligarkiden, zengin bir aileye damat oldu. Oligarkların avukatı oldu, zararsız bir filozof iken, Atina'nın bir politik başbelâsı kesildi. Otuz tiranların başkanı Kritias'ın dostuydu. Otuz tiranla oligarklar, yedi-sekiz yüz Atina demokratını öldürdüler ama Peloponez savaşında yenilen Atina'da oligarklar, istilacı Sparta tarafından korunuyorlardı.

Atina Akropol'ünde bir Sparta garnizonu duruyordu. Oligarkların cinayetleri, Sparta'nın zoruyla çıkarılan genel afla örtbas edildiği için, hesap vermekten kurtulan Sokrates, yurda ihanet suçu ile yargılanamadı da "Tanrıları tanımadı" bahanesi uyduruldu.

Protagoras ile Anaksagoras, *"Ay ve güneş tanrı değil, madde kütlesidir"* dedikleri için, tanrıyı inkâr suçundan ölüme mahkûm edildiler.

Bu yapıtın konusu, Anadolu'nun düşünce bakımından tarihi değil, sanat bakımından tarihidir. O yüzden düşünürler konusunun uzatılması gerekli görülmez.

Buraya dek, Anadolu'nun ırmak ve sularıyla akıldı. Dağları ve taşlarıyla sarmaş dolaş olundu. Denizlerinde yol alındı. Efsaneleri anıldı. İlkçağının tarihiyle gezildi. Hacılar'a, Çatalhöyük'lere uğrandı.

Uzak geçmişin olayları gözden ve gönülden geçirildikten sonra, tüm bu yerlere:

"HEY KOCA YURT!.."

Denmez de ne denir?...

(Resim : 1) Tanrı Atlas'a (ortadaki) elma sunan Herakles (Hercules) Olympos'taki Zeus Tapınağına ait olan bu mermer kabartmada Tanrıça Hera ile (Sol başta) görülüyor. Güçlü Hercules aslanları iki eliyle tuttu mu parçalayıveren ve bir kez kızdı mı bir seferde yetmiş yedi kızoğlan kızı kadın eden güçlü bir tanrıydı. O kadar ki, Heilespontos'a (Mehmetçik Burnu) ayak basınca koca lobudunu kaptığı gibi, onunla vura vura Troya kentinin duvarlarını yerle bir etmişti.

(Resim : 2) Mitolojyanın en güzel tanrıçası Aphrodite. (Latincesi Venüs) Güzellik kavramına simge olmuş bulunan Venüs, mitolojinin en renkli olaylarından biri sayılan Güzeller Yarışmasında Athena (Latincesi Minerva) ile Hera'ya (Latincesi Junon) karşı yarışmıştı.

(Resim : 3) Tanrı Hermes'in düzenlediği ünlü güzellik yarışmasının üç tanrıçasından bir diğeri Athena. Tanrıça Athena yarışmaya buradaki gibi, yüksek miğferi ile gelmişti. Batılılarca Hellen Miğferi diye bilinen bu başlık gerçekte bir Hitit (Anadolu) Miğferi idi. Atı ilk kez evcilleştiren Hititler olduğu gibi savaş arabalarıyla savaşçılara da bu miğferi ilk kez giydiren yine onlar olmuştu.

(Resim : 4) Elinde ayna tutan Hitit Tanrıçası (Solda) ve Hititlerin Büyük Fırtınalar Tanrısı 'Tesüp' (Sağda). Hititler, daha kolay olduğu için, tam blok halinde heykel yontmak yerine, genellikle, profil suratlı kabartma insanlar yontuyorlardı. 'Tek Toparlak Gözlü Devler' üzerine yaratılmış efsaneler de bu profil yontulardan doğmuştur. Hititler, yontuculukta acemi oldukları için, kabartma yontularda, kadın olsun, erkek olsun, insanların gözlerini kocaman ve toparlak yapıyorlardı.

(Resim : 5) Hellenlerin kullandıkları miğferlerin bile kendi buluşları olmayıp bunların aynen Hititlerden alınarak kopya edildiklerini açıkça kanıtlayan bir kabartma resmi. Bu kabartmada görülen Hitit askerleri Hitit İmparatorunun muhafız askerleridir. Hitit savaşçıları evcilleştirdikleri atların yelelerini yalnız miğferlerinin tepesine takmakla kalmaz, savaş atlarının başlarına da takarlardı. Bele kadar insan, alt yanları ise at gövdesi olan mitolojik "Santor"lar, Hellenlerin gördükleri ilk Hitit suvarileridir. Bir at sahibi olmak büyük şan ve ün vesilesi sayıldığı için Hellenlerin çoğu soyadlarını atlardan alırlardı. Örneğin Hippokrates, «Beygiri olan», demekti. Hippodamos ve Hippolitos gibi tüm isimler de atı soyadı olarak almış Hellen isimleriydi.

(Resim : 6) Eski Yunanlıların başlarına ve üstlerine giydikleri tüm eşya ve taşıdıkları silahlar Hititlerden alınmıştı. Yunan Tanrıçalarının başlarına taç oturtuşları, gerdanlarından beilerine kadar düz kırmalarla inen bluzları, belden ayaklara kadar dökülen verev etekleri Hitit giysilerinden kopya edilmişti. Bu tür giyim kuşam Hititler tarafından bir moda haline getirilmişti. Yunanın parlak devirlerindeki giysilerin hemen hepsi o devirlerden en az 1500 yıl önce varolmuş Hititler tarafından Boğazköy'de ve diğer Hitit yerleşme yerlerindeki kabartmalarda bugün bile görülebilir. Yukarıda bir Hitit savaş arabasında görülen iki Hitit savaşçısının giysileri çok sonraları Yunanlılar tarafından kopya edilmiştir.

(Resim : 7) Aşk ve Savaş Tanrıçası İnanna, bu kabartmada, simgesi olan, uçlarına şeritler, kurdeleler takılı iki kapı direği ile birlikte görülüyor. Ne zaman aşkla yaşam olsa ya da savaşla yaşam sona erse, İnanna daima oradadır. Bütün tanrıçalar gibi İnanna da zamanla, güzellik ve sevgi tanrıçalığına dönüşmüştür. İnanna'nın bir diğer adı da İstar'dı. İstar, Pers dilinde "Sitare", İngilizcede "Star", Hellencede "Aster" oldu. İstar'ın sevgili tanrısı ise "Tammuz" du. "Temmuz" ayına isim veren bu Tanrı Bahar Tanrısıdır. Yahudiler, "Tammuz"a inanır ve ona "Tanrımız" anlamına İbranice "Adon" derlerdi. Hellenler tüm tanrıları çaldıkları gibi Adon'u da çalıp sonuna bir "s" ekleyerek ona Adonis dediler ve onu anatanrıça "Aphrodite"ye sevgili olarak atadılar.

(Resim : 8-9) Avusturya'da Willendorf'ta bulunmuş ve bu adla bilinen Willendorf Venüsü. Bu Batı Venüsü soldaki resimde cepheden, sağdakinde ise yandan görülmektedir. Tüm eski çağların tanrıçaları gibi Viyana kuzeyinde bulunmuş bu Venüs de çok şişmandı.

(Resim : 10) Fransa'da Garonne Vadisinde bulunan "Lespugne Venüsü". Yine Fransa'nın Dordogna çevresinde bulunmuş Beune Vadisi Venüsü ile birlikte bu üç Venüs'e "Batı Güzelleri" denir. Her üç Venüs de Anadolu'da Hacılar'da bulunmuş ve binlerce yıl daha önce yapılmış heykelciklerle kıyaslanınca Anadolu insanının çok yüksek bir insansal sanat düzeyine çıkmış olduğu açıkça görülmektedir.

(Resim : 11) Ayakta duran bir Anadolu Venüsü. Başı ve sağ ayağının baldırlarından aşağısı ile memelerini tutan elleri kırık olduğu halde, Hacılar'da bulunmuş bu Venüs'ün çizgileri bir kırlangıç uçuşu kadar hafiftir. Bu heykelleri yapmış Anadolu insanlarının çok yüksek bir sanat düzeyine ulaşmış olduklarında hiç kuşku yoktur.

(Resim : 12) Hayli tombul bir başka Hacılar Venüsü oturmuş halde. Sağlı sollu çizgilerin rahat ve cömert dolanışlarında şaşmaz bir uyumluluk göze çarpmaktadır. Baştan sarkan saç örgüsü ise heykelciğin sırtınca uzanmaktadır.

(Resim : 13) İsa'dan önce 5500 yıllarında Hacılar'da varolmuş yüksek bir Anadolu uygarlığının yarattığı bir Venüs heykelciği daha. Hacılar'ın insanları kendilerinden 4500 yıl sonra gelecek olan yurttaşları, Anadolu'lu Homeros'un doğrultusunda doğal ve insansal insan dölü yavrulara biçim veriyorlardı.

(Resim : 14) Bir diğer Hacılar Venüsü. 13 ve 14 numaralı bu iki heykelcik birçok yerlerinden kırıktır. Bu kırıklar olmasaydı, su gibi akan çizgileriyle bu yontular kim bilir çözlere ne ziyafetler çekeceklerdi.

(Resim : 15)'deki Venüs yontusunda ise anatanrıça çocuğuna sarılmış görülmektedir. Bu heykelcik de ötekiler gibi, kırık döküktür. Hacılar'daki bu yontuda anatanrıçanın göğsüne bastırdığı çocuğuna sarılışı Rodin'in yontularındaki çizgilerden çok daha koruyucudur. Bu yontu İ.Ö. 7500 yıllarına ait olup Çatalhöyük kazılarında bulunmuştur ve Hacılar'da bulunmuş yontulardan 2000 yıl daha önceki bir devre aittir.

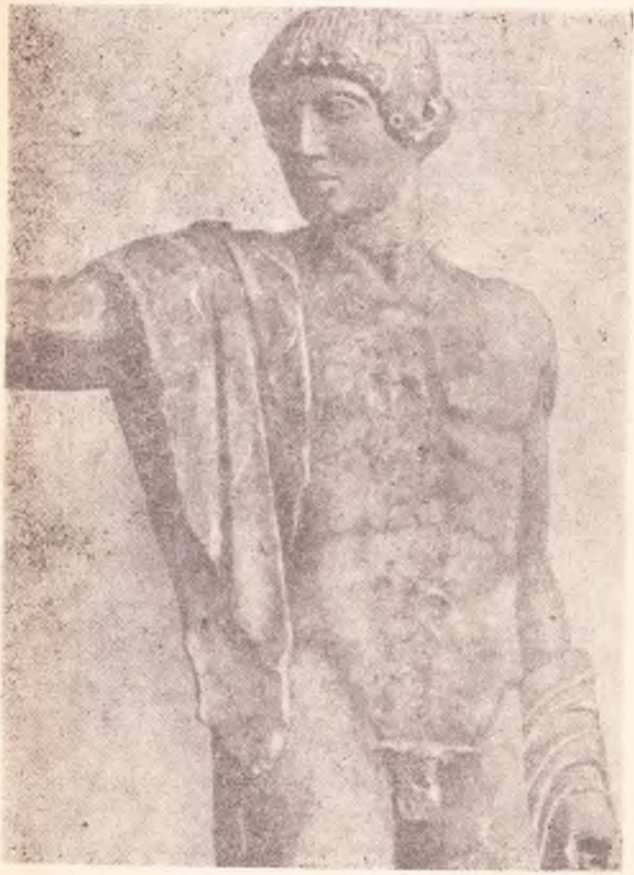
(Resim : 16) Buradaki Venüs de Çatalhöyük kazıları arasında bulunmuştur. İ.Ö. 7500 yıllarına ait bu kulaklı Venüs yontusunda saç baş tuvaleti yapılmıştır ve bir de omuz görünmektedir. Ayakta temsili bir resmi görülmekte olan ise bir Dorak Venüsüdür. Troya yakınlarında bulunan Dorak'ta yapılan kazılarda bulunan bu Venüs heykeli ise yani başındaki Çatalhöyük Venüsünden binlerce yıl sonra yapılmış olduğu halde yine de tepeden tırnağa kadar çok belirgin bir Anadolu Venüsünün çizgilerini, daha doğrusu, damgasını taşımaktadır. Çok eskilerden, sonraki çağlara doğru gelindikçe, tüm Anadolu insan yontularındaki gövdeler incelmekte, süzülmektedir.

(Resim : 17) Dünyanın yedi harikasından biri olan Halikarnassos Mausoleum'unun en üstünde bulunan Kraliçe II. Artemisia ile kocası Mausolos, 4 at tarafından çekilen bir savaş arabasında. Bugünkü Bodrum'da sadece temelleri kalmış bulunan bu eşsiz anıt-kabri, II. Artemisia, kocası ve aynı zamanda ağabeyi olan Mausolos için yaptırtmıştı. Dünyanın ikinci büyük kadın amirali olan II. Artemisia'nın ömrü bu anıt-kabrin tamamlanmasına yetişmemiş, ama bu anıt-kabri yapmak için Halikarnassos'a çağrılmış ünlü yontucular, mermerciler ve ustalar yapının yarıda kalmasına razı olmamış, artık yevmiye alamadıkları halde bu eseri tamamlayıp bitirmişlerdi. Bir deprem bu anıt-kabri çok hırpalamış, sonra da Müslümanlara karşı Bodrum'u korumak için Akdenizli şövalyeler Bodrum (Sen Petrum) kalesini yaptırırken bu ünlü Anadolu başyapıtının mermerlerini, yontularını, yapı taşı olarak kullanmışlardır.

(Resim : 18) Tüm dünyanın bugün Grekçe Dionysos adıyla tanıdığı şarap tanrısı Bakkhos da Anadolu'ludur. Aslında Bakkhos bir Grek Tanrısı değil, çok daha eski çağlardan beri varolan bir Hitit Tanrısıdır. Anadolu'ludur. Çünkü eski çağlarda şarap imalinde kullanılan yaban asmaları sadece Güney Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de yetişiyordu. Anadolu'dan dört bir yana göçenler asmayı Yunanistan'a, İtalya'ya, Güney Fransa'ya ve İspanya'ya taşıdılar. Yukarıdaki fotoğraf İvriz'deki bir Hitit Kabartmasından çekilmiştir.

(Resim : 19) Tanrı Apollon'a ait bir yontu resmi. Batı'da bir Yunan tanrısı olarak bilinen Apollon gerçekte bir Anadolu Tanrısıdır. Apollon, Homeros'un İlyada'sında Apollon ya da Phoibos Apollon diye geçer. Yunanlılar Apollon adının anlamını bilmediklerini anlamadıkları için, bu tanrının özünü belirtmek için ona bir ek ad takmışlar ve Phoibos demişlerdir. Phoibos "parlak" demektir ve tanrının ışık saçan aydınlık varlığını dile getirmektedir. Apollon'dan söz ederken, Homeros, iki yerde ondan, "Lykegenes" diye söz etmektedir. Bu söz ise "Lykia'lı" demektir ve Apollon'un Lykia ile ilişkisi olduğunu dile getirmektedir.

HEY KOCA YURT, Balıkçının başyapıtlarından biridir, kendisinin de en sevdiği ürünüdür. Kitabın son satırları da kanıtlar bunu:

"Bu yapıtın konusu, Anadolu'nun düşünce bakımından değil, sanat bakımından tarihidir. O yüzden düşünürler konusunun uzatılması gerekli görülmez.

Buraya dek, Anadolu'nun ırmak ve sularıyla akıldı. Dağları ve taşlarıyla sarmaş dolaş olundu. Denizlerinde yol alındı. Efsaneleri anıldı. İlkçağının tarihiyle gezildi. Hacılar'a, Çatalhöyük'e uğrandı.

Uzak geçmişin olayları gözden ve gönülden geçirildikten sonra, tüm bu yerlere,

HEY KOCA YURT!..

Denmez de ne denir?"